

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.157>

<https://orcid.org/0000-0001-9924-3173>

VILNIAUS UNIVERSITETAS

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Justina

BRUŽAITĖ-LISECKIENĖ

Objekto raiška lietuvių kalboje: gimnazijų rusų ugdomąja kalba moksleivių atvejis

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,

Filologijos kryptis (H 004)

VILNIUS 2021

Disertacija rengta 2016–2020 metais Vilniaus universitete.

Mokslinė vadovė – prof. dr. Loreta Vilkienė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.157>

<https://orcid.org/0000-0001-9924-3173>

VILNIUS UNIVERSITY

INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE

Justina

BRUŽAITĖ-LISECKIENĖ

Object marking in Lithuanian: the case of Russian-language high-schools

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,

Philology (H 004)

VILNIUS 2021

This dissertation was written between 2016 and 2020 at Vilnius University.

Academic supervisor:

prof. Dr. Loreta Vilkienė (Vilnius University, humanities, philology – H 004).

Padėka

Disertacijos autorė norėtų nuoširdžiai padėkoti visiems, prisidėjusiems prie disertacijos tyrimo įgyvendinimo. Autorė dėkinga Vilniaus universiteto mokslininkams, savo patarimais, idėjomis ir darbais padėjusiems rengti disertaciją: doc. dr. Anastasijai Belovodskajai už suteiktas konsultacijas objekto raiškos rusų kalboje klausimais, prof. dr. Axeliiui Holvoetui, konsultavusiam objekto raiškos pasaulio kalbose klausimais, asistentei dr. Laurai Vilkaitei-Lozdienei už patarimus atliekant kiekybinę duomenų analizę, doc. dr. Antanui Smetonai, disertacijos autorės prašymu apskaičiavusiam daiktavardžių linksniavimo paradigmų dažnumą Lietuvių kalbos žodyne, prof. dr. Vytautui Kardeliui, padėjusiam parengti disertacijos tyrimo užduočių garso įrašus, dr. Audriui Valotkai, įskaičiusiam garso įrašų tekstus, lektorei Virginijai Stumbrienei, leidusiai pasinaudoti savo kurtos paveikslėlių istorijos motyvais rengiant vieną iš disertacijos tyrimo užduočių, [dr.] Justinai Mandravickaitei, padėjusiai tikrinti pastoviųjų žodžių junginių sąrašus, Filologijos fakulteto doktorantei Danguolei Kotrynai Kapkanaitei, kartu su autore mokyklose administravusiai tyrimą. Už vertingas pastabas, padėjusias sustiprinti disertaciją, autorė norėtų padėkoti ir išorinėms recenzentėms prof. dr. Inetai Dabašinskienei bei doc. dr. Ritai Juknevičienei. Taip pat dėkojama Dortmundundo technologijos universiteto mokslininkei dr. Barbarai Mertins, savo patarimais prisidėjusiai prie disertacijos tyrimo metodikos kūrimo. Disertacijos autorė dėkinga ir iliustratorei Skirmantei Ramoškaitei, nupiešusiai vienos iš tyrimo užduočių piešinėlių istoriją.

Taip pat norima padėkoti tyrime dalyvavusių mokyklų, kurios nebus minimos siekiant išlaikyti jų anonimiškumą, administracijoms ir lietuvių kalbos mokytojoms, rodžiusiems susidomėjimą tyrimu ir įsileidusioms autorę į savo pamokas atlikti tyrimo. Autorė dėkoja ir patiems moksleiviams, sutikusiems dalyvauti tyrime.

Galiausiai nuoširdžiai dėkojama visoms Lituanistinių studijų katedros kolegėms už palaikymą ir patarimus disertacijos autorei žengiant moksliniu keliu. Disertacijos autorė taip pat norėtų atskirą padėką išreikšti savo disertacijos vadovei Lituanistinių studijų katedros vedėjai prof. Loretai Vilkienei, visada drąsinusiai darbo autorę, negailėjusiai savo laiko, dėmesio ir reikšmingai prisidėjusiai prie to, kad jaunosios mokslininkės idėjos virstų daktaro disertacija.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

DLKG	Dabartinės lietuvių kalbos gramatika
NFYT	Nepakankamų funkcinių ypatybių teorija (angl. <i>Failed Functional Features Hypothesis</i>)
VPNPT	Visiško perkėlimo ir neribotos prieigos hipoteze (angl. <i>Full Transfer Full Access hypothesis</i>)
GRUK	Gimnazijos rusų ugdomąja kalba
ATMM	Apibendrinti tiesiniai mišrieji modeliai (angl. <i>Generalized Linear Mixed-Effects Models</i>)
K1	Gimtoji (pirmoji įsisavinta) kalba (angl. <i>First language – L1</i>)
K1 _x	Viena iš dviejų tuo pačiu metu įsisavintų gimtųjų kalbų
K2	Svetimoji (antroji įsisavinta) kalba (angl. <i>Second language – L2</i>)
LKŽE	Lietuvių kalbos žodynas: elektroninė versija
TMM	Tiesiniai mišrieji modeliai (angl. <i>Linear Mixed-Effects Models</i>)
LTŽ	Lingvodidaktikos terminų žodynas
PLKG	Praktinė lietuvių kalbos gramatika
PPT	Paskatinto pakartojimo testas
PŽPT	Paskatinto žodinio pakartojimo testas (angl. <i>Elicited Oral Imitation test</i>)
VGT	Vartojimu grįsta teorija (angl. <i>Usage-Based Theory</i>)

TURINYS

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	9
ĮVADAS.....	13
1. GIMTOJI IR SVETIMOJI KALBOS, DVIKALBYSTĖ.....	21
2. VARTOJIMU GRĮSTA TEORIJA	27
2.1. Konstrukcijų įsisavinimas	29
2.2. Vartosenos dažnumo įtaka kalbų įsisavinimui	30
2.3. Kalbos vartojimo įpročių įtaka kalbos mokėjimo kokybei.....	34
3. POŽIŪRIAI Į K1 ĮTAKĄ K2	36
4. OBJEKTO RAIŠKA LIETUVIŲ KALBOJE	43
5. TYRIMO METODIKA.....	46
5.1. Tyrimo medžiagos rinkimo metodai	46
5.1.1. Sociolingvistinis klausimynas	46
5.1.2. Paskatinto pakartojimo testai.....	48
5.1.3. Pasakojimo kūrimo užduotis	62
5.2. Tyrimo eiga	65
5.3. Tyrimo medžiagos parengimas analizei	67
5.4. Tyrimo medžiagos analizės metodai	70
5.4.1. Tiesiniai mišrieji modeliai.....	71
5.4.2. Klaidų analizės metodas.....	73
5.5. Tyrimo dalyviai ir jų charakteristikos	78
6. OBJEKTO RAIŠKOS TYRIMO REZULTATAI.....	88
6.1. PPT rezultatų analizė.....	88
6.1.1. Kiekybinė 1 PPT rezultatų analizė	88
6.1.2. 1 PPT klaidų analizė.....	97
6.1.3. Klaidų analizės apibendrinimas.....	110
6.2. 2 PPT rezultatų analizė.....	111
6.2.1. Kiekybinė 2 PPT rezultatų analizė	112
6.2.2. 2 PPT klaidų analizė.....	135

6.2.3. 2 PPT klaidų analizės apibendrinimas.....	151
6.3. 3 PPT rezultatų analizė.....	152
6.3.1. Kiekybinė 3 PPT rezultatų analizė	153
6.3.2. 3 PPT klaidų analizė.....	160
6.4. Objekto raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje analizė.....	170
6.4.1. Kiekybinė pasakojimo kūrimo užduoties analizė.....	171
6.4.2. Pasakojimo kūrimo užduoties klaidų analizė	179
6.5. PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatų palyginimas ir apibendrinimas	191
6.6. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui	196
6.6.1. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT	197
6.6.2. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui pasakojimo kūrimo užduotyje	200
6.6.3. Sociolingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui analizės apibendrinimas	204
IŠVADOS.....	206
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	212
PRIEDAI	226

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS

Paveikslų sąrašas:

1 pav. Užpildyto atsakymų lapo fragmentas.	54
2 pav. K2 klaidų klasifikacija (pagal Richards ir Schmidt 2013: 201–202). 76	
3 pav. Pirmiausia išmoktos ir geriausiai mokamos tiriamųjų kalbos.	79
4 pav. Amžius, kuriuo tiriamieji pradėjo įsisavinti rusų ir lietuvių kalbas. .	80
5 pav. Tiriamųjų bendravimo namie rusiškai ir lietuviškai įpročiai.	82
6 pav. Bendravimo su draugais rusiškai ir lietuviškai įpročiai.	83
7 pav. Bendravimo socialiniuose tinkluose rusiškai ir lietuviškai įpročiai. .	84
8 pav. Tiriamųjų skaitymo lietuvių kalba įpročiai.	85
9 pav. Lietuvių kalbos klausymosi įpročiai.	86
10 pav. Objekto raiška 1 PPT.	89
11 pav. Veiksmažodžio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškos taisyklingumui 1 PPT.	94
12 pav. Objekto raiškos 1 PPT skirtingais linksniais taisyklingumas.	95
13 pav. Objekto raiškos skirtingais linksniais sunkumai 1 PPT.	98
14 pav. Klaidingai vartojamų linksnų objektui reikšti atvejai, nesusiję su į 1 PPT stimulą įtrauktomis klaidomis.	104
15 pav. Objekto raiška 2 PPT.	113
16 pav. Objekto su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, raiškos 2 PPT skirtingų linksniočių daiktavardžiais taisyklingumas.	121
17 pav. Objekto su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, raiškos 2 PPT skirtingų linksniočių daiktavardžiais taisyklingumas.	123
18 pav. Objekto su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, raiškos 2 PPT skirtingų linksniočių daiktavardžiais taisyklingumas.	124
19 pav. Objekto, perteikiamo -i linksnio daiktavardžiais, raiškos 2 PPT su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais taisyklingumas.	129
20 pav. Objekto, perteikiamo -(i)o linksnio daiktavardžiais, raiškos 2 PPT su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais taisyklingumas.	131
21 pav. Objekto raiškos skirtingais linksniais sunkumai 1 PPT.	137
22 pav. Klaidingai vartojamų linksnų objektui reikšti atvejai, nesusiję su į 2 PPT stimulą įtrauktomis klaidomis.	140
23 pav. Objekto raiška 3 PPT.	153
24 pav. Objekto raiškos taisyklingumas konstrukcijose su sutampančiomis ir skirtingomis linksnio valdymo sistemomis lietuvių ir rusų kalboje.	157
25 pav. Objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius lietuvių kalboje, taisyklingumas 3 PPT.	157

26 pav. Objekto raiškos taisyklingumas 3 PPT, atsižvelgiant į lietuviško veiksmožodžio atitikmens rusų kalboje linksnio valdymo sistemą.	159
27 pav. Objekto raiška, tiesiogiai susijusi su rusų k. įtaka, 3 PPT.....	162
28 pav. Klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejai, nesusiję su į 3 PPT stimulą įtrauktomis klaidomis ar linksnio valdymo sistema rusų kalboje.	165
29 pav. Objekto veiksmožodžio valdomu linksniu raiška pasakojimo kūrimo užduotyje.	172
30 pav. Veiksmožodžio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškai su skirtingus linksnius valdančiais veiksmožodžiais pasakojimo kūrimo užduotyje.	177
31 pav. Objekto, perteikiamo skirtingų linksniuochių daiktavardžiais, raiškos taisyklingumas pasakojimo kūrimo užduotyje.	178
32 pav. Linksnio klaidų skaičius reiškiant objektą su veiksmožodžiais, valdančiais skirtingus linksnius, pasakojimo kūrimo užduotyje.	179
33 pav. Klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejai.	187
34 pav. Linksnio klaidų pobūdis reiškiant objektą pasakojimo kūrimo užduotyje.	187
35 pav. Objekto raiškos taisyklingumas tyrime.	192
36 pav. PPT taisyklingos objekto raiškos (procentais) pasiskirstymas.....	197
37 pav. Statistiškai reikšmingi veiksniai objekto raiškos PPT modelyje...	199
38 pav. Taisyklingos objekto raiškos (procentais) pasakojimo kūrimo užduotyje pasiskirstymas.....	201
39 pav. Statistiškai reikšmingi veiksniai objekto raiškos, kuriant pasakojimą, modelyje.	203

Lentelių sąrašas:

1 lentelė. Dvikalbystės klasifikacija (pagal Butler 2013: 113–114).	25
2 lentelė. Tiriamos 1 PPT konstrukcijos.	56
3 lentelė. Daiktavardžių linksniuotės, linksniavimo paradigmos ir jų dažnumas LKŽE (A. Smetonos nepublikuoti duomenys).	58
4 lentelė. Tiriamos 2 PPT konstrukcijos.	59
5 lentelė. Objekto raiška 3-iajame PPT.....	61
6 lentelė. Paveikslėlių sekoje užkoduota objekto raiška.	64
7 lentelė. Objekto raiškos 1 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.	91
8 lentelė. Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui 1 PPT modelis.	93
9 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 1 PPT.....	102
10 lentelė. Objekto raiškos 2 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.	116
11 lentelė. Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	118
12 lentelė. Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos galininku taisyklingumui 2 PPT modelis.	120
13 lentelė. Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos kilmininku taisyklingumui 2 PPT modelis.	122
14 lentelė. Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos naudininku taisyklingumui 2 PPT modelis.	123
15 lentelė. Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos įnagininku taisyklingumui 2 PPT modelis.	126
16 lentelė. Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -(i)a linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	128
17 lentelė. Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -è linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	128
18 lentelė. Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	129
19 lentelė. Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -(i)o linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	130
20 lentelė. Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -(i)u linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.	133
21 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 2 PPT.	142
22 lentelė. Objekto raiškos 1 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.	155
23 lentelė. Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT modelis.	156
24 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 3 PPT su veiksmoždziais, kurie lietuvių ir rusų kalboje valdo tokį patį linksnį.	167

25 lentelė. Dažniausiai vartojami skirtingus linksnius valdantys veiksmazodžiai pasakojimo kūrimo užduotyje.	174
26 lentelė. Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos kuriant pasakojimą taisyklingumui modelis.	176
27 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą pasakojimo kūrimo užduotyje.	181
28 lentelė. Daiktavardžio linksniuočių parinkimo klaidos pasakojimo kūrimo užduotyje.	190
29 lentelė. Sociolingvistinių veiksnių įtakos PPT rezultatams modelis.	198
30 lentelė. Sociolingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui moksleivių pasakojimuose modelis.	202

IVADAS

Šioje disertacijoje analizuojama, kaip gimnazijų rusų ugdomąja kalba (toliau – GRUK) moksleiviai reiškia objektą lietuvių kalba. Nelietuviškų mokyklų moksleivių lietuvių kalbos įsisavinimas ir raiška nėra plačiai tirti. Lietuvių kalbos kaip svetimosios, valstybinės ir kaip gimtosios mokymo situaciją Lietuvos mokyklose yra analizavusios Loreta Vilkienė (2006), Vilija Salienė ir Vilkienė (2006). Taip pat nagrinėti ir su gimtakalbių gebėjimais lyginti nelietuviškų mokyklų moksleivių rašymo gebėjimai (Vilkienė 2007). Bendrąjį lietuvių kalbos mokėjimo lygį ir jo sąsajas su kalbinėmis nuostatomis ir motyvacija mokytis lietuvių kalbos gimnazijose lietuvių, rusų ir lenkų ugdomosiomis kalbomis tyrė Vilniaus universiteto Taikomosios kalbotyros instituto mokslininkės Vilkienė, Laura Vilkaitė-Lozdienė ir Justina Bružaitė-Liseckienė (2019). Vytauto Didžiojo universitete Lauros Čubajevaitės apginta disertacija, kurioje pateikiamas Kauno mokyklų, tarp jų ir mokyklų rusų ugdomąja kalba, sociolingvistinis paveikslas, sutelkiant dėmesį į etninės tapatybės ir kalbos santykį (Čubajevaitė 2013). Gimtakalbių ir negimtakalbių mokinių lietuvių kalbos mokėjimo kokybę analizavo Vilkienė (2019). Daugiau tyrimų, sutelktų į lietuvių kalbos mokėjimo, ypač gramatikos, ypatybes nelietuviškose mokyklose, disertacijos autorei nėra žinoma, taigi ši sritis yra mažai tyrinėta.

Tautinių mažumų moksleiviai, gyvenantys Lietuvoje, su lietuvių kalba susiduria dar vaikystėje, lietuvių kalba neišvengiamai juos supa. Be to, tautinių mažumų moksleiviai laiko tokį patį valstybinį lietuvių kalbos brandos egzaminą kaip ir moksleiviai, kurie baigia mokyklą lietuvių ugdomąja kalba¹. Vadinasi, švietimo politikų yra daroma prielaida, kad tautinių mažumų moksleivių lietuvių kalbos mokėjimas yra priartėjęs prie gimtakalbių. Vis dėlto disertacijos autorės požiūriu, ne vienas aspektas rodo, kad tautinių mažumų moksleivių negalima traktuoti kaip tipišku lietuvių kalbos gimtakalbių. Pirmiausia tautinių mažumų gimnazijų moksleiviai didelę dalį laiko yra ugdomi tautinės mažumos kalba. Taip pat, kaip rodo Vilkienės, Vilkaitės-Lozdienės ir Bružaitės-Liseckienės (2019) tyrimo ir šioje disertacijoje aprašomo tyrimo (žr. 5.5 sk.) dalyvių sociolingvistinių anketų duomenys, didžioji dalis tautinių mažumų moksleivių namuose, socialiniuose tinkluose, bendraudami su draugais ir kitur dažniausiai vartoja ne lietuvių, o

¹ Pasakytina, kad nežymiai skiriasi šių moksleivių baigiamųjų darbų kalbos taisyklingumo vertinimas (žr. https://www.nec.lt/failai/7825_instrukcija_LKL_VBE_2019.pdf?fbclid=IwAR33CmQuQX5Mq9hTY4y-8cNyGMB8iDTvg5NJ9zBDOY_dLEnLyBwVjzQBes4)

lenkų ar rusų kalbą. Sociolingvistinių anketų duomenys atskleidė ir tai, kad daugelis GRUK moksleivių savo gimtąja (toliau – K1) taip pat laiko ne lietuvių, o rusų kalbą (žr. 5.5 sk.). Taigi, spėtina, kad tautinių mažumų moksleivius galima laikyti dvikalbiais ar daugiakalbiais, kurių gyvenime vis dėlto vyrauja ne lietuvių, o tautinės mažumos kalbos. Skiriasi ir GRUK moksleivių ir gimnazijų lietuvių ugdomąja kalba moksleivių lietuvių kalbos mokėjimas. Pavyzdžiui, jau minėtas Vilkienės, Vilkaitės-Lozdienės ir Bružaitės-Liseckienės (2019) tyrimas parodė, kad gimnazijų ugdomąja lietuvių kalba moksleivių lietuvių kalbos lingvistinė kompetencija yra aukštesnė negu tautinių mažumų moksleivių. Be to, kaip teigia disertacijos autorės kalbinti GRUK mokytojai, lietuvių kalbos raiškos klausimai, keliantys sunkumų GRUK moksleiviams, skiriasi nuo gimnazijų lietuvių ugdomąja kalba moksleiviams kylančių lietuvių kalbos vartosenos problemų. Visa tai leidžia manyti, kad tautinių mažumų moksleivių lietuvių kalbos raiška laikytina kalbos įsisavinimo² dvikalbystės situacijoje tyrimų klausimu, artimesniu svetimųjų kalbų įsisavinimo problemoms.

Apskritai lietuvių kalbos kaip svetimšios (toliau – K2) gramatinių ypatybių įsisavinimui, kai jos mokosi užsieniečiai, lietuvių tyrėjai yra skyrę daugiau dėmesio negu lietuvių kalbos gramatinei kompetencijai tautinių mažumų mokyklų kontekste. Bene daugiausia tirtas lietuvių K2 gramatinių kategorijų įsisavinimas. Išsamią veiksmažodžio formų – asmens, laiko ir nuosakos kategorijų, įsisavinimo sekos analizę yra atlikusi Jogilė Teresa Ramonaitė (2015, 2017), veiksmažodžio išmokimas leksiniu ir gramatiniu požiūriu analizuotas ir Kristinos Brazaitės (2015) magistro darbe. Taip pat tirtas ir lietuvių K2 vardažodžio gramatinių kategorijų įsisavinimas. Linksnio kategoriją tyrė ir jos raiškos klaidų analizę atliko Ineta Dabašinskienė ir Laura Čubajevaitė (2009, taip pat plg. Savickienė 2006), linksnio kategorijos įsisavinimui skirtas ir Emos Tolkačiovaitės magistro darbas (2020). Justina Bružaitė-Liseckienė (2017) yra tyrusi daiktavardžio giminės atpažinimo klausimus. Kaip daiktavardžio giminę įsisavina dvi mokinių grupės – kurių K1 kaip ir lietuvių kalboje yra gramatinė giminės kategorija ir kurių K1 daiktavardžiai giminės neperteikia, analizavo Simona Mačiukaitė (2012) ir kt. Taigi į klausimą, kaip negimtakalbiai įsisavina lietuvių kaip K2 gramatinės raiškos ypatumus, telkiama vis daugiau dėmesio, tačiau pasakytina, kad tyrimų nėra daug.

² Nors lietuvių kalbotyroje įprasta įsisavinimu vadinti vaikų gimtosios kalbos išmokimą, šioje disertacijoje, kaip ir daugelyje užsienio tyrimų, įsisavinimo (angl. *acquisition*) ir išmokimo (angl. *learning*) terminai vartojami sinonimiškai (plg. Bybee 2008, Phakiti, 2014 ir kt.).

Šioje disertacijoje taip pat analizuojami lietuvių kalbos gramatinės sistemos įsisavinimo klausimai. Tiriama GRUK mokinių gramatinė kompetencija, kuri yra viena sudedamųjų komunikacinės kalbinės kompetencijos, reikalingos tam, kad kalbos vartotojas gebėtų tinkamai perduoti žinią, dalių (plg. BEKM 2008: 150). Gramatikos raiška negimtakalbiams (prie kurių lietuvių kalbos požiūriu priskirtina didžioji dalis tautinių mažumų gimnazijų moksleivių) yra sudėtinga užduotis, o kartais ir nemenkas iššūkis (DeKeyser 2005, Frishkoff, Levin, Pavlik, Idemaru, Jong 2008: 1665, Artunduaga Cuellar 2013). Bene viena sudėtingiausiai įsisavinamų kalbos sričių yra morfosintaksė. Morfemos ir jų funkcijos nėra tokios ryškios (angl. *salient*) kaip fonologiniai ar leksiniai vienetai (plg. Mackey, Gass, McDonough 2000), taigi yra ir sunkiau įsisavinamos (plg. Ellis 2015: 54, Gass, Spinner, Behney 2018).

Būtent į morfosintaksę sutelkiamas dėmesys ir šioje disertacijoje. Vienas iš kompleksinių morfosintaksinių ryšių atvejų lietuvių kalboje – objekto raiška linksniais, valdomais veiksmažodžių. Kaip atskleidė Dabašinskienės ir Čubajevaitės (2009: 51) tyrimas, suaugusieji lietuvių K2 mokiniai dažnai nėra tvirtai išmokę, kokių linksnių reikalauja skirtingi veiksmažodžiai. Šioje disertacijoje siekiama iširti, kaip GRUK moksleiviai, kurių didžiąjai daliai lietuvių kalba nėra K1, tačiau ji pradėta įsisavinti dar vaikystėje ar ankstyvoje paauglystėje, reiškia objektą linksniais, valdomais veiksmažodžių. Lietuvių kalbos veiksmažodžiai gali valdyti keturis objektą perteikiančius linksnius – kilmininką, galininką, naudininką ir įnagininką (DLKG 1994, PLKG 2019), tačiau aiškios sistemos, kuria remiantis būtų galima įvardyti veiksmažodžių grupes, valdančias vieną iš galimų linksnių, nėra, paskiri veiksmažodžiai sudaro savitas morfosintaksines konstrukcijas. O tai dar labiau apsunkina šios raiškos įsisavinimą.

Į šią problemą disertacijoje žvelgiama iš vartojimu grįstos teorijos (toliau – VGT) (angl. *Usage-Based Theory*) perspektyvos. Žymiausių teorijos atstovų Michaelo Tomasello (2003) ir Joan'os Bybee (2008) teigiama, kad kalbinė patirtis, o ne įgimtos abstrakčios taisyklės formuoja K2. Taigi VGT požiūriu tikslinėje kalboje vartojamų konstrukcijų dažnumas daro įtaką tam, kaip greitai ir efektyviai jos yra įsisavinamos, o K1 ir K2 sąveikauja tarpusavyje mentalinėje kalbų reprezentacijoje. Vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija pasiremta atliekant ne vieną lietuvių kalbos kaip K1 įsisavinimo tyrimą (plg. Kamandulytė 2009, Dabašinskienė ir Kamandulytė-Merfeldienė 2014, Kavaliauskaitė 2016 ir kt.) ar tiriant lietuvių kalbos kaip K1 vartojimo tendencijas (plg. Dabašinskienė 2009, Kovalevskaitė 2014, Šeškauskienė ir Žilinskaitė-Šinkūnienė 2015, Kamandulytė-Merfeldienė ir Balčiūnienė 2016 ir kt.). Vis dėlto vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija analizuojant

lietuvių kaip K2 raišką pasitelkiama kur kas rečiau (plg. Vilkienė 2019). Tačiau užsienio tyrimų, sutelktų į K1 ir K2 įsisavinimą iš vartojimu grįstos kalbos įsisavinimo teorijos perspektyvos esama žymiai daugiau (plg. Tomasello 2005, Bybee 2008, Dabrowska 2008, Ellis, Brook O'Donell, Romer 2015, ir kt., plačiau skaityti 2 sk.). Disertacijos tyrimas, kuriame analizuojama lietuvių kalbos objekto raiška rusakalbių gimnazistų produkcijoje vartojimu grįstos kalbos įsisavinimo teorijos požiūriu, leidžia ne tik atsakyti į tam tikrus klausimus, susijusius su lietuvių kalbos kaip K2 vartotojų gramatine kompetencija dvikalbystės situacijoje, bet ir papildo vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija paremtus tyrimus, kurių šiandien dar nėra užtekinai (plg. Zyzik 2009: 54), kad būtų galima atsakyti į visus su teorija susijusius klausimus.

Taigi, šio darbo **objektas** – objekto raiška lietuvių kalba GRUK moksleivių kalbinėje produkcijoje. Keliamas tikslas analizuoti tik tam tikrą objekto tipą – objektą, reiškiamą linksniu, kurį valdo veiksmažodis (taigi netiriamas, pavyzdžiui, neapibrėžto kiekio kilmininkas, adresato naudininkas³ ir kt.). Disertacijos **tikslas** – remiantis vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija, išanalizuoti lietuvių kalbos veiksmažodžių valdomo objekto raišką rusakalbių gimnazistų produkcijoje ir nustatyti, kiek ji atitinka kalbos sistemą, o kiek nukrypsta nuo jos, ir nustatyti, kokie lingvistiniai veiksniai – kalbinių vienetų dažnumas ir produktyvumas bei rusų kalbos įtaka – ir kokie sociolingvistiniai veiksniai – lietuvių kalbos įsisavinimo amžius, lietuvių kalbos vartojimo įpročiai – lemia šios raiškos nuokrypius nuo sistemos arba sistemos atitikimą. Toliau disertacijoje pasirinkta lietuvių kalbos sistemą atitinkančius raiškos atvejus santykiškai vadinti *taisyklinga objekto raiška*, o nuokrypius nuo sistemos – *netaisyklinga objekto raiška*.

Tiksliui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Ištirti, koks ryšys yra tarp veiksmažodžio, kuris valdo objekto linksnį, vartosenos dažnumo ir moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumo. Remiantis VGT, daroma prielaida, kad konstrukcijos, kuriose linksnį valdo dažnesnės vartosenos veiksmažodžiai, bus geriau įsitvirtinusios GRUK moksleivių kalbinėse reprezentacijose ir todėl jose objektas bus reiškiamas taisyklingiau.

2. Palyginti objekto raiškos skirtingais lietuvių kalbos linksniais taisyklingumą ir nustatyti, kuriais linksniais objektas reiškiamas taisyklingiau. Daroma prielaida, kad tiriamieji objektą reikš taisyklingiau su dažniau lietuvių

³ Primintina, kad disertacijoje dėmesys sutelkiamas į morfosintaksinius ryšius, o tokie objekto raiškos atvejai kaip neapibrėžto kiekio kilmininkas ar adresato naudininkas yra susiję su platesne semantine informacija.

kalboje vartojamais linksniais. Be to, siekiama patikrinti, ar dažnos vartosenos linksnių formos nekonkuruoja su retesnės vartosenos linksniais, kuriuos valdo konkretus veiksmožodis, t. y. ištirti, ar dažniau lietuvių kalboje vartojami linksniai neužima retesnių linksnių vietos reiškiant objektą.

3. Nustatyti santykį tarp lietuvių kalbos daiktavardžių linksniuotųjų produktyvumo ir rusakalbių gimnazistų lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumo. Keliant šį uždavinį taip pat daroma prielaida, kad produktyvesnių linksniuotųjų daiktavardžių galūnės GRUK moksleivių atliktyse bus vartojamos sistemiškiau, taigi ir kels mažiau sunkumų reiškiant objektą tinkamu linksnium.

4. Atsakyti į klausimą, kiek GRUK moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumas susijęs su galima rusų kalbos įtaka. Daroma prielaida, kad dėl K1 ir K2 sąveikos konstrukcijose, kuriose veiksmožodis lietuvių ir rusų kalboje valdo tą patį linksnį, objektas lietuvių kalba bus reiškiamas taisyklingiau negu konstrukcijose, kuriose lietuvių ir rusų kalbos veiksmožodžių valdymo sistema nėra ekvivalentiška.

5. Ištirti, kaip moksleivių lietuvių kalbos įsisavinimo amžius ir lietuvių kalbos vartojimo įpročiai (bendravimas lietuvių kalba, lietuviškų tekstų klausymas ar skaitymas ir kt.) susiję su objekto raiškos taisyklingumu. Daroma prielaida, kad anksčiau lietuvių kalbą pradėjusių įsisavinti ir dažniau ją įvairiuose kalbiniuose kontekstuose vartojančių, kitaip tariant, daugiau kalbinės patirties turinčių moksleivių gramatinė kompetencija bus tvirtesnė.

Tiriamoji medžiaga ir metodai

Tyrimas buvo vykdomas 2019 metų kovą ir balandį keturiuose Vilniaus gimnazijose, kuriose pagrindinė ugdomoji kalba yra rusų. Į tyrimą pasirinkta įtraukti tik trečių gimnazijų klasių moksleivius. Tokį pasirinkimą lėmė kelios priežastys. Pirmiausia, tyrimo dalyviams jau yra sukakę 16 metų, taigi jie patys galėjo apsispręsti, ar nori dalyvauti disertacijoje aprašomame tyrime. Be to, kaip jau minėtas Vilkienės et al. (2019) tyrimas atskleidė, trečių gimnazijų klasių moksleiviai, kurie mokykloje ugdomi rusų kalba, yra pasiekę aukštą lietuvių kalbos mokėjimo lygį. Ši aplinkybė leidžia ištirti, kaip objektas yra reiškiamas lietuvių kalba tada, kai moksleivių lingvistinė kompetencija jau yra susiformavusi, o ne dar yra formuojama. Iš viso tyrime dalyvavo 179 moksleiviai, lankantys keturias skirtingas GRUK Vilniuje. Sudaryta patogioji tiriamųjų imtis⁴. Nors tokia imtis nebūtinai reprezentuoja visą populiaciją

⁴ Patogioji imtis – tai netikimybinis tyrimo dalyvių atrankos metodas, kai į tyrimą įtraukiama lengviausiai pasiekiamą populiacijos dalis.

(Muijs 2004: 40–41), tikėtina, kad taikant statistinės analizės metodus ji gali atskleisti tendencijas.

Disertacijos autorės buvo nuspręsta analizuoti ne laisvą tiriamųjų sakinę ar rašytinę produkciją lietuvių kalba, bet parengti komplektą užduočių, kurių atliktys ir būtų tiriamoji medžiaga. Toks duomenų rinkimo būdas pasirinktas dėl kelių priežasčių. Pirmiausia specialiai parengtos konkrečios užduotys skatina raišką, į kurią sutelkiamas tyrimo dėmesys, o laisvoje sakinėje ar rašytinėje produkcijoje dėl konteksto ar ribotų žinių tiriamasis galėtų šios raiškos išvengti. Taip pat tikslinės tyrimo užduotys sudarytos taip, kad būtų galima valdyti lingvistinius veiksnius, kurie gali daryti įtakos objekto raiškai lietuvių kalba. Toks tyrimo duomenų rinkimo būdas leidžia kryptingai siekti tyrimo tikslo. Taigi tyrimo užduočių komplektą sudarė trys paskatinto pakartojimo testai (toliau – PPT) (plačiau apie metodą ir tris PPT objekto raiškai lietuvių kalba tirti žr. 5.1.2 sk.) ir rašytinio pasakojimo pagal paveikslėlių seką užduotis (plačiau apie metodą ir jo pritaikymą tyrimui žr. 5.1.3 sk.). Be to, buvo parengtas ir sociolingvistinis klausimynas (plačiau žr. 5.1.1 sk.), kuriuo buvo siekiama sužinoti, kada tiriamieji pradėjo susidurti su lietuvių kalba ir kaip dažnai šią kalbą vartoja.

Surinkti tyrimo duomenys buvo analizuojami kiekybiniais ir kokybiniais metodais. Tiriamoji medžiaga apdorota naudojantis *Excel* lentelinėmis skaičiuoklėmis ir R programa (R Core Team 2013). Disertacijoje pasitelkiami aprašomosios statistikos ir išvadų statistikos metodai (tiesiniai mišrieji modeliai (angl. *Linear Mixed-Effects Models*) (toliau – TMM) ir apibendrinti tiesiniai mišrieji modeliai (angl. *Generalized Linear Mixed-Effects Models*) (toliau – ATMM)) (plačiau apie juos žr. 5.4.1 sk.). Taip pat darbe taikomas klaidų analizės metodas (žr. 5.4.2 sk.), kuriuo remiantis objekto raiškos klaidos analizuojamos tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai.

Ginamieji teiginiai:

1. Egzistuoja reikšminga priklausomybė tarp to, kiek tikslinės grupės objekto raiška atitinka lietuvių kalbos sistemą, ir to, kiek dažna yra objekto linksnį valdančio veiksmožodžio vartosena.
2. Reiškiant objektą dažnos vartosenos linksnių formos gali konkuruoti su retesnės vartosenos linksniais, kuriuos valdo konkretus veiksmožodis, t. y. dažnesnės vartosenos linksniais objektas gali būti reiškiamas nepaisant veiksmožodžio reikalaujamo linksnio.
3. Produktiviausios linksniuotės daiktavardžiais reiškiamas objektas labiausiai atitinka objekto raiškos lietuvių kalba sistemą.

4. Sutampančios lietuvių ir rusų kalbos sistemos pastiprina rusakalbių gimnazistų kompetenciją reikšti objektą lietuvių kalba, o sistemų skirtumai šios raiškos įsisavinimą apsunkina.

5. Ne visi sociolingvistiniai veiksniai daro vienodai reikšmingą įtaką objekto raiškai lietuvių kalba. Vis dėlto ankstyvoji vienalaikė dvikalbystė šiuo aspektu vaidina itin svarbų vaidmenį formuojantis tikslinei gramatinės kompetencijos sričiai.

Darbo struktūra

Darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje pirmiausia apžvelgiama, kas mokslininkų yra laikoma gimtąja, o kas – svetimąja kalba, taip pat aptariama dvikalbystės sąvoka ir tipologija. Toliau apžvelgiama VGT ir konstrukcijų įsisavinimo, vartosenos dažnumo įtakos kalbos įsisavinimui klausimai ir į juos sutelkti tyrimai. Trečiame teorinės dalies skyriuje pristatomi skirtingi požiūriai į K1 įtaką K2, apžvelgiami šios srities tyrimai. Galiausiai ketvirtame skyriuje aptariamos objekto raiškos linksniu, valdomu veiksmožodžio, lietuvių kalboje ypatybės.

Tiriamoji dalis pradedama tyrimo metodikos aprašymu: aptariami tiriamosios medžiagos rinkimo įrankiai (sociolingvistinis klausimynas, PPT ir pasakojimo kūrimo užduotis), apžvelgiami tyrimo duomenų analizės metodai – regresine analize grįsti TMM ir ATMM, klaidų analizė, pateikiama tyrimo dalyvių charakteristika ir aprašoma tyrimo eiga. Toliau disertacijoje analizuojama tiriamoji medžiaga. Visų pirma, aprašomi 1 PPT rezultatai, remiantis ATMM analize, atsakoma į klausimą, kaip su objekto raiška susijęs veiksmožodžio vartosenos dažnumas ir jų valdomas linksnis, aprašoma 1 PPT klaidų analizė. Antra, analizuojami 2 PPT rezultatai, taip pat pasitelkus ATMM, atsakoma į klausimą, ar objekto raiškos taisyklingumui įtaką daro daiktavardžio, kuriuo reiškiamas objektas, linksniuotė, aprašoma 2 PPT klaidų analizė. Trečia, aprašoma 3 PPT rezultatų analizė, pirmiausia aptariami ATMM rezultatai, analizuojama rusų kalbos linksnio valdymo sistemos įtaka objekto raiškai lietuvių kalba, atliekama 3 PPT klaidų analizė. Ketvirta, analizuojama objekto raiška pasakojimo kūrimo užduotyje, veiksniai, lemiantys šios raiškos taisyklingumą, atliekama klaidų analizė. Penkta, apibendrinami trijų PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties analizės rezultatai. Galiausiai pasitelkus TMM, analizuojama sociolingvistinių veiksnių įtaka GRUK moksleivių objekto raiškai lietuvių kalba.

Disertacijos pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados, 176 pozicijų literatūros sąrašas bei 8 priedai, kuriuose pateikiami tiriamosios medžiagos rinkimo įrankiai. Darbe yra 30 lentelių ir 39 paveikslai.

Disertacijos tyrimo rezultatų aprobavimas

Su darbu susiję teiginiai skelbti mokslo straipsniuose:

1. Bružaitė-Liseckienė, J. (2020). Sociolingvistinių veiksnių įtaka gimnazijų ugdomąja rusų kalba moksleivių lietuvių kalbos gramatiniam taisyklingumui. *Pedagogika*, 137 (1), 156–175.

<https://doi.org/10.15823/p.2020.137.9>

2. Bružaitė-Liseckienė, J. (2020). Vartosenos dažnumo įtaka lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui: rusakalbių gimnazistų atvejis. *Kalby studijos*, 36, 97–116. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.36.24082>

Disertacijos tema skaityti pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

1. „Measuring Implicit Knowledge of Subject and Object Marking in Lithuanian as L2“. 2018 m. spalio 5–6 d. pranešimas Tartu universiteto tarptautinėje mokslinėje studentų konferencijoje „Bridges in the Baltics“.

2. „Influence of Russian as L1 on object marking in Lithuanian as L2“. 2019 m. liepos 28 d. – rugpjūčio 3 d. tarptautinėje kalbotyros mokykloje ir konferencijoje „Academia Grammaticorum Salensis Sexta Decima“.

3. „Vartosenos dažnumo įtaka negimtakalbių lietuvių kalbos objekto raiškai“. 2019 m. rugsėjo 26 d. pranešimas Vilniaus universiteto tarptautinėje taikomosios kalbotyros konferencijoje „Kalbos ir žmonės: komunikacija daugiakalbiame pasaulyje“.

4. „Is L2 grammar influenced by L1?“. 2019 m. gruodžio 14 d. pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Multilingual and Multicultural Learning: Policies & Practices (MMLPP19)“ Prahoje.

5. The role of frequency in the acquisition of L2 morphosyntax. Konferencija EuroSLA 30 Barselonoje. Turėjo vykti 2020 m. liepos mėn., perkelta į 2021 m. birželio 30 d.–liepos 3 d. Konferencija vyks nuotoliniu būdu.

Disertacijos tema skaityti pranešimai seminaruose:

1. Bružaitė-Liseckienė, J. Objekto raiška lietuvių kalboje: gimnazijų rusų ugdomąja kalba moksleivių atvejis. Lietuvos taikomosios kalbotyros asociacijos (LITAKA) ir Vilniaus universiteto Taikomosios kalbotyros instituto seminaras. 2020 m. rugsėjo 25 d.

1. GIMTOJI IR SVETIMOJI KALBOS, DVIKALBYSTĖ

Disertacijoje aprašomo tyrimo dalyvių kalbinį repertuarą sudaro kelios kalbos, mokykloje GRUK moksleiviai yra ugdomi rusų ir lietuvių kalbomis, už mokyklos ribų moksleiviams taip pat tenka bendrauti šiomis dviem ir kitomis kalbomis (remiantis sociolingvistinio klausimyno duomenimis, tiriamųjų kalbų vartojimo įpročiai aprašomi 5.5. skyriuje). Kai asmuo geba vartoti kelias kalbas, dažnai siekiama jo mokamas kalbas suskirstyti į tam tikras kategorijas, pavyzdžiui, įvardyti kuri kalba gimtoji, o kuri svetimoji, asmenį priskirti vienakalbiui, dvikalbiui ar daugiakalbiui vartotojui. Taigi šiame skyriuje aprašoma, kas mokslininkų yra laikoma gimtąja, o kas – svetimąja kalba, kokie asmenys vadinami dvikalbiais, ir kokius dvikalbystės tipus įvardija tyrėjai.

Mokėti daugiau negu vieną kalbą šiandieniniame pasaulyje yra labiau įprasta negu netikėta. Tiksliau pasakius, daugiau negu vieną kalbą vartojančių žmonių pasaulyje netgi daugiau negu vienakalbių (Slabakova 2016: 4). Vis dėlto vienas žmogus, nors ir mokėdamas kelias kalbas, jas nebūtinai įsisavina vienu metu ir tomis pačiomis aplinkybėmis, jas gali vartoti skirtingose situacijose, o kelių kalbų mokėjimo kompetencija taip pat gali skirtis. Turbūt geriausiai šią kalbinę situaciją atspindi daugiakalbystės (angl. *multilingualism*) terminas, tačiau dvikalbystė, gimtoji (K1) ir svetimoji kalba (K2) taip pat dažnai taikomosios kalbotyros tyrėjų vartojamos sąvokos. Kadangi disertacijoje aprašomo tyrimo dalyvių – GRUK moksleivių – kalbinė situacija yra vienas iš tokių kompleksišku kelių kalbų mokėjimo pavyzdžių, šis skyrius skiriamas minėtiems terminams apžvelgti.

Moksle analizuojamus reiškinius įprasta kategorizuoti. Ir kalbotyroje vieną iš asmens mokamų kalbų įprasta priskirti K1 arba K2 kategorijai. Kaip teigia Billas Van-Pattenas ir Alessandro Benati (2010: 112), **gimtąja kalba (K1)** įprasta laikyti bet kurią kalbą, pradėtą įsisavinti nuo gimimo. Gimtosios kalbos apibrėžtyje dar išskiriama ir tai, kad ji įsisavinama pirmoji (ankstyvojoje vaikystėje⁵) natūraliomis aplinkybėmis (Crystal 2008: 321) – „bendraujant su tėvais, artimais asmenimis, girdint ją artimiausioje aplinkoje“ (LTŽ 2012: 55). Tačiau kiti tyrėjai, kaip pastebi Loreta Vilkienė (2006: 157), prototipiniam gimtakalbiui priskiria ir daugiau ypatybių, pavyzdžiui, tai, kad gimtakalbis vartoja K1 visose gimtakalbiams įprastose situacijose. Nors

⁵ Dažniausiai psichologai ankstyvąją vaikystę vadina amžiaus tarpsnį nuo 2 iki 6 metų (plg. Berk 2017, Žukauskienė 1996), nors, pavyzdžiui, mokslininkės Jakie Marsh (2010: 11) nuomone, ankstyvoji vaikystė prasideda nuo gimimo ir baigiasi, kai vaikui sukanka maždaug 8 metai.

dažnai gimtakalbis yra traktuojamas kaip idealios K1 vartotojas (Bonfiglio 2010), taip pat kalbama apie tai, kad ne visų gimtakalbių K1 kokybė yra vienoda (Van Patten ir Benati 2010: 112, Hulstijn 2015: 15). Ji varijuoja atsižvelgiant į K1 vartotojų išsilavinimą, intelektą, laisvalaikį, darbo pobūdį ir pan. (Hulstijn 2015: ten pat). Taigi kalbėti apie visiems bendrą gimtosios kalbos kokybę būtų sudėtinga.

Svetimąja (arba negimtają) **kalba (K2)** laikoma kalba, kuri kalbos vartotojui nėra gimtoji (LTŽ 2012: 193). Tiksliau sakant, negimtakalbis svetimąją kalbą išmoksta jau įsisavinęs pirmąją – gimtąją kalbą (plg. Van Patten, Benati 2010: 112). Todėl kalbotyroje svetimosios kalbos terminas ir yra trumpinamas K2 (antroji išmokta kalba). Pastebėtina, kad K2 – tai sutartinis terminas, paprastai jis apima ne tik antrąją, bet ir trečiąją, ketvirtąją⁶ ir visas kitas negimtasias individo vartojamas kalbas. Taigi pirmiausia gimtakalbis nuo negimtakalbio (K2 vartotojo) skiriasi kalbos įsisavinimo situacija. Taip pat, kaip pastebi Vivianas Cookas (2010: 151), skiriasi ir gimtakalbio bei negimtakalbio kelias kalbos įsisavinimo link: vaikai K1 įsisavina nepaisant motyvacijos, mokymosi strategijų, požiūrio į kalbą, asmeninių savybių, o siekiant įsisavinti K2 aukštu lygiu, šie veiksniai atlieka svarbų vaidmenį.

Tyrėjų daug diskutuojama ir apie tai, kuo skiriasi K1 ir K2 mokėjimo kokybė. Ne vienas mokslininkas (plg. (Savillle-Troike 2012: 21, plg. Montrul 2014: 89) pabrėžia, kad negimtakalbių K2 gebėjimai itin varijuoja, o pasiekti gimtakalbio kalbos mokėjimo lygį, kad ir labai prie jo priartėjus, negimtakalbiams yra neįmanoma. Alanas Daviesas (2003) įvardija tam tikrus kokybinius aspektus, kuriais gimtakalbis skiriasi nuo negimtakalbio:

1. Gimtakalbis intuityviai jaučia, kas K1 yra taisyklinga, o kas ne, negimtakalbis – priešingai – gramatikos žinių įgyja, bet tikėtina, negalėtų remdamasis tik intuicija įvertinti kalbos taisyklingumo.

2. Gimtakalbio K1 produkcija sklandi, pauzės pragmatiškai pagrįstos. Negimtakalbis negali kalbėti taip sklandžiai kaip gimtakalbis.

3. Gimtakalbis geba kūrybiškai rašyti (kurti grožinę literatūrą). Net jeigu gimtakalbis ir geba kurti, vartodamas K2, dažnai ši kūryba yra sunkiau pripažįstama K1 bendruomenės.

4. Gimtakalbis yra užtikrintas tuo, kad savo mintis gali perteikti K1, o negimtakalbis supranta, kad ne visada geba savo mintis paversti kalbine produkcija.

⁶ Kai svarbus kalbų išmokimo eiliškumas, trečioji kalba gali būti žymima K3, ketvirtoji – K4 ir t.t.

5. Negimtakalbiui suprasti K2 gali trukdyti jo kalbos lygis, o gimtakalbis beveik visada gebės suprasti K1, išskyrus situacijas, kylančias dėl išorinių trukdžių (pavyzdžiui, per didelio triukšmo).

Lyginant gimtakalbį su negimtakalbiu skirtumų išvelgti galima ir daugiau, pavyzdžiui, negimtakalbis gali kalbėti su akcentu, jo žodyno dydis dažnai mažesnis už gimtakalbio (šiuos ir kitus skirtumus yra apibendrinusios Vilija Saliënė ir Loreta Vilkienė (2006: 76–77)). Tačiau vis dažniau pabrėžiama ir tai, kad gimtakalbis nebūtinai turi būti K2 vartotojo etalonas, K2 vartotojas turėtų siekti aukšto K2, o ne K1 lygio (Cook 2010: 154–155).

O kalbant apie šiuolaikinį pasaulį, kuriame, kaip jau buvo minėta, mokėti daugiau negu vieną kalbą yra labiau įprasta negu ypatinga, atskirti gimtakalbį nuo negimtakalbio gali nepakakti. Šios sąvokos neatskleidžia viso daugiakalbystės fenomeno. Kalbų įsisavinimo teorijoje svarbios ir **dvikalbystės** bei **daugiakalbystės** sąvokos. Reiškiny, kai vienas žmogus ar visa kalbinė bendruomenė geba vartoti dvi kalbas, vadinamas dvikalbyste, kai daugiau negu dvi – daugiakalbyste (LTŽ 2012: 39, 44, Butler 2013: 110)⁷. Kadangi šioje disertacijoje analizuojamas rusų ir lietuvių dvikalbystės atvejis, toliau dėmesys sutelkiamas į dvikalbystės sampratą.

Kalbotyroje į dvikalbystę gali būti žvelgiama griežčiau ir laisviau. Kaip teigia Larissa Aronin ir Davidas Singletonas (2012: 25) mokslininkai, kurie laikosi griežtesnio požiūrio, dvikalbiu laiko asmenį, kuris abi kalbas įsisavino vienu metu, o dabar jas vartoja vienodai dažnai ir kokybiškai. Tokiu atveju, asmuo, mokantis dvi kalbas, bet vieną iš jų įsisavinęs vėliau ir ją vartojantis ne taip dažnai kaip pirmąją įsisavintą kalbą būtų laikomas tiesiog K2 vartotoju, o ne dvikalbiu (K1_x ir K1_y vartotoju). Tyrėjas Andrew Lynchas (2017: 44) įvardija keletą sričių, kurias įprasta laikyti skiriančiomis dvikalbį (šioje disertacijoje autorė tokį dvikalbį vadina prototipiniu) nuo K2 vartotojo, ir užduoda klausimus, kurie padėtų atskirti šiuos du konceptus:

1. *Įsisavinimo aplinkybės. Kalbą individas įsisavino artimoje aplinkoje ar mokymo įstaigoje?* Prototipinis dvikalbis K1_x ir K1_y įsisavina artimoje aplinkoje – dvi kalbas girdėdamas ir jas pradėdamas vartoti namuose, o prototipinis K2 vartotojas kalbos mokosi lankydamas tam skirtas pamokas.

2. *Įsisavinimo amžius. Ar abi kalbas individas įsisavino ankstyvojoje vaikystėje?* Brėžiant griežtą skirtį tarp dvikalbio ir K2 vartotojo, prototipiniu dvikalbiu laikomas tik asmuo, kuris dvi kalbas įsisavino ankstyvojoje vaikystėje.

⁷ Kartais daugiakalbystės sąvoka vartojama kaip bendras terminas, apimantis gebėjimą bendrauti ir dviem, ir daugiau kalbų (plg. Crystal 2008: 318).

3. *Kalbos mokėjimo lygis. Individo kalbos mokėjimo lygis yra žemas ar pakankamas? Ar jis gali bendrauti įvairiomis temomis ir sudėtinguose diskursuose?* Iš prototipinio dvikalbio tikimasi, kad abiejų kalbų lygio pakankama kalbėti įvairiomis temomis, dalyvauti diskusijose sudėtingomis temomis.

4. *Tapatybės klausimas. Ar asmuo pats mano esąs dvikalbis ir ar tos kalbos kalbinė bendruomenė laiko jį dvikalbiu? Ar individo kalbinė produkcija primena kitų gimtakalbių (tarties, gramatikos, žodyno, stiliaus požiūriu)?* Prototipinis dvikalbis ne tik pats save laiko dvikalbiu – tai yra dviejų kalbų gimtakalbiu, bet ir kalbinė bendruomenė pripažįsta jį esant tokiu. Paprastai dvikalbiu pripažįstamo asmens kalbos mokėjimo kokybė atitinka $K1_x$ ir $K1_y$ kalbinės bendruomenės standartą visais kalbiniais lygmenimis – tarties, gramatikos, žodyno, stiliaus lygmeniu. $K2$ vartotojas, priešingai, savęs dvikalbiu nelaiko, tokiu nėra pripažįstamas ir kalbinės bendruomenės narių, o jo kalba gali kokybiškai skirtis nuo kalbinės bendruomenės standarto.

Vis dėlto Lyncho (2017: 44) teigimu, net ir į objektyviausiais (lengviausiai patikrinamais) galimus laikyti pirmą ir antrą klausimus ne visada paprasta atsakyti. Pavyzdžiui, net jeigu kalbos yra mokomasi lankant tam skirtas pamokas, tuo kalbos įsisavinimo procesas nesibaigia, juk kalbos mokomasi ir skaitant, klausantis tos kalbos tekstų, bendraujant tiksline kalba, taigi kalbos įsisavinimas gali būti integruotas.

Kadangi nubrėžti aiškią ribą tarp dvikalbio ir $K2$ vartotojo gali būti itin sudėtinga, o kai kuriais atvejais – ir nereikalinga, daugelis tyrėjų dvikalbio sąvoką vartoja laisviau, kiekvienas $K2$ vartotojas laikomas dvikalbiu ar daugiakalbiu (Lynch 2017: 53). Taigi dvikalbis apibrėžiamas kaip asmuo, gebantis vartoti dvi kalbas, išmoktas nebūtinai vienu metu ir vartojamas nebūtinai vienodai gerai ir nebūtinai visose kalbinėse situacijose (LTŽ 2012: 39, 44, Maher 2017: 3). Taip randasi didelė dvikalbių įvairovė, kurianti savitą dvikalbystės tipologiją. Daugiau negu vienos kalbos mokėjimo situacijos įvairiai klasifikuojamos lingvistų.

Dvikalbystės ir daugiakalbystės klasifikaciją yra apibendrinusios Yuko Goto Butler (2013), Vilkienė (2010), ir kt. (plg. Gottardo ir Grant 2008, de Bruin 2019). Šiame skyriuje, remiantis Butler (2013) dvikalbystės klasifikacija, aptariama, kokie ir koku pagrindu gali būti skiriami dvikalbystės tipai. Dvikalbystės tipologija yra platesnė, tačiau šiame skyriuje ir 1 lentelėje dėmesys sutelkiamas į tipus, kurie susiję su disertacijoje aprašomu tyrimu.

1 lentelė. Dvikalbystės klasifikacija (pagal Butler 2013: 113–114).

Klasifikacijos kriterijai	Dvikalbystės tipai	Dvikalbystės ypatybės
Kalbos mokėjimo lygis	Darnioji (angl. <i>balanced</i>) dvikalbystė	K1 ir K2 mokamos vienodu lygiu.
	Vyraujančioji (angl. <i>dominant</i>) dvikalbystė	K1 mokėjimo lygis aukštesnis negu K2.
Kalbiniai gebėjimai	Receptyvioji (angl. <i>receptive</i>) dvikalbystė	K2 suprantama, bet nevartojama nei žodžiu, nei raštu.
	Produktyvioji (angl. <i>productive</i>) dvikalbystė	K2 ir suprantama, ir vartojama.
Įsisavinimo laikas	Vienalaikė (angl. <i>simultaneous</i>) dvikalbystė	Dvi kalbos įsisavinamos kartu.
	Nuoseklioji (angl. <i>sequential</i>) dvikalbystė	K2 įsisavinama vaikystėje, kai individas jau turi K1 pagrindus.
	Vėlyvoji (angl. <i>late</i>) dvikalbystė	K2 įsisavinama ne vaikystėje.
K2 poveikis K1;	Pridedančioji (angl. <i>additive</i>) dvikalbystė	K2 papildo kalbinį repertuarą, neprarandant K1.
	Atimančioji (angl. <i>subtractive</i>) dvikalbystė	K2 pakeičia K1.

Aptariant dvikalbystę pirmuoju kriterijumi keliamas klausimas, ar abiejų kalbų mokėjimo kokybė yra tokio paties lygio. Kaip jau buvo minėta, kai kurie tyrėjai tikroju dvikalbiu laiko tik tą asmenį, kuris abi mokamas kalbas yra įvaldęs vienodai. Toks dvikalbystės atvejis įmanomas, bet jis nėra vienintelis ir nekintamas. Kai asmuo dvi kalbas vartoja taip pat laisvai ir kokybiškai, ši dvikalbystė vadinama darniaja⁸. Vis dėlto dvikalbiu gali būti laikomas ir toks asmuo, kuris vieną kalbą (paprastai K1) yra įvaldęs geriau negu kitą (dažniausiai K2). Tik tokia asmens dvikalbystė laikoma kitu – vyraujančiosios (angl. *dominant*) – dvikalbystės tipu. Dvikalbio asmens skirtingų kalbų mokėjimo lygis gali būti susijęs ir su tuo, ar jis abi kalbas geba vartoti, ar vieną iš jų tik supranta. Jei vienos iš mokamų kalbų dvikalbis negali vartoti

⁸ Dvikalbystės tipai iš anglų į lietuvių kalbą verčiami pagal Vilkienės (2010) vartojamą terminiją. Pridedančiosios ir atimančiosios dvikalbystės tipai Vilkienės (2010) šaltinyje neminimi. Šių terminų vertimą siūlo disertacijos autorė.

nei žodžiu, nei raštu, bet gali suprasti klausomus ir skaitomus tekstus, tokia dvikalbystė vadinama receptyviaja (žr. 1 lentelę). Jeigu dvi kalbas asmuo geba ne tik suprasti, bet ir jomis kalbėti (ar rašyti), tokią dvikalbystę galima laikyti produktyviaja.

Analizuojant dvikalbystę ypač daug dėmesio skiriama amžiui, kuriuo buvo įsisavintos kalbos, sudarančios individo kalbinį repertuarą. Dvi kalbos gali būti įsisavinamos dar vaikystėje. Kai kurie vaikai su dviem kalbomis susiduria nuo pat gimimo – pavyzdžiui, kai jų namuose tėvas kalba viena, o motina – kita kalba. Kai dvi kalbos vaiką supa nuo pat kūdikystės ar jis abi kalbas įsisavinti pradeda iki 3–4 metų amžiaus, ši dvikalbystė vadinama vienalaikė (Paradis 2007: 15, Butler (žr. 1 lentelę). Tokiu atveju dvikalbis gali turėti dvi gimtąsias kalbas – $K1_x$ ir $K1_y$. Manoma, kad iki 3–4 metų susiformuoja kalbos gramatikos pagrindai (Montrul 2008: 94, Meisel 2009: 7). Taigi iki šio amžiaus dvi kalbos kokybės požiūriu turėtų būti įsisavinamos lygiavertiškai. Kai dvi kalbos įsisavinamos vaikystėje, bet pirmiausia – viena kalba ir tik po to – kita, ši dvikalbystė vadinama nuosekliąja. Nuosekliosios dvikalbystės atveju, daugelis tyrėjų išskiria $K1$ ir $K2$ (vėliau negu $K1$ įsisavintą kalbą) (plg. Bhatia ir Ritchie 2013), tačiau kai kurie mokslininkai laikosi nuomonės, kad jeigu dvi kalbos įsisavinamos ankstyvojoje vaikystėje (kaip jau minėta, iki 6–8 metų) abi jos yra gimtosios, todėl jas taip pat galima vadinti $K1_x$ ir $K1_y$. Besilaikantys požiūriu, kad nuosekliosios dvikalbystės situacijoje skirtingos $K1$ ir $K2$, mano, kad prieš įsisavinant $K2$, $K1$ pagrindai jau yra susiformavę. Dėl šios priežasties iš pradžių vienalaikio dvikalbio ir nuosekliojo dvikalbio kalbiniai gebėjimai skiriasi – pirmasis lenkia antrąjį. Tačiau laikui bėgant, įvesčiai augant, abiejų dvikalbių kalbos mokėjimo lygis turėtų išsilyginti (Paradis 2007: 33).

Vis dėlto jei $K2$ įsisavinama gana vėlai, pasiekti vienalaikio dvikalbio ar tiesiog gimtakalbio kalbos mokėjimo lygį gali būti kur kas sudėtingiau. Šios dvikalbystės atvejai laikomi vėlyvąja dvikalbyste (žr. 1 lentelę). Vėlyvaisiais dvikalbiais laikomi asmenys, $K2$ įsisavinę vėliau negu 7 metų (plg. Silverberg ir Samuel 2004), vėliau negu 10 metų (plg. Meisel 2009: 6) ar jau suaugę (Butler 2013: 113–114). Nors, pavyzdžiui, mokslininkė Silvina A. Montrul (2008: 98) nuosekliai dvikalbystei priskiria tik tokius atvejus, kai vaikai su $K2$ susiduria 4–5 metų. Vėliau kalbą pradėję įsisavinti vaikai jau nebeprikiriami šiai kategorijai. Todėl tik mokykliniame amžiuje $K2$ pradėjusius mokytis vaikus, remiantis tokiu požiūriu, būtų galima priskirti vėlyviesiems dvikalbiams. Vėlyvesniame amžiuje įsisavintos $K2$ kokybė gali gerokai skirtis nuo ankstyvųjų (vienalaikių ir nuosekliųjų) dvikalbių. Pavyzdžiui, Milesio Turnbullo ir kolegų (1998) tyrimas parodė, kad ankstyvosios imersijos metodas (įtraukti vaikus į $K2$ aplinką dar pradinėse

klasėse) daro teigiamos įtakos jų K2 klausymo ir kalbėjimo gebėjimams, lyginant šių vaikų pasiekimus su moksleivių, kurie kalbą įsisavinti pradėjo jiems pritaikius vėlyvosios imersijos (maždaug 6–7 klasėje) metodą.

Kaip matyti iš 1 lentelės, dvikalbystė taip pat skirstoma į pridedančiąją ir atimančiąją dvikalbystę. Įsisavinta K2 gali taip įsivyrėti dvikalbio gyvenime, kad ji gali ne tik tapti lygiaverte K1 požiūriu, bet ir užimti gimtosios kalbos poziciją. Kai K2 išstumia K1 iš vartosenos ir K2 gebėjimai pakeičia K1 kalbinius gebėjimus, dvikalbystė vadinama atimančiąja dvikalbyste. Vis dėlto K2 gali ir eiti gretimai K1 vartosenos bei kalbinių gebėjimų – juos papildyti. Tada dvikalbystė vadinama pridedančiąja.

Taigi dvikalbystė – kompleksiškas reiškinys, savyje sutelkiantis daug skirtingų dviejų kalbų įsisavinimo ir vartojimo ypatumų. Prie dvikalbystės tipų ir jų skyrimo kriterijų bus grįžtama 5.5. skyriuje, aptariant tiriamosios grupės charakteristiką, o pristatant tyrimo rezultatus bus analizuojama ir tai, kaip tam tikri dvikalbystės bruožai gali veikti tiriamosios grupės lietuvių kalbos gramatinę kompetenciją.

2. VARTOJIMU GRĮSTA TEORIJA

Kaip jau buvo minėta įvade, šioje disertacijoje aprašomo tyrimo teorinis pamatas – vartojimu grįsta teorija (toliau – VGT) (angl. *Usage-Based Theory of Language Acquisition*). XXI amžiuje išpopuliarėjusioje teorijoje permąstoma, kas yra kalba ir kalbinė kompetencija. Teorijos pamatą sudaro mintis, kad individo kalbos vartojimo patirtis formuoja jo kalbos struktūrą.

VGT ištakos – funkcinės ir kognityvinės kalbotyros teorijos (Tomasello, 2005, Bybee, 2006a). Pirmą kartą kalbėdamas apie vartojimu grįstą modelį (angl. *usage-based model*) kognityvinės gramatikos kūrėjas Langackeris (1988) priešino jį su generatyvine gramatika. VGT nežiūrima į kalbą kaip įgimtą mentalinę sistemą – kalbos taisyklių rinkinį. Vienas žymiausių VGT teorijos šalininkų Michealas Tomasellas (2005) pabrėžia, kad kalba – tai komunikacinių intencijų raiškos ir supratimo būdas. Šis požiūris yra priešingas generatyvinės gramatikos postuluojamoms idėjoms apie įgimtą kalbos sistemą, vidines kalbos schemas, nebūtinai susijusias su tikrąja kalbos vartoseną (plg. Chomsky 1969, 1978). Iš funkcinės ir kognityvinės kalbotyros VGT pirmiausia perima požiūrį, kad kalba yra neatsiejama nuo reikšmės ir komunikacinės intencijos, o kiekvienas kalbos pavartojimo atvejis yra vertas lingvistinės analizės, nes būtent jis ir formuoja kalbos sistemą (plg. Croft ir Cruse, 2004).

Kognityvinės teorijos pagrindu VGT aiškinamas ir kalbos įsisavinimo procesas. Kaip VGT principais kalbą tirianti Joan Bybee (2006a: 711) teigia, VGT požiūriu, bendrieji žmogaus kognityviniai gebėjimai veikia žmogaus kalbą. Šie gebėjimai leidžia kategorizuoti, rūšiuoti kalbinius vienetus, remiantis pavartojimo atvejų sutapimais, panašumais ir skirtumais. Šių procesų rezultatas išsaugomas atmintyje. Galiausiai žmogaus smegenyse suformuojama kognityvinė reprezentacija, kurią galima vadinti gramatika (ten pat). Toji gramatika, nors dažnai abstrakti, yra labai glaudžiai susijusi su kalbine kalbėtojo patirtimi. Taigi, kaip ir kognityvinėje prieigoje, VGT kalba neatsiejama nuo kitų kognityvinių gebėjimų – tai jie teikia galimybę išmokti ir vartoti kalbą.

XXI amžiuje VGT reiškiamą mintis, kad kalba nėra įgimta, o jos galima išmokti kognityviškai apdorojant (apibendrinant, kategorizuojant ir pan.) kalbinę įvestį⁹, tapo itin populiaru (Behrens 2009: 384). VGT pasitelkta aiškinant tiek K1, tiek K2 įsisavinimą. Nepaisant skirtingų aplinkybių, kurios supa žmogų jam įsisavinant K1 ir K2, šios teorijos požiūriu, K1 ir K2 mokymosi mechanizmai nesiskiria (Wulff, Ellis, 2018, p. 50), taigi ir šiame darbe kalbos įsisavinimo mechanizmai aptariami neatskiriant K1 ir K2 įsisavinimo.

Kertinėmis galima laikyti kelias VGT mintis (Tyler 2010: 271–272).

1. *Pagrindinė kalbos paskirtis yra komunikacinė, komunikacija formuoja kalbinę sistemą.* Ši mintis yra priešinama su jau minėta generatyvinės gramatikos įgimtos kalbos sistemos idėja. VGT pabrėžiama, kad žmogus kalba dėl to, kad jam reikia bendrauti, o bendraujant formuojasi ir mentalinė kalbos reprezentacija, kuri yra komunikacinės raiškos atspindys.

2. *Natūrali kalba visada susijusi su kontekstu.* Kalba neegzistuoja be konkrečios gyvenimiškos situacijos. Kalbos forma keičiasi bendraujant su skirtingais pašnekovais, skirtingomis aplinkybėmis.

3. *Kalbos yra išmokstamos, o ne įgimtos.* Kalbos išmokimą lemia pasikartojantys junginiai ir kalbinių vienetų dažnumas, nuo kurio priklauso, kaip greitai atmintyje įsitvirtina tam tikra kalbinė raiška.

⁹ Lietuvių mokslinėje ar lindvodidaktikos literatūroje įvestį įprasta apibrėžti kaip „kalbinę medžiagą, kuri mokiniui pateikiama sakytine ar rašytine forma ir iš kurios jis mokosi“ (LTŽ 2012: 74). Vis dėlto įvestis gali būti suvokiama kur kas plačiau, nebūtinai formaliojo kalbos mokymosi kontekste. Įvestimi gali būti vadinama ir visa kalbinė aplinka, ir tik ta kalbinė medžiaga, į kurią kalbos vartotojas atkreipia dėmesį, įsisąmonina (Nizegorodcev 2007: 1,12). Šioje disertacijoje įvestis suprantama kaip kalbinė medžiaga, su kuria susiduriama bet kuriame kontekste.

4. *Reikšmę perteikia ne tik leksika, bet ir gramatika.* Šis požiūris artimas funkcinės gramatikos idėjoms. Daugelis gramatinių kalbos elementų perteikia ir tam tikrą informaciją (plg. daiktavardžio skaičius ar veiksmažodžio laikas).

5. *Pavartotos kalbos pakanka kalbinei analizei.* VGT tyrimuose dėmesys sutelkiamas į natūralius pavartojimo atvejus. VGT požiūriu, nėra prasmės skirti, pavyzdžiui, paviršinės ir giluminės kalbos struktūros, kuri atskleistų tikrąją kalbos prigimtį (kaip elgiamasi, pavyzdžiui, jau minėtos generatyvinės gramatikos atstovų). Žvelgiant iš VGT perspektyvos, kalbinę analizę galima atlikti remiantis tik paviršine struktūra – tikra kalbos vartoseną.

Nors tiriant kalbų įsisavinimą svarbu atsižvelgti į visus išvardytus teorijos aspektus, vis dėlto, punktas, į kurį bene dažniausiai sutelkiamas VGT besiremiančių tyrėjų dėmesys – trečiasis, kuriame vartosenos dažnumas pateikiamas kaip lemiamas veiksnys išmokstant kalbą. Be to, šį punktą, disertacijos autorės supratimu, būtų prasminga išplėsti ir paminėti, kad, VGT požiūriu, kalbų mokomasi konstrukcijomis (Tomasello 2005, Ellis, Romer, O'Donnell 2016). Konstrukcijų reikšmė ir vartosenos dažnumo įtaka įsisavinant K1 ir K2 aptariamos tolesniuose skyriuose.

2.1. Konstrukcijų įsisavinimas

Pasak VGT, kalbą tiek vaikai (K1 ar K2), tiek suaugusieji (K2) įsisavina konstrukcijomis, kitaip tariant, žodžius ar morfemas išmoka ne pavienius, bet tam tikrame kontekste (Tomasello 2005: 325). VGT požiūriu mentalinė kalbos struktūra susideda iš įvairaus lygmens konstrukcijų, pradedant abstrakčiomis schemomis ir baigiant labai konkrečiais pasakymais, taip pat konstrukcijos gali būti įsisavinamos sintaksiniu, morfologiniu ar fonologiniu lygmeniu (Eskildsen, 2008, Hoffman, Trousdale, 2013).

Vartojimu grįstas modelis atsisako priešinti sintaksę (ar apskritai gramatiką) ir žodyną, kaip tai įprasta daryti jau minėtos generatyvinės gramatikos siūlomuose sintaksinės analizės modeliuose. Remiantis VGT, kalbančiojo atmintyje tiek leksinė, tiek gramatinė informacija yra saugomos drauge (Dabrowska, 2008: 932, Langacker, 2009). Taigi kalbantysis įsisavindamas leksinį vienetą geba išsaugoti ir kontekstinę to vieneto informaciją. Įvairiais ryšiais susijusios ir susipynusios abstraktesnės ar konkretesnės schemas išsaugomos atmintyje. Abstrakčios konstrukcijos (tam tikros morfosintaksinės schemas, pavyzdžiui, *veiksmažodis + objektas*) formuojamos kategorizuojant konkrečias konstrukcijas. Tačiau ne visos schemas kognityvinę reprezentaciją įgyja vienodai greitai ar paprastai. Abstrakčių konstrukcijų formavimasis priklauso nuo konkrečių konstrukcijų pavartojimo atvejų dažnumo, formų aiškumo ir siejimo su funkcija, jų sąsajų

su prototipine konstrukcija (Ellis ir Collins 2009, daugiau analizuojama toliau).

Vienas veiksnių, lemiančių, kaip greitai ar paprastai įsisavinamos konkrečios ir kuriamos abstrakčios konstrukcijos – tai jų formos ryškumas (angl. *salience*) (Ellis 2015: 54). Kuo konstrukcijos forma labiau išsiskiria, kuo ji pastebimesnė, tuo ją lengviau įsiminti. Pavyzdžiui, kur kas lengviau pastebėti ir suvokti funkciją įvardžio *aš* negu veiksmažodžio pirmojo asmens galūnės *-u* (plg. *kalbu*). Gramatinę informaciją perteikiančios morfemos mažiau pastebimos, leksiniai vienetai paprastai labiau išsiskiria ir yra lengviau įsisavinami (plg. Ellis, ten pat). Taigi objekto raiška linksniais taip pat yra vienas iš probleminių lietuvių kalbos kaip K2 įsisavinimo aspektų, nes linksnis paprastai reiškiamas morfema, kurios tiek forma, tiek funkcija paprastai yra mažiau pastebima negu pavyzdžiui, pati daiktavardžio reikšmė, leidžianti suprasti, kad daiktavardis sakinyje reiškia objektą.

Taip pat įsisavinant konstrukcijas svarbus jų prototipiškumas, t. y. konstrukcijos savybė, leidžianti ją priskirti tipiškiausiems gramatinės raiškos atvejams. Kiekviena konstrukcija gali būti priskiriama tam tikrai kategorijai. Tai galėtų iliustruoti jau minėta šioje disertacijoje aptariamos konstrukcijos *veiksmažodis + objektas* kategorija. Šiai abstrakčių konstrukcijų kategorijai gali būti priskiriama ne viena konkreti konstrukcija (pavyzdžiui, *skaitau knygą*¹⁰, *vadovauju bankui*, *džiaugiuosi atostogomis* ir pan.). Vis dėlto prototipiškiausią objekto raišką ir reikšmę (geriausią kategorijos pavyzdį) perteikia tik pirmasis pavyzdys (*skaitau knygą*) (daugiau apie prototipinę objekto raišką skaityti 4 skyriuje). VGT požiūriu prototipinės kategorijos įsisavinamos greičiausiai (Ellis 2015: 56).

Galusiai pabrėžtina, kad abstrakčioms kategorijoms įgyjant kognityvines reprezentacijas, svarbūs visi minėtieji konstrukcijų įsisavinimo kriterijai: kalbinė forma, kalbos vartotojo kognityviniai gebėjimai ar konstrukcijų vartosenos ypatumai (Ellis 2015: 57). Pastarajam aspektui VGT skiria ypač daug dėmesio. Šis aspektas ir su juo susiję tyrimai apžvelgiami kitame skyriuje.

2.2. Vartosenos dažnumo įtaka kalbų įsisavinimui

Kadangi VGT aiškina kalbos įsisavinimą kaip kalbinės praktikos (tiek recepcinės, tiek produkcinės) rezultatą, vienu iš svarbiausių kriterijų įsisavinant kalbą yra laikomas girdimų ar perskaitomų ir produkuojamų

¹⁰ Šie ir kiti pavyzdžiai, pateikiami teorinėje darbo dalyje, jeigu nenurodyta kitaip, yra sugalvoti disertacijos autorės.

kalbinių vienetų ar struktūrų dažnumas. Kuo dažniau girdimi ar perskaitomi ir žodžiu ar raštu vartojami tam tikri K1 ir K2 elementai, tuo greičiau jie turėtų būti įsisavinami ir tuo taisyklingiau vartojami (Tomasello 2005, Bybee 2006b, Ellis 2008, Blumenthal-Drame 2012), tuo lengviau forma susiejama su kalbinių vienetų funkcija (Gettys et al. 2018: 53). Pakartotinis vienodų kalbinių elementų vartojimas panašiose situacijose skatina vartojimo automatizaciją (Bybee 2013), kalbinių schemų kūrimąsi kalbos vartotojų smegenyse.

Vartosenos dažnumo svarbą gerai atspindi ir pati kalbos sistema, kuri istoriškai kinta. Pavyzdžiui, labai dažnos vartosenos veiksmazodžiai (tokie kaip *būti*) kalboje vartojami nepaisant reguliarios kaitybos taisyklių (plg. *gyvena* (esm. I. III a.), *gyvenu* (esm. I. I a.) vs. (*yra* (esm. I. III a.) ir *esu* (esm. I. I a.)). Dažnos formos tvirčiau įsimenamos ir užkonservuojamos kalboje (plg. Bybee 2006a: 715, Bybee 2006b: 10–11). Taip pat dažniau vartojami pasakymai, morfosintaksinės konstrukcijos ar patys žodžiai yra linkę trumpėti (Bybee 2006b: 11–13, Dabašinskienė 2008), pavyzdžiui, lietuvių kalbos atsisveikinimas *sudie* – tai susiliejusi ir sutrumpėjusi prielinksninė konstrukcija *su Dievu*, taip pat susiliejusi ir sutrumpėjusi neiginio *ne* ir veiksmazodžio *būti* esamojo laiko trečiojo asmens forma *yra* – *nėra* (plg. anglų kalbos *do not* fonologinę redukciją į *don't*). Be to, itin dažnos konstrukcijos vaikų (greičiausiai ir K2 mokinių, o kartais ir suaugusiųjų gimtakalbių) yra suprantamos kaip autonomiškas kalbinis vienetas, jo nelinkstama segmentuoti į atskirus reikšminius žodžius (Bybee 2008: 219). Itin dažnų konstrukcijų autonomiškumo pavyzdys galėtų būti lietuvių kalbos pasisveikinimas *laba diena* ar atsisveikinimas *viso gero*. Turbūt retas vaikas ar net suaugusysis gimtakalbis ar K2 mokinys vartodamas šias konstrukcijas galvoja apie paskirų žodžių reikšmę. Taigi matyti, kad kalboje gali būti ne vienas pavyzdys, rodantis vartosenos dažnumo svarbą kalbos sistemos formavimuisi.

Kai kalbėtojo smegenyse formuojasi naujos kalbos sistema, jos kalbinių vienetų dažnumas, VGT požiūriu, atlieka itin svarbų vaidmenį. Tam, kad konkrečios, o ne abstrakčios morfosintaksinės konstrukcijos būtų įsisavintos, reikia užtekinai tos konstrukcijos pavartojimo atvejų (angl. *token frequency*). Pavyzdžiui, tam, kad būtų įsisavinta konkreti konstrukcija, kaip *noriu kavos*, pakanka girdėti šią vieną besikartojančią konstrukciją. Vis dėlto tam, kad būtų įsisavinta ir mentalinę reprezentaciją įgytų abstrakti konstrukcija (Blumenthal-Dale 2012: 14), šiuo atveju, veiksmazodžio *norėti* konstrukcija su valdomu kilmininko linksniu (*norėti* + dktv. (gen.)), reikalingi šios konstrukcijos pavartojimo atvejai su skirtingomis kaitybinėmis veiksmazodžio formomis ir skirtingais prisijungiamais objektais, reiškiamais

kilmininku (pavyzdžiui, *noriu kavos, norėsimė torto, norėjo vandens*). Taigi abstrakčios konstrukcijos įsisavinimas – sudėtingesnis, didesnės bei įvairesnės įvesties reikalaujantis procesas.

Vis dėlto tiek konkrečių, tiek abstrakčių konstrukcijų įsisavinimas yra svarbi kalbos įsisavinimo proceso dalis. Naudodamasis atmintyje saugomomis konstrukcijų schemomis, tiek vaikas, įsisavinantis K1, tiek K2 vartotojas geba jas pritaikyti ir naujuose kontekstuose (Tomasello, 2005, Bybee, 2008). Kadangi dažnas konstrukcijas atmintis fiksuoja ir išsaugo lengviau, dažnumo kriterijus, remiantis VGT, yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių skirtingų konstrukcijų įsisavinimą ir jų vartojimo sėkmę.

Nepaisant to, kad VGT telkia dėmesį tiek į kalbos sistemą apskritai, tiek į K1 ir K2 įsisavinimą, apmąstymai vartosenos dažnumo įtakos svetimšios kalbos išmokimui klausimais neretai yra teorinio lygmens (Zyzyk 2009: 54). Todėl ypač svarbu VGT keliamas mintis tikrinti empiriškai. Nors jau minėtas pastebimas išsamesnių tyrimų trūkumas, tam tikros aptariamų teorijų prielaidos yra tikrinamos tiriant kalbos įsisavinimo procesą. Kaip jau aptarta, VGT darbuose svarstoma apie vartosenos dažnumo svarbą gramatinėms struktūroms, konkrečioms ir abstrakčioms konstrukcijoms įsitvirtinant kalbėtojo atmintyje. Dažniausiai šie svarstymai tikrinami analizuojant kalbos sistemą ir jos istorinius pokyčius ar vaikų K1 įsisavinimą (plg. Bybee ir Hopper 2001, Bybee 2006b straipsnių rinkinius, Diessel 2007). Tyrimai rodo, kad gimtakalbiai dažnesnes konstrukcijas apdoroja lengviau (Reali 2014), netikrų žodžių¹¹, priskirtų daugiau narių turinčioms, taigi dažnesnėms kaitybinėms klasėms, formas gimtakalbiai taip pat geba pavartoti taisyklingiau (Dabrowska 2008). Vartosenos dažnumo įtaka pastebima ir vaikų kalboje, ypač įsisavinant konkrečias konstrukcijas (Lieven 2010). Vis dėlto visą K1 įsisavinimo procesą paaiškinti vartosenos dažnumo įtaka taip pat būtų per paprasta (plg. Lieven 2010: 2554), tačiau iš kalbos sistemos ir K1 įsisavinimo tyrimų matyti, kad vartosenos dažnumas yra reikšmingas aiškinant kalbos įsisavinimą.

Kalbant apie vartosenos dažnumo įtakos K2 įsisavinimui tyrimus, primintina, kad tokių tyrimų nėra gausu, bet skatinama atlikti daugiau (plg. Gass ir Mackey 2002: 257). Vartosenos dažnumo įtakos K2 įsisavinimui tyrimai padėtų ne tik tobulinti kalbų mokymosi teoriją ir praktiką, bet ir leistų geriau suprasti kalbos prigimtį. Iš kol kas atliktų tyrimų galima išskirti kelis pastebėjimus. Jie taip pat atskleidžia vartosenos dažnumo svarbą K2 įsisavinimo tyrimuose.

¹¹ Netikri žodžiai – tai į tikrus žodžius panašūs tyrimo tikslais sukurti žodžiai.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad tikint vartosenos dažnumo poveikiu K2 išmokimui, manytina, jog K2 įvestis atsispindės ir K2 mokinio kalbinėje produkcijoje. Pavyzdžiui, anglų kalbos kaip K2 tyrimas parodė, kad dvylikametės ispanakalbės, besimokančios anglų kalbos kaip K2, šalutinių sakinių vartosenos ypatumai iš dalies atitiko anglų kalbos gimtakalbių šalutinių sakinių tipų vartosenos dažnumą (Mellow 2006). Vis dėlto šis tyrimas atskleidė ir problemas, su kuriomis susiduriama tiriant vartosenos dažnumo poveikį. Ne visi tekstynai pateikia vienodus duomenis apie tai, kaip gimtakalbiai vartoja vienas ar kitas konstrukcijas. Be to, tyrėjas negali būti tikras, kad bendrieji gimtakalbių vartosenos ypatumai atitinka įvestį, su kuria susiduria konkretus K2 mokinys. Vis dėlto tam tikras tendencijas išvelgti galima ir minėtasis tyrimas tai atskleidžia. Žinoma, tam, kad išvados apie K2 įvestį ir K2 produkciją būtų tvirtos, reikia kur kas daugiau tyrimų, jas patvirtinančių.

Be konstrukcijų vartojimo dažnumo įtakos K2 produkcijai, K2 įsisavinimo tyrimuose analizuojamas ir vartosenos dažnumo poveikis K2 recepcijai. Pavyzdžiui, vokiečių kalbos kaip K2 tyrimas atskleidė, kad kuo dažniau tekste pasikartoja nauji žodžiai, tuo lengviau juos vėliau atpažįsta K2 mokiniai, o kai kuriuos iš tų žodžių greičiau ir pradeda vartoti (Rott 1999). Brazilų studentų anglų kalbos kaip K2 tekstų supratimo tyrimas taip pat atskleidė, kad dažniausių leksemų mokėjimas leidžia gerai suprasti nesudėtingus tekstus (Martinez ir Murphy 2011). Tačiau šis tyrimas įdomus tuo, kad paaiškėjo, jog kai tie patys dažniausi žodžiai sujungiami į pastoviuosius žodžių junginius, tekstai tiriamiesiems tampa daug mažiau suprantami. Tai rodo, kaip svarbu leksikos vartosenos dažnumo tyrimuose atkreipti dėmesį ne tik į pavienius žodžius, bet ir jų kontekstą. Pavienių leksinių vienetų dažnumas įvestyje nebūtinai padeda juos suprasti bet kuriame kontekste.

Tiriant vartosenos dažnumo poveikį K2 morfologijos įsisavinimui, būtų galima minėti rusų kalbos kaip K2 veiksmožodžių asmenavimo tipų raiškos tyrimą (Gor ir Vdovina 2010). Eksperimentų metodu įgyvendintas tyrimas atskleidė, kad rusų kalbos kaip K2 vartotojams, nesimokiusiems rusų kalbos formaliai, sekėsi taisyklingai asmenuoti tik paties dažniausio asmenavimo tipo veiksmožodžius, su retesnės vartosenos veiksmožodžių asmenuotėmis jie dorojosi sunkiau, ko nebuvo galima pasakyti apie pažengusius rusų kalbos kaip K2 vartotojus, kurie rusų kalbos mokėsi tik formaliai. Jie panašiu tikslumu asmenavo ir retesnių, ir dažnesnių asmenavimo tipų veiksmožodžius. Taigi matyti, kad kai kalbos mokomasi remiantis tik natūralia įvestimi, vartosenos dažnumas atlieka itin svarbų vaidmenį. Kiti tyrimai taip pat patvirtina mintį, kad įvesties vartosenos dažnumas daro didelę įtaką K2 recepcijai ir produkcijai būtent tada, kai tos įvesties K2 vartotojų veikloje vis

daugiau (plg. Whitford ir Titone 2012). Formaliojo K2 mokymosi pradžioje K2 vartotojams tenka mokytis ir dažnų, ir retesnių kalbos elementų, ir tik augant įvesčiai tyrimai rodo ryškesnę vartosenos dažnumo poveikį K2 supratimui ir raiškai (Crossley et al. 2014: 329). Vis dėlto minėtasis rusų kalbos kaip K2 tyrimas parodė, kad tiek formaliuoju, tiek neformaliuoju būdu kalbą įsisavinę rusų kalbos kaip K2 vartotojai taisyklingiau asmenavo tuos veiksmožodžius, kurių vartoseną rusų kalbos kaip K2 vadovėliuose buvo dažnesnė. Taigi net ir K2 mokantis formaliai – pamokose, kai K2 įvestis yra ribota, vartosenos dažnumo ypatybės yra svarbios.

Galiciausiai pastebėtina, kad nepaisant tyrimų, kuriais atskleidžiamas K2 įvesties vartosenos dažnumo poveikis K2 recepcijai ir produkcijai, rezultatų, vartosenos dažnumo įtakos K2 analizė susiduria ir su tam tikrais sunkumais, o jų išvados dažnai turi ir savo ribotumą. Pirmiausia, kaip pastebi Scottas Crossley et al. (2014: 328–329), vartosenos dažnumas yra stipriai susijęs su kitomis jau minėtomis K2 įvesties ypatybėmis – tokiomis, kaip formos aiškumas (angl. *salience*), funkcijos / reikšmės konkretumas ir pan. Taigi vartosenos dažnumas yra susipynęs su kitais K2 ypatumais, todėl jo poveikio K2 tyrimų rezultatai dažnai gali būti nulemti ir kitų procesų. Be to, kaip jau buvo šiame skyriuje minėta ir į ką Crossley et al. (ten pat) taip pat atkreipia dėmesį, labai svarbus ne pavienių elementų, bet jų vartosenos dažnumas tam tikrame kontekste. O iširti tokį dažnumą ne visada paprasta ar įmanoma, taigi tai dar vienas galimas vartosenos dažnumo tyrimų ribotumas. Trumpai tariant, vartosenos dažnumo įtakos K2 įsisavinimui tyrimai svarbūs, bet taip pat nereikia pamiršti, kad vartosenos dažnumas greičiausiai negali paaiškinti viso kalbos išmokimo proceso.

2.3. Kalbos vartojimo įpročių įtaka kalbos mokėjimo kokybei

Kaip jau buvo šiame darbe minėta, skirtingų kalbos vartotojų K1 ar K2 mokėjimo kokybė gali įvairuoti. Kalbos mokėjimo lygis gali būti susijęs su daugybe veiksnių – pradedant kalbos vartotojų amžiaus, lyties, asmeninių savybių skirtumais ir baigiant skirtingomis kalbos įsisavinimo ir vartojimo aplinkybėmis (plg. de Bot et al. 2006, Dornyei 2009, Van Patten, Benati 2010, Ramonaitė 2019). 1 skyriuje jau aptarti dvikalbystės tipai ir dvikalbius vieną nuo kito skiriančios ypatybės ir tai, kaip jos gali daryti įtakos jų vartojamų kalbų mokėjimo kokybei. Kaip teigia tyrėja Angela de Bruin (2019), neegzistuoja du identiški dvikalbiai. Kiekvienas jų K1 ir K2 ar dvi K1 gali būti įsisavinęs skirtingomis aplinkybėmis, o jų vartojimo kontekstas ir kokybė taip pat gali skirtis. VGT taip pat skiria dėmesio klausimui, kaip kalbos vartojimo įpročiai veikia kalbos mokėjimo lygį. Pagrindinė šios teorijos

prielaida yra tokia: kuo dažniau asmuo vartoja¹² kalbą, tuo lengviau ją įsisavina.

Įsisavinant K2 natūralioje aplinkoje ar jos mokantis pamokose, įvestis, su kuria susiduria K2 mokiniai, gali labai įvairuoti. Vieni kalbos besimokantieji gali laisvalaikį leisti aplinkoje, kurioje nuolat kalbama K2, kiti – aplinkoje, kurioje dominuoja kita kalba. Taip pat kalbinė aplinka gali skirtis ir ne taip žymiai. Vienas K2 mokinys gali dažniau skaityti literatūrą tiksliai kalba už kitą mokinį. Ir tokių mažų skirtumų įsisavinant K2 gali būti gausu. Kaip Carmen Munoz (2014: 370) apibendrina, net ir tiek pat metų K2 aplinkoje gyvenantys K2 mokiniai susiduria su skirtingu K2 įvesties kiekiu ir kokybe. O net ir tada, kai kalba įsisavinama labai panašiomis aplinkybėmis ir K2 įvestis kiekybiškai beveik tokia pati, skirtingų mokinių įsitraukimas į pamokų ar natūralios aplinkos įvestį gali labai įvairuoti (plg. Howard 2011: 72).

Kaip jau minėta, VGT išvelgia ryšį tarp to, kaip dažnai K2 mokinys susiduria su K2 įvestimi, ir kaip tiksliai ir greitai jis įsisavina K2 (plg. Tomasello 2005, Bybee 2006, Ellis 2008). Ši VGT išvalga imama tikrinti ir empiriškai. Pavyzdžiui, mokslininkų Monos Hassanzadės ir Mehry Haddad Narafshan (2016) anglų kaip svietimosios kalbos įsisavinimo tyrimas atskleidė, kad tirtų 4–5 metų vaikų K2 gramatinei kompetencijai augti padėjo tiek pamokų medžiaga, tiek natūrali įvestis. Taigi įsisavinant kalbą nemažiau negu mokomoji medžiaga svarbi gali būti ir K2 įvestis, su kuria susiduriama natūralioje aplinkoje.

Tiriant kalbos vartojimo įpročių įtaką kalbos įsisavinimo kokybei, vis daugiau dėmesio skiriama ir atskiroms kalbinės veiklos rūšims, jų realizavimo dažnumui. Į tai gana aktyviai atsižvelgiama ir tiriant lietuvių kalbos žinias. Minėtoje Vilkienės et al. (2019) mokslo studijoje, kurioje analizuotas lietuviškų ir nelietuviškų gimnazijų moksleivių žodyno dydis ir bendrasis lietuvių kalbos mokėjimo lygis, ir Karolinos Andriuškevičiūtės ir Vilkienės (2019) suaugusių gimtakalbių lietuvių kalbos žodyno dydžio tyrime buvo siekiama patikrinti, kaip tiriamųjų lietuvių kalbos žodyno dydis ir bendrasis kalbos mokėjimo lygis yra susijęs su įvairiomis kalbinės veiklos rūšimis – skaitymu, klausymu, kalbėjimu lietuviškai. Kaip jau užsiminta, Vilkienės et al. (2019) tyrimas atskleidė, kad niekada su draugais lietuviškai nebendraujantys rusų ir lenkų ugdomosiomis kalbomis gimnazijų moksleiviai buvo sukaukę mažesnę žodyno dydį, o dažnai ar visada lietuviškai literatūrą skaitantys moksleiviai lietuvių kalbos bendrojo kalbos mokėjimo testą atliko

¹² Teorinėje literatūroje ir šioje disertacijoje sąvoka *vartojimas* (angl. *language usage*) suprantama kaip apimanti tiek kalbos produkciją, tiek recepciją – tai yra, visas situacijas, kuriose susiduriama su K1 ar K2.

reikšmingai geriau negu retai skaitantys ar niekada lietuviškai literatūros savo malonumui neskaitantys tyrimo dalyviai. Kaip parodė Andriuškevičiūtės ir Vilkienės (2019) tyrimas, grožinės literatūros skaitymas gali turėti įtakos ir K1 žodyno dydžiui. Šio tyrimo duomenimis, visada, dažnai ar kartais skaitantieji suaugę lietuvių kalbos gimtakalbiai yra sukaukę didesnę žodyno dydį negu retai skaitantys ar niekada grožinės literatūros savo malonumui neskaitantys tiriamieji. Apie tai, kad skaitymas plečia K1 ar K2 žodyną rodo ir ne vienas užsienio tyrimas (plg. Horst 2005, Kweon ir Kim 2008, Pellicer-Sánchez ir Schmitt 2010). Nors ryšys tarp skaitymo tiksline kalba įpročių ir žodyno dydžio aptinkamas ne visada (plg. Milton ir Treffers-Daller 2013). Kai kurie tyrimai rodo ir tai, kad žodyno dydžiui augti padeda televizijos žiūrėjimas (plg. Rodgers 2013). Pastebėtina, kad vis dar negalima tvirtai atsakyti į klausimą, kuri kalbinė veikla labiausiai veikia žodyno dydį ar bendrąją kalbos mokėjimą. Aptartų tyrimų rezultatai įvairuoja. Tirtina, kokiomis aplinkybėmis įvairios kalbinės veiklos rūšys stipriau veikia kalbines (žodyno, gramatinę, pragmatinę ir kitas) kompetencijas. Tyrimų, kuriuose būtų analizuojama skirtingų kalbinės veiklos rūšių dažnumo įtaka gramatinei kompetencijai, disertacijos autorei nėra žinoma. Pastarasis klausimas bus analizuojamas šioje disertacijoje pasitelkiant nelietuviškų gimnazijų moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos atveji.

3. POŽIŪRIAI Į K1 ĮTAKĄ K2

VGT pripažįsta ir tai, kad K2 mokymosi procesui įtakos daro pirmoji įsisavinta kalba. K1 gali tiek palengvinti, tiek pasunkinti K2 įsisavinimo procesą (Bybee 2008: 232). Vis dėlto VGT nėra pirmoji, atkreipusi dėmesį į sąveiką tarp K1 ir K2. Šios sąveikos procesai ir rezultatai pradėti analizuoti jau seniai.

XX amžiaus pirmojoje pusėje į kalbos įsisavinimą imta žvelgti per biheviorizmo teorijos (kurios vienas žymiausių atstovų – Burrhusas Fredericas Skinneris) prizmę: analizuojant K2 atliktis imtas kreipti gilesnis dėmesys į jose pasitaikančias klaidas, sunkumai mokantis K2 buvo tiesiogiai siejami su K1 įtaka (Ellis 1997: 52). Visos K2 vartotojų daromos klaidos buvo aiškinamos kaip gimtosios kalbos ypatybių perkėlimas į svetimąją kalbą. Taip gimė viena pirmųjų K1 įtaką mokantis K2 aiškinanti gretinamoji analizė (angl. *Contrastive Analysis*). Gretinamąją kalbų analizę inicijavo Robertas Ladas (1957, aprašyta Brogan ir Son 2015: 48–49). Ją taikant buvo gretinamos dviejų kalbų struktūros – išskiriami jų panašumai ir skirtumai. Analizė buvo pasitelkiama svetimosios kalbos vartosenos klaidų kilmei paaiškinti.

Gretinamoji analizė daugiausia dėmesio skyrė neigiamam K1 žinių perkėlimui¹³ į K2 vartoseną ir bandymui tokio perkėlimo išvengti.

Laikui bėgant požiūris į K1 poveikį K2 vartosenai ėmė keistis. Gretinamoji analizė negalėjo paaiškinti visų K2 vartosenos klaidų. Kai kurie tyrėjai postulavo ir tai, kad tik nereikšminga dalis (mažiau negu 5 procentai) K2 vartosenos klaidų kyla iš K1 (plačiau žr. Ellis 1997: 52). Kalbotyroje įsigalėjus generatyvinės gramatikos (Chomsky 1969, 1978) teorijai, K1 įtaka K2 įsisavinimui buvo sumenkinta (ten pat). Radosi ir ignoravimo hipotezė (angl. *ignorance hypothesis*), kurios autoriai (Newmark 1966, Newmark ir Reibel 1968, Krashen 1983, aprašyta Jarvis ir Pavlenko 2008: 8) teigė, kad pritrūkdami K2 žinių, K2 mokiniai patys sąmoningai renkasi vartoti gimtajai kalbai būdingas konstrukcijas (Jarvis ir Pavlenko 2008: 8–9). Biheivioristai, gretinamosios analizės šalininkai, nors ir glaudžiai siejo K2 klaidas su K1 įtaka, šio proceso nelaikė sąmoningais K2 vartotojo pasirinkimais, greičiau K1 žinių perkėlimą į K2 suvokė kaip nesąmoningą procesą. Ignoravimo hipotezės šalininkų bet koks pasąmoningas ar intuityvus ryšys tarp K1 ir K2 sistemų kalbančiojo galvoje ir elgesyje nebuvo svarstomas.

Nepaisant skeptiško nusiteikimo K1 įtakos K2 įsisavinimui atžvilgiu – požiūrio, kad tik maža dalis K2 vartotojų daromų klaidų kyla iš K1 ar nusiteikimo, kad jeigu tų klaidų ir randasi, jos yra sąmoninga K2 vartotoja pasirenkama strategija, mažėjo. Galiausiai grįžta prie galimo K1 ir K2 ryšio, įsisavinant K2, klausimo: XX amžiaus pabaigoje išsiskyrė du požiūriai į K1 įtaką K2 įsisavinimui, rėmęsi skirtingu universaliosios gramatikos (angl. *Universal Grammar*) prieinamumo suaugusiajam vertinimu. Pirmoji teorija, kurią pateikė Schwartz ir Sprouse (1994) (iš White 2003, Mačiukaitė 2012, Haznedar ir Gavrusseva 2013: 341; Schwartz ir Sprouse 1996) yra vadinama visiško perkėlimo ir neribotos prieigos hipoteze (toliau – VPNP) (angl. *Full Transfer Full Access hypothesis*). Šia teorija teigiama, kad universalioji gramatika yra pasiekama ne tik K1 įsisavinančiam vaikui, bet ir suaugusiajam K2 mokiniui. Suaugusiajam pradėdant mokytis K2, pradinė šios kalbos sistema atitinka jo K1 finalinę stadiją (Schwartz ir Sprouse 1996: 41–42). Taigi K2 įsisavinimo pradžioje suaugusysis kuria K2 sistemą remdamasis vien tik K1 (visiško perkėlimo (*Full Transfer*) hipotezė). Vis dėlto pasirodžius, kad K1 žinių K2 atliktims nepakanka, tikslinė kalbos mokinio kuriama K2 perstruktūruojama remiantis universaliąja gramatika (neribotos prieigos (*Full Access*) hipotezė). Būta ne vienos VPNP atšakos. Pavyzdžiui, svarstyta ir tik apie neribotos prieigos ar silpnojo perkėlimo teorijas (Schwartz ir Sprouse

¹³ Neigiamu perkėlimu vadinamas reiškiny, kai iš K1 į K2 perkeliamos K1 žinios, kurios nesutampa su K2 kalbine sistema. (Saville–Troike 2012: 19).

1996: 40): K1 įtakos stiprumo klausimas buvo aptariamas, bet nebuvo abejojama galimybe žmogui, kuris mokosi K2, pasiekti universaliąją gramatiką, leidžiančią K2 įsisavinti tokiu pat lygmeniu kaip ir K1.

Beveik paraleliai aptartajai hipotezei radosi ir dar viena universaliosios gramatikos klausimą svarstanti teorija, pateikta Rogerio Hawkinso ir Cecilijos Yuet-hung Chan (1997) – nepakankamų funkcinių ypatybių teorija (toliau – NFYT) (*Failed Functional Features Hypothesis*), plėtota ir kitų autorių XXI amžiuje (Ionin 2013: 515). NFYT taip pat teigiama, kad pradėdant kalbėti K2, iš jos perimama tik leksika, o gramatikos pamatas – būtent K1. Vis dėlto kalbos mokymosi laikui bėgant K2 atitolsta nuo K1, suaugusysis vis dar gali pasinaudoti universaliosios gramatikos principais kalbėdamas K2, todėl priartėja prie gimtakalbio K2 vartotojo lygio. Tačiau šioje hipotezėje išryškėja tai, kad universalioji gramatika neapima visų funkcinių tam tikros kalbos ypatybių, todėl K2 vartotojas niekada negalės pasiekti gimtakalbio K1 mokėjimo lygio.

Gana painus generatyvinės gramatikos žvilgsnis į K1 įtaką K2 nepadėjo paaiškinti visų kalbos perkėlimo ypatybių. Šalia generatyvinio požiūrio ėmė formuotis ir kognityvinės gramatikos teorija (Langacker 1988). Kognityvinei gramatikai, kurios pagrindu susikūrė ir VGT, universaliosios gramatikos sąvoka nėra priimtina, ši teorija žvelgia į kalbos įsisavinimą kaip į bet kurią kitą kognityvinį procesą. Kognityvinė gramatika K1 ir K2 ryšį aiškina kaip mentalinių reprezentacijų sąveiką. Kognityvinėje kalbotyroje, kaip ir ja besiremiančioje VGT, K2 suprantama kaip mentalinis tinklas, kuris plėtojasi kitame – K1 – mentaliniame tinkle (Robinson ir Ellis 2008: 11). Kai vaikas įsisavina K1, kalbinės schemas dar nėra susiformavusios jo atmintyje / mentaliniame tinkle. Priešingai atsitinka mokantis K2, kai K1 kalbinės struktūros jau susiformavusios (vėlyvojo K2 įsisavinimo atveju) ar pradėjusios formuotis (ankstyvojo K2 įsisavinimo atveju) (Ellis 2005, Gettys et al. 2018: 54). K2 įsisavinimo procesas, tokiu požiūriu, jau nebegali būti toks pats kaip įsisavinant K1.

K2 abstrakčios konstrukcijos – kalbinės schemas – formuojasi tame pačiame tinkle kaip ir K1 (plg. Ellis 2008: 394, Hudson 2008). Taigi K1, kaip mentalinis pagrindas, veikia K2 sistemos įsisavinimą. Jeigu K1 ir K2 konstrukcijos yra analogiškos, K1 ypatybės turėtų būti sėkmingai pasitelkiamos vartojant K2. Sudėtingoji K2 įsisavinimo proceso dalis yra ta, kad K1 konstrukcijos kartais gerokai skiriasi nuo K2 kalbinių schemų, todėl K2 įsisavinimo procesas komplikuojasi. Kartais net iš pirmo žvilgsnio panašios konstrukcijos gali minimaliai skirtis (Bybee 2008: 232), o net ir maži skirtumai apsunkina K2 įsisavinimo procesą. Įsisavinant K2 ypatumus, kurių

nėra K1, mentalinis tinklas plečiasi (Paradis 2007), tačiau vartojant K2 ne visada sėkmingai greitai aktyvuojamos reikalingos kalbos ypatybės.

VGT savo ruožtu atskirai ir išsamiai K1 įtakos K2 įsisavinimui klausimo neplėtoja. Šioje teorijoje išskiriami keli K1 į K2 perkėlimo aspektai. Kadangi VGT žvelgia į kalbą kaip automatizuotų įvairaus lygmens konstrukcijų rinkinį, kaip ir kognityvinėje gramatikoje, atkreipiamas dėmesys į tai, kad K2 ir K1 schemos gali sutapti ir daugiau ar mažiau skirtis (Bybee 2008: 232). Jeigu K1 ir K2 schema sutampa, K2 konstrukcija gali būti įsisavinama K1 pagrindu. Schemoms skiriantis, K1 gali trukdyti K2 įsisavinimui. Vis dėlto VGT pabrėžiama, kad esant pakankamam kiekiui įvesties ir praktikos, K2 mokiniui turint užtektinai motyvacijos, bet kurios morfosintaksinės schemos gali būti iki galo įsisavinamos, ir tik kai kurios su konkrečiomis leksemomis susijusios struktūros gali kelti sunkumų net ir labai pažengusiems K2 vartotojams (Bybee 2008, ten pat). Taigi tiek kognityvinė gramatika, tiek VGT neatmeta K1 įtakos įsisavinant K2 prielaidos. Kognityvinė gramatika išsamiau tiria K1 ir K2 mentalinių reprezentacijų pobūdį ir ryšį. VGT K1 įtaka K2 įsisavinimui aptariama, bet išsamiai nėra analizuojama. Vis dėlto K1 įtakos K2 įsisavinimui tyrimų, įkvėptų VGT ir kitų teorijų, esama ne vieno.

Kaip jau buvo galima suprasti, K1 įtaka K2 – daug ir įvairaus susidomėjimo kalbų įsisavinimo srityje kėlęs klausimas (Jarvis 2000: 246). Atlikta nemažai tyrimų, analizuojančių, kaip K1 veikia K2 įsisavinimą (šie tyrimai aptariami toliau šiame skyriuje). Svarbu pastebėti, kad tyrimų skaičius nebūtinai yra atsakymo į klausimą apie K1 įtaką K2 kokybės rodiklis. Teorinio klausimo iškėlimas ir atsakymas paprastai reikalauja metodiško duomenų rinkimo ir jų interpretavimo (plg. Jarvis 2000). Tokio metodiškumo neretai pritrūkstama (ten pat), bet tam tikrus apibendrinimus, remiantis skirtingų tyrimų rezultatais, galima daryti.

Nors gali būti sunku palyginti įvairiais metodais ir skirtingomis teorijomis pagrįstų tyrimų rezultatus, apžvelgdami iki XX amžiaus pabaigos atliktus tyrimus, Scottas Jarvis ir Aneta Pavlenko (2008: 11–14) daro tokius apibendrinimus apie K1 įtaką K2:

- *K2 vartojimo klaidos nėra vienintelė K1 įtakos K2 pasekmė.* K1 gali ir netiesiogiai veikti K2, pavyzdžiui, K2 vartotojai gali būti linkę per dažnai vartoti tam tikrus kalbos elementus, kurie dažni jų K1, bet retesni K2. Tarkime, lietuvių kaip K2 vartotojas, kurio gimtoji kalba – anglų, galėtų itin dažnai vartoti asmeninius įvardžius, kurie lietuvių kalboje nėra būtini (plg. *rytoj skaitysiu knygą* vs *rytoj aš skaitysiu knygą* ir pan.) todėl, kad jų K1 asmeniniai įvardžiai panašiuose kontekstuose būtų būtini. Be to, K1 gali daryti ir teigiamą įtaką K2, kai iš K1 perkeliama su K2 sutampančios ypatybės.

- *K1 gali veikti K2 įsisavinimo etapus ir seką.* K2 elementai, artimi K1, gali būti įsisavinami pirmiau negu tos K2 ypatybės, kurios yra nutolusios nuo K2 vartotojo K1.

- *K1 ir K2 skirtumai ne visada K2 įsisavinimo procesą padaro sunkesni.* Tais atvejais, kai K2 elementas yra ryškus ir nesudėtingai suprantamais kriterijais skiriasi nuo K1, jis gali būti įsisavinamas greitai ir kokybiškai. Pavyzdžiui, Kleinmanno (1977, iš Jarvis ir Pavlenko 2007: 11) tyrimo rezultatai parodė, kad arabų gimtakalbiai gana lengvai įsisavina anglų kalbos progresyvinės konstrukcijas (plg. angl. *he is reading a book* (liet. *jis skaito knygą*)), nepaisant to, kad ši konstrukcija neturi arabiško atitikmens.

- *K1 įtaka nebūtinai tolygiai mažėja augant K2 mokėjimo lygiui.* K2 įsisavinimo pradžioje klaidas gali lemti ir kitos priežastys (pavyzdžiui, gali rasti daug supaprastinimo klaidų (apie šį klaidų tipą skaityti 5.4.2. skyriuje)), o laikui bėgant ir augant K2 kokybei, daugiau sąsajų gali rasti ir su K1.

- *Kalbinių žinių perkėlimas galimas ne tik iš K1 į K2, bet ir iš K2 į K3 ar iš K2 į K1.* Dviejų kalbų poveikis gali būti abipusis, o jeigu asmuo moka daugiau negu dvi kalbas, jos tarpusavyje taip pat gali veikti viena kitą.

- Iš K1 į K2 gali būti perkeliama ne tik gramatinė (fonologinė, morfologinė ar morfosintaksinė) informacija, bet ir formos funkcija ar žodžio reikšmė. Pavyzdžiui, jeigu lietuvių kaip K2 mokosi asmuo, kurio K1 yra latvių, jis gali pavartoti konstrukciją *jaunas telefonas* todėl, kad latvių kalbos būdvardis *jauns* gali reikšti tiek lietuvišką būdvardį *jaunas*, tiek *naujas*, taigi žodžio forma su reikšme gali būti klaidingai susiejama remiantis latvių, o ne lietuvių kalbos žiniomis.

- *Asmeniniai K2 mokinių skirtumai gali lemti ir skirtingą K1 įtakos K2 įsisavinimui lygmenį.* Šie skirtumai gali priklausyti nuo asmens požiūrio į kalbą ar apskritai nusiteikimo mokytis kalbos. Pavyzdžiui, vieni K2 vartotojai gali įdėti daugiau pastangų stengdamiesi sušvelninti savo akcentą ar vengdami tam tikrų netaisyklingų konstrukcijų, o kiti – tam neskirti daug dėmesio.

Taigi Jarvio ir Pavlenko (2008: 11–14) darbe apibendrintų tyrimų rezultatai patvirtino kai kurias iš XX amžiaus kalbos įsisavinimo teorijų prielaidų, o kai kurias – kaip tik paneigė. Pirmiausia tyrimai rodo, kad K2 formuojasi ne tik K1 pagrindu, su K2 įsisavinimo procesu susiję ir kiti jau aptarti veiksniai (kaip supaprastinimo klaidos, asmeniniai K2 vartotojų skirtumai). Disertacijoje aprašomame tyrime taip pat bus atsižvelgiama ne tik į rusų kalbos (kuri daugeliui tyrimo dalyvių yra K1) įtaką objekto raiškai

lietuvių kalba (kurią dalies moksleivių atvejų galima vadinti jų K2 (tiriamųjų charakteristika pateikiama 5.5. skyriuje)), bet ir į jau aptartą vartosenos dažnumo įtakos klausimą kalbos įsisavinimui, intralingvalines klaidas (apie jas skaityti 5.4.2. skyriuje) bei tam tikrus sociolingvistinius veiksnius, galinčius lemti kalbos įsisavinimo procesą (žr. 2.3. skyrių). Remiantis Jarvio ir Pavlenko (2008: 11–14) apibendrinimais, nėra pagrindo manyti, kad lietuvių kalba disertacijoje aprašomo tyrimo dalyvių buvo įsisavinta tik rusų kalbos pagrindu. Vis dėlto autorių apibendrinti tyrimai rodo ir tai, kad K1 įtakos K2 negalima atmesti, kad K2 įsisavinimo procesui yra svarbi K1 sistema.

XXI amžiuje nenustota tirti K1 įtakos K2 klausimo. Šiuos tyrimus būtų galima skirstyti į kelias kategorijas – pagal K1, K2 ar K3 įtakos santykį, dėmesį vaikų ir suaugusiųjų kalbai, kalbinį (leksinį, morfosintaksinį ar kitą) lygmenį. Pirmiausia pastebėtina, kad XXI amžiuje dviejų ar daugiau kalbų mokėjimas yra įprastas reiškinys. Dvikalbystės sąvoką pastaraisiais metais ėmė keisti daugiakalbystės terminas, apimantis tiek dviejų, tiek trijų ar dar daugiau svetimųjų kalbų mokėjimą. Taigi ir tyrimų sritis nuo K1 įtakos K2 išsiplėtė iki K1 ir K2 įtakos kitai K2¹⁴ (plg. Burton 2013) ar K3 (plg. Gut 2010). Taip pat pradėtas tirti ir K2 poveikis K1 (plg. Brehmer ir Usanova 2015, Sicola 2005). Pastarųjų tyrimų rezultatai rodo, kad dar sunku daryti išvadas apie tai, kaip stipriai K2 veikia kitą K2 ar K3. Manoma, kad tiriant šį poveikį įvairiais lygmenimis atsiskleistų platesnis ir tikslesnis vaizdas. Tai, kad K2 gali veikti ir K1 ypač išryškėja tiriant kodų kaitos¹⁵ reiškinius, tačiau gramatinės K2 sistemos įtaka K1 dar nėra išsamiai išanalizuota.

Tarp tyrimų, skirtų kalbų tarpusavio sąveikai, įtakai, gausos galima išskirti tokius, kurie sutelkti į skirtingų amžiaus grupių dviejų ar daugiau kalbų vartotojus. Tyrimų dalyvių amžius varijuoja nuo neseniai K1_x ir K1_y kalbėti pradėjusių dvikalbių vaikų (plg. Anderssen ir Bentzen 2013, Foursha-Stevenson ir Nicoladis 2011) iki suaugusių K2 mokinių (Paquot 2014 ir kt.). Daugelis dvikalbių vaikų tyrimų sutelkti į klausimą, ar jų viena iš K1 skiriasi nuo vienakalbių vaikų kalbinės produkcijos. Tyrimai rodo, kad perprasti morfosintaksines struktūras vaikams padeda vienu metu įsisavinamos dvi kalbos, o vyraujančioji kalba gali daryti tiesioginės įtakos kitai K1 (ten pat). Vis dėlto sunku palyginti tai, kaip sąveikauja kalbos, įsisavintos dar vaikystėje, ir kalbos, kurių viena pradėta kalbėti nuo mažumės, o kita – jau suaugus. Tokio pobūdžio tyrimų disertacijos autorei nėra žinoma. Vis dėlto

¹⁴ Vienu metu įsisavint dvi svetimąsias kalbas, įsisavinamos dvi K2.

¹⁵ Kodų kaita vadinamas „pakaitinis dviejų ar daugiau kalbinių kodų vartojimas viename pokalbio epizode“ (LTŽ 2012: 96).

tyrimai rodo, kad tai, kiek K1 daro įtakos K2, veikia nebūtinai K2 išmokimo amžius, bet pasiektas K2 mokėjimo lygis (plg. Efeoglu et al. 2019, Elston-Guttler et al. 2005).

Galimas K1 poveikis K2 taip pat analizuojamas įvairiais kalbos lygmenimis. Kaip ir disertacijos autorę, nemažai tyrėjų domina vienos kalbinės sistemos perkėlimas į kitą. Kai kalbama apie kalbinę sistemą, dėmesys telkiamas į gramatikos įsisavinimą. K1 įtaka K2 sintaksei (plg. Nicoladis ir Gavriła 2014), morfologijai (plg. Murakami ir Alexopoulou 2016, Collins 2002 ir kt.) ar morfosintaksei (Izquierdo ir Collins 2008, Roberts, Gullberg, Indefrey 2008, Ionin ir Montrul 2010 ir kt.) tyrinėta ir vis dar tyrinėjama gana išsamiai ir įvairiai. Nors nemažai dėmesio skiriama ir leksikos (pvz., kolokacijų (plg. Wolter ir Gyllstad 2011), frazeologizmų (plg. Türker 2016, Leśniewska ir Witalisz 2007), žodžių (Jarvis 2000)) perkėlimo iš K1 į K2 tyrimams. Kartais į K1 įtaką K2 žvelgiama ir platesniu – diskurso – lygmeniu (plg. Duarte 2015).

Atliktų tyrimų rezultatai patvirtina ir kvestionuoja kai kurių teorijų keliamas hipotezes. Tyrimais įrodyta, kad K1 veikia K2 vartoseną. Taip pat tyrimų rezultatai leidžia ir paneigti net ir ilgą laiką svetimosios kalbos įsisavinimo srityje vyravusias teorijas. Pavyzdžiui, generatyvinės gramatikos šalininkai įvairiais tyrimais bandė įrodyti, kad nepaisant skirtingų K1, visi K2 mokiniai tikslinės kalbos morfemas įsisavina vienoda seka. Atlikti tyrimai rodo, kad skirtingų K1 vartotojai tos pačios K2 morfemas įsisavina skirtinga seka, nes esama ryškios K1 sistemos įtakos (Murakami ir Alexopoulou 2016). Vis dėlto suabsoliutinti K1 įtakos K2 taip pat negalima. Dar nėra aiškaus atsakymo į klausimą, kokiomis aplinkybėmis K1 žinių perkėlimas į K2 yra labiau pastebimas, o kuriomis jo išvis nesama. Iš turimų duomenų galima daryti prielaidą, kad K1 įtaka K2 mažėja augant K2 mokėjimo lygiui, įvesčiai, mokymo turiniui (Türker 2016, Ionin ir Montrul 2010). Tokios prielaidos sutampa su jau aptartu VGT požiūriu į K1 įtaką K2 ir galimybę šiam poveikiui tam tikromis aplinkybėmis menkėti. VGT antrina ir tyrimai, atskleidžiantys panašių K1 ir K2 sistemų pranašumą įsisavinant K2 (plg. Izquierdo ir Collins 2008, Collins 2002) bei neigiamo perkėlimo atvejus (plg. Paquot 2014, Nicoladis ir Gavriła 2014, Roberts et al. 2008).

Taip pat randasi tyrimų, derinančių kalbinių vienetų vartosenos dažnumo ir K1 įtakos klausimus analizuojant K2 įsisavinimą. Pavyzdžiui, Magali Paquot (2015) tyrė, ar skirtingų K1 (prancūzų ir ispanų) vartotojų pastoviujų žodžių junginių dažnumas jų gimtojoje kalboje atspindi ir anglų kaip K2 rašytinėje produkcijoje. Tyrimas atskleidė, kad esama teigiamos koreliacijos tarp skirtingų K1 ir K2 pastoviujų junginių vartosenos dažnumo. Taigi VGT

kuria naujas K2 įsisavinimo tyrimų perspektyvas, leidžiančias geriau suprasti, kaip susijusios K1 ir K2 sistemos.

Nors tyrimų, ieškančių atsakymo į K1 įtakos K2 klausimą, pasauliniu mastu gausu, kaip K1 veikia lietuvių kalbos kaip K2 įsisavinimo procesą nėra išsamiai tirta. Analizuodamos tokius lietuvių kalbos kaip svetimšios įsisavinimo aspektus, kaip gramatinės giminės, linksnio kategorijų įsisavinimas, prielaidas apie galimą gimtosios kalbos įtaką pateikia kai kurios tyrėjos (plg. Dabašinskienė ir Čubajevaitė 2009, Mačiukaitė 2012, Bružaitė-Liseckienė 2017). Disertacijoje aprašomu tyrimu, kuriame viena tyrimo dalis yra sutelkta į rusų kalbos įtakos lietuvių kalbai klausimą, siekiama papildyti žinias apie tai, kaip lietuvių kalbos įsisavinimą veikia kitos kalbos (šiuo atveju – rusų kalba), ir prisidėti prie pasaulyje vykdomų K1 įtakos K2 tyrimų.

4. OBJEKTO RAIŠKA LIETUVIŲ KALBOJE

Kaip jau minėta, šio darbo objektas – objekto raiška lietuvių kalba GRUK (gimnazijų rusų ugdomąja kalba) moksleivių kalbinėje produkcijoje. Taigi šiame skyriuje apžvelgiama, kaip objektas reiškiamas lietuvių kalboje. Kadangi disertacijoje taip pat keliamas klausimas apie galimą rusų kalbos įtaką objekto raiškai lietuvių kalba, pateikiamos išvalgos ir apie objektą raišką rusų kalboje, ją gretinant su lietuvių kalba.

Objektas pasaulio kalbose reiškiamas įvairiai. Jį gali reikšti žodžių tvarka veiksmažodinėje konstrukcijoje, su objektu suderinto veiksmažodžio morfemos ar tam tikri linksniai (Onishi 2001: 4–6). Lietuvių kalboje objektą rodo gramatinis linksnis. Kaip ir kitose pasaulio kalbose ši raiška gali būti kanoninė (pagrindinė, dažniausiai pasitaikanti ir tipiška galima laikyti raiška) – ir nekanoninė (netipiška – retesnė) raiška.

Kanonškai lietuvių kaip ir kitose pasaulio kalbose (Haspelmath, 2001: 56, Crystal, 2008: 336, 461) objektas yra reiškiamas galininku (plg. *skaityti knyga*¹⁶). Tačiau be kanoninės raiškos kalboms būdinga objekto raiška ir kitais linksniais (Wiemer, Bjarnadóttir 2014: 302). Lietuvių kalboje objektas dar gali būti reiškiamas kilmininku, naudininku ir įnagininku (DLKG 1994: 509–516), beasmeniuse sakiniuose – ir vardininku. Dažnai nekanoninės objekto raiškos kitais negu galininko linksniais reikalauja tam tikroms semantinėms grupėms galimi priskirti veiksmažodžiai (Dixon et al. 2001: X). Šias grupes galima išskirti ir lietuvių kalboje, tai bus daroma apžvelgiant objekto raišką paskirais linksniais. Morfosintaksinės priklausomybės ryšys, pasireiškiantis veiksmažodžiui reikalaujant tam tikros objekto raiškos, lietuvių kalbotyroje

¹⁶ Čia ir toliau, jei nenurodytas šaltinis, pavyzdžiai yra disertacijos autorės.

vadinamas linksnio valdymu (plg. Holvoet 2009, Judžentis 2012). Kaip jau buvo minėta darbo įvade, būtent į veiksmažodžių valdomu linksniu reiškiamą objektą sutelkiamas dėmesys disertacijoje.

Viena iš nekanoninės objekto raiškos galimybių lietuvių kalboje yra kilmininkas. Dažnai tokia raiška susijusi su semantika, pavyzdžiui, objektą gali rodyti neapibrėžto kiekio kilmininkas: (pvz., *padovanoti gėlių*) arba neiginio kilmininkas (pvz., *nemėgti šokolado*) (PLKG 2019: 100, plg. Judžentis, 2012: 69). Vis dėlto, kaip jau minėta, šiame tyrime dėmesys sutelkiamas į tuos atvejus, kuriais, nepaisant sakinio struktūros ar prisijungiamo objekto reikšmės, veiksmažodžiai visada vartojami su kilmininko linksniu – jį valdo. Lietuvių kalbos objekto kilmininką valdo kelios veiksmažodžių semantinės grupės: „norėjimą, siekimą, ieškojimą ir pan.“ reiškiantys veiksmažodžiai (pvz., *norėti šokolado; siekti išsilavinimo*); bijojimo, vengimo reikšmės veiksmažodžiai (pvz., *bijoti nesėkmės*), veiksmažodžiai, perteikiantys stokojimą, netektį (pvz., *stokoti maisto*), „didesnį veiksmo kiekį“ (pvz., *pikrauti saldinių*), „klausimą, prašymą“ (pvz., *prašyti kavos*) (DLKG 1994: 510). Taigi kilmininko linksnio reikalauja nemaža grupė lietuvių kalbos veiksmažodžių.

Kaip jau buvo minėta, kaip ir galininkas bei kilmininkas, objektą perteikti gali ir naudininko linksnis. Lietuvių kalbos gramatikose neišskiriama, kokia semantinė grupė veiksmažodžių reikalauja naudininko linksniu reiškiamo objekto. Apžvelgiant DLKG (1994: 513–515) pateikiamą naudininko linksnį valdančių veiksmažodžių sąrašą, pastebėtina, kad tokie veiksmažodžiai yra susiję su veiksmu, nukreiptu į paskirus asmenis ar asmenų grupę (pvz., *dėkoti draugui; vadovauti universitetui; kenkti žmogui*). Vis dėlto naudininko linksnio reikalaujančių veiksmažodžių yra mažiau negu kilmininko linksnį prisijungiančių veiksmažodžių (plg. veiksmažodžių, valdančių kilmininko linksnį (DLKG 1994: 510), ir veiksmažodžių, valdančių naudininko linksnį (DLKG 1994: 513) sąrašus). Naudininko linksniu taip pat galima perteikti adresatą (pvz., *pranešti žinių draugams*) ar paskirtį (pvz., *taupyti pinigų atostogoms*) (DLKG 1994: 513–514), tačiau ši raiška darbe nėra tiriamą, dėmesys sutelkiamas į veiksmažodžius, kurie reikalauja naudininko linksnio objektui perteikti.

Dar vienas veiksmažodžio valdomas linksnis, galintis nekanoniškai reikšti objektą – įnagininkas. Skiriamas turinio ir instrumento objekto įnagininkas DLKG (1994: 515). Šiame tyrime telkiamas dėmesys į turinį, o ne instrumentą reiškiantį įnagininką, kadangi tik turinio įnagininkas „valdomas būtinai šio linksnio reikalaujančių veiksmažodžių“ (DLKG, 1994: 515). DLKG (1994: 515) pateikiamas šį linksnį valdančių veiksmažodžių sąrašas netrumpas ir suskirstytas į 7 grupes, pavyzdžiui, tokie veiksmažodžiai, kaip

„didžiutis, domėtis, džiaugtis, grožėtis“ ir kt. priskiriami vienai grupei. Apibendrinant šią semantinę veiksmažodžių grupę galima teigti, kad objekto įnagininkas vartojamas su pasigerėjimo jausmą reiškiančiais veiksmažodžiais. Kiti veiksmažodžiai DLKG (1994: 515) taip pat skirstomi reikšminėmis grupėmis¹⁷: požiūrį į kitą asmenį ar objektą perteikiančius veiksmažodžius *girtis, skųstis, pasitikėti* ir kt., nemalonius jausmus keliančius *įkyrėti, įgristi*; išskirtinumą rodančius *skirtis, pasižymėti*; praktinę naudą reiškiančius *prekiauti, verstis, naudotis*; ligą, pavyzdžiui, *susirgti, užsikrėsti*, ir kvapą perteikiančius, pvz., *kvepėti, smirdėti*. Matyti, kad nemaža dalis įnagininko linksniu reiškiamą objektą prisijungiančių veiksmažodžių yra sangražiniai. Kadangi sangražiniai veiksmažodžiai yra intranzityviniai, jie negali prisijungti tiesioginio papildinio, todėl įvairiose kalbose sangražinių veiksmažodžių objektas reiškiamas prielinksninėmis konstrukcijomis arba netiesioginiu linksniu (Haspelmath 2001: 66). Lietuvių kalboje sangražiniai veiksmažodžiai gali valdyti įnagininko linksnį. Todėl galima teigti, kad ne tik semantiniai, bet ir kai kurie struktūriniai veiksmažodžio ypatumai lemia veiksmažodžio prisijungiamo objekto linksnį.

Šioje disertacijoje aprašomame tyrime analizuojama veiksmažodinių konstrukcijų su objektu, reiškiamu tiek kanoniškai, t. y. galininko linksniu, tiek nekanoniškai, t. y. kilmininko, naudininko ir įnagininko linksniais, vartoseną. Remiantis jau aptartu VGT akcentuojamu formų vartosenos dažnumo kriterijumi, analizuojama, kiek rusakalbių moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumas priklauso nuo objekto linksnį valdančių veiksmažodžių vartosenos dažnumo. Be to, atliekant tyrimą tikrinama, kiek įtakos raiškos taisyklingumui daro objekto raiška vienais ar kitais linksniais.

Kaip jau buvo minėta įvade, disertacijoje aprašomo tyrimo dalyvių kalbinį repertuarą sudaro ne tik lietuvių, bet ir rusų kalba¹⁸. Šios kalbos struktūriniai požymiai objekto raiškos požiūriu yra artimi lietuvių kalbai. Pirmiausia ir lietuvių, ir rusų kalboje objektas perteikiamas linksniu. Abiejose kalbose kanoninė objekto raiška – galininko linksnis. Tačiau, kaip ir lietuvių, rusų kalboje objektas gali būti perteikiamas ir kitais linksniais. Tam tikros veiksmažodžių grupės rusų kalboje reikalauja kilmininko, naudininko ar įnagininko linksnių (Dunn ir Khairov 2009: 59–69). Kai kurie veiksmažodžiai, reikalaujantys tam tikro objekto linksnio, lietuvių ir rusų kalbose sutampa. Vis dėlto yra veiksmažodžių, kurie lietuvių kalboje valdo vienokį, o rusų kalboje – kitokį linksnį (apie tai plačiau skaityti 6.2.1.2.3

¹⁷ Šios reikšminės grupės išskirtos DLKG (1994: 515), tačiau jų reikšmes apibendrina disertacijos autorė.

¹⁸ Taip pat ir kitos kalbos – anglų, lenkų, ukrainiečių ir kt. (plačiau žr. 5.5 skyrių).

skyriuje). Taigi, kaip darbo įvade jau buvo minėta, disertacijoje aprašomame tyrime keliamas klausimas, ar GRUK moksleivių objekto lietuvių kalboje (K2) raiškos taisyklingumui įtakos daro tai, kad objekto raiška lietuvių ir rusų kalbose sutampa arba nesutampa.

5. TYRIMO METODIKA

5.1. Tyrimo medžiagos rinkimo metodai

5.1.1. Sociolingvistinis klausimynas

Kaip jau buvo minėta, kalbos įsisavinimą lemia ne tik lingvistiniai veiksniai (pavyzdžiui, kalbinių vienetų vartosenos dažnumas ar K1 įtaka K2 ir kt.), bet ir asmens kalbinė patirtis ir kiti sociolingvistiniai aspektai. Disertacijoje aprašomame tyrime taip pat siekta patikrinti, kaip sociolingvistiniai veiksniai yra susiję su GRUK moksleivių objekto raiškos lietuvių kalboje taisyklingumu. Šiam tikslui pasiekti pasitelktas Vilkienės et al. (2019: 77–78) sociolingvistinis klausimynas, kuriuo tikrinamas moksleivių amžius, lytis, lietuvių ir rusų kalbos vartojimo įpročiai. Vilkienės et al. (2019) klausimynas papildytas ir kitais aspektais. Disertacijos autorės klausimynu siekta sužinoti ir tai, kuriuo amžiaus tarpsniu moksleiviai susidūrė su lietuvių kalba, kurią kalbą jie laiko moką geriausiai ir koku semestriniu balu vertinami jų lietuvių kalbos ir literatūros pasiekimai. Visas sociolingvistinis klausimynas, pateikiamas 1 priede.

Pirmiausia moksleivių buvo klausama, kokia jų lytis, kiek jiems metų ir kurią kalbą jie išmoko pirmiausia. Pirminis šio klausimo tikslas buvo sužinoti, kurią kalbą moksleiviai laiko savo gimtąja. Vis dėlto disertacijos autorė, kartu su projekto grupe (Vilkienė et al. 2019) jau vykdžiusi tyrimą gimnazijose lietuvių, rusų ir lenkų ugdomosiomis kalbomis, pastebėjo, kad 3 gimnazijos klasės moksleiviai linkę tikslintis, kas yra gimtoji kalba, ši sąvoka jiems nėra gerai pažįstama. Todėl nuspręsta pasirinkti objektyvesnį kriterijų ir moksleivių klausti, kokia kalba jų buvo išmokta pirmoji. Taip pat (žr. 1 priedo 7 klausimą) moksleivių buvo nuspręsta paklausti, kurią kalbą jie moką geriausiai. Šiuo klausimu siekiama sužinoti, kurią kalbą moksleiviai jaučiasi geriausiai įvaldę, kokią vietą lietuvių ir rusų kalbos šiuo požiūriu užima jų kalbiniame repertuare.

Siekiant išsiaiškinti, kokiam amžiuje moksleiviai pradėjo mokytis lietuvių kalbos išskirti du kriterijai ir klausimai. Pirmiausia (žr. 5 klausimą 1 priede) buvo siekiama sužinoti, kelių metų moksleiviai pirmą kartą

atsidūrė lietuvių kalbos aplinkoje, todėl jiems užduotas klausimas, kiek jiems buvo metų, kai jie pirmą kartą susidūrė su lietuvių kalba (žiūrėjo televiziją lietuviškai, girdėjo tėvų pokalbius lietuviškai su draugais). 6 klausimu buvo siekiama sužinoti, kada moksleiviai pradėjo kalbėti lietuviškai. Tiek 5, tiek 6 klausimų atvejais moksleivių nebuvo prašoma įrašyti konkretaus amžiaus, jie turėjo rinktis vieną iš amžiaus laikotarpių: 1–3 metų (laiko tarpas, kuriuo įsisavindami dvi kalbas vaikai laikomi vienalaikiais dvikalbiais), 4–5 metų (amžius, kuriuo išmokę K2 vaikai jau laikomi nuosekliais dvikalbiais (plg. Montrul 2008, Meisel 2009), 6–8 metų (mokyklos pradžios amžius) ir vėliau. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad amžių, kuriuo pradėta kalbėti lietuviškai, moksleiviai nurodė patys, to nebuvo klausama moksleivių tėvų, todėl atsakymas į klausimą gali būti subjektyvus, ir tai yra vienas iš tyrimo ribotumų. Nepaisant to, disertacijoje keliamas klausimas, ar anksčiau su lietuvių kalba susidūrę ar ja anksčiau kalbėti pradėję GRUK moksleiviai turės pranašumo reikšdami objektą lietuvių kalba.

Taip pat nemažai dėmesio klausimyne skirta įvairioms moksleivių kalbinėms veikloms. Tyrimo dalyviai buvo prašomi pažymėti kokią veiklą ir kaip dažnai (*visada, dažnai, kartais, retai* ar *niekada*) jie atlieka lietuvių, rusų ar kitomis kalbomis. 8, 9 ir 11 klausimai skirti išsiaiškinti moksleivių bendravimo lietuviškai (namie, su draugais ir socialiniuose tinkluose) įpročiams. Remiantis VGT buvo daroma prielaida, kad dažniau lietuvių kalba bendraujantys moksleiviai gali būti įgiję aukštesnę gramatinę lietuvių kalbos kompetenciją. 10 klausimu siekta sužinoti, ką ir kaip dažnai lietuviškai savo malonumui skaito tyrimo dalyviai. Moksleivių buvo paprašyta pažymėti ką (grožinę literatūrą, žinių portalus internete, laikraščius / žurnalus ar kita) ir kaip dažnai jie skaito tik savo malonumui. Moksleivių nebuvo klausama, kaip dažnai jie skaito grožinę literatūrą ruošdamiesi lietuvių kalbos ir literatūros pamokoms, buvo padaryta prielaida, kad skaityti privalomą grožinę literatūrą mokykloje visi moksleiviai yra reikalaujami vienodai dažnai. Todėl buvo klausama apie jų skaitymo įpročius laisvalaikiu. Vilkienės et al. (2019) tyrimas, kurio pagrindu parengtas ir disertacijoje aprašomo tyrimo sociolingvistinis klausimynas, atskleidė, kad Vilniaus gimnazijų, kuriose ugdomoji kalba yra rusų arba lenkų, moksleivių bendrajam lietuvių kalbos mokėjimo lygiui teigiamos įtakos turi skaitymo lietuvių kalba įpročiai. Šiame tyrime buvo siekiama patikrinti, ar skaitymo lietuviškai įpročiai veikia moksleivių gramatinę kompetenciją. 12 klausimu bandyta išsiaiškinti, ko (dainų, radijo, *Youtube* kanalų ar filmų) ir kaip dažnai tiriamieji klausosi lietuviškai. Buvo keliamas klausimas, ar lietuviškų tekstų klausymasis gali padėti GRUK moksleiviams taisyklingsiau reikšti objektą lietuvių kalba.

Galiausiai klausimyne moksleivių buvo prašoma pateikti pažymį, kuriuo įvertinti jų lietuvių kalbos ir literatūros dalyko paskutinio semestro pasiekimai. Šis veiksnys, nors ir sąlygiškai, disertacijos autorės nuomone, galimas priskirti prie sociolingvistinių veiksnių. Manytina, kad lietuvių kalbos ir literatūros dalyko pažymys gali padėti atskleisti tiek moksleivio bendrąjį lietuvių kalbos mokėjimo lygį (angl. *proficiency*), tiek lietuvių literatūros ir kultūros išmanymą, įsigilinimą į lietuvių kalbos ir literatūros pamokų turinį, galimai ir privalomos literatūros skaitymo įpročius bei tekstų kūrimo gebėjimus, nes lietuvių kalbos ir literatūros pamokose yra vertinami ir moksleivių rašiniai. Analizuodama duomenis disertacijos autorė kėlė tikslą atsakyti į klausimą, ar tyrimo dalyvių lietuvių kalbos ir literatūros dalyko žinios daro įtakos tam, kaip taisyklingai jie vartoja lietuvių kalbos gramatiką.

5.1.2. Paskatinto pakartojimo testai

Kaip jau buvo minėta darbo įvade, objekto raiškos pavyzdžiai rinkti PPT. Aptariant PPT, pasitelktus objekto raiškai lietuvių kalboje tirti, pirmiausia apžvelgiamas metodas, jo pasirinkimo motyvai. Toliau aprašoma, kaip sudaryti paskatinto pakartojimo testai, pasitelkti tyrime.

5.1.2.1. Paskatinto žodinio pakartojimo testas

Siekiant ištirti, kiek taisyklingai Vilniaus GRUK 3 klasių moksleiviai vartoja veiksmažodinių konstrukcijų objektus, disertacijos autorės pasitelktas rašytinis paskatinto žodinio pakartojimo testo (angl. *Elicited Oral Imitation Test* (toliau – PŽPT) variantas. PŽPT jau nuo XX amžiaus devintojo dešimtmečio imtas taikyti testas, kai tiriamieji paprastai yra prašomi žodžiu pakartoti išgirstus sakinius. PŽPT naudojamas įvairių kalbos įsisavinimo sričių – vaikų kalbos įsisavinimo, neuropsichologiniuose ir negimtosios kalbos įsisavinimo – tyrimuose (Vinther 2002, Hsieh, Lee 2014). Paprastai šis testas pasitelkiamas sintaksinių ir morfosintaksinių reiškinių vartosenai analizuoti (Hsieh ir Lee, 2014). Manoma, kad toks testas atskleidžia vidinę kalbėtojo gramatinę sistemą, automatizuotus kalbos procesus (Dinsmore 2006: 58, Suzuki, Sunada 2016). O tai ypač svarbu tiriant ne tai, kiek, pavyzdžiui, apie lietuvių kalbos konstrukcijas, kuriose veiksmažodis valdo konkretų objekto linksnį, asmuo žino, bet kaip jas geba vartoti.

PŽPT, kai testuojamieji išgirdę frazę turi ją tiesiog pakartoti, yra susilaukęs ir nemažai kritikos, tačiau vis dėlto kiek modifikuotas jis aktyviai imtas taikyti tyrimuose XXI amžiuje. Modifikuota PŽPT versija susitelkia į galimybę

išprovokuoti kuo natūralesnę tam tikrų kalbinių vienetų vartoseną. Pirmiausia šiandieninis PŽPT tiriamuosius skatina susitelkti ne į girdimų sakinių formą, o į jų turinį (Erlam 2009: 70–71), o tai, kaip jau buvo minėta, labai svarbu norint tirti ne formaliąsias žinias apie kalbą, bet vidines gramatinės sistemos žinias. Šis naujas aspektas realizuojamas pasitelkus tokius sakinius, apie kuriuos tiriamieji galėtų turėti savo nuomonę, ir atsakymų lape, išgirdę teiginį, pirmiausia turėtų pažymėti, ar su išsakyta mintimi sutinka, ar nesutinka, o galbūt dėl teiginio teisingumo (ne taisyklingumo) abejoja, ir tik tada tą sakinį pakartoti. Tokios aplinkybės sustiprina ne tik kalbėtojo dėmesio sutelkimą į girdimų sakinių turinį, bet ir sudaro sąlygas papildomai pauzei prieš tai, kai tiriamasis sakinį pakartoja. Kaip teigia Rosemary Erlam (2006: 468 ir 2009: 70), sakinio reikšmė įsimenama ilgiau negu jo forma, todėl tikimasi, kad tiriamieji, išklause teiginį ir tada padarę pauzę, atmintyje pirmiausia išlaikys informaciją apie sakinio reikšmę, o ne apie nuskambėjusio teiginio formą. Tokiu būdu atlikdami PŽPT tiriamieji turėtų produkuoti formą, kuri jų įsisavinta, o ne išgirsta.

Ne mažiau svarbus ir kitas patobulinto PŽPT aspektas: tiriamieji girdi ir taisyklingų, ir gramatiškai netaisyklingų sakinių. Rosemary Erlam (2009: 66–68) mano, kad jeigu tiriamasis išgirsta netaisyklingą sakinį ir jį geba pakartoti taisyklingai, tai rodo, kad jis ne mechaniškai kartoja sakinius, bet perleidžia juos per savo vidinę kalbos sistemą. Dėl šios priežasties, manoma, kad testas gali atskleisti implicitines kalbėtojų žinias, kurios yra priešingos sąmoningam kalbėtojo sprendimui, kokią žodžio formą ar sintaksinę konstrukciją kalbant pasirinkti.

Galiausiai reikėtų pasakyti, kad, kaip ir rodo paties testo pavadinimas (paskatintas žodinio pakartojimo testas), įprastai jį tiriamieji atlieka žodžiu. Vis dėlto esama ir testų, kuriuose išgirstas frazės tiriamieji turi pakartoti raštu (Vinther 2002: 54, 57). Rašytinis testo variantas turi ir savo pranašumą – vienu metu jį atlikti gali ne vienas tiriamasis. Dėl šios priežasties būtent tokia minėto testo alternatyva pasinaudota ir šiame tyrime. Kadangi tiriamieji stimulus kartojo raštu, toliau PŽPT šioje disertacijoje vadinamas tiesiog paskatinto pakartojimo testu (PPT).

Apibendrinant PPT privalumus pasakytina, kad šis metodas yra palankus tirti morfosintaksinę raišką, taigi ir lietuvių kalbos objekto, reiškiamo veiksmožodžio valdomu linksniu, vartosenai. Taip pat šis testas skatina tiriamuosius vartoti formas ar konstrukcijas, į kurias sutelkiamas tyrėjo dėmesys, netgi jeigu sakininėje produkcijoje dėl konteksto ar ribotų žinių kalbos vartotojas galėtų jų išvengti (Schimke 2011: 651). Nemažiau svarbu ir tai, kad PŽPT rezultatai koreliuoja su bendrų kalbinių gebėjimų testų rezultatais (Graham et al. 2008), kuriuos tiek atlikti, tiek įvertinti kur kas

sudėtingiau negu PŽPT, o ši koreliacija rodo, kad testu paskatinta kalbinė raiška yra artima laisvai sakytinei produkcijai. Be to, taikant rašytinį PPT, vienu metu galima iširti nemažą grupę asmenų. Šios testo ypatybės palengvina disertacijoje aprašomo tyrimo tikslo siekimą.

5.1.2.2. PPT lietuvių kalbos objekto raiškai tirti

Aptartasis PPT principas buvo pritaikytas šioje disertacijoje aprašomame tyrime. Disertacijos autorės sudaryti trys PPT, kuriais buvo ieškoma atsakymo į tris tyrimo klausimus:

- 1 PPT sutelktas į veiksmažodžio dažnumo įtakos lietuvių kalbos objekto raiškai GRUK moksleivių produkcijoje klausimą;

- 2 PPT buvo tiriama, ar daiktavardžių linksniuotės daro poveikį objekto raiškai;

- 3 PPT bandoma atsakyti į klausimą, ar, ir jeigu taip, kiek rusų kalba veikia tiriamųjų objekto raišką lietuvių kalba.

Taip pat pasitelkus PPT buvo analizuojama, kaip GRUK moksleiviai reiškia lietuvių kalbos objektą skirtingais lietuvių kalbos linksniais.

5.1.2.2.1. Bendri PPT sudarymo principai

Sudarant 1 PPT, 2 PPT ir 3 PPT buvo keliami skirtingi tyrimo klausimai, tačiau jų sudarymo principai nesiskyrė. Jie aptariamai šiame poskyryje. Tolesniuose skyriuose atskirai apžvelgiamas kiekvienas PPT, aptariant tik jam būdingą sudarymo logiką.

Primintina, kad PPT, atliekamo raštu, esmė yra tokia – tyrimo dalyviai išgirsta teiginį (kuriame užkoduota į tyrimo klausimą sutelkta raiška), pažymi, ar su tuo teiginiu sutinka, ir tada teiginį užrašo. Taigi disertacijoje aprašomam tyrimui sudarytą PPT medžiagą sudaro dvi dalys: 1) garso įrašas (žr. 2, 4 ir 6 priedus); 2) testo atsakymų lapas (žr. 3, 5 ir 7 priedus). Garso įrašą sudaro užduoties formuluotė, pavyzdys, kaip atliekama užduotis, ir PPT teiginių sąrašas, su į jį įterptais užpildais (angl. *fillers*). Užpildai į eksperimentinio pobūdžio užduotis įtraukiami siekiant atitraukti tiriamųjų dėmesį nuo tyrimo tikslo ir patikrinti, ar užduotis atliekama atidžiai (Arunachalam 2013: 223–224). Be to, eksperimentinio tipo užduotyse užpildai, kaip teigia Barbara Mertins (2016: 19), yra netgi būtini, kad užduotis pernelyg neišvargintų tiriamųjų (Mertins 2016: 19). Dėl šios priežasties sudarant visus tris PPT, į

juos įtraukti nekalbinio pobūdžio užpildai – labai paprastos matematinės užduotys (pvz., $2 + 3 = \dots$), kurias tiriamieji turėjo išklaudyti, baigti rašyti ir atlikti¹⁹. Šiais užpildais siekta atitraukti tiriamųjų dėmesį nuo tyrimo klausimo ir leisti pailsėti nuo kalbinės raiškos atliekant PPT.

Dėmesys sudarant PPT sutelkiamas į teiginius, kuriuos moksleiviai turi pakartoti (PŽPT atveju – žodžiu, o disertacijoje aprašomame tyrime – raštu). Kiekviename iš PPT teiginių disertacijoje aprašomame tyrime buvo vartojama veiksmožodinė konstrukcija „veiksmožodis + objektas“. Šių konstrukcijų kontekstą buvo siekiama suderinti visuose testų sakiniuose. Kitaip tariant, tiriamas gramatinės konstrukcijas buvo stengiamasi išlaikyti sakinio viduryje. Mokslininkų teigiama, kad elementus, kuriais pradedamas arba baigiamas sakinytis, įsiminti lengviau negu sakinio viduryje esančiuosius (Erlam 2006: 477–478). Taigi tyrimui parengtuose testuose prieš kiekvieną tiriamą konstrukciją ir po jos sakinyje pateikiamas mažiausiai vienas papildomas žodis (plg. *Visi vaikai laukia sniego per Kalėdas*). Kadangi, kaip teigia išsamiai PŽPT aprašiusi mokslininkė Rosemary Erlam (2006: 469–470), tyrimai nerodo koreliacijos tarp sakinių ilgio, kuris tokiuose tyrimuose skaičiuojamas skiemenimis, ir tyrimo atlikčių taisyklingumo, šiame tyrime testų sakinių ilgis nėra vienodas, jis svyruoja nuo 10 iki 20 skiemenų. Vieną teiginį sudarančių skiemenų vidurkis yra 14 skiemenų (skaičius, įprastas kitiems žodinio pakartojimo testams (plg. Vinther 2002: 60, Erlam 2006: 470)).

Be to, kaip yra įprasta PŽPT, į PPT stimulą (garso įrašą) įtraukti ne tik tokie teiginiai, kuriuose objektas reiškiamas taisyklingai, bet ir sakiniai, kuriuose sąmoningai daroma objekto raiškos klaidų. Kai objektas trijuose PPT sakiniuose buvo reiškiamas netaisyklingai, o lietuvių kalbos veiksmožodžiai valdė kilmininko, naudininko ar įnagininko linksnius, šiai raiškai pasirinktas kanoninis objekto raiškos linksnis – galininkas (plg. *mėgaujasi orą (= oru)*). Kai reikėjo sudaryti sakinius, kuriuose turėjo būti netaisyklingai išreikštas galininko linksnio objektas, disertacijos autorės buvo pasirinktas kitas, t. y. dažniausias (Rimkutė 2006) lietuvių kalbos linksnis – kilmininkas (plg. *treniruoja proto (= protą)*). Kadangi taisyklingų ir netaisyklingų sakinių proporcijos skirtinguose PPT kiek skyrėsi, jos apžvelgiamos tolesniuose skyriuose, kuriuose aptariami paskiriems PPT būdingi principai.

Visame tyrime išlaikyta ir tolygi veiksmožodinių konstrukcijų struktūra. Pirmiausia visose konstrukcijose vartojamas tik esamojo laiko vienaskaitos

¹⁹ Matematinis užpildas į PPT pasiūlė įtraukti tyrėja Barba Mertins, su kuria savo tyrimo metodiką mokslinės vasaros mokyklos metu Oslo universitete aptarė disertacijos autorė.

arba daugiskaitos trečiasis asmuo. Sakiniuose nėra veiksmažodžių su neiginiu *ne-*. Į testo konstrukcijas įtrauktus objektus taip pat siekta suvienodinti – objektai reiškiami tik daiktavardžiais, konstrukcija nepapildoma būdvardiniais ar kitais atributais. Be to, visi objekto funkciją veiksmažodinėse konstrukcijose atliekantys daiktavardžiai vartojami vienaskaita. O tam, kad objekto raiškos neapsunkintų paties daiktavardžio, kuriuo jis reiškiamas, retumas, į tikslines testo konstrukcijas įtraukti tik tie daiktavardžiai, kurių vartosenos dažnumas „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ nebuvo retesnis negu 70 pavartojimo atvejų.

Sudarant 1 PPT ir 3 PPT objektui reikšti atrinkti tik pirmos (vyr. g. vienaskaitos vardininko galūnė *-as*) linksniavimo paradigmos daiktavardžiai. Kaip teigia Ineta Savickienė (2001: 65), ši linksniavimo paradigma yra viena dažniausių ir produktyviausių lietuvių kalbos daiktavardžių paradigmu. Objektas skirtingų linksniavimo paradigmu daiktavardžiais reiškiamas tik 2 PPT, kuriame ir keliamas daiktavardžių linksniuočių įtakos objekto raiškai klausimas.

Paminėtina ir tai, kad sudarant tikslines veiksmažodžio ir objekto konstrukcijas, siekta išvengti tokių, kurios lietuvių kalboje vartojamos kaip kolokacijos, dažnai kalboje pasikartojantys, dar vadinami pastoviaisiais, žodžių junginiai, kurie gali būti įsisavinti kaip vienas leksinis vienetas, nepaisant gramatinės konstrukcijos, į kurią jis patenka. Taigi į tikrinamas konstrukcijas neįtraukti „Lietuvių kalbos kolokacijų žodyne“ (Bielinskienė et al. 2019) pateikiami pastovieji žodžių junginiai²⁰.

Svarbi ir dar viena PPT sudarančių sakinių su veiksmažodinėmis konstrukcijomis savybė. Sudarant 1 PPT ir 2 PPT kaip papildomo veiksnio buvo siekta išvengti rusų kalbos įtakos objekto raiškai lietuvių kalba. Todėl į 1 PPT ir 2 PPT nebuvo įtrauktos tos lietuvių kalbos veiksmažodinės konstrukcijos, kurios, verčiant sakinius į respondentų gimtąją rusų kalbą, nesutampa linksnio atžvilgiu²¹. Pavyzdžiui, dėl tokios priežasties į testą neįtrauktos konstrukcijos su veiksmažodžiu *užjausti*, kuris lietuvių kalboje prisijungia galininko linksniu, o rusų kalboje naudininko linksniu reiškiamą objektą (plg. liet. *užjaučia draugą*, rus. *сочувством опызу*). Taip buvo vengiama neigiamo rusų kalbos sistemos perkėlimo atvejų, kurie neleistų objektyviai įvertinti veiksmažodžių vartosenos dažnumo poveikio objekto

²⁰ Pastoviųjų žodžių junginių sąrašus patikrinti, kol dar nebuvo išleistas „Lietuvių kalbos kolokacijų žodynas“, disertacijos autorei padėjo minėto žodyno bendraautorė Justina Mandravickaitė.

²¹ Visus tyrimo sakinius peržiūrėjo rusų kalbos specialistė ir gimtakalbė VU docentė dr. Anastasija Belovodskaja.

raiškos taisyklingumui. Taigi į 1 PPT ir 2 PPT įtrauktos tik tos konstrukcijos, kuriose objektas rusų ir lietuvių kalboje reiškiamas tokiu pačiu linksniu. 3 PPT, kuriame dėmesys sutelkiamas į rusų kalbos įtakos lietuvių kalbai klausimą, stimule buvo vartojamos tiek konstrukcijos, kuriose objektas rusų ir lietuvių kalboje reiškiamas tokiu pačiu, tiek skirtingais linksniais (plačiau skaityti 5.1.2.2.4. skyriuje). Taigi sudarant visus tris PPT buvo siekta pašalinti spėjamus papildomus veiksnius, kurie galėjo apsunkinti atsakymo į tyrimo klausimus paieškas.

Kadangi PŽPT siekiama tiriamųjų dėmesį sutelkti į išklausomų teiginių reikšmę, o ne formą, jų ir PPT buvo prašoma su teiginiais sutikti arba nesutikti. Todėl visi trijuose PPT pateikiami teiginiai yra tokie, apie kuriuos mokiniai galėtų turėti savo nuomonę (plg. *Daug mokinių domisi menu mūsų mokykloje*). Visų trijų PPT teiginiai išdėstyti temomis: pirmiausia pateikiami teiginiai, susiję su mokymusi / mokykla, tada pereinama prie gyvenimo Lietuvoje temos, draugystės, santykių su suaugusiaisiais temų ir galiausiai baigiama abstrakčiausiomis darbo ir politikos temomis (žr. 2, 4 ir 6 priedus). Užpildai įterpti ten, kur baigiasi viena ir prasideda kita tema ar potėmė.

Kaip jau minėta, temomis išdėstytų teiginių ir jų užpildų sąrašas tyrime mokiniams buvo pateikiamas garso įrašu. Visų trijų PPT teiginiai ir matematinės užduotys buvo įrašytos Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto fonetikos laboratorijoje, garso įrašus parengti padėjo prof. dr. Vytautas Kardelis. Sakinius įskaitė dr. Audrius Valotka.

Tiek garso įrašė, tiek atsakymų lape testo užduotis buvo formuluojama taip:

Paklausykite teiginių. Po kiekvieno teiginio pažymėkite (apibraukite), ar su juo sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, užrašykite ir atlikite matematinę veiksmą. Laikas ribojamas.

PŽPT taikymo praktika rodo, kad aukštą kalbos mokėjimo lygį pasiekę tyrimo dalyviai gali ne tik pastebėti klaidas, bet ir jas įsiminti, o tada atkartoti (Erlam 2006). Todėl anglų kalbos gramatikos tyrėjai užduotį formuluoja prašydami išgirstus teiginius pakartoti taisyklinga anglų kalba (angl. *correct English*). Dėl šios priežasties disertacijoje aprašomo tyrimo užduoties formuluotėje taip pat buvo prašoma sakinius kartoti taisyklinga lietuvių kalba.

Taigi pirmiausia tyrimo dalyviai turėjo išklausti teiginį, o tada atsakymų lape pažymėti savo nuomonę: su teiginiu sutinka, juo abejoja ar su juo nesutinka. Kaip 1 paveiksle matyti, moksleiviai galėjo žymėti ir nesuprantą teiginio. Kadangi sudarant tyrimo užduotis buvo laikomasi nuomonės, kad GRUK moksleivių lietuvių kalbos lygis gali įvairuoti, nuspręsta palikti

galimybę moksleiviams parodyti, kad PPT teiginio raiška jiems per sudėtinga ir sakinio jie negėba suprasti.

2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	Daug mokinių duomsi mums mūsų mokyklėje
3.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	Matematika greiau tūniuoją protą negu fizika
4.					5 + 10 = 15

1 pav. Užpildyto atsakymų lapo fragmentas.

Išreiškus savo nuomonę tiriamųjų buvo prašoma užrašyti išgirstą teiginį. Garso įrašė pauzių tarp paskirų teiginių ilgis nebuvo iš anksto numatytas. Atlikus bandomąjį PPT, pastebėta, kad skirtingose lietuvių kalbos ir literatūros pamokas kartu lankančių moksleivių grupėse prireikė kiek skirtingo laiko atkarpų užrašyti tiems paties PPT punktams. Pauzės ilgį tarp sakinių nuspręsta pritaikyti prie kiekvienos grupės tempo, t. y. – kiek skirti laiko konkrečiam teiginiui užrašyti nuspręsti jau vykdant tyrimą mokyklose. Pamačius, kad didžioji dalis tyrimo dalyvių išgirstą teiginį jau užrašė atsakymų lape, tyrimo vykdytojų nedelsiant buvo paleidžiamas kitas garso įrašo punktas. Laikantis tokio užduoties vykdymo principo, laikas jai atlikti vis tiek buvo ribojamas, nes nebuvo laukiama, kol visi moksleiviai užrašys išgirstus sakinius. Be to, tiek atsakymų lape pateiktoje užduoties instrukcijoje, tiek PPT garso įrašė moksleiviai buvo informuoti, kad laikas, skirtas atsakymui, yra ribojamas. Sakinių užrašymo laikas vykdant visus PPT buvo ribojamas, siekiant kaip galima labiau sumažinti moksleivių galimybę apmąstyti savo raišką. Pasitelkus PPT buvo siekiama išgauti kuo natūralesnę, automatizuotą objekto raišką lietuvių kalba. 1 PPT ir 2 PPT, kuriuos sudarė 40 punktų (įtraukiant ir užpildus), vidutiniškai buvo atliekamas per 20 minučių, o 3 PPT, sudarytas iš 20 punktų (taip pat įtraukiant užpildus), trukdavo apie 10 minučių.

5.1.2.2.2. Veiksmažodžio vartosenos dažnumas ir objekto raiškos taisyklingumas (1 PPT)

Kaip jau buvo minėta, siekiant iširti veiksmažodžio vartosenos dažnumo įtaką objekto raiškai, šios disertacijos autorės buvo sudarytas 1 PPT, kuriame užkoduota dažnesnės ir retesnės vartosenos lietuvių kalbos veiksmažodžių valdomų objektų raiška. Testą sudarė 28 sakiniai, kuriuose pavartotos 28 veiksmažodinės konstrukcijos („veiksmažodis + objektas“). Į jas

sutelkiamas tyrimo dėmesys. Pusė testo konstrukcijų vartojamos su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais, kita pusė – su retesnės. Veiksmažodžių, kurie įtraukti į tyrimą, dažnumas buvo tikrinamas Andriaus Utkos „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“, sudarytame „1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto teksto pagrindu“²² (Utko 2009). Kadangi minėtas dažninis žodynas parengtas palyginti nedidelio (vieno milijono žodžių) teksto pagrindu, dažnesniais veiksmažodžiais šios disertacijos autorės laikyti tie veiksmažodžiai, kurių kaitybinės formos tekстыne vartojamos bent jau 100 kartų dažnumu, išskyrus kelis naudininko ir įnagininko linksnius valdančius veiksmažodžius – *domėtis* (dažnumas – 87), *prieštarauti* (74), *skambinti* (67). Tokia dažnumo išlyga šiems veiksmažodžiams daroma dėl gana negausios grupės veiksmažodžių, prisijungiančių objektus, reiškiamus naudininko arba įnagininko linksniais. Retesnės vartosenos veiksmažodžiais šiame tyrime buvo laikomi tie, kurių dažnumas minėtame žodyne siekia nuo 1 iki 25 pavartojimo atvejų.

Kaip jau buvo minėta, aprašomame tyrime dėmesys buvo sutelktas į keturiais lietuvių kalbos linksniais reiškiamus veiksmažodžio objektus. Galininko ir kilmininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių veiksmažodžių pateikta po 8 (4 dažnesnės ir 4 retesnės vartosenos veiksmažodžius), o naudininko ir įnagininko linksnius valdančių veiksmažodžių – po 6 (3 dažnesnės ir 3 retesnės vartosenos veiksmažodžius). Naudininko ir įnagininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių dažnai vartojamų veiksmažodžių yra mažiau negu tų, kurie valdo galininko ir kilmininko linksnius, todėl jų nepakako, kad būtų sudarytos lygios skirtingus linksnius valdančių dažnos ir nedažnos vartosenos veiksmažodžių grupės. Visos tirtos konstrukcijos pateikiamos 2 lentelėje (visi 1 PPT sakiniai pateikiami 2 priede).

²² Kadangi disertacijoje aprašomam tyrimui buvo pradėta rengtis dar 2017 metais, naudotasi tuo metu prieinamu lemų dažnumo sąrašu (Utko 2009). Vis dėlto 2020 metų pabaigoje buvo publikutas lietuvių kalbos lemų dažnumo sąrašas, parengtas remiantis kur kas didesniu 1,3 mlrd. žodžių dydžiu „Jungtiniu lietuvių kalbos tekstu“ (angl. *Joint Corpus of Lithuanian*) (Dadurkevičius 2020). Pasirodžius šiam šaltiniui disertacijos autorė patikrino, ar veiksmažodžių, kurie sudarė 1 PPT ir likusius PPT, bei veiksmažodžių, kuriuos moksleiviai pavartojo pasakojimo kūrimo užduotyje, dažnumas, nustatytas remiantis minėtu 1 mln. žodžių dydžio tekstu (Utko 2009) koreliavo su žodžių dažnumu, pateiktu Virginijaus Dadurkevičiaus (2020) lemų dažnumo sąrašė. Pearsono koreliacijos testas parodė labai stiprų ($r > 0,9$) ir statistiškai reikšmingą ($p < 0,001$) ryšį tarp disertacijoje aprašomame tyrime naudotų Utkos (2009) pateikto veiksmažodžių lemų dažnumo ir Dadurkevičiaus (2020) generuotame lietuvių kalbos lemų dažnumo sąrašė pateikiamų veiksmažodžių lemų dažnumo. Tai leidžia daryti prielaidą, kad remiantis didesnio teksto pagrindu sudarytu lemų dažnumo sąrašu tyrimo rezultatai nebūtų pakitę.

2 lentelė. Tiriamos 1 PPT konstrukcijos.

Konstrukcijos su dažnesnės vartosenos veiksmoždziais	Konstrukcijos su retesnės vartosenos veiksmoždziais
Objekto raiška galininku	
<i>supranta meną; pradeda rytą;</i>	<i>treniruoja protą; liaupsina vaiką;</i>
<i>organizuoja susitikimą, gerbia</i>	<i>peikia jaunimą; pradžiugina</i>
<i>merą</i>	<i>gydytoją</i>
Objekto raiška kilmininku	
<i>laukia sniego; nori bendravimo;</i>	<i>stokoja maisto; gaili laiko; trūksta</i>
<i>bijo vadovo; prašo remonto</i>	<i>teisingumo; stinga tikslo</i>
Objekto raiška naudininku	
<i>prieštarauja mokytojui; tenka</i>	<i>kenkia protui; nuolaidžiauja vaikui;</i>
<i>prezidentui; skambina draugui</i>	<i>keršija draugui</i>
Objekto raiška įnagininku	
<i>domisi menu; naudojami biudžetu;</i>	<i>mėgaujasi oru; giriasi rezultatu;</i>
<i>rūpinasi jaunimu</i>	<i>žavisi gyvenimu</i>

Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, dalis 1 PPT naudotų gramatinių konstrukcijų tiriamiesiems buvo pateiktos netaisyklingos: 1 PPT buvo pateikti ir tikrinami 12 taisyklingu linksniu reiškiamų objektų ir 16 netaisyklingu linksniu pasakomų objektų. Nors teste siekta išlaikyti panašų skaičių gramatiškai taisyklingų ir netaisyklingų konstrukcijų, lygus jų skaičius išlaikytas tik galininko ir kilmininko linksnius valdančių veiksmoždzių grupių lygmenyje. Pavyzdžiui, galininko linksniu reiškiamų objektų teste iš viso buvo 8, pusė jų valdomi dažnesnės, o kita pusė – retesnės vartosenos veiksmoždzių. Taigi dviejų iš keturių su dažnesniais veiksmoždziais vartojamų objektų raiška teste taisyklinga (plg. *supranta meną, organizuoja susitikimą*), o kitų dviejų – netaisyklinga (plg. *pradeda ryto (= rytą), gerbia mero (= merą)*). Lygiai taip pat teste pateikiami objektai, valdomi retesnės vartosenos veiksmoždzių. Tokiomis pačiomis proporcijomis teste vartojamos ir gramatiškai taisyklingos bei netaisyklingos konstrukcijos su kilmininko objektu (plg. *gaili laiko, trūksta teisingumo* ir *stokoja maistą (= maisto), stinga tikslo (= tikslo)*). Kai objektas reiškiamas naudininku arba įnagininku, lygaus skaičiaus taisyklingų ir netaisyklingų konstrukcijų išlaikyti nepavyko, nes kiekvieno linksnio dažnesnių ir retesnių konstrukcijų esama ne po keturias, o po tris. Taigi po dvi iš trijų konstrukcijų yra netaisyklingos (plg. *tenka prezidentui, giriasi rezultatu*), o po vieną – taisyklingą (plg. *prieštarauja mokytoją (= mokytojui), mėgaujasi orą (= oru)*). Didesnis netaisyklingų

konstrukcijų skaičius pasirinktas todėl, kad disertacijos autorei išbandžius²³ PPT metodą, buvo padaryta prielaida, kad geriausiai tiriamojo kalbinę kompetenciją atskleidžia būtent gebėjimas taisyklingai pavartoti tuos punktus, kurie PPT stimule pateikiami netaisyklingai.

Šis PPT buvo išbandytas vienoje mokykloje rusų ugdomąja kalba. Užduotį išbandė dvylika 10 klasės moksleivių. Atsižvelgus į sklandų užduoties vykdymą atliekant bandymą ir užduočių atliktis, buvo padaryta išvada, kad 1 PPT gali likti toks, koks buvo pateiktas bandymo dalyviams, taigi jis nepakito.

5.1.2.2.3. Daiktavardžio linksniuotės ir objekto raiškos taisyklingumas (2 PPT)

Disertacijoje aprašomame tyrime taip pat keliamas klausimas, ar daiktavardžių, reiškiančių objektą, linksniuotės daro įtakos šios raiškos taisyklingumui. Siekiant atsakyti į klausimą, buvo sudarytas 2 PPT, kurio bendrieji sudarymo principai aptariami 5.1.2.2.1. skyriuje. Toliau apžvelgiami tik 2 PPT taikyti sudarymo principai.

Siekiant atsakyti į 2 PPT keliamą tyrimo klausimą, sudarytas testas, kurį, kaip ir 1 PPT, sudarė 28 sakiniai. Pusė testą sudarančių konstrukcijų vartojamos su objektais, perteikiamais produktyvesnių lietuvių kalbos linksniavimo paradigmu daiktavardžiais, kita pusė – mažiau produktyvių linksniavimo paradigmu daiktavardžiais. Daiktavardžių linksniavimo paradigmu produktyvumas buvo skaičiuojamas atsiremiant į tai, kiek skirtingoms linksniavimo paradigmoms priklauso Lietuvių kalbos žodyno elektroninės versijos (Naktinienė (vyr. red.) et. al. 2017) (toliau – LKŽE) daiktavardžių. Šių linksniavimo paradigmu dažnumą LKŽE, disertacijos autorės prašymu, apskaičiavo VU Filologijos fakulteto docentas dr. Antanas Smetona.

Remiantis Smetonos atliktu automatiniu skaičiavimu, elektroninį Lietuvių kalbos žodyną sudaro 330 895 žodžių, iš kurių – 152 693 daiktavardžiai. Kiekvienas daiktavardis galimas priskirti vienai iš 12 lietuvių kalbos linksniavimo paradigmu (plačiau apie daiktavardžio linksniavimo paradigmas skaityti DLKG 1994: 68–81). Kai kurios linksniavimo paradigmos yra itin produktyvios – joms priklauso didelė gausa skirtingų daiktavardžių, kitos –

²³ Disertacijos autorė PŽPT metodą išbandė 2017 m. Šiame bandyme dalyvavo dvi Vilniaus universiteto studentės, lankančios C1 lygio lietuvių kalbos paskaitas. Metodo bandymo rezultatai buvo pristatyti 2018 m. spalio 5 d. studentų mokslinėje konferencijoje „Bridges in the Baltics“ Tartu universitete.

retesnės, joms priskiriama mažiau lietuvių kalbos daiktavardžių. Pavyzdžiui, pirmajai *-as* (vns. vard.) linksniavimo paradigmai priklauso 45 514 LKŽE daiktavardžių, o antrajai *-ias* (vns. vard.) – tik 54. Kiek skirtingų daiktavardžių priklauso paskiroms linksniavimo paradigmoms, pateikiama 3 lentelėje, kurią sudarė disertacijos autorė, remdamasi DLKG (1994: 68–80) ir A. Smetonos atlikto skaičiavimo nepublikuotais duomenimis.

3 lentelė. *Daiktavardžių linksniuotės, linksniavimo paradigmos ir jų dažnumas LKŽE (A. Smetonos nepublikuoti duomenys).*

Linksniuotė	Paradigma	Vns. vard. galūnė	Vns. kilm. galūnė	Giminė	Pvz.	Dažnumas LKŽE
<i>-(i)a</i>	1	<i>-as</i>	<i>-o</i>	vyr. g.	<i>stalas</i>	45514
<i>-(i)a</i>	2	<i>-ias</i>	<i>-io</i>	vyr. g.	<i>kelias</i>	54
<i>-(i)a</i>	3	<i>-is, -ys</i>	<i>-io</i>	vyr. g.	<i>sūris,</i> <i>arklys</i>	35841 ²⁴
<i>-i</i>	10	<i>-is</i>	<i>-ies</i>	vyr. g.	<i>debesis</i>	
<i>-(i)u</i>	4	<i>-us</i>	<i>-aus</i>	vyr. g.	<i>sūnus</i>	376
<i>-(i)u</i>	5	<i>-ius</i>	<i>-iaus</i>	vyr. g.	<i>karalius</i>	2782
<i>-(i)o</i>	6	<i>-a</i>	<i>-os</i>	mot. g.	<i>rasa</i>	12623
<i>-(i)o</i>	7	<i>-ia</i>	<i>-ios</i>	mot. g.	<i>vyšnia</i>	704
<i>-ė</i>	8	<i>-ė</i>	<i>-ės</i>	mot. g.	<i>kėdė</i>	33419
<i>-i</i>	9	<i>-is</i>	<i>-ies</i>	mot. g.	<i>pirtis</i>	575
<i>-i</i>	11	<i>-uo</i>	<i>-ens</i>	vyr. g.	<i>akmuo</i>	131
<i>-i</i>	12	<i>-uo</i>	<i>-ers</i>	mot. g.	<i>sesuo</i>	1

Kaip ir 1 PPT atveju, šioje tyrimo dalyje dėmesys sutelktas į keturiais lietuvių kalbos linksniais reiškiamus veiksmažodžio objektus. Galininko ir kilmininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių veiksmažodžių 2 PPT pateikta po 8 (4 produktyvesnės ir 4 mažiau produktyvios vartosenos linksniavimo paradigmos daiktavardžiai), o naudininko ir įnagininko linksnius valdančių veiksmažodžių – po 6 (3 produktyvesnės ir 3 mažiau produktyvios linksniavimo paradigmos daiktavardžiai). Kaip ir 1 PPT atveju, naudininko ir įnagininko linksniais reiškiamus objektus prisijungiančių dažnai vartojamų veiksmažodžių yra mažiau negu tų, kurie valdo galininko ir kilmininko linksnius, todėl jų nepakako, kad būtų sudarytos lygios skirtingus

²⁴ 3 ir 10 linksniavimo paradigimų LKŽE nepavyko atskirti, todėl jų dažnumas tyrime – bendras. Disertacijos autorė supranta šį tyrimo ribotumą, tačiau kiti įrankiai, kuriais būtų galima apskaičiuoti linksniavimo paradigimų dažnumą ar produktyvumą autorei nėra žinomi.

linksnius valdančių dažnos ir nedažnos vartosenos veiksmožodžių grupės. 2 PPT konstrukcijos pateikiamos 4 lentelėje.

4 lentelė. Tiriamos 2 PPT konstrukcijos.

Objekto raiška produktyvesnių linksniuočių daiktavardžiais	Objekto raiška mažiau produktyvių linksniuočių daiktavardžiais
Objekto raiška galininku	
<i>supranta mokinį; pradeda rytą; organizuoja šventę, baigia dieną</i>	<i>myli sūnų; mėgsta žuvį; mėgsta vandenį; gerbia valdžią</i>
Objekto raiška kilmininku	
<i>laukia sniego; bijo nesėkmės; nori poilsio; vengia diskusijos</i>	<i>bijo mirties; nori valdžios; išvengia pavojaus; laukia rudens</i>
Objekto raiška naudininku	
<i>prieštarauja mokiniui; tenka šeimai; skambina draugui</i>	<i>Skambina seseriai; prieštarauja profesoriui; tenka vagiui</i>
Objekto raiška įnagininku	
<i>domisi muzika; naudojasi kompiuteriu; rūpinasi jaunimu</i>	<i>Domisi šalimi, rūpinasi šuniu, naudojasi valdžia</i>

Sudarant 2 PPT stengtasi objekto neperteikti itin retos vartosenos daiktavardžiais, kurių linksniavimas moksleiviams galėtų būti sudėtingesnis, o tai galėtų daryti įtakos testo rezultatams. Taigi į testą įtraukti daiktavardžiai, kurių dažnumas, kaip nurodoma „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ (Utkla 2009) ne mažesnis negu 50 pavartojimo atvejų. Idealus daiktavardžių atrankos scenarijus būtų toks, jeigu, pavyzdžiui, į testą būtų įtraukti vienodo vartosenos dažnumo daiktavardžiai. Vis dėlto sudarant testą, stengtasi sakinius kurti taip, kad jie būtų kuo artimesni moksleivių gyvenimo realijoms, kad atspindėtų įvairias gyvenimo situacijas, todėl ir objektą perteikiančių daiktavardžių dažnumas įvairavo.

Kaip ir likusiuose, taip ir šiame teste moksleiviams garso įrašė pateikiami sakiniai buvo tiek klaidingos, tiek taisyklingos vartosenos. Po du galininko ir kilmininko linksniu reiškiamus objektus vartota taisyklingai (plg. *organizuoja šventę*), ir dar po du – netaisyklingai (plg. *supranta mokinio*). Kadangi dažnesnės vartosenos veiksmožodžių, valdančių naudininko ir įnagininko linksnius, skaičius lietuvių kalboje yra ribotas, kaip ir 1 PPT, konstrukcijų su šiuos linksnius valdančiais veiksmožodžiais mažiau, į šį testą įtraukta po tris produktyvesnių linksniavimo paradigimų daiktavardžių objektus, ir po tris mažiau produktyvių, reiškiamų minėtaisiais linksniais. Todėl du iš trijų

produktyvesnės linksniavimo paradigmos daiktavardžių, perteikiančių objektą naudininko ar įnagininko linksniu, teste vartojami klaidingai ir vienas – taisyklingai.

2 PPT buvo išbandytas toje pačioje mokykloje rusų ugdomąja kalba kaip ir 1 PPT. Užduotį išbandė devyni 10 klasės moksleiviai. Po bandymo kaip ir 1 PPT atveju užduotis nepakito.

5.1.2.2.4. Rusų kalbos įtaka objekto raiškai lietuvių kalba (3 PPT)

Kaip 3 skyriuje jau buvo aptarta, K1 gali daryti įtakos K2 įsisavinimo procesui ir raiškai. 3 PPT keliamas klausimas, ar ir, jeigu taip, kaip rusų kalba (daugeliui tyrimo dalyvių K1 ir vyraujančioji kalba (daugiau skaityti 5.5. skyriuje)) veikia lietuvių kalbos objekto raišką. Šiuo PPT siekta iširti, kaip moksleiviai veiksmožodžio valdomą objektą reiškia, kai jo raiška lietuvių ir rusų kalbose sutampa ir kai skiriasi. Taigi sudarant 3 PPT teiginių sąrašą, keltas tikslas, kad pusėje jų lietuvių kalbos objektas būtų reiškiamas tuo pačiu linksniu kaip ir rusų kalboje, o likusioje PPT dalyje – vienoks linksnis perteiktų objektą lietuvių kalboje ir kitoks – rusų.

Iš pradžių buvo sudarytas 20 teiginių sąrašas, iš kurių dešimtyje pateikiami objektai lietuvių ir rusų kalboje reiškiami tuo pačiu, o likusioje dešimtyje – skirtingais linksniais²⁵. Šie 20 lietuvių kalbos teiginių buvo pateikti jau minėtiems Vilniaus rusų ugdomąja kalba mokyklos dešimtos klasės moksleiviams. Jų buvo paprašyta išversti sakinius į rusų kalbą. Išanalizavus vertimus, kuriuos atliko 23 moksleiviai, atrinkti 14 teiginių (7 su sutampančia rusų ir lietuvių kalbos objekto raiška, ir 7 su skirtinga objekto raiška), kuriuos moksleiviai versdami į rusų kalbą vartojo konstrukcijas, kurios, kaip ir tikėtasi šios disertacijos autorės, objekto raiškos požiūriu buvo galimos lyginti su lietuvių kalba, t. y., moksleivių pasirinkti rusų kalbos veiksmožodžiai buvo su objektu reiškiami taip pat kaip ir lietuvių kalboje arba valdė kitą linksnį negu lietuvių kalboje. Atsisakyta tų 20 teiginių sąrašo sakinių, kuriuose lietuviškus veiksmožodžius moksleiviai išvertė į kitus, negu manyta, rusų kalbos veiksmožodžius, valdančius kitus negu tikėtasi linksnius ar su lietuvių kalba nelygintinas prielinksnes konstrukcijas. Pavyzdžiui, buvo manyta, kad veiksmožodį *branginti*, lietuvių kalboje valdančią galininko linksnį, moksleiviai verstų rusų kalbos veiksmožodžiu *дорожить*, valdančiu įnagininko linksnį. Vis dėlto atlikus bandomąjį testą, paaiškėjo, kad dažnas moksleivis šį veiksmožodį vertė žodžiu *ценить*, kuris rusų, kaip ir lietuvių,

²⁵ Kuriant 3 PPT teiginius, buvo konsultuojamasi su gimtakaibe rusų kalbos specialiste VU docente Anastasija Belovodskaja.

kalboje valdo galininko linksnį. Taigi į sąrašą teiginių, kuriuose objektas rusų ir lietuvių kalboje reiškiamas skirtingais linksniais, šis sakinyss nebuvo įtrauktas. Galutinis 3 PPT tikrinamų veiksmažodžio ir jo prisijungiamo objekto konstrukcijų sąrašas pateikiamas 5 lentelėje.

5 lentelė. Objekto raiška 3-iajame PPT.

	Objekto raiška lietuvių kalboje	Objekto raiška rusų kalboje
<i>didžiuojasi vaiku</i>	Įnag.	Įnag.
<i>pasitiki mokytoju</i>	Įnag.	Naud.
<i>domisi teatru</i>	Įnag.	Įnag.
<i>džiaugiasi sniegu</i>	Įnag.	Naud.
<i>užsiima menu</i>	Įnag.	Įnag.
<i>stebisi noru</i>	Įnag.	Naud.
<i>skaito tekstą</i>	Gal.	Gal.
<i>valdo biudžetą</i>	Gal.	Įnag.
<i>įkalba vaiką</i>	Gal.	Gal.
<i>užjaučia draugą</i>	Gal.	Naud.
<i>pataria vaikui</i>	Naud.	Naud.
<i>vadovauja bankui</i>	Naud.	Įnag.
<i>skambina draugui</i>	Naud.	Naud.
<i>dėkoja mokytojui</i>	Naud.	Gal.

Veiksmažodžio ir objektą perteikiančio daiktavardžio dažnumą 3 PPT taip pat siekta subalansuoti. Tai yra, jei konstrukcijoje vartojamo veiksmažodžio, kurio valdomas linksnis lietuvių ir rusų kalboje, skiriasi, dažnumas, remiantis „Dažniniu rašytinės lietuvių kalbos žodynu“ (Utka 2009), yra apie 80 pavartojimo atvejų (plg. *džiaugtis* pavartojimo atvejų – 85), tai į testą įtrauktas ir panašaus dažnumo veiksmažodis, kuris lietuvių ir rusų kalboje valdo tokį patį linksnį (plg. *skaityti* pavartojimo atvejų – 82). Taip pat ir objektą perteikiantis daiktavardis šiuose sakiniuose, tiek kai valdomas linksnis lietuvių ir rusų kalbose sutampa (plg. *domisi teatru*), tiek kai jis skiriasi (plg. *džiaugiasi sniegu*), išlaikytas panašaus dažnumo (plg. daiktavardžio *sniegas* pavartojimo atvejų – 141, o *teatras* – 104). Tokiu būdu sudarant 3 PPT siekta išvengti veiksmažodžių ir daiktavardžių dažnumo disproporcijos sutampančio ir skirtingo lietuvių bei rusų kalbos objekto linksnio valdymo atžvilgiu.

Taip pat kaip ir pirmuose dviejuose PPT, 3 PPT garso įrašą sudaro tiek taisyklingos, tiek klaidingos objekto raiškos sakiniai. Kadangi dvi grupės (abiejose kalbose sutampančios ir nesutampančios objekto raiškos) 3 PPT

sakinių sudaro po nelyginį skaičių frazių – 7 teiginius, kiekvienoje grupėje po keturis sakinius pavartoti klaidingai (padarant objekto raiškos linksniu klaidą), ir po tris – taisyklingai.

5.1.3. Pasakojimo kūrimo užduotis

Nors PPT metodas gramatinei raiškai tirti turi pranašumų ir leidžia sužinoti, kaip moksleiviai ribojami laiko geba vartoti tam tikrus gramatikos elementus, taigi priartina tyrėją prie psicholingvistinių gramatikos raiškos aspektų, ši užduotis nėra įprasta moksleivių mokymosi procese. Todėl tyrime siekta išsiaiškinti ir tai, kaip moksleiviai reiškia objektą mažiau ribojami laiko ir kurdami rišlų tekstą, kartu kontroliuojami vienodo vaizdinio stimulo. Tam pasitelkta pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką (toliau – pasakojimo kūrimo) užduotis.

Pieštos ar filmuotos medžiagos naudojimas siekiant paskatinti kalbinę raišką – įprasta praktika tiriant K1 ar K2 įsisavinimą. Tokia medžiaga leidžia tyrėjui sukurti gana natūralią kalbinę situaciją, bet drauge palengvina tyrimo užduoties kontroliavimą (Eisenbeiss 2010: 20–21). Kai kurios užduotys, pavyzdžiui, pasakojimo kūrimas pagal „Varlės istorijos“ (angl. „Frog story“) paveikslėlius ar Charlio Chaplino nebylius filmus, jau pasitelktos tiriant ne vienos kalbos įsisavinimą (ten pat). Tiriant lietuvių kalbos raišką pasakojimo pagal nebylių filmą metodas taikytas Jogilės Teresos Ramonaitės (2017) lietuvių kalbos kaip svetimšios įsisavinimo tyrime, o pasakojimo kūrimo pagal paveikslėlių seką metodas pasitelktas Agnės Blažienės (2016) lietuvių kalbos kaip K1 įsisavinimo angliškoje aplinkoje tyrime, taip pat Ingridos Balčiūnienės lietuvių kalbos raidos tyrime ir kt. Šis tyrimo metodas palankus skirtingų kalbinių aspektų raiškai tirti. Taigi pasakojimo kūrimo, remiantis paveikslėlių seka, užduotis buvo taikyta ir disertacijoje aprašomame tyrime.

Sudarant disertacijoje aprašomo tyrimo kuriant pasiremta užsienio lituanistinėms mokykloms skirta 2016 metų lietuvių kalbos testo kalbėjimo užduotimi, skelbta Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos interneto svetainėje²⁶. Disertacijoje aprašomam tyrimui šios užduoties paveikslėlių istorijos siužetas buvo tinkamas, tačiau jo detalės turėjo būti koreguojamos. Pirmiausia, disertacijos autorės nuomone, kai kuriems

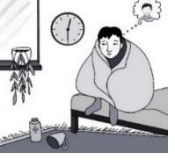
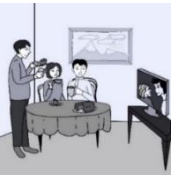

²⁶2016 metų lietuvių kalbos testo kalbėjimo užduotis, skelbiama Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos interneto svetainėje, žr. dokumentą „3uzd_3_kandidatui“: <https://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/informacija-atvykstantiems-is-usienio-isvykstantiems-i-uzsieni/lietuviu-kalbos-testai/lietuviu-kalbos-testas-a1-a2-b1-lygis/kalbėjimas-2016>.

paveikslėliams trūko aiškumo, juos interpretuoti moksleiviams galėjo būti itin sudėtinga, o tai reiškia, kad savo laiką ir jėgas jie būtų eikvoję ne su tyrimo klausimu susijusiam procesui. Antra, siužetą nupasakoti paveikslėliais disertacijoje aprašomame tyrime siekta kuo smulkiau, todėl šešių minėtoje užduotyje pateiktų paveikslėlių tyrimo tikslui pasiekti, buvo manyta, nepakaktų. Todėl gavus šios užduoties kūrėjos VU lektorės Virginijos Stumbrienės sutikimą, istorijos siužetas buvo perkurtas taip, kad skatintų skirtingais linksniais perteikiamų ir įvairių veiksmažodžių valdomų objektų raišką. Pateikus dailininkei smulkias instrukcijas, kokie veiksmai ir kokie objektai paveikslėliuose turi būti pavaizduoti, pasakojimas buvo iliustruotas paveikslėlių siužetu.

Šį pieštąjį pasakojimą sudarė 10 paveikslėlių. Kiekviename iš jų užkoduota po keletą veiksmažodžių, valdančių tam tikrą linksnį. Šie veiksmažodžiai ir jų valdomi objektai kartu su paveikslėliais pateikiami 6 lentelėje. Pabrėžtina, kad šis sąrašas tebuvo prognozuojama objekto raiška. Paveikslėliais ją buvo siekiama paskatinti, bet, kaip parodė mokyklos rusų ugdomąja kalba 10 klasės moksleivių atlikta bandomoji užduotis ir vėliau pats tyrimas, veiksmažodžiai ir jų valdomi objektai moksleivių atliktyse įvairavo.

Kadangi tyrimo tikslas – ne patikrinti moksleivių rišlaus pasakojimo kūrimo gebėjimus, o išsiaiškinti gramatinės objekto raiškos ypatybes GRUK moksleivių kuriamame lietuvių kalbos diskurse, užduotis tiriamiesiems buvo formuluojama taip: *Parašykite du sakinius apie kiekvieną iš dešimties istoriją pasakojančių paveikslėlių.* Taigi dėmesys buvo sutelkiamas į kiekvieną paveikslėlį atskirai, o ne bendrą siužeto atpasakojimą. Taip moksleiviai buvo skatinami atkreipti dėmesį į kiekvieną paveikslėlį ir jo detales, kad galėtų jį apibūdinti dviem sakiniais. Daugeliu atvejų pavartoti du sakinius buvo reikalaujama, nes remiantis vienu paveikslėliu objektas buvo galimas reikšti taip pat du ar daugiau kartų (plg. 5, 6, 8, 9 ir 10 paveikslėlius), kitais atvejais siekiama skatinti tyrimo dalyvius kaip galima išsamiau pakomentuoti paveikslėlius, kurti kuo rišlesnį tekstą, nepaisant to, sakiniuose vartojamos veiksmažodinės konstrukcijos su objektu ar ne. Taip pat pastebėtina, kad, kaip jau iš užduoties formuluotės matyti, ją moksleiviai, kaip ir PPT, atliko raštu.

6 lentelė. Paveikslėlių sekoje užkoduota objekto raiška.

<p>1 paveikslėlis</p> 	<p><i>sirgti gripu</i></p>	<p>6 paveikslėlis</p> 	<p><i>lieti kaktusą, siurbti kilimą</i></p>
<p>2 paveikslėlis</p> 	<p><i>skambinti Tomui</i></p>	<p>7 paveikslėlis</p> 	<p><i>norėti arbatos</i></p>
<p>3 paveikslėlis</p> 	<p><i>skambinti Rasai</i></p>	<p>8 paveikslėlis</p> 	<p><i>pilti arbatą, iškepti pyragą</i></p>
<p>4 paveikslėlis</p> 	<p><i>laukti draugo</i></p>	<p>9 paveikslėlis</p> 	<p><i>gerti arbatą, valgyti pyragą, žiūrėti filmą</i></p>
<p>5 paveikslėlis</p> 	<p><i>sutikti draugus, džiaugtis apsilankymu</i></p>	<p>10 paveikslėlis</p> 	<p><i>apsikabinti draugus, dėkoti draugams</i></p>

Prieš vykdant tyrimą ir pateikiant pasakojimo kūrimo užduotį tyrimo dalyviams, užduotis buvo išbandyta su 12 dešimtos klasės moksleivių, lankančių mokyklą rusų ugdomąja kalba. Atsižvelgus į užduoties atliktis, buvo padaryta prielaida, kad paveikslėliai moksleiviams nėra per sudėtingi interpretuoti, jie skatina panašią objekto raišką, kaip buvo tikėtasi sudarant užduotį. Todėl pasakojimo kūrimo užduotis po jos bandymo liko nepakitusi.

Remiantis užduoties bandymo rezultatais, užduočiai atlikti buvo skiriama 15 minučių – tiek laiko pakako užduotį atlikti bandymo dalyviams.

5.2. Tyrimo eiga

Tyrimas vykdytas 2019 metų kovą ir balandį keturiose Vilniaus gimnazijose, kuriose pagrindinė ugdomoji kalba yra rusų. Prieš atvykstant į gimnazijas buvo gautas gimnazijų vadovų sutikimas vykdyti tyrimą jų vadovaujamoje švietimo įstaigoje. Tyrimą GRUK vykdė disertacijos autorė, o jai padėjo kolegė doktorantė Danguolė Kotryna Kapkanaitė.

Iš viso tyrime dalyvavo 179²⁷ trečių gimnazijos klasių moksleiviai. Siekiant įvykdyti visus disertacijoje iškeltus uždavinius, tyrimas mokyklose buvo vykdomas dviem etapais. Pirmajame tyrimo etape dalyvavo 156 moksleiviai. Vienai tiriamųjų daliai buvo parengtas pirmas tyrimo užduočių komplektas, kurį sudarė: 1) sociolingvistinis klausimynas (žr. 1 priedą), 2) 1 PPT (žr. 2 ir 3 priedus) ir 3) pasakojimo kūrimo užduotis (žr. 8 priedą). Kitai tiriamųjų daliai parengtas antras tyrimo užduočių komplektas, kurį sudarė: 1) sociolingvistinis klausimynas, 2) 2 PPT (žr. 4 ir 5 priedus) ir 3) pasakojimo kūrimo užduotis. Taigi visi pirmo etapo moksleiviai užpildė tą patį sociolingvistinį klausimyną ir atliko tą pačią pasakojimo kūrimo užduotį. Vis dėlto siekiant atsakyti į skirtingus tyrimo klausimus, dvi grupės moksleivių atliko skirtingus PPT – 1 PPT (žr. 5.1.2.2. skyrių) ir 2 PPT (žr. 5.1.2.3. skyrių).

Tyrimas buvo vykdomas lietuvių kalbos ir literatūros pamokų metu, todėl tyrimo užduotis moksleiviai atliko tokiomis grupėmis, kokiomis lanko šias pamokas. Vieną grupę sudarė nuo 12 iki 16 moksleivių. Kadangi lietuvių kalbos pamokos gimnazijose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, vyksta kelioms (2–4) grupėms vienu metu, kiekvienoje mokykloje dvi grupės moksleivių atliko užduotis vienu metu. Atvykus į mokyklą disertacijos autorė pateikdavo pirmą komplektą užduočių vienai grupei moksleivių, o tuo pačiu metu kitai grupei moksleivių autorės kolegė D. K. Kapkanaitė pateikdavo antrą tyrimo užduočių komplektą. Pirmąjį tyrimo komplektą (su 1 PPT) atliko 78 moksleiviai, o antrąjį (su 2 PPT) – kiti 78 moksleiviai.

Tyrimo pradžioje tyrimo vykdytojos skyrė 5 minutes prisistatyti moksleiviams, įteikti tyrimo užduočių komplektą ir paaiškinti, kokios užduotys jį sudaro. Prieš pradėdant tyrimą moksleiviams buvo suteikta galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime, tačiau visi tyrimo dalyviai sutiko, kad jų

²⁷ Tyrimo dalyvių skaičius priklausė nuo moksleivių grupės, kartu lankančios lietuvių kalbos ir literatūros pamokas, dydžio.

duomenys būtų analizuojami tyrimo tikslais. Tyrimas buvo pradamas nuo sociolingvistinio klausimyno. Jam užpildyti buvo skiriamos 5 minutės (atsižvelgus į atskirų grupių darbo tempą, ši tyrimo dalis kai kuriais atvejais truko keliomis minutėmis trumpiau ar ilgiau). Tada pereita prie PPT užduoties, nors dvi grupės vienu metu atliko skirtingus PPT, skyrėsi tik testų punktų turinys, o ne vykdymo eiga. Todėl toliau ji aptariama drauge.

Pirmiausia moksleiviams buvo paleistas garso įrašas su įgarsinta užduoties formuluote ir pavyzdžiu, kaip atliekama užduotis (žr. 2, 4, 6 priedus). Užduoties formuluotė ir pavyzdys taip pat buvo pateikti PPT atsakymų lape (daugiau skaityti 5.1.2.2.1. skyriuje). Prieš paleisdamos tyrimo užduoties garso įrašą (žr. 2, 4, 6 priedus), tyrimo vykdytojos dar kartą išskyrė svarbiausius užduoties atlikimo aspektus. Pirmiausia moksleiviams buvo priminta, kad užrašyti išgirstus teiginius moksleiviai turės ribotą laiko atkarpą (kaip 5.1.2.2.1. skyriuje jau minėta, po kiekvieno PPT punkto daroma pauzė ir, atsižvelgiant į grupės darbo tempą, kai didžioji dalis moksleivių baigia užrašyti punkto teiginį, tada perjungiamas kitas PPT garso įrašo punktas). Taip pat moksleiviams buvo pabrėžiama, kad prieš užrašant teiginį, jų prašoma išreikšti nuomonę girdimo teiginio atžvilgiu (pažymėti su teiginiu sutinka ar ne). Jeigu moksleiviams atliekant užduotį tyrimo vykdytojos pastebėdavo, kad kuris nors moksleivis pirmiau užrašo teiginį negu pateikia savo nuomonę apie jį, garso įrašo pauzės metu primindavo, kaip turėtų būti atliekama užduotis. Kaip jau buvo minėta, taip buvo elgiamasi siekiant moksleivių dėmesį sutelkti į girdimų teiginių turinį, o ne formą. 1 PPT ir 2 PPT vykdymas (užduoties suformulavimas, pavyzdžio išklausymas ir užduoties atlikimas) truko apie 20 minučių.

Atlikus PPT (vienai tyrimo grupei – 1 PPT, o kitai tyrimo grupei – 2 PPT), moksleiviams paaiškinta 3 tyrimo komplekto užduotis – pasakojimo kūrimas pagal paveikslėlių seką. Moksleiviams buvo garsiai perskaityta užduoties formuluotė, kuri buvo pateikta ir tyrimo buklete. Moksleiviams buvo pasakyta, kad užduočiai atlikti jie turi 15 minučių – maždaug tiek laiko likdavo ir iki pamokos pabaigos. Atlikus užduotis moksleiviams buvo padėkota ir paminėta, kad tyrimo vykdytoja (disertacijos autorė) į jų mokyklą atvyks dar kartą ir tuos pačius moksleivius kvies sudalyvauti antrame tyrimo etape.

Antras tyrimo etapas mokyklose buvo vykdomas praėjus dviem savaitėms po pirmo etapo. Šiame tyrimo etape dalyvavo 155 moksleiviai: 122 moksleiviai dalyvavę pirmame tyrimo etape (dalis moksleivių tądien pamokose, taigi ir antrame tyrimo etape, nedalyvavo) ir dar 23 naujai prie tyrimo prisijungę moksleiviai (kurie vykdant tyrimo etapą į mokyklą nebuvo atvykę). Visi 155 moksleiviai atliko 3 PPT. Šis testas buvo trumpesnis negu

1 PPT ir 2 PPT, todėl jis truko tik apie 10 minučių. Atlikus 3 PPT moksleivių, kurie nedalyvavo pirmame etape buvo paprašyta užpildyti sociolingvistinį klausimyną.

5.3. Tyrimo medžiagos parengimas analizei

Visi tyrimo duomenys (atsakymai į sociolingvistinio klausimyno klausimus, objekto raiška PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje) disertacijos autorės buvo suvesti į *Excel* lentelines skaičiuokles. Šiame skyriuje išsamiau aptariama, kaip visų tyrimo užduočių duomenys buvo parengiami analizei – kaip jie buvo atrenkami ir koduojami.

Analizuojant PPT ir pasakojimo kūrimo užduočių atliktis, dėmesys buvo telkiamas tik į objekto raišką linksniu, kurį valdo veiksmažodis. Į *Excel* lentelines skaičiuokles suvestos visos moksleivių pavartotos veiksmažodžio ir jo valdomu linksniu reiškiamo objekto konstrukcijos trijuose PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje. Kitose PPT sakinių ar pasakojimo kūrimo užduoties teksto dalyse pasitaikiusių klaidų nebuvo paisoma. Taip pat nebuvo kreipiamas dėmesys į rašybos klaidas veiksmažodžiuose (plg. *stokuoja* (= *stokoja*) *maisto*) ar objektą reiškiančių daiktavardžių šaknyse (plg. *giriiasi pažimiu* (= *pažymiu*), nes tai nebuvo tyrimo židinys. Paminėtina, kad pasakojimo kūrimo užduotyje pasitaikė ir kitokios objekto raiškos (pvz., buvo vartojamas neiginio kilmininkas, adresato naudininkas, instrumento įnagininkas ir pan.), tačiau į tyrimo duomenis įtrauktos tik tos konstrukcijos, kurių raišką lemia veiksmažodis, o ne semantika.

Tikrinant PPT atliktis kiekvienas užduoties įrašymo punktas buvo koduojamas *Excel* lentelinėse skaičiuoklėse. Tyrimo tikslais buvo sudarytas toks kodų sąrašas:

- 0 – konstrukcija nepavartota.
- 1 – taisyklingas įrašymas, atitinkantis stimulo konstrukciją;
- 2 – taisyklingas įrašymas, nereikšmingai keičiant stimulo konstrukciją;
- 3 – galūnės rašybos klaida;
- 4 – galūnės rašybos arba linksnio klaida;
- 5 – linksniavimo paradigmos klaida;
- 6 – linksnio klaida;
- 7 – reikšmingai pakeista konstrukcija;
- 8 – linksnio klaida, galima tiesiogiai sieti su rusų k. įtaka (šis kodas buvo taikomas tik koduojant 3 PPT duomenis);
- NA – neįskaitoma.

Kaip iš kodų sąrašo matyti, taisyklingiems įrašymams priskirtos dvi atsakymų kategorijos, žymimos kodais „1“ ir „2“. Kodu „1“ žymimi atsakymai, kurie visiškai atitiko PPT stimulą (pvz., netaisyklinga 1 PPT stimulo konstrukcija *žavisi gyvenimą* (= *gyvenimu*) užrašoma taisyklingai – *žavisi gyvenimu*, ar taisyklinga 2 PPT konstrukcija *rūpinasi jaunimu* užrašoma taip pat taisyklingai). Kodas „2“ priskiriamas atsakymams, kurie buvo taisyklingi, nors stimulo konstrukcija ir pakeista, bet nereikšmingai. Nereikšmingai pakeistomis konstrukcijomis tyrime laikomos tokios konstrukcijos, kuriose vartojamas tas pats kaip ir PPT stimule veiksmazodis (nes tyrimo tikslas yra išanalizuoti, kaip moksleiviai geba reikšti objektą būtent jo valdomu linksniu), tačiau pakeičiamas objektą perteikiantis daiktavardis ar jo skaičius (pvz., moksleivis PPT stimulo teiginyje girdi konstrukciją *pradžiugina gydytoją*, o užrašo teiginį pavartodamas konstrukciją *pradžiugina daktarą* arba moksleivis girdi konstrukciją *naudojasi kompiuterį* (= *kompiuteriu*), o užrašo konstrukciją *naudojasi kompiuteriais*). Tačiau PPT atliktyse pasitaikė ir atvejų, kai moksleiviai reikšmingai keitė PPT stimulo konstrukcijas – vartodami kitus veiksmazodžius, 2 PPT vartodami kitos negu PPT stimule linksniuotės daiktavardžius. Pavyzdžiui, 3 PPT stimule vartojama konstrukcija *įkalba vaiką*, o moksleivio pavartota konstrukcija *skatina vaiką*. Nors ši konstrukcija yra taisyklinga, ja negalima tikrinti objekto raiškos su veiksmazodžiu *įkalbėti*, kurio dažnumas, valdomas linksnis ir jo palyginimas su rusų kalbos linksnio valdymo sistema yra įtraukiami į duomenų analizę (daugiau skaityti 5.3. skyriuje). Tas pats pasakytina apie atvejus, kai moksleiviai atlikdami 2 PPT vartojo tokį patį kaip PPT stimule veiksmazodį, bet objektą reiškiantį daiktavardį keitė kitos linksniuotės daiktavardžiu (plg. 2 PPT stimulo konstrukcija *rūpinasi šunį* (= *šuniu* / *šunimi*) keičiama konstrukcija *rūpinasi augintiniu*). Daiktavardžio, reiškiančio objektą, linksniuotė yra įtraukiama į 2 PPT duomenų analizę, todėl vartojant kitos linksniuotės daiktavardį jau nebėra tikrinama, kaip objektas reiškiamas būtent šios linksniuotės daiktavardžiu. Prie taisyklingos objekto raiškos atvejų minėtoji objekto raiška tyrime nepriskirta, nes negalima atmesti ir tokios galimybės, kad PPT stimulo veiksmazodį keičiant kitu veiksmazodžiu, ar vienos linksniuotės daiktavardį keičiant kitos linksniuotės daiktavardžiu yra taikoma vengimo strategija (apie vengimo strategiją skaityti 5.4.2. skyriuje).

Kadangi moksleiviai atliko PPT raštu, objekto raiškai kliudė ir rašybos klaidos. Dėmesys tyrime kreiptas tik į objektą perteikiančio daiktavardžio galūnės rašybos klaidas – šiuo principu buvo analizuojamos ir pasakojimo kūrimo užduoties atlikty. Taigi kodu „3“ PPT atliktyse buvo žymimos daiktavardžio galūnės rašybos klaidos (plg. *gerbia mera* (= *merą*)). Vis dėlto

ne visų klaidų pobūdį buvo lengva įvardyti. Todėl buvo išskirta ir dar viena klaidų grupė – rašybos arba linksnio klaidos (žymimos kodu „4“). Prie šių klaidų priskiriami atvejai, kuriais nebuvo galima objektyviai įvertinti, ar tai rašybos, ar linksnio parinkimo klaidos (plg. *domisi menų* (= *menu*), *naudojasi biudžetų* (= *biudžetu*), *rūpinasi jaunimų* (= *jaunimu*). Viena vertus, šiose konstrukcijose vartojamą objekto raišką galima priskirti rašybos klaidoms – traktuojant, kad pavyzdžiuose yra pertekliška vartojamos nosinės raidės. Analizuodama moksleivių atliktis ir bendraudama su tyrimo dalyvių mokytojomis, disertacijos autorė suprato, kad nosinių raidžių rašyba yra itin paini užduotis GRUK moksleiviams (mokytoju teigimu, moksleiviai linkę nosines raides praleisti arba įrašyti ten, kur jų rašybos sistema nereikalauja). Todėl, autorės nuomone, negalima atmesti tikimybės, kad rašydami tokias formas kaip *menų*, *biudžetų*, *jaunimų* moksleiviai rašydami vienaskaitos įnagininko galūnę tiesiog prirašė nosinę raidę. Tačiau taip pat negalima atmesti galimybės, kad užrašydami šias daiktavardžių formas moksleiviai vartojo konstrukcijas su daugiskaitos kilmininku. Vis dėlto objektyviai negalint įvertinti nė vienos iš versijų, tokio pobūdžio klaidos buvo priskiriamos kodui „4“ – galūnės rašybos arba linksnio klaidoms.

Kadangi tyrime sutelkiamas dėmesys į objektą, perteikiamą daiktavardžiais, tam, ar objektas yra perteikiamas taisyklingai, įtakos gali turėti ir daiktavardžiui parenkama linksniavimo paradigma. Jeigu atliekant PPT daiktavardžio linksniavimo paradigma buvo keičiama į netaisyklingą (plg. *naudojasi kompiuterimi* (= *kompiuteriu*)), tokia objekto raiška priskiriama linksniavimo paradigmos klaidų kategorijai (žymimai kodu „5“). Viena pagrindiniu klaidų tyrime žymima kodu „6“ – tai linksnio klaidos, kurioms priskiriama objekto raiška kitu linksniu negu norminėje lietuvių kalboje įprasta (plg. *supranta meno* (= *meną*)). Tikrinant 3 PPT atliktis, išskirta ir dar viena kategorija objekto raiškos klaidų – tai klaidos, kai moksleiviai vartojo ne linksnį, kurį valdo lietuvių kalbos veiksmažodis, o linksnį, kurį valdo lietuviško veiksmažodžio atitikmuo rusų kalboje (pvz., lietuvių kalbos veiksmažodis *užjausti* (rus. *сочувствую*) valdo galininko linksnį lietuvių kalboje, bet naudininko linksnį – rusų kalboje, todėl, pvz., 3 PPT atlikties konstrukcija *užjaučia draugui* (= *draugą*) priskiriama aptariamai klaidų kategorijai). Kadangi sudarant 1 PPT ir 2 PPT konstrukcijų, kuriose vartojamas veiksmažodis lietuvių ir rusų kalboje valdytų skirtingus linksnius, vengta, visos linksnio vartojimo klaidos šių PPT atliktyse priskirtos „6“ kategorijai.

Analizuojant pasakojimo kūrimo užduoties atliktis, objekto raiška buvo koduojama remiantis ta pačia kodu sistema. Vis dėlto ne visi kodai buvo aktualūs šios užduoties atliktims analizuoti. Kodai „0“, „2“ ir „7“ buvo susiję

su PPT, kuriuose reikalaujama konkrečių konstrukcijų vartojimo, pobūdžiu. Pasakojimo kūrimo užduotyje nebuvo reikalaujama kartoti konkrečius sakinius ar pan., todėl šie kodai analizuojant atliktis nebuvo pasitelkti. O kodu „1“ žymėti visi taisyklingos, lietuvių kalbos normą atitinkančios, objekto raiškos atvejai. Klaidingiems objekto raiškos atvejams pasakojimo kūrimo užduoties atliktyse buvo priskiriami kodai „3“, „4“, „5“, „6“ arba „8“.

Į atskiras *Excel* lentelines skaičiuokles suvesti ir sukoduoti ne tik objekto raiškos atvejai ir tipai PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje, bet ir informacija apie kiekviename PPT stimulo punkte ar pasakojimo kūrimo užduotyje pavartotos konstrukcijos veiksmažodį ir objektą. Pavyzdžiui, į skaičiuokles įvestas veiksmažodžio dažnumas, jo valdomas linksnis, objektą reiškiančio daiktavardžio dažnumas, linksniuotė ir kt. Ši informacija pasitelkiama kiekybiškai analizuojant duomenis. Tai, kokia informacija buvo įtraukta į duomenų analizę, išsamiau aptariama skyriuose, kuriuose analizuojami paskirų užduočių rezultatai.

Galiausiai pasakytina, kad atsakymai į sociolingvistinio klausimyno klausimus taip pat buvo suvesti į *Excel* lentelines skaičiuokles. Analizuojant sociolingvistinių veiksnių įtaką objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumui, šie duomenys buvo sujungti su PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatais ir analizuojami kiekybiškai. Duomenų analizės metodai aptariami tolesniame skyriuje.

5.4. Tyrimo medžiagos analizės metodai

Tyrimo duomenys analizuojami pasitelkus kiekybinės (aprašomosios ir išvadų statistikos) ir kokybinės analizės metodus. Aprašomosios statistikos metodu analizuojami sociolingvistinio klausimyno duomenys, objekto raiškos klaidų pobūdis PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje. Tolesniuose skyriuose aptariami išvadų statistikos metodai: regresine analize grįsti tiesiniai mišrieji modeliai ir apibendrinti tiesiniai mišrieji modeliai (žr. 5.3.1 skyrių), kurie pasitelkti analizuojant lingvistinių (kalbinių vienetų dažnumo, veiksmažodžio valdomo linksnio ir kt.) ir sociolingvistinių veiksnių įtaką objekto raiškos taisyklingumui PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje. Disertacijoje moksleivių atliktys išanalizuotos ir kokybiškai, pritaikius kokybinės klaidų analizės metodą, kuris aptariamas 5.3.2 skyriuje.

5.4.1. Tiesiniai mišrieji modeliai

Siekiant ištirti, kaip lietuvių bei rusų kalbos ypatybės ir sociolingvistiniai veiksniai veikia tiriamųjų objekto raiškos lietuvių kalboje taisyklingumą, pasitelktas regresine analize grįstas modelis. Regresinė analizė – tai būdas nuspėti tam tikrą rezultatą, priklausomąjį kintamąjį (angl. *outcome / dependent variable*) remiantis vienu ar keliais aiškinamaisiais kintamaisiais (angl. *predictor / independent variables*) (Field, Miles, Field 2012: 246). Pavyzdžiui, pasitelkus regresinę analizę galima nustatyti, ar „per egzaminą surinktų balų skaičius priklauso nuo socialinio statuso“ (Čekanavičius, Murauskas 2014: 29). Atvejis, kai tiriamas ryšys tik tarp vieno aiškinamojo ir vieno priklausomojo kintamojo, yra paprastosios regresijos (angl. *simple regression*) pavyzdys. Daugialypė regresija (angl. *multiple regression*), pasitelkiama ir šiame tyrime, yra statistinės analizės modelis, kuriuo tiriamas ryšys tarp vieno priklausomojo kintamojo ir daugiau negu vieno aiškinamojo kintamojo. Pavyzdžiui, jau minėtą egzamino rezultato priklausomybės nuo socialinio statuso pavyzdį būtų galima išplėsti iki analizės, kaip per egzaminą surinktų balų skaičius priklauso ne tik nuo socialinio statuso, bet ir, pavyzdžiui, nuo lyties, popamokinės veiklos pobūdžio ar apimties. Regresinė analizė, remiantis informacija apie aiškinamuosius kintamuosius, leidžia prognozuoti, koks bus priklausomasis kintamasis. Pavyzdžiui, nustačius, kad egzamino rezultatą lemia socialinis jį laikančiojo statusas ir lytis, galima prognozuoti bet kurio tam tikros lyties ir tam tikro socialinio statuso egzamino dalyvio surinktų balų skaičių.

Vis dėlto klasikinės daugialypės regresinės analizės vykdant disertacijoje aprašomą tyrimą nepakako. Taikant klasikinius tiesinius daugialypės regresijos modelius, „laikomasi prielaidos, kad stebėjimai yra gauti iš tos pačios populiacijos ir yra nepriklausomi“ (Židanavičiūtė, Vaitkus 2015: 101). Tačiau disertacijoje aprašomame tyrime dalyvavo skirtingas GRUK gimnazijas lankantys moksleiviai, kurie priklauso skirtingoms paralelinėms klasėms. Taigi galima teigti, kad tyrimo dalyvių populiacija nėra vienalytė, tyrimo rezultatai gali būti priklausomi nuo konkrečios mokyklos ar paralelinės klasės, kurią lanko moksleiviai. Kiekviena mokykla ir paralelinė klasė tyrime sudaro atskirą klasterį. O šis klasteris į analizę įtraukiamas kaip atsitiktinio poveikio kintamasis (angl. *random effect*). Taip pat norint objektyviai ištirti, kaip moksleiviai vartoja objektą, reiškiamą veiksmožodžio valdomu linksniu, lietuvių kalba, reikėtų analizuoti visų veiksmožodžių ir visų su tais veiksmožodžiais galimų vartoti objektų konstrukcijas. Vis dėlto vienu tyrimu tai padaryti būtų vargiai įmanoma. Todėl kiekviena veiksmožodžio ir su juo reiškiamo objekto konstrukcija į analizę gali būti įtraukiama kaip atsitiktinio

poveikio parametras. Sudėtingesnė regresijomis grįsta analizė, į kurią įtraukiami atsitiktinio poveikio kintamieji, vadinama tiesiniais mišriaisiais modeliais – TMM (angl. *Linear Mixed-Effects Models*). TMM leidžia „analizuoti duomenis, kurie yra hierarchiškai susiję ir dėl to nebūtinai nepriklausomi“ (Vilkienė et al. 2019: 11).

TMM buvo pritaikyti tiriant sociolingvistinių veiksnių įtaką moksleivių objekto raiškos lietuvių kalboje taisyklingumui. Siekta nustatyti, kaip priklausomieji kintamieji – moksleivių 3 PPT (kurį, priešingai negu 1 PPT ir 2 PPT, atliko visi tyrimo dalyviai) rezultatas ir procentais išreikšta taisyklinga objekto raiška pasakojimo kūrimo užduotyje – priklauso nuo jau minėtų sociolingvistinių veiksnių. Sociolingvistiniai veiksniai šioje statistinėje analizėje užima fiksuotų nepriklausomųjų kintamųjų vietą. TMM priklausomasis kintamasis turi būti tolydus (išreikštas skaičiais), o fiksuoti nepriklausomieji kintamieji gali būti tiek tolydūs, tiek kategoriniai (reiškiantys tam tikras kategorijas). Šiame tyrime priklausomasis kintamasis tiek PPT, tiek pasakojimo kūrimo užduotyse buvo tolydus (tai taisyklinga objekto raiška, išreikšta procentais). Tarp fiksuotų nepriklausomųjų kintamųjų tolydus buvo tik vienas – moksleivių lietuvių kalbos ir literatūros praėjusio semestro pažymių vidurkis. Likusieji duomenys šiame modelyje naudoti kaip kategoriniai kintamieji. Kaip jau minėta, nurodydami amžių, kada pradėjo girdėti lietuvių kalbą ir ja kalbėti, moksleiviai turėjo rinktis vieną iš keturių galimų amžiaus kategorijų (žr. 5.1.1. skyrių), taigi lietuvių kalbos įsisavinimo amžius į TMM taip pat įtrauktas kaip kategorinis kintamasis. Įvardydami, kaip dažnai vartoja lietuvių kalbą skirtingomis aplinkybėmis, moksleiviai taip pat turėjo rinktis vieną iš penkių galimų atsakymų: visada, dažnai, kartais, retai ar niekada. Taigi ir visi su lietuvių kalbos vartojimu susiję klausimai į analizę įtraukti kaip kategoriniai kintamieji. Tik jų kategorijos prieš analizuojant duomenis buvo sustambintos: penki atsakymai klausimyne perkoduoti į tris kategorijas (visada (visada arba dažnai), kartais ir niekada (retai arba niekada)). Kadangi disertacijoje aprašomame tyrime dalyvavo keturių skirtingų GRUK moksleiviai, tarp kurių buvo 12 skirtingų grupių (tos pačios klasės, bet atskirai lietuvių kalbos ir literatūros pamokas lankantys moksleiviai tyrime priskirti skirtingoms grupėms), skirtingos mokyklos ir grupės į TMM įtrauktos kaip atsitiktinio poveikio kintamieji.

Siekiant išsiaiškinti, kaip lingvistiniai veiksniai (kalbinių vienetų dažnumas, skirtingi linksniai ir kt.) veikia tai, kaip taisyklingai GRUK moksleiviai reiškia objektą lietuvių kalba, taip pat pasitelkta tiesiniais mišriaisiais modeliais paremta analizė. Kaip jau minėta, TMM priklausomasis kintamasis turi būti tolydus (išreikštas skaičių skale). Vis dėlto, analizuojant lingvistinių veiksnių įtaką objekto raiškos taisyklingumui, priklausomasis

kintamasis buvo dvinaris – kiekvienas moksleivių objekto raiškos pavartojimo atvejis buvo taisyklingas arba klaidingas. Todėl šiam tyrimo duomenų analizės etapui pasitelkti apibendrinti tiesiniai mišrieji modeliai – ATMM (angl. *Generalized Linear Mixed-Effects Models*), kuriuose priklausomasis kintamasis yra dvinaris. Kadangi eksperimentinę tyrimo dalį sudarė trys PPT, ATMM taikyti tris kartus. Visuose trijuose modeliuose fiksuoti nepriklausomieji kintamieji buvo tiek tolydūs (pavyzdžiui, veiksmožodžio dažnumas), tiek kategoriniai (skirtingi objektą perteikiantys linksniai) (visi į modelius įtraukti fiksuoti nepriklausomieji kintamieji įvardijami ir aptariami tyrimų rezultatų dalyje). Atsitiktinio poveikio kintamieji šiuose ATMM buvo paskiros veiksmožodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijos ir paskiri tyrimo dalyviai.

Taikant TMM ir ATMM šios disertacijos autorės buvo atrinktas geriausiai duomenis atitinkantis modelis. Disertacijoje aprašomame tyrime pirmasis TMM modelis buvo sudaromas į fiksuotų nepriklausomųjų kintamųjų sąrašą įtraukiant visus aktualius klausimyno punktus, o pirmieji ATMM modeliai skirtingų PPT atvejais buvo sudaromi kaip fiksuotus nepriklausomuosius kintamuosius įtraukiant visus galimus lingvistinius veiksnius. Įvertinus kiekvieno iš fiksuotų nepriklausomųjų kintamųjų statistinį reikšmingumą ($p < 0,05$), nereikšmingi kintamieji buvo po vieną šalinami iš modelių. Galutiniuose TMM ir ATMM modeliuose liko tik statistiškai reikšmingi fiksuoti nepriklausomieji kintamieji ir atsitiktinio poveikio parametrai. Kiekvieną kartą sudarant naują TMM ar ATMM modelį buvo tikrinama, ar atsiskiria vieno kintamojo, modelis statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo ankstesnio modelio. Taip palaipsniui atrinkti geriausiai duomenis atitinkantys modeliai, kitaip tariant, išsiaiškinta, kurie analizės aiškinamieji kintamieji reikšmingai veikia priklausomąjį kintamąjį (objekto raiškos taisyklingumą). Analizės rezultatai aptariami 6 skyriuje.

5.4.2. Klaidų analizės metodas

Tyrimo duomenys apdoroti taikant ir klaidų analizės metodą, leidžiantį „identifikuoti klaidų priežastis, nustatyti kokios strategijos taikomos mokantis svetimosios kalbos, tirti universaliuosius kalbų mokymosi sunkumus“ (LTŽ 2012: 93). Pastebėtina, kad remiantis klaidų analize daromos išvados yra ribojamos paties metodo. Iš šios analizės sužinoma tik tai, kada kalbos vartotojai klysta, o atvejai, kuriais jie vartoja kalbą taisyklingai, nėra tiriami. Vis dėlto šis trūkumas, derinant kiekybinės ir kokybinės analizės metodus, gali būti pašalinamas. Pavyzdžiui, disertacijoje aprašomame tyrime į analizę įtraukiami ne tik klaidingi, bet ir taisyklingi objekto raiškos atvejai,

aprašomosios statistikos pagrindu, analizuojama, kuriais atvejais ir kaip dažnai objekto raiška yra taisyklinga, o kuriais tyrimo dalyviams atvejais kyla sunkumų. Aprašius šiuos duomenis galima toliau pereiti prie detalesnės kokybinės klaidų analizės. Nors klaidų analizė nebėra populiariausias kalbos produkcijos analizės metodas, vis dėlto tyrėjai mano, kad jis svarbus praktiniams kalbų mokymosi klausimams spręsti, ir šiandien vis dar taikomas lingvodidaktikoje ir kalbų įsisavinimo tyrimuose (Ellis, Barkhuizen 2005: 70).

Aptariant klaidų analizės metodą, pirmiausia apibrėžtina, kas apskritai laikoma klaida. Disertacijoje dėmesys sutelkiamas į gramatinį taisyklingumą, todėl taikant klaidų analizės metodą aprašomame tyrime analizuojamos tik gramatikos klaidos. Gramatikos klaida galima laikyti tiek netaisyklingą (angl. *ungrammatical*) pasakymą kalbos normos požiūriu, tiek gramatinės konstrukcijos pavartojimo atvejį, kurį gimtakalbis laikytų nepriimtinu (angl. *unacceptable*) (James 2013: 69–70). Šioje disertacijoje klaida laikomas gramatinės konstrukcijos pavartojimo atvejis, neatitinkantis kalbos normos ir nepriimtinas gimtakalbiui²⁸. Tokios klaidos pavyzdys galėtų būti konstrukcija *supranta meno* (= *meną*) (ji nepriimtina nei lietuvių kalbos normos požiūriu, nei kaip taisyklinga galėtų būti pripažįstama gimtakalbio). Siekiant tirti tokio pobūdžio klaidas, kuriant tyrimo užduotis vengta tokių objekto raiškos konstrukcijų, kurias ir dalis gimtakalbių lietuvių kalbos normos požiūriu linke vartoti netaisyklingai (plg. *atstovauti valstybę* (= *valstybei*)²⁹).

Taip pat gramatikos klaidos gali būti klasifikuojamos pagal jų kilmę. Pavyzdžiui, klaidos gali būti daromos dėl to, kad kalbos vartotojas neturi tinkamų žinių ar kompetencijos vartojamos konstrukcijos požiūriu. Tokios klaidos vadinamos kompetencijos klaidomis (LTŽ 2012: 102) (angl. *error*). Vis dėlto kai kurios klaidos gali būti labiau atsitiktinės – atsirandančios „dėl to, kad kalbos vartotojas tinkamai nepasinaudoja turima kompetencija“ (LTŽ 2012: 26), jos vadinamos atlikties klaidomis (angl. *mistake*). Padaręs kompetencijos klaidą kalbos vartotojas jos nepastebi ir negeba ištaisyti, o atlikties klaidą, ją apmąstęs, gali ištaisyti (James 2013: 78). Vis dėlto atskirti kompetencijos klaidas nuo atlikties klaidų praktikoje gali būti ypač sudėtinga. Pavyzdžiui, kai kurias atlikties klaidas kalbos vartotojas geba ištaisyti tik tada, kai kas nors kitas jas įvardija, arba vieną dieną jis jų nepastebi, o kitą –

²⁸ Kadangi tiriamojoje medžiagoje nebuvo subtilių, ribinių raiškos atvejų, gimtakalbių grupė nebuvo pasitelkta, disertacijos autorė pasiklovė savo kaip gimtakalbės intuicija.

²⁹ Plg. raišką „Dabartiniame lietuvių kalbos tekстыne“ (<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/menu?page=about>): *savivaldybės gyventojus atstovauja kiekvienas tarybos narys, nežino kas ją atstovauja, atstovauja tiek Lietuvos, tiek užsienio autorius.*

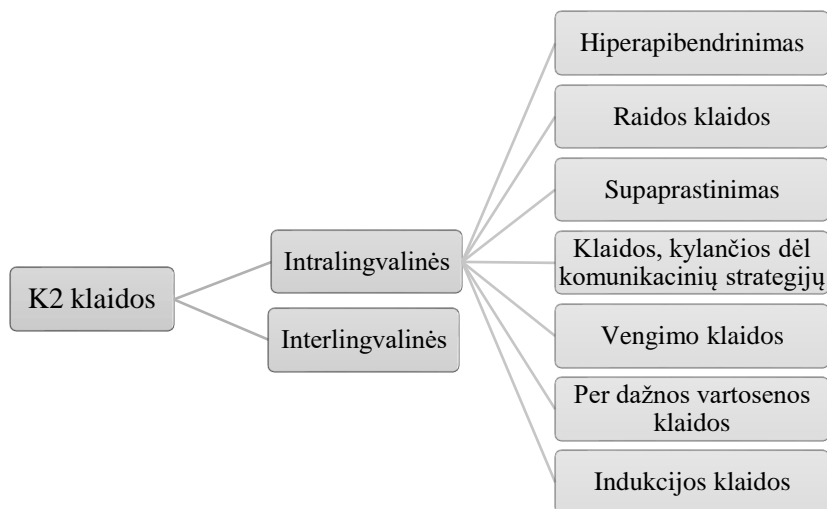
jau suklydęs (nors nieko naujo per tą laiką neišmoko) (James 2013: 79). Mokslininkas Carlos Jamesas (2013: 85–86), remdamasis Krasheno (2009) pasiūlyta kalbos įsisavinimo ir išmokimo dichotomija, kompetencijos klaidą sieja su išmokimo (žinių apie kalbą įgijimo) spraga, o atlikties klaidą vertina kaip tam tikro kalbinio aspekto įsisavinimo (kalbos vartojimo įgūdžių) problemą. Kadangi disertacijoje siekiama ne tik iširti moksleivių turimas žinias apie objekto raišką lietuvių kalboje, gebėjimą tas žinias taikyti, bet ir atskleisti objekto vartosenos įgūdžius, analizuojamos ir kompetencijos, ir atlikties klaidos, kurias atskirti, kaip jau minėta, taip pat ne visada įmanoma, ypač turint ribotą atliktųjų kieki.

Klaidų analizė gali būti taikoma įvairiai, nėra vieno idealaus proceso, tačiau yra keletas pagrindinių analizės žingsnių (James 2013: 90). Pirmiausia klaida turi būti aptinkama. Tam, jei reikia, pasitelkiamas daugiau negu vienas tyrėjas. Disertacijoje aprašomame tyrime moksleivių padarytas objekto raiškos klaidas disertacijos autorė identifikavo viena, tačiau atliktis peržiūrėjo du kartus. Aptikus klaidą kalbos srauto atkarpoje, reikia nustatyti, kuri teksto vieta iš tiesų yra problematiška. Šis procesas ne visada paprastas ir atsakymo į klausimą kartais taip ir negalima rasti. Pavyzdžiui, konstrukcijoje *mėgstu menas* (= *meną*) klaida gali būti tiek netinkamo linksnio pasirinkimas (pavartotas vardinininko linksnis, nors veiksmažodis *mėgti* reikalauja galininku reiškiamo objekto), tiek netinkamo veiksmažodžio pavartojimas (jeigu užuot sakius *aš mėgstu*, norėta pavartoti konstrukciją *man patinka*). Tokiu atveju tyrėjas turi priimti sprendimą, kur yra daroma klaida. Disertacijoje aprašomame tyrime minėta raiška siejama su objekto, o ne netinkamo veiksmažodžio vartojimo klausimu, tačiau kokybiškai analizuojant duomenis atkreipiamas dėmesys į dvejopai galimus interpretuoti raiškos atvejus. Identifikavus klaidas, jos yra apibūdinamos, dažniausiai – klasifikuojamos. Yra ne vienas klaidų klasifikavimo būdas (plg. James 2013), tačiau disertacijoje aprašomame tyrime klaidos klasifikuojamos remiantis kalbiniu kriterijumi (jos skirstomos į linksnio, linksniaavimo paradigmos, galūnės rašybos ir kt. klaidas, apie sunkumus, su kuriais susidurta tyrime, minėta 5.3. skyriuje).

Priskyrus klaidą tam tikrai kategorijai, keliamas klausimas, kas lėmė tai, kad pasitelkta vienokia, o ne kitokia raiška (James 2013: 175). Dažnai K2 vartotojų klaidos siejamos su K1 įtaka. Vis dėlto, kaip jau rašyta, K1 įtaka anaipol nepaaiškina visų K2 vartotojų klaidų. Klaidos, susijusios su K1 veiksmu, laikomos interlingvalinėmis, o klaidos, nesusijusios su K1 įtaka, nulemtos tikslinės kalbos ypatybių – intralingvalinėmis (LTŽ 2012: 93, James 2013: 184–185 ir kt.). Mokslininkai Jackas Richardsas ir Richardas Schmidtas

(2013: 201–202) apibendrinami intralingvalines klaidas, išskiria septynis jų tipus (žr. 2 paveikslą).

Dažniausiai aptariamas (plg. Ellis 1997:19, Van Patten, Benati 2010: 120–121, James 2013 ir kt.) intralingvalinės klaidos tipas – hiperapibendrinimas (angl. *overgeneralisation*). Tai „procesas, <...>, kai jau žinoma kalbos taisyklė taikoma plačiau, nei priimta pagal tos kalbos vartosenos normas, ir todėl daroma klaidų“ (LTŽ 2012: 60).

2 pav. K2 klaidų klasifikacija (pagal Richards ir Schmidt 2013: 201–202).

Hiperapibendrinti galima įvairaus kalbinio lygmens – morfologijos, morfosintaksės, sintaksės ar leksikos taisykles (VanPatten ir Benati 2010: 121). Vienas iš morfologinio hiperapibendrinimo pavyzdžių galėtų būti per plačiai taikoma aukštesniojo laipsnio būdvardžio sudarymo taisyklė (plg. *didelesnis (=didesnis) namas*). Lietuvių kalbos morfosintaksėje taip pat esama ne vienos taisyklės, kurią galima klaidingai apibendrinti. Pavyzdžiui, žinant, kad tiesioginį objektą lietuvių kalboje įprasta reikšti galininko linksniu (plg. *geria kavą*), šią taisyklę galima klaidingai pritaikyti ir reiškiant objektą su veiksmazodžiais, kurie, nepaisant konteksto, visada prisijungia kilmininko linksnį (plg. *nori kavą (= kavos)*). Kai kurios intralingvalinės klaidos gali kilti dėl natūralios kalbos įsisavinimo raidos, jos būdingos daugelio K2 mokinių vartosenai. Pavyzdžiui, „mokantis lietuvių kalbos mokiniams būdinga apibendrinti *-as* tipo galūnes kitų linksniavimo tipų žodžiams ir, tarkim, daugiskaitos vardininkui taikyti galūnę *-ai*: *dantai* (kaip *pirštai*) vietoj *dantys*“ (LTŽ 2012: 166). Šios klaidos vadinamos raidos klaidomis, tačiau didžiąją jų dalį, kaip ir minėtą pavyzdyje, galima priskirti ir hiperapibendrinimo klaidoms (plg. Richards ir Schmidt 2010: 166), nes jomis apibendrinamos tam tikros

žodžio, sakinių sudarymo ar kitos taisyklės. Kita klaida, pasitaikanti K2 vartosenoje, – tai supaprastinimas (angl. *simplification*). Tam tikrais atvejais kalbos taisyklių gali būti nepaisoma, supaprastinant jos sistemą. Pavyzdžiui, K2 vartotojai gali vartoti bendratį, užuot sudarę veiksmožodžio būtojo laiko formą (plg. *vakar aš eiti (= ėjau) į kavinę*), ar vartoti vardinininko linksnį vietoj, pavyzdžiui, kilmininko (plg. *noriu šokoladas (= šokolado)*). Analogijų taikymas, apibendrinimas, kaip ir supaprastinimas, yra tipiški kognityvinės veiklos pavyzdžiai, todėl natūralu, kad iš šios veiklos kyla ir intralingvalinių kalbos vartosenos klaidų.

Taip pat intralingvalinės klaidos gali kilti dėl K2 vartotojų taikomų komunikacinių strategijų (angl. *communication-based errors*). Į šių klaidų sąrašą įtraukiami tokie atvejai, kai pamirštas ar dar neišmoktas žodis yra paaiškinamas kitais žodžiais, ilgais, kartais sunkiai suprantamais sakiniais (plg. James 2013: 188). Intralingvalinės klaidos gali būti susijusios ir su kitomis strategijomis. K2 vartotojas yra linkęs vengti sudėtingų, dar gerai neišmoktų konstrukcijų ar leksemų. Tai vadinama vengimo (angl. *avoidance*) strategija. Vengiant sudėtingesnių konstrukcijų, pasirenkama paprastesnė raiška, pavyzdžiui, „vengiant vartoti šalutinio sakinio jungtuką (*Čia namas, kuriame aš gyvenu*)“, vartojami du paprastieji sakiniai (*Čia namas. Aš čia gyvenu*)“ (LTŽ 2012: 220). Kai kurių konstrukcijų gali būti ne vengiama, o kaip tik vartojama per daug. Tokios klaidos vadinamos per dažnos vartosenos klaidomis (angl. *errors of overproduction*) (Richards ir Schmidt 2010: 201). Pavyzdžiui, lietuvių kaip K2 vartotojas, nemokėdamas kitaip jungti leksemų ar frazių, gali per dažnai vartoti jungtuką *ir*. Galiausiai K2 vartosenos klaidos gali būti susijusios su kalbos mokymo procesu, mokytojo pasirinktomis strategijomis (plg. Richards ir Schmidt 2010: 279, James 2013: 189–190). Pavyzdžiui, mokydamas prielinksnio *už* mokytojas gali pasitelkti paveikslėlį, kuriame šuo tupi už namo, bet K2 mokinys šį prielinksnio pavartojimo pavyzdį gali interpretuoti, kaip reiškiantį *prie*, o ne *už* ir vėliau prielinksnį *už* vartoti *prie* reikšme. Su kalbos mokymo procesu susijusios klaidos vadinamos indukcijos klaidomis (angl. *induced errors*). Taigi K2 vartosenos klaidos gali būti susijusios ne tik su pačių vartotojų, bet ir K2 mokytojų taikomomis strategijomis.

Apibendrinant klaidų analizės metodą, pasakytina, kad įvardyti klaidų kilmę dažnai nėra paprasta. Analizuojant tekstą susiduriama tik su klaidos faktu, bet (paprastai) nežinoma, koks procesas slypi už konkretaus pavartojimo atvejo. Vis dėlto suprasti ir interpretuoti kalbos klaidas, o vėliau jas apibendrinti yra svarbi kalbos mokymo ir mokymosi tyrimų dalis. Šioje disertacijoje aprašomame tyrime taip pat siekiama giliau pažvelgti į GRUK moksleivių daromas objekto raiškos lietuvių kalboje klaidas, išskirti kurios

klaidos yra interlingvalinės, o kurios – intralingvalinės, kokias klaidų tendencijas galima įžvelgti tarp intralingvalinių klaidų. Kokybinė klaidų analizė, derinama su kiekybinės analizės prieiga, gali padėti geriau suprasti sunkumus, su kuriais susiduria disertacijoje aprašomi tyrimo dalyviai, reikšdami objektą lietuvių kalba.

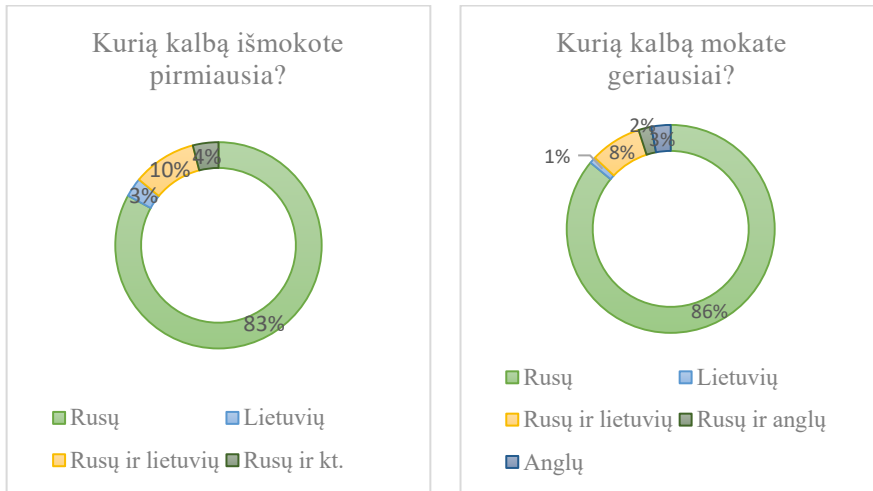
5.5. Tyrimo dalyviai ir jų charakteristikos

Iš viso tyrime dalyvavo 179 tiriamieji – 103 merginos ir 76 vaikinai. Jų amžius svyruoja nuo 16 iki 18 metų, vidurkis – 17 metų. Disertacijos tyrimo dalyvių paveikslas gana kompleksiškas. Tam tikru požiūriu tiriamoji grupė yra homogeniška – visi tyrimo dalyviai lanko GRUK Vilniuje, mokosi trečiojoje gimnazijos klasėje. Kadangi jie gyvena Lietuvoje ir privalomai mokosi lietuvių kalbos bei laiko valstybinę lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą³⁰, galima teigti, kad rusų ir lietuvių kalbos sudaro jų dvikalbystės pagrindą. Vis dėlto tai, kada konkretūs moksleiviai įsisavino lietuvių kalbą ir kaip dažnai ją ir rusų kalbą vartoja skirtingomis aplinkybėmis, varijuoja. Siekiant tiksliau charakterizuoti tiriamųjų dvikalbystės situaciją, vykdant tyrimą jo dalyviams buvo pateiktas sociolingvistinis klausimynas (daugiau skaityti 5.1.1. skyriuje), kurio klausimų pagrindu šiame poskyryje aprašoma, kas būdinga tiriamosios grupės kalbų vartojimo įpročiams ir kokį vaidmenį joje atlieka lietuvių kalba.

Pirmiausia tiriamųjų buvo klausta, kurią kalbą jie išmoko pirmiausia. Daugelis (83 proc.) moksleivių savo pirmąją išmokta kalbą (taigi – K1) laiko rusų kalbą (žr. 3 pav.). 10 proc. moksleivių išskyrė dvi K1 – rusų ir lietuvių. Dar 4 proc. tiriamųjų nurodė dvi arba tris K1 – viena iš jų rusų, o kitos – lenkų, ukrainiečių, baltarusių, vietnamiečių ir anglų. Ir tik 3 proc. (5 moksleiviai iš 179) moksleivių teigė, kad pirmiausia jie išmoko lietuvių kalbą. Jeigu galėtume pirmąją išmoktą kalbą sutapatinti su gimtosios kalbos sąvoka, tada kalbinės tapatybės požiūriu daugelį tyrimo dalyvių galėtume priskirti rusų kalbos gimtakalbiams. Vis dėlto moksleivių buvo klausama, kurią kalbą ar kalbas jie išmoko pirmiausia, todėl tvirtų išvadų apie moksleivių savo tapatybės siejimą su viena ar kita kalba nebūtų galima daryti.

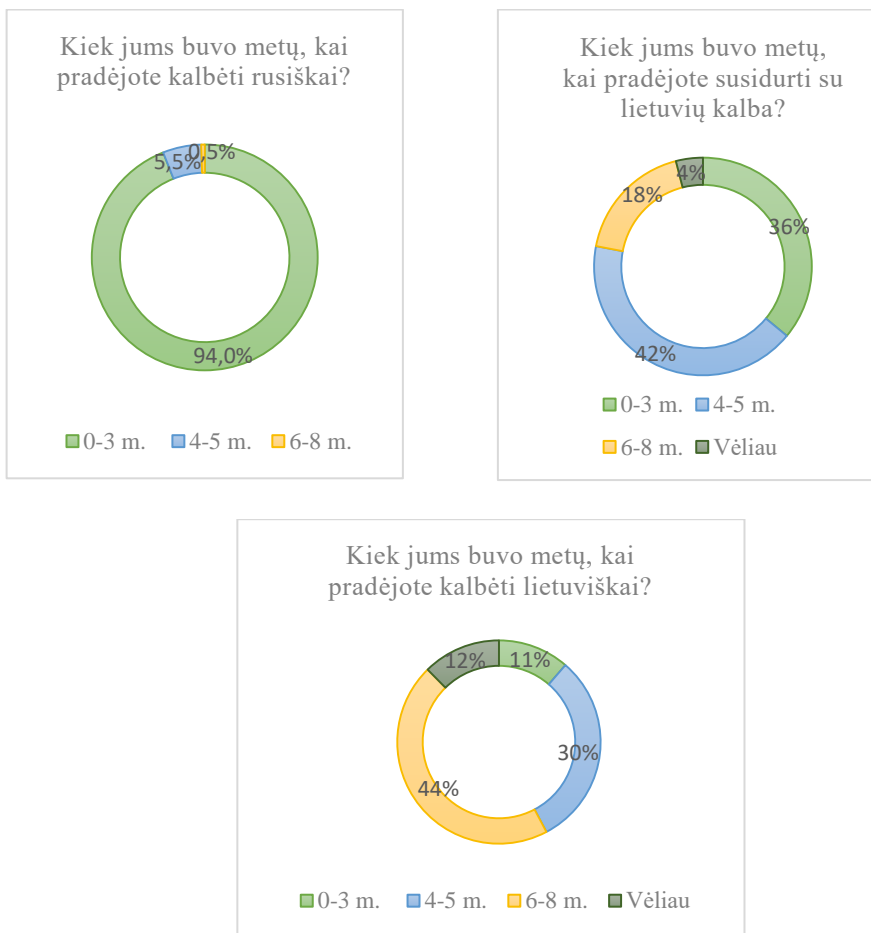
³⁰ Šis egzaminas kaip ir pati lietuvių kalbos ir literatūros kurso programa nesiskiria nuo to egzamino ir programos, pagal kurią mokosi mokyklų ugdomąja lietuvių kalba moksleiviai.

³¹ Tautinių mažumų ir lietuviškų mokyklų moksleiviai lietuvių kalbos ir literatūros mokosi pagal tas pačias programas. Nuo 2013 metų suvienodintas ir valstybinis lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas.

3 pav. Pirmiausia išmoktos ir geriausiai mokamos tiriamųjų kalbos.

Taip pat moksleiviams buvo užduotas klausimas: „Kurią kalbą mokate geriausiai?“. Lietuvių kaip geriausiai mokamą kalbą išskyrė dar mažiau (1 proc. – 2 moksleiviai iš 179) tiriamųjų negu nurodžiusių, kad lietuvių kalbą išmoko pirmiausia (plg. 3 pav.). O didžiausia dalis (86 proc.) tiriamųjų teigė, kad kalba, kurią jie moka geriausiai, yra rusų. Taigi 86 proc. moksleivių dvikalbystę būtų galima laikyti vyraujančiąja (vyraujančiosios ir darniosios dvikalbystės skirtumą skaityti 1 skyriuje), nes jie rusų kalbą yra įvaldę geriau negu lietuvių. 8 proc. moksleivių mano, kad geriausiai moka dvi kalbas – lietuvių ir rusų, šios dalies moksleivių dvikalbystę, remiantis sociolingvistinio klausimyno duomenimis, būtų galima vadinti darniąja. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad tai tėra pačių moksleivių deklaruojamos kalbos žinios. Tyrime nebuvo tikrinta, ar moksleiviai lietuvių ir rusų kalbas moka vienodu lygiu. Taip pat sociolingvistinio klausimyno duomenys atskleidė, kad anglų atlieka nemenką vaidmenį moksleivių gyvenime. 3 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad geriausiai jie moka šią užsienio kalbą, dar 2 proc. moksleivių yra geriausiai įvaldę dvi – rusų ir anglų kalbas. Kitos kalbos, kurias moksleiviai įvardijo kaip pirmiausia išmoktas (lenkų, baltarusių, ukrainiečių ir vietnamiečių), nebuvo minimos atsakant į klausimą apie geriausiai mokamas kalbas. Kaip jau aptarta 1 skyriuje, dvikalbių K1 gebėjimai ir svarba gali menkėti. Atrodo, kad taip atsitiko ir su minėtomis tiriamųjų K1. Tačiau rusų kalba, kurią didžioji dalis tiriamųjų nurodė kaip savo K1, vyrauja tyrimo dalyvių asmeniniame ir mokyklos gyvenime, todėl jos svarbos mažėjimo požymių nematyti.

4 pav. Amžius, kuriuo tiriamieji pradėjo įsisavinti rusų ir lietuvių kalbas.

Kaip jau minėta, amžius, kuriuo dvikalbiai įsisavina kelias K1 ar K1 ir K2, yra svarus kriterijus, sprendžiant apie jų dvikalbystės tipą. Tiriamųjų sociolingvistinėje apklausoje buvo paklausta, kada jie pradėjo kalbėti rusiškai, o kada – lietuviškai. Pirmiausia buvo užduotas klausimas „Kiek jums buvo metų, kai pradėjote kalbėti rusiškai?“. Remiantis tiriamųjų atsakymais, beveik visi (94 proc.) moksleiviai rusiškai kalbėti pradėjo iki 3 metų amžiaus. 5,5 proc. moksleivių nurodė, kad kalbėti rusiškai pradėjo 4–5 metų amžiaus, o vienas moksleivis (0,5 proc.) dar vėliau – 6–8 metų. Pastarasis moksleivis (kurio K1, remiantis atsakymu į trečią klausimą, yra rusų) nurodė ir lietuviškai pradėjęs kalbėti tik 12 metų, todėl mokinys arba kalbėti pradėjo vėliau negu įprasta, arba nebuvo tikras, kada tai įvyko, o galbūt gerai nesuprato klausimo. Didžioji dalis (7 iš 10) moksleivių, atsakiusių, kad rusiškai kalbėti pradėjo 4–5 metų amžiaus, taip pat nurodė ir lietuviškai kalbėti pradėję 4–5 metų arba

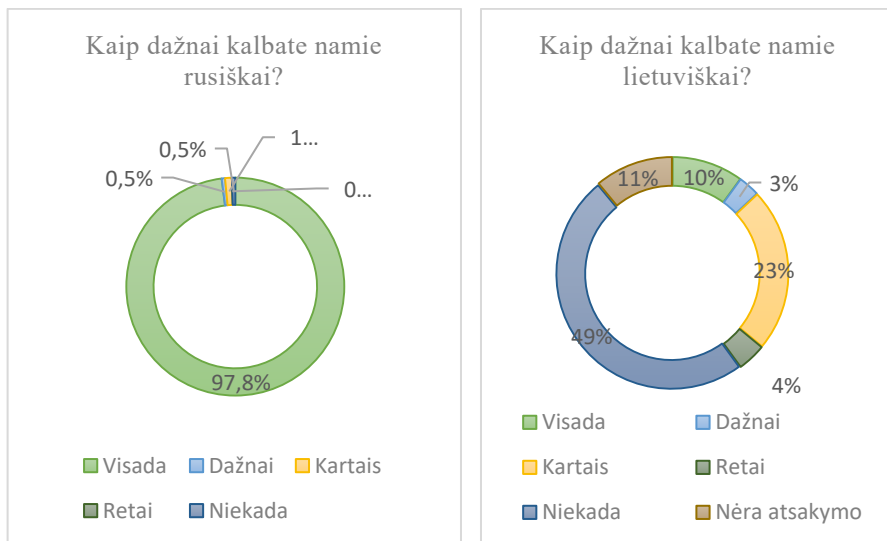
6–8 metų. Ir tik 3 tiriamieji išskyrė lietuviškai kalbėti pradėję anksčiau negu rusiškai – 0–3 metų laikotarpiu.

Kadangi kalba pradeda įsisavinti jau tada, kai ji girdima artimoje aplinkoje, tiriamųjų buvo paklausta ir apie tai, kada lietuvių kalba juos pradėjo supti – moksleiviams užduotas klausimas „Kiek jums buvo metų, kai pradėjote susidurti su lietuvių kalba (pvz., girdėjote tėvų pokalbius su draugais lietuviškai, žiūrėjote televizijos laidas ar animacinius filmus lietuviškai ir pan.)?“ Kaip parodė atsakymų analizė, nemaža dalis tiriamųjų (36 proc. moksleivių) su lietuvių kalba susidūrė dar iki trejų metų amžiaus. Kadangi didžioji dalis jų kalbėti rusiškai pradėjo taip pat ankstyvojoje vaikystėje³², šią dalį tiriamųjų, spėtina, galima priskirti vienalaikių dvikalbių kategorijai. Nors lyginant tai, kada moksleiviai pradėjo kalbėti, o ne tik girdėjo abi kalbas artimoje aplinkoje, panašumą būtų galima išvelgti tik tarp 11 proc. moksleivių, nurodžiusių, kad iki 3 metų pradėjo kalbėti ir lietuviškai, ir rusiškai. Kadangi prielaidos apie dvikalbystės vienalaikiškumą daromos remiantis tik moksleivių deklaruojama informacija, kurios negalima empiriškai patikrinti, disertacijoje, analizuojant galimą kalbų įsisavinimo laikotarpio įtaką jų lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui, bus atsižvelgiama tiek į tai, kada lietuvių kalba pradėjo juos supti, ir tai, kada moksleiviai pradėjo kalbėti lietuviškai. Disertacijoje analizuojama, ar reikšdami lietuvių kalbos objektą, iki 3 metų lietuvių kalbą įsisavinti ar ja kalbėti pradėję moksleiviai turės pranašumą.

Moksleivius, kurie teigė, kad su lietuvių kalba pirmą kartą susidūrė 4–5 metų, o su rusų – jau iki 3 metų (nes pasiekę 4–5 metų amžių rusiškai kalbėjo jau beveik visi tiriamieji), būtų galima priskirti nuosekliams dvikalbiams. Tai reiškia, kad pirmiausia jie įgijo rusų kalbos pagrindus ir tik po to pradėjo įsisavinti – girdėti artimoje aplinkoje – lietuvių kalbą. Tokių moksleivių tyrime buvo 42 proc. Palyginti nemažą dalį (18 proc.) moksleivių lietuvių kalba ėmė supti 6–8 metų – tai reiškia prieš pat ar jau pradėjus eiti į mokyklą. Remiantis mokslininkės S. A. Montrul (2008) (taip pat plg. Silverberg ir Samuel 2004) požiūriu, šiuos moksleivius (kurie pradėjo mokytis lietuvių kalbos ne anksčiau negu 6 metų amžiaus) jau būtų galima priskirti vėlyviesiems dvikalbiams. Šiai dvikalbystės kategorijai priskirtini ir 4 proc. tiriamųjų, nurodžiusių, kad kalbos pradėjo mokytis dar vėliau negu 8 metų. Disertacijoje keliamas klausimas, ar vienalaikių, nuosekliųjų ir vėlyvųjų dvikalbių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumas skiriasi tarpusavyje.

³² Moksleiviai, nurodę, kad rusiškai kalbėti pradėjo 4–5 metų amžiaus, tikėtina su rusų kalba susidūrė taip pat jau ankstyvojoje vaikystėje, greičiausiai nuo gimimo.

Sociolingvistinė apklausa taip pat siekta išsiaiškinti, kaip dažnai lietuvių kalbą šiuo metu tiriamieji vartoja įvairiose kalbinėse situacijose. Pirmiausia moksleiviams užduotas klausimas „Kuriomis kalbomis kalbate namie?“, o prie kiekvienos kalbos (lietuvių, rusų ir kt.) nurodyta pažymėti, kaip dažnai šiomis kalbomis jie kalba namie (žr. 1 priedo 8 klausimą).

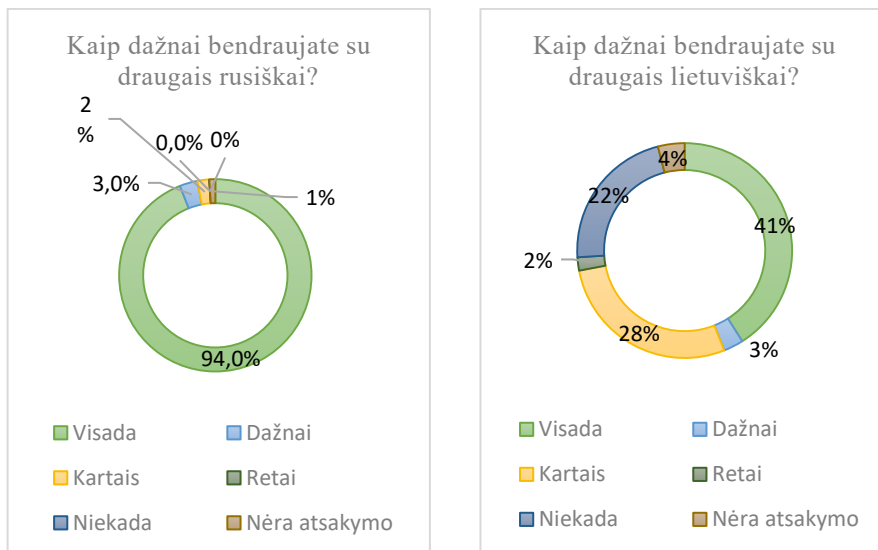

5 pav. *Tiriamųjų bendravimo namie rusiškai ir lietuviškai įpročiai.*

Tiriamųjų atsakymai rodo, kad rusų kalba yra vyraujanti bendravimo namuose kalba (žr. 5 pav.). Beveik visi tiriamieji (97,8 proc. moksleivių) nurodė namie visada kalbantys rusiškai. Tik vienas tyrimo dalyvis rusiškai namie kalba ne visada, o dažnai, du – kartais (vienas kaip savo K1 nurodė rusų kalbą, o kitas – rusų ir vietnamiečių kalbas), ir vienas – niekada nekalba namie šia kalba. Šis moksleivis kaip savo K1 įvardijo lietuvių kalbą, todėl galima daryti prielaidą, kad šeimoje yra vartojama viena – lietuvių kalba (ją namie moksleivis nurodė vartojantis visada). Kitaip pasiskirstė moksleivių atsakymai į klausimą, kaip dažnai jie kalba namie lietuviškai. Beveik pusė (49 proc.) tiriamųjų teigė lietuviškai niekada nekalbantys namie. 4 proc. moksleivių nurodė, kad lietuviškai namuose kalba retai, 23 proc. – kartais. Ir tik 3 proc. tiriamųjų teigė lietuviškai kalbantys namuose dažnai, 10 proc. – visada. Taigi didžiosios dalies tyrime dalyvavusių GRUK moksleivių ne tik mokyklos, bet ir namų kalba yra rusų.

Rusų kalba vyrauja ir moksleiviams bendraujant su draugais. Moksleivių buvo klausama: „Kuriomis kalbomis kalbate su draugais?“ ir prašoma pažymėti, kaip dažnai tai daroma. 94 proc. tiriamųjų visada su draugais

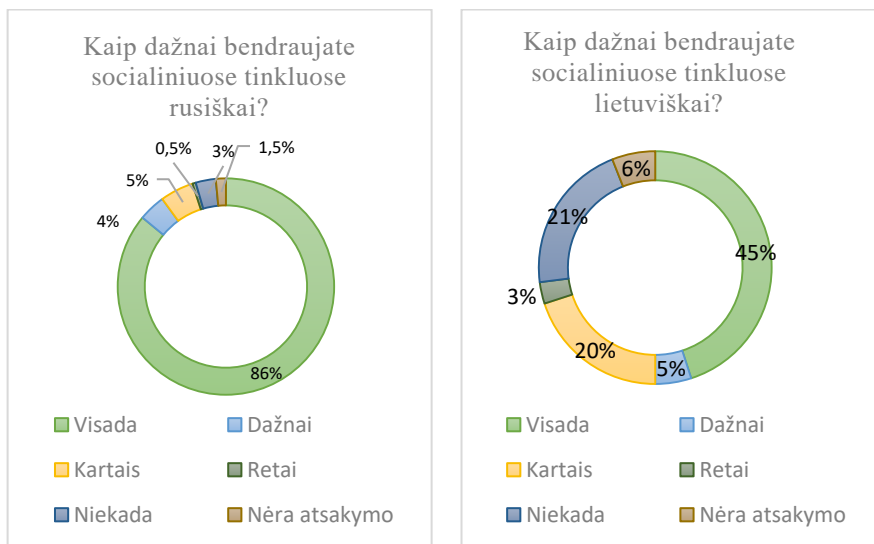
bendrauja rusiškai, 3 proc. – dažnai, o 2 proc. – kartais (vienas moksleivis į šį klausimą atsakymo nepateikė).

6 pav. Bendravimo su draugais rusiškai ir lietuviškai įpročiai.

Dažniau negu namuose, tačiau rečiau negu rusų kalba, tyrimo dalyviai nurodė bendraujantys su draugais lietuviškai. 41 proc. moksleivių teigė su draugais bendraujantys lietuviškai visada, 3 proc. – dažnai. Nemaža dalis (28 proc.) tiriamųjų teigia su draugais bendraujantys lietuviškai kartais, 2 proc. – retai ir 22 proc. teigia niekada to nedarantys. 4 proc. moksleivių neatsakė į šį klausimą. Taigi tiriamieji rusiškai su draugais bendrauja panašiai dažnai, o bendravimo su draugais lietuviškai įpročiai tarp moksleivių kur kas labiau varijuoja.

Nežymiai skiriasi moksleivių bendravimo šiomis kalbomis internete įpročiai. Moksleivių buvo klausta: „Kuriomis kalbomis bendraujate socialiniuose tinkluose“. Didžioji dalis tiriamųjų (86 proc. moksleivių) teigė, kad rusiškai socialiniuose tinkluose bendrauja visada (žr. 7 pav.) ir tik retas (3 proc. moksleivių) niekada socialiniuose tinkluose nebendrauja rusiškai.

7 pav. Bendravimo socialiniuose tinkluose rusiškai ir lietuviškai įpročiai.

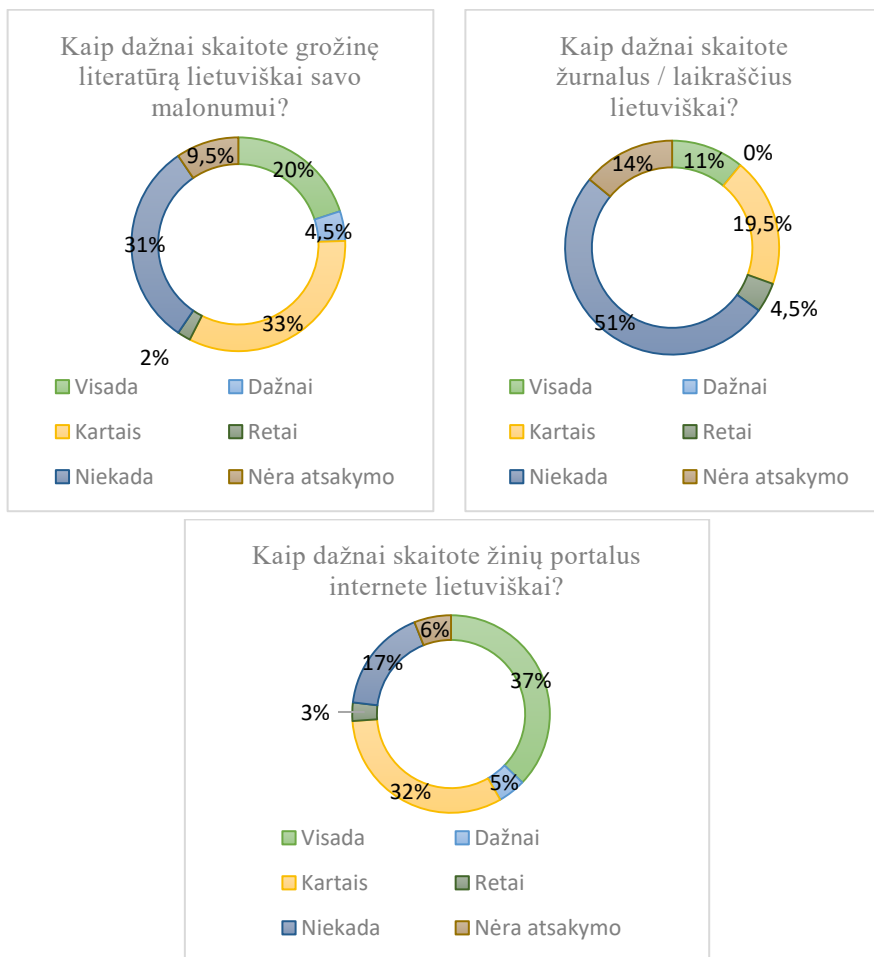
Lietuviškai socialiniuose tinkluose niekada nebendrauja daugiau tiriamųjų – 21 proc. moksleivių. Mažiau negu rusų kalbos atveju moksleiviai nurodė visada internete bendraujantys lietuviškai – taip teigė 41 proc. moksleivių. Vis dėlto žvelgiant į duomenis apie moksleivių bendravimą lietuvių kalba namuose ir su draugais (žr. 5 ir 6 pav.), matyti, kad socialinių tinklų erdvė yra toji, kurioje, galima teigti, moksleiviai bendrauja lietuviškai aktyviausiai. O mažiausiai aktyviai lietuviškai yra bendraujama namuose.

Sociolingvistinis klausimynas taip pat teikia duomenų apie pačių tiriamųjų deklaruojamus skaitymo lietuviškai įpročius. Moksleivių buvo klausiama: „Ką skaitote lietuviškai savo malonumui?“. Moksleivių buvo prašoma pažymėti, kaip dažnai jie skaito grožinę literatūrą, žinių portalus internete (pvz., *delfi.lt*, *lrytas.lt*, *15min.lt*) ir žurnalus ar laikraščius.

Iš duomenų matyti, kad daugiausia mokiniai lietuviškai skaito žinių portalus internete: 37 proc. moksleivių nurodė tai darantys visada, 5 proc. – dažnai ir dar 32 proc. – kartais. 20 proc. moksleivių nurodė tai darantys retai arba niekada neskaitantys lietuviškai žinių portalų.

Kiek mažiau savo malonumui tiriamieji linkę skaityti grožinę literatūrą: visada ją skaitantys teigia 20 proc. moksleivių, 4,5 proc. – dažnai, o didžiausia mokinių grupė (33 proc.) tai daro kartais. Rečiau moksleiviai skaito žurnalus ar laikraščius lietuvių kalba (žr. 8 pav.). Tai gali būti susiję su tuo, kad šio pobūdžio tekstai nebėra tokie populiarūs, o kaip rodo ir ši apklausa, tekstų skaitymas internete tampa populiariesnis. Kadangi moksleivių nebuvo klausiama apie tai, kaip dažnai įvairaus pobūdžio tekstus jie skaito rusų kalba, galima tik daryti prielaidą, kad moksleiviai arba nelinkę daug skaityti

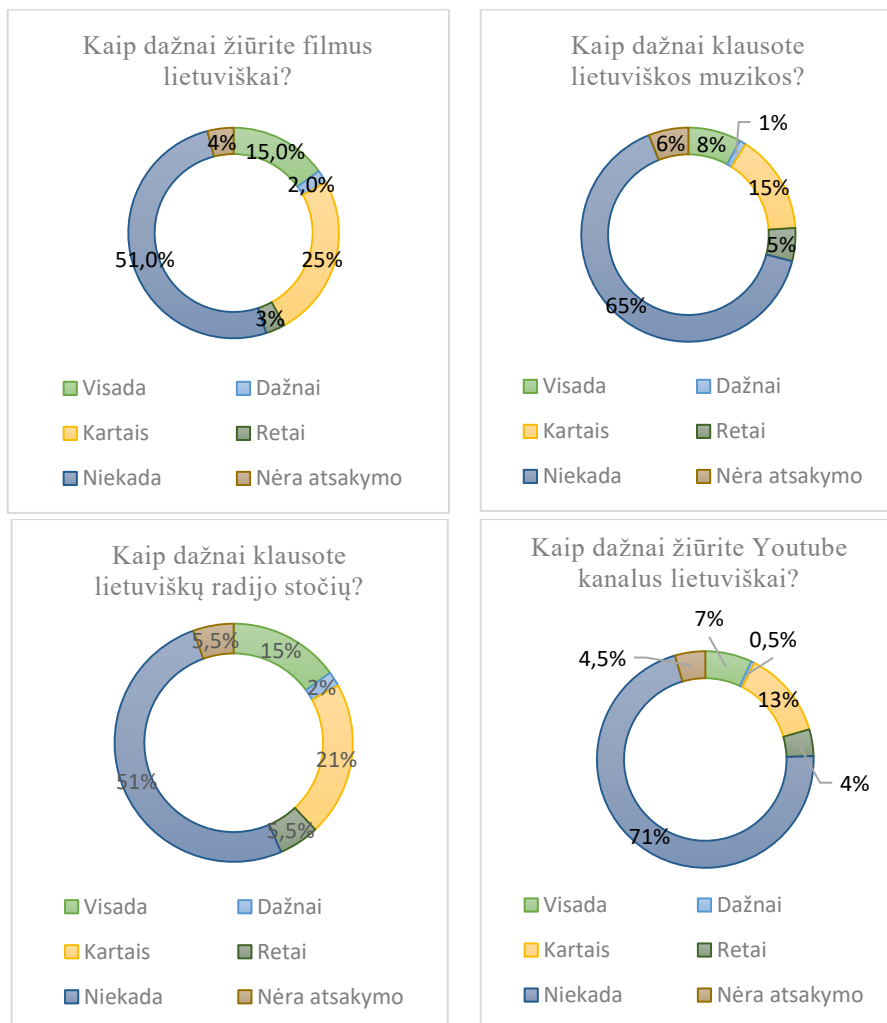
apskritai, arba jie gana mažai skiria dėmesio skaitymui lietuviškai. Dažnai arba visada tekstus lietuvių kalba, kaip rodo apklausa, skaito mažiau negu pusė moksleivių.

8 pav. Tiriamųjų skaitymo lietuvių kalba įpročiai.

Sociolingvistiniu klausimynu patikrinta ir dar viena recepcinė veikla – tekstų lietuvių kalba klausymas. Moksleivių buvo klausama, kaip dažnai jie žiūri filmus lietuviškai, *Youtube* kanalus lietuviškai, klausosi lietuviškos muzikos ir radijo. Apklausos duomenys atskleidė, kad lietuviškų tekstų savo malonumui tyrimo dalyviai klausosi dar rečiau negu juos skaito. Pavyzdžiui, visada arba dažnai filmus lietuviškai žiūri tik 17 proc. tiriamųjų, kanalus *Youtube* interneto platformoje – tik 7,5 proc. moksleivių, muzikos su tekstais lietuvių kalba visada arba dažnai klausosi 9 proc. moksleivių, o radijo –

17 proc. Niekada šių veiklų nesirenkantys teigė daugiau negu pusė tiriamųjų (žr. 9 pav.).

9 pav. Lietuvių kalbos klausymosi įpročiai.

Analizuojant apklausos duomenis pastebėta, kad tyrimo dalyvių konkrečios kalbinės veiklos lietuvių kalba įpročiai itin varijuoja. Yra moksleivių, kurie lietuvių kalbos niekada nevartoja daugelyje iš tirtų aplinkybių, bet kai kurie tyrimo dalyviai ją vartoja dažnai ar net visada visose klausimyne įvardytose situacijose. Pavyzdžiui, ne vienas moksleivis nurodė niekada neskaitantis lietuviškai nei grožinės literatūros, nei informacinių leidinių, nei žinių internete, kaip ir niekada nežiūrintis nei lietuviškų filmų, nei kanalų internete, nei besiklausantis muzikos ar radijo lietuvių kalba.

Tačiau keletas moksleivių išskyrė tai darantys visada arba kartais. Vis dėlto dažniau tiriamieji teigė kai kurias iš recepcinių ar produkcinių veiklų lietuviškai atliekantys visada ar dažnai, o kai kurias – retai arba niekada to nedarantys. Pavyzdžiui, vienas moksleivis teigė visada skaitantis visų tipų tekstus lietuviškai, visada su draugais bendraujantis lietuviškai, bet niekada neklausantis arba tik kartais klausantis lietuviškos muzikos, radijo ar žiūrintis filmus, interneto kanalus lietuviškai. Taigi mokinių deklaruojama kalbinė veikla lietuvių kalbos požiūriu labai varijuoja tiek tarp moksleivių, tiek paskiro moksleivio gyvenime.

Apibendrinant tiriamosios grupės sociolingvistinį portretą pasakytina, kad atsižvelgus į amžių, kuriuo moksleiviai pradėjo susidurti su lietuvių kalba, taigi ją ir įsisavinti, dalį jų (36 proc. tiriamųjų) galima laikyti vienalaikiais rusų ir lietuvių kalbų dvikalbiais, dalį (42 proc.) – nuosekliaisiais kitus ir likusius 22 proc. – vėlyvaisiais dvikalbiais. Vis dėlto tik 10 proc. tiriamųjų patys deklaruoja, kad jų K1 yra lietuvių ir rusų. O didžioji dalis tiriamųjų save, nurodydami K1, tapatina su rusų kalba. Kiti sociolingvistinės apklausos duomenys taip pat rodo, kad rusų kalba vyrauja jų gyvenime. Tai, kad geriausiai moka lietuvių kalbą įvardijo tik du moksleiviai, 8 proc. moksleivių pasirinkdami geriausiai mokamas kalbas rinkosi lietuvių ir rusų kalbas. O didžioji dalis (86 proc.) tiriamųjų įsitikinę, kad geriausiai yra įvaldę rusų kalbą. Rusų kalbos vartojimo gerokai daugiau ir kasdieniniame moksleivių gyvenime – bendraujant su draugais, socialiniuose tinkluose, namuose, taip pat ir mokykloje. Todėl, šios disertacijos autorės nuomone, galima tvirtai teigti, kad tiriamosios grupės dvikalbystė yra vyraujančioji rusų kalbos požiūriu. O lietuvių kalba, kurią nemaža dalis tiriamųjų įsisavino vėliau negu rusų kalbą, tikrai neužėmė rusų kalbos kaip K1 pozicijų, galima sakyti ir netapo lygiaverte K1_y. Taigi šių tiriamųjų dvikalbystę dar būtų galima vadinti ne atimančiąja, bet pridedančiąja (žr. 1 skyrių). Kaip jau rašyta 1 skyriuje, tautinių mažumų kalbos paprastai menkai vertinamos visuomenėje, jos dvikalbio gyvenime gali nunykti, tačiau rusų kalbos vis dar mokoma kaip užsienio kalbos Lietuvos mokyklose, šia kalba geba bendrauti nemaža visuomenės dalis, rusų tautybės žmonės 2011 metų visuotinio surašymo duomenimis, sudarė 10,3 proc. Vilniaus apskrities gyventojų³³, taigi šios tautinės mažumos kalba yra įsitvirtinusi tiriamųjų gyvenime ir dominuoja lyginant su lietuvių kalba kaip K1_y (kurią taip įvardija tik palyginti maža dalis moksleivių) ar K2.

³³ https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f

6. OBJEKTO RAIŠKOS TYRIMO REZULTATAI

6.1. PPT rezultatų analizė

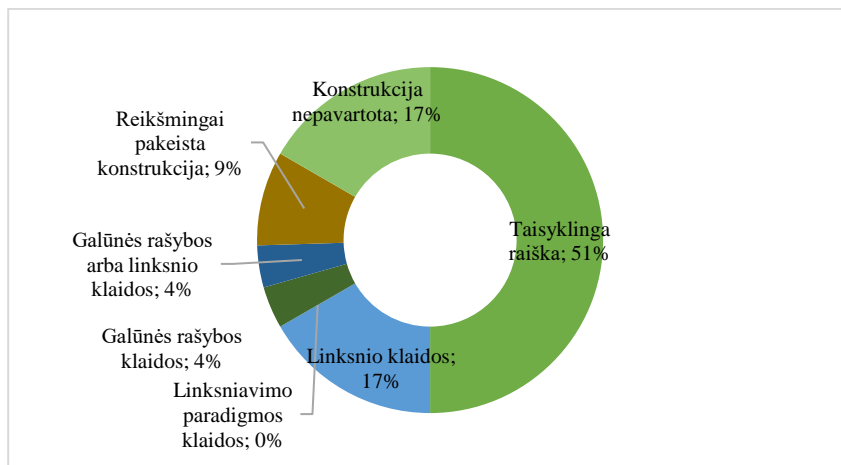
Kaip jau minėta, sudarant 1 PPT dėmesys buvo sutelkiamas į klausimą, kaip veiksmažodžių valdomo objekto raiškos taisyklingumas susijęs su tų veiksmažodžių vartosenos dažnumu. Taigi į šį testą įtraukti ir 7 lentelėje pateikti veiksmažodžiai yra itin retos ir dažnesnės vartosenos (apie tai, kaip 1 PPT veiksmažodžiai atrinkti remiantis jų dažnumu skaityti 5.1.1.2.2.4. skyriuje). Disertacijoje siekta ištirti, ar ir, jeigu taip, kaip šis veiksmažodžių dažnumas veikia GRUK moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumą. Be to, pasitelkiant 1 PPT siekta išsiaiškinti ir tai, kaip taisyklingai tyrimo dalyviai reiškia objektą skirtingais lietuvių kalbos linksniais (apie 1 PPT sudarymo logiką plačiau skaityti 5.1.1.2.2.4. skyriuje), ar objekto raiška vienais linksniais yra reikšmingai taisyklingesnė negu kitais. Taigi veiksmažodžio dažnumas ir linksnis yra veiksniai, į kurių įtaką objekto raiškai sutelkiamas 1 PPT analizės dėmesys.

1 PPT atliko 78 tyrimo dalyviai. Šio testo rezultatai aptariami dviem etapais. Pirmiausia aprašoma statistinė duomenų analizė, o pasitelktus apibendrintus tiesinius mišriuosius modelius, atsakoma į klausimą, kurie lingvistiniai veiksniai lemia GRUK moksleivių objekto raiškos taisyklingumą. Vėliau klaidų analizės metodu nagrinėjami sunkumai, su kuriais susidūrė moksleiviai reikšdami objektą 1 PPT.

6.1.1. Kiekybinė 1 PPT rezultatų analizė

Atlikdami 1 PPT GRUK moksleiviai objektą lietuvių kalbos linksniais, valdomais veiksmažodžių, reiškė 51 proc. taisyklingumu (žr. 10 paveikslą). Taigi 49 procentai 1 PPT objekto raiškos moksleiviams kėlė sunkumų. Pirmiausia net 17 procentų į 1 PPT stimulą įtrauktų konstrukcijų moksleiviai išvis neužrašė. Disertacijos autorės laikomasi požiūrio, kad atvejai, kai moksleiviai tam tikrą PPT punktą praleido ar išvengė pavartoti išgirstą konstrukciją, taip pat rodo tai, kad tas punktas moksleiviui kėlė sunkumų, todėl visi atvejai, kai tikslinės PPT konstrukcijos atliktyse nepavartotos, įtraukti į moksleivių atlikčių analizę. Taip pat 9 procentuose visų 1 PPT punktų moksleiviai išvengė vartoti stimule pateiktą konstrukciją, pakeisdami joje vartojamą veiksmažodį kitu lietuvių kalbos veiksmažodžiu (plg. 1 PPT stimulus – *organizuoja šventę*, moksleivio pavartota konstrukcija – *daro šventi*) ar lietuvių kalboje neegzistuojančiu veiksmažodžiu (plg. 1 PPT

stimulas – *liaupsina vaiką*, moksleivio pavartota konstrukcija – *liaupsta vaika*) (pakeistos konstrukcijos išsamiau analizuojamos 6.1.2. skyriuje).

10 pav. Objekto raiška 1 PPT.

Dar 17 proc. 1 PPT punktų moksleivių buvo pavartoti pasirenkant kitą, negu reikalauja veiksmažodis, linksnį (plg. *trūksta teisingumą = teisingumo*) (išsamesnė šios raiškos analizė pateikiama 6.1.2. skyriuje). Taip pat 4 proc. 1 PPT punktų buvo pavartoti darant objektą perteikiančio daiktavardžio galūnės rašybos klaidų (plg. *gerbia mera = merą*) ir dar 4 proc. – darant klaidų, kurios gali būti interpretuojamos kaip galūnės rašybos arba linksnio parinkimo klaidos (plg. *giriasi rezultaty (= rezultatu)*). Galiausiai tik trimis visų 1 PPT atlikčių atvejais moksleiviai, reikšdami objektą, daiktavardžiui priskyre netinkamą linksniavimo paradigmą (šie atvejai sudaro 0,001 proc. visų 1 PPT punktų). Vis dėlto ne visos 1 PPT konstrukcijos GRUK moksleiviams kėlė tiek pat sunkumų. Kaip matyti 7 lentelėje, vienu veiksmažodžių valdomu linksniu reiškiami objektai buvo vartojami taisyklingiau, kitų – mažiau taisyklingai. Taigi šiame skyriuje analizuojama, kurie lingvistiniai veiksniai darė statistiškai reikšmingos įtakos šių veiksmažodžių valdomų objektų raiškai.

Kaip aptarta 5.4.1. skyriuje, ištirti, kurie kalbiniai veiksniai daro įtakos GRUK moksleivių objekto raiškai lietuvių kalba, pasitelkti ATMM. Be jau minėtų veiksmažodžio dažnumo, kuris į tyrimą įtrauktas kaip tolydusis nepriklausomasis kintamasis, ir linksnio, kaip kategorinio nepriklausomojo kintamojo, į ATMM analizę kaip tolydusis kintamasis įtrauktas ir daiktavardžių, kuriais 1 PPT buvo perteikiamas objektas, dažnumas. Nors sudarant visus tyrimo PPT vengta itin retos vartosenos daiktavardžių, jų dažnumo svyravimo išvengti nebuvo įmanoma, todėl į ATMM analizę

daiktavardžių, perteikiančių objektą, dažnumas įtrauktas kaip dar vienas nepriklausomasis kintamasis. Kaip kategorinis nepriklausomasis kintamasis į ATMM įtrauktas ir dar vienas PPT aspektas, susijęs su šio testo sudarymo specifiška. Kaip 5.1.2. skyriuje minėta, PPT stimulą įprasta sudaryti į jį įtraukiant ne tik taisyklingos, bet ir klaidingos vartosenos sakinių. Tai, ar veiksmožodžio ir jo valdomo objekto konstrukcija 1 PPT stimule moksleiviams buvo pateikta taisyklinga ar netaisyklinga, taip pat galėjo daryti įtakos tam, kaip taisyklingai moksleiviai gebėjo garso įrašė girdimą konstrukciją užrašyti. Dėl šios priežasties konstrukcijos taisyklingumas PPT garso įrašuose, atliekant ATMM, įtrauktas kaip dar vienas analizės kintamasis. Visų ATMM nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės yra pateikiamos 7 lentelėje.

7 lentelė. Objekto raiškos 1 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.

Konstrukcija	Objekto raiškos taisyklingumas 1 PPT	Veiksmažodžio vartosenos dažnumas 1 mln. žodžių ³⁴	Veiksmažodžio valdomas linksnis	Daiktavardžio vartosenos dažnumas 1 mln. žodžių	Konstrukcijos taisyklingumas garso įrašė (T – konstrukcija vartojama taisyklingai, N – netaisyklingai)
<i>Nori bendravimo</i>	85 %	1350	Kilm.	186	T
<i>Trūksta teisingumo</i>	77 %	94	Kilm.	115	T
<i>Tenka prezidentui</i>	77 %	465	Naud.	291	T
<i>Kenkia protui</i>	76 %	14	Naud.	221	T
<i>Prašo remonto</i>	74 %	371	Kilm.	302	N (<i>prašo remontą</i>)
<i>Supranta meną</i>	71%	604	Gal.	256	T
<i>Gaili laiko</i>	65 %	2	Kilm.	2056	T
<i>Organizuoja susitikimą</i>	65 %	323	Gal.	141	T
<i>Treniruoja protą</i>	63 %	7	Gal.	221	N (<i>treniruoja proto</i>)
<i>Pradedą rytą</i>	62 %	900	Gal.	309	N (<i>pradedą ryto</i>)
<i>Bijo vadovo</i>	62%	107	Kilm.	508	T
<i>Prieštarauja mokytojui</i>	62 %	74	Naud.	194	N (<i>prieštarauja mokytoją</i>)
<i>Laukia sniego</i>	59 %	344	Kilm.	141	N (<i>laukia sniegą</i>)
<i>Giriasi rezultatu</i>	53 %	11	Įnag.	489	T
<i>Pradžiugina gydytoją</i>	51 %	8	Gal.	291	T
<i>Skambina draugui</i>	50 %	67	Naud.	176	N (<i>skambina draugą</i>)
<i>Mėgaujasi oru</i>	45 %	22	Įnag.	282	N
<i>Gerbia merą</i>	42 %	655	Gal.	71	N (<i>gerbia mero</i>)
<i>Stokoja maisto</i>	41 %	18	Kilm.	208	N (<i>stokoja maistą</i>)

³⁴ Veiksmažodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumas statistinėje analizėje buvo logaritmiškai transformuoti.

Lentelės tęsinys.

<i>Rūpinasi jaunimu</i>	41 %	124	Įnag.	140	N (<i>rūpinasi jaunimą</i>)
<i>Naudojasi biudžetu</i>	40 %	137	Įnag.	247	N (<i>naudojasi biudžetą</i>)
<i>Domisi menu</i>	37 %	82	Įnag.	256	T
<i>Stinga tikslo</i>	28 %	24	Kilm.	594	N (<i>stinga tikslą</i>)
<i>Keršija draugui</i>	28 %	3	Naud.	176	N (<i>keršija draugą</i>)
<i>Peikia jaunimą</i>	28 %	5	Gal.	140	N (<i>peikia jaunimo</i>)
<i>Žavisi gyvenimu</i>	24 %	14	Įnag.	1189	N (<i>žavisi gyvenimą</i>)
<i>Liaupsina vaiką</i>	12 %	3	Gal.	1225	T
<i>Nuolaidžiauja vaikui</i>	9 %	1	Naud.	1225	N (<i>nuolaidžiauja vaiką</i>)

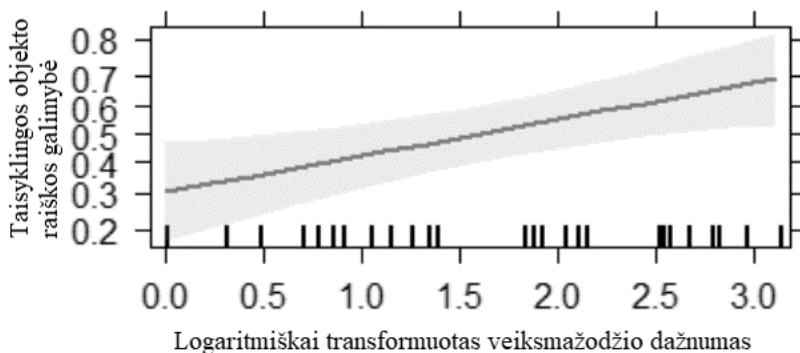
Taigi iš viso į ATMM analizę įtraukti keturi nepriklausomi kintamieji: logaritmiškai transformuotas veiksmažodžio, valdančio objektą, dažnumas, objektą reiškiantis linksnis, logaritmiškai transformuotas daiktavardžio, perteikiančio objektą, dažnumas ir garso įrašė pateiktos konstrukcijos taisyklingumas. Priklausomasis kintamasis šioje analizėje, kaip jau minėta 5.4.1. skyriuje, yra dvinaris – taisyklinga arba netaisyklinga moksleivių objekto lietuvių kalba raiška. Į ATMM įtraukti ir du atsitiktinio poveikio parametrai – tyrimo dalyvis, atlikęs 1 PPT, ir atskira veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcija. Atlikus ATMM analizę paaiškėjo, kad moksleivių objekto lietuvių kalba raišką statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) veikė beveik visi minėti nepriklausomieji kintamieji (žr. 8 lentelę). Reikšmingas nebuvo tik daiktavardžio vartosenos dažnumas, taigi į galutinį modelį jis nebuvo įtrauktas.

8 lentelė. *Lingvistinių veiksmų įtakos objekto raiškos taisyklingumui 1 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b_0 (laisvasis narys)	-1,268 (0,467), $p = 0,007^{**}$	
b_1 (veiksmažodžio dažnumas)	0,79 (0,172), $p = 0,000^{***}$	
b_2 (linksnis – galininkas)	-0,639 (0,383), $p = 0,095$	
b_3 (linksnis – naudininkas)	-0,13 (0,427), $p = 0,761$	
b_4 (linksnis – įnagininkas)	-0,849 (0,417), $p = 0,042^*$	
b_5 (taisyklingas įrašo punktas)	0,876 (0,297), $p = 0,003^{**}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	1,67	1,292
testo punktas	0505	0,711

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Pirmiausia ATMM rezultatai patvirtino spėjimą, kad GRUK moksleiviai objektą, reiškiamą veiksmažodžio valdomu linksniumi, vartos taisyklingiau su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais. Koreliacija tarp veiksmažodžių dažnumo ir objekto raiškos taisyklingumo iliustruojama 11 paveiksle.

11 pav. Veiksmažodžio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškos taisyklingumui 1 PPT.

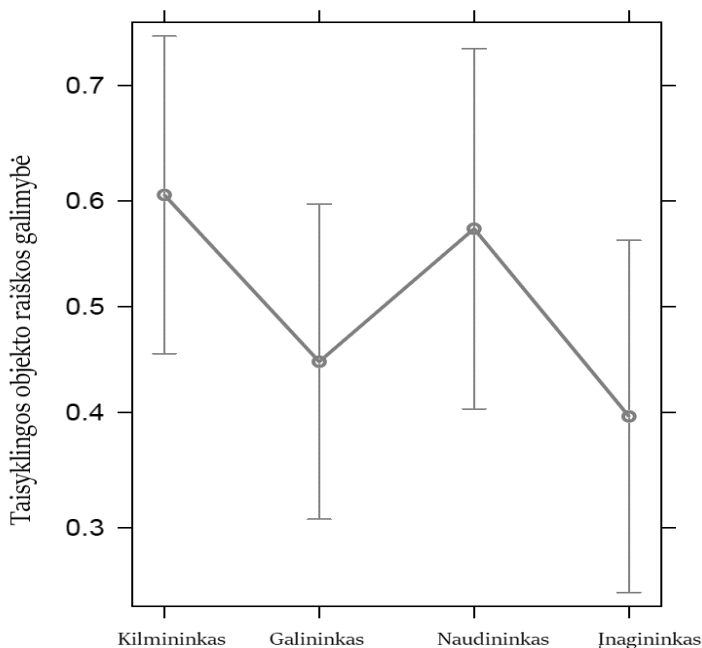
11 paveiksle matyti, kad kuo veiksmažodžio vartoseną yra dažnesnė, tuo didesnė galimybė, kad šio veiksmažodžio valdomu linksmu perteikiamą objektą moksleiviai reikš taisyklingai. Šie ATMM analizės rezultatai yra paremti tuo, kaip taisyklingai moksleiviai reikšė objektą 1 PPT. Dažnesnės vartosenos veiksmažodžių valdomus objektus moksleiviai vartojo taisyklingiau negu retesnių veiksmažodžių valdomus objektus (taip pat žr. 8 lentelę). Pavyzdžiui, objektas su penkiais rečiausiai į 1 PPT įtrauktais veiksmažodžiais (*nuolaidžiauti, gailėti, liaupsinti, keršyti ir peikti*) tyrime buvo vartojamas vidutiniškai 28 proc. taisyklingumu, o su dažniausiai 1 PPT veiksmažodžiais (*norėti, pradėti, gerbti, suprasti, tekti*) – vidutiniškai 67 proc. taisyklingumu. ATMM analizė leidžia šiuos rezultatus apibendrinti iki statistinės galimybės objektą, valdomą dažnesnės vartosenos veiksmažodžių, reikšti taisyklingiau negu retesnės vartosenos veiksmažodžių valdomą objektą.

Taigi ATMM rezultatai patvirtina VGT išsakytą mintį, kad dažnesnės vartosenos konstrukcijos yra įsisavinamos lengviau (daugiau skaityti 2.2. skyriuje). Atliktos analizės rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad kuo dažniau yra vartojamas konstrukcijos „veiksmažodis + objektas“ pagrindinis (kito formą nulemiantis) elementas – veiksmažodis – su skirtingais objektą perteikiančiais daiktavardžiais, tuo lengviau kalbos vartotojo atmintyje įsitvirtina pusiau abstrakčios konstrukcijos: „konkretus veiksmažodis + objektas_{gal.}“³⁵, „konkretus veiksmažodis + objektas_{kilm.}“, „konkretus veiksmažodis + objektas_{naud.}“, „konkretus veiksmažodis + objektas_{įnag.}“. Būtent tai atskleidžia tokio pobūdžio kaip PPT užduotis, kurioje, ribojami

³⁵ Šioje ir kitose Trumpinių *gal.* žymimas galininkas, *kilm.* – kilmininkas, *naud.* – naudininkas, *įnag.* – įnagininkas.

laiko, ir sutelkę dėmesį į sakinių reikšmę, moksleiviai turėjo reikšti objektą linksniais, valdomais skirtingo vartosenos dažnumo veiksmazodžių. Jeigu minėtosios abstrakčios konstrukcijos jau yra susiformavusios tiriamųjų atmintyje, taisyklingai reikšti objektą moksleiviams turi būti kur kas paprasčiau.

Tam, kaip taisyklingai objektas buvo reiškiamas 1 PPT įtakos turėjo ir tai, kokį linksnį valdo veiksmazodis. GRUK moksleiviai, atlikdami 1 PPT, objektą, reiškiamą kilmininko linksniu, vartojo 61 proc. taisyklingumu, galininko linksniu – 49 proc., naudininko linksniu – 50 proc., o įnagininko – 40 proc. taisyklingumu. ATMM analizė atskleidė, kad statistiškai reikšmingai (žr. 8 lentelę) didesnę galimybę taisyklingai reikšti objektą GRUK moksleiviai turi būtent tada, kai jie reiškia objektą su veiksmazodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, lyginant šią raišką su objekto raiška galininko ir įnagininko linksniais. 12 paveiksle matyti, kaip galimybė taisyklingai reikšti objektą lietuvių kalba keičiasi, kai veiksmazodis valdo skirtingus linksnius.

12 pav. Objekto raiškos 1 PPT skirtingais linksniais taisyklingumas.

Tai, kad kilmininko linksnio vartoseną, reiškiant objektą, išsiskiria savo taisyklingumu, padėti paaiškinti gali šio linksnio vartosenos dažnumo ypatumai. Remiantis Erikos Rimkutės (2006: 50) pateikiamais duomenimis, VDU Kompiuterinės lingvistikos centre parengtame morfologiškai

anotuotame tekстыne dažniausias daiktavardžio linksnis – vienaskaitos kilmininkas (jis sudaro 40,2 proc. visų vienaskaitos daiktavardžio linksnų). Nepaisant to, kad kilmininko linksnis lietuvių kalboje perteikia ne tik objekto, bet ir posesyvinę bei kitas reikšmes, manytina, kad ir formos dažnumas, ir gana tipiška kalbai objekto funkcija lemia šio linksnio įsitvirtinimą GRUK moksleivių produkuojamoje lietuvių kalboje. Vienaskaitos galininkas, nors ir yra kanoninė objekto raiška, vis dėlto lietuvių kalboje vartojamas rečiau (vienaskaitos galininkas sudaro 15,8 proc. visų vienaskaitos daiktavardžio linksnų (Rimkutė 2006: 50)). Tai, šios disertacijos autorės nuomone, gali daryti įtakos ir objekto raiškos šiuo linksniumi taisyklingumui. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad visas tyrimo užduotis moksleiviai atliko raštu, todėl reiškiant objektą pirmosios linksniaavimo paradigmos (nom. *-as*), kuri vienintelė įtraukta į 1 PPT, daiktavardžiais, pasitaikė ir ne viena nosinės *-ą* rašybos klaida.

Siekdama patikrinti, ar objektas, perteikiamas veiksmažodžio valdomu galininku, moksleivių buvo reiškiamas prasčiau dėl rašybos klaidų, lygiagrečiai aprašomai analizei disertacijos autorė atliko ATMM, į kurią įtraukė kitokias priklausomojo kintamojo reikšmes. Šiame ATMM priklausomojo kintamojo reikšmei „taisyklinga objekto raiška“ priskirta ir tokia objekto raiška, kuri linksnio požiūriu buvo taisyklinga, bet rašybos požiūriu – klaidinga (plg. *mėgsta mena (= meną)*). Šio ATMM rezultatai kitų nepriklausomųjų kintamųjų požiūriu beveik nesiskyrė nuo šiame skyriuje aprašomos analizės, tačiau linksnio, kaip nepriklausomojo kintamojo, įtaka objekto raiškai analizėje pakito. Galininko linksniumi perteikiama objekto raiška, kai nebuvo paisoma rašybos klaidų, beveik nesiskyrė nuo raiškos kilmininko linksniumi. Taigi rašybos klaidos stipriai pakoregavo moksleivių objekto raiškos galininko linksniumi taisyklingumą.

Šiame skyriuje aprašoma 1 PTT ATMM analizė atskleidė ir tai, kad moksleivių galimybė taisyklingai reikšti objektą statistiškai reikšmingai mažėja ir tada, kai jį prisijungia veiksmažodžiai, valdantys įnagininko linksnį (žr. 8 lentelę ir 12 paveikslą). Šio linksnio vartoseną sudaro 5,8 proc. daiktavardžių vienaskaitos linksnų vartosenos minėtame morfologiškai anotuotame tekстыne (Rimkutė 2006: 50). Taigi pirmiausia šis linksnis yra kur kas rečiau vartojamas lietuvių kalboje negu kilmininko linksnis. Be to, objekto raiška įnagininko linksniumi nėra kanoninė. Gerokai mažesnė lietuvių kalbos veiksmažodžių grupė valdo šį linksnį, lyginant jį su kilmininku, kurį prisijungia nemažai lietuvių kalbos veiksmažodžių (apie lietuvių kalbos veiksmažodžių valdomus linksnius daugiau skaityti 4 skyriuje). Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp kilmininku ir naudininku (retesnės vartosenos

lietuvių kalbos linksniu (Rimkutė 2006: 50)) perteikiamo objekto raiškos taisyklingumo, analizė neatskleidė.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad ATMM analizė parodė, kad 1 PPT sudarymo specifika turėjo įtakos tam, kaip taisyklingai GRUK moksleiviai reiškė objektą lietuvių kalba. Kaip ir buvo galima spėti, moksleiviai kur kas taisyklingiau reiškė objektą, užrašydami sakinius, kurie 1 PPT stimule (garso įrašė) buvo vartojami taisyklingai (žr. 8 lentelę). Moksleivis, girdėdamas PPT įrašė taisyklingos raiškos konstrukcijas, jas gali tiesiog pakartoti. Nors siekiant to išvengti moksleivių prašoma sutelkti dėmesį į girdimų sakinių reikšmę, vis dėlto taisyklingus sakinius disertacijoje aprašomame tyrime moksleiviai gebėjo vartoti kur kas taisyklingiau. Tai tik įrodo, kad į PPT įtraukti netaisyklingos raiškos sakinius, yra pagrįstas tyrėjų sprendimas.

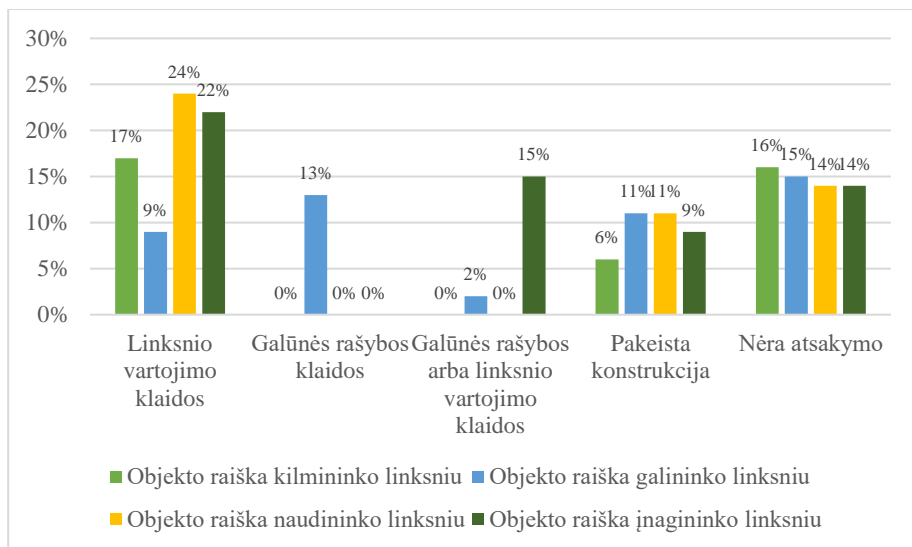
Apibendrinant 1 PPT ATMM analizę, pasakytina, kad GRUK moksleivių galimybė taisyklingai reikšti veiksmažodžio valdomu linksniu perteikiamą objektą auga tada, kai veiksmažodinę konstrukciją sudarantis daiktavardis dažniau vartojamas lietuvių kalboje. Taip pat ATMM analizė atskleidė, kad galimybė taisyklingai reikšti objektą auga tada, kai veiksmažodis valdo kilmininko linksnį. Statistiškai reikšmingai tyrimo dalyviai darė daugiau klaidų reikšdami objektą galininko ir įnagininko linksniais, vis dėlto primintina, kad šią raišką stipriai paveikė rašytinė, o ne sakytinė raiška, konkrečiau – vienaskaitos galininko formų rašymas su nosinėmis raidėmis.

6.1.2. 1 PPT klaidų analizė

Nors ATMM analizė leidžia atsakyti į svarbius klausimus ir nustatyti atsakymų statistinį reikšmingumą, giliau išanalizuoti GRUK moksleiviams kilusius sunkumus, reiškiant objektą 1 PPT, disertacijos autorės nuomone, ne mažiau svarbu. Taigi šiame poskyryje analizuojama, kokias klaidas ir kokiomis proporcijomis moksleiviai darė reikšdami lietuvių kalbos objektą. Pasitelkus klaidų analizės metodą aptariamas klaidų pobūdis ir galimos jų priežastys, atsiremiant į jau apžvelgtus ATMM analizės rezultatus.

Pirmiausia apžvelgtina, kiek ir kokių klaidų GRUK moksleiviai darė reikšdami objektą su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais. Kaip jau minėta, ATMM analizė atskleidė, kad objekto raiškos taisyklingumas reikšmingai išauga, kai veiksmažodis valdo kilmininko linksnį, lyginant jį su taisyklingumu, reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais galininko ir įnagininko linksnius. GRUK moksleiviai, atlikdami 1 PPT, objektą, reiškiamą kilmininko linksniu, vartojo 61 proc. taisyklingumu, galininko linksniu – 49 proc., naudininko linksniu – 50 proc., o įnagininko – 40 proc.

taisyklingumu. Likusioji objekto raiška moksleiviams kėlė sunkumų. Objekto raiškos skirtingais lietuvių kalbos linksniais klaidų tipų pasiskirstymas 1 PPT pateikiamas 13 paveiksle.

13 pav. Objekto raiškos skirtingais linksniais sunkumai 1 PPT.

Kaip diagramoje matyti, daugiausia klaidų GRUK moksleiviai darė objektui priskirdami kitą, negu reikalauja veiksmažodis, daiktavardžio linksnį. Netinkamą linksnį objektui reikšti moksleiviai dažniausiai rinkosi su veiksmažodžiais, valdančiais periferinius lietuvių kalbos linksnius – naudininko (24 proc. visų 1 PPT punktų) ir įnagininko linksnį (22 proc. visų 1 PPT punktų). Kaip ir buvo galima numatyti, dažniausiai moksleiviai klydo tada, kai 1 PPT stimule jie girdėjo netaisyklingą objekto raišką (plg. žr. 9 lentelę), klaidų nepastebėję ar negebėję ištaisyti, jas tiesiog pakartodavo. Vis dėlto pasitaikė ir ne vienas atvejis, kai išgirstą netaisyklingą konstrukciją moksleiviai keitė dar kitokia netaisyklinga objekto raiška (plg. 1 PPT stimulo konstrukcijos: *naudojasi biudžetą* (= *biudžetu*), *rūpinasi jaunimą* (= *jaunimu*), o raiška kai kurių moksleivių atliktyse: *naudojasi biudžeto* (= *biudžetu*), *rūpinasi jaunimui* (= *jaunimu*)). Reikšdami objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, moksleiviai dažniausiai klydo vartodami veiksmažodį *nuolaidžiauti* (1 PPT stimule vartojama konstrukcija *nuolaidžiauja draugą* (= *draugui*)). 55 proc. 1 PPT punktų buvo pavartoti su netinkamais linksniais objektui reikšti (plg. *nuolaidžiauja draugą*, *nuolaidžiauja draugo* (= *draugui*)). Reikšdami objektą su veiksmažodžiais,

valdančiais įnagininko linksnį, moksleiviai dažniausiai klydo vartodami veiksmožodį *žavėtis* (1 PPT stimule vartojama konstrukcija *žavisi gyvenimą* (= *gyvenimu*)). 53 proc. 1 PPT punktu, kuriuose moksleiviai vartojo šį veiksmožodį, objektas buvo reiškiamas netaisyklingai (plg. *žavisi gyvenimą, žavisi gyvenimo, žavisi gyvenimui, žavisi gyvenime* (= *gyvenimu*)). Abu veiksmožodžiai *nuolaidžiauti* ir *žavėtis* lietuvių kalboje vartojami gana retai (žr. 7 lentelę), taigi, kaip ir atskleidė ATMM analizė, su retesnės vartosenos veiksmožodžiais taisyklingai reikšti objektą moksleiviams buvo sudėtingiausia. Galima daryti prielaidą, kad šiais veiksmožodžiais sudaromų konstrukcijų morfostintaksinė struktūra dar nėra gerai įsitvirtinusi moksleivių kalbinėje reprezentacijoje.

Objekto raiškos sunkumų mažiau, tačiau taip pat pasitaikė ir reiškiant objektą su veiksmožodžiais, valdančiais pagrindinius (kilmininko ir galininko) linksnius. Netinkamų linksnių vartoseną objektui reikšti su kilmininko linksnį valdančiais veiksmožodžiais 1 PPT pasitaikė 17 proc. dažnumu. O mažiausiai (9 proc.) atvejų, kai moksleiviai objektui reikšti rinkosi netinkamą linksnį, buvo tuose 1 PPT punktuose, kuriuose veiksmožodžiai valdė galininko linksnį. Daugiausia šio pobūdžio klaidų moksleiviai darė su kilmininko linksnį valdančiais veiksmožodžiais *laukti* (36 proc. linksnio vartojimo klaidų) ir *stigti* (33 proc. linksnio vartojimo klaidų) bei galininko linksnį valdančiais veiksmožodžiais *gerbti* (32 proc. linksnio vartojimo klaidų) ir *treniruoti* (18 proc. klaidų) (visos keturios su šiais veiksmožodžiais vartojamos konstrukcijos 1 PPT stimule pateikiamos netaisyklingai (*laukti sniegą* (= *sniego*), *stigti maistą* (= *maisto*), *gerbti mero* (= *merą*), *treniruoti proto* (= *protą*)). Veiksmožodžiai *stigti* ir *treniruoti* lietuvių kalboje vartojami gana retai (žr. 7 lentelę). Galima manyti, kad būtent tai lemia, kad objekto raiška su šiais veiksmožodžiais dar nėra tvirta.

Vis dėlto veiksmožodžiai *laukti* ir *gerbti* yra gana dažnai vartojami lietuvių kalboje, tačiau kilmininko ir galininko linksnių valdymo požiūriu objekto raiška su jais kėlė daugiausia sunkumų. Šių sunkumų priežastys galbūt gali būti nulemtos rusų kalbos įtakos. Kaip jau minėta, sudarant 1 PPT ir 2 PPT siekta išvengti rusų kalbos įtakos objekto raiškai lietuvių kalba, todėl atsakyta visų veiksmožodžių, kurie lietuvių kalboje valdo vienokį, o rusų kalboje – kitokį linksnį. Vis dėlto nors veiksmožodis *gerbti* (rus. *уважать*) rusų, kaip ir lietuvių, kalboje valdo galininko linksnį, rusų kalboje gyvas būtybes perteikiančių vyriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos galininko ir kilmininko linksnių formos sutampa. Todėl rusų kalbos konstrukciją *уважают мэра* (liet. *gerbia merą*) kai kurie moksleiviai, galima manyti, tapatino su 1 PPT įrašė išgirsta konstrukcija *gerbia mero* (= *merą*),

kurioje vartojamas lietuvių kalbos vienaskaitos kilmininko linksnis. Dėl šios priežasties daliai GRUK moksleivių šią konstrukciją identifikuoti kaip netaisyklingą galėjo būti kur kas sudėtingiau.

Su rusų kalbos įtaka gali būti susijusi ir objekto raiška su veiksmažodžiu *laukti*. 1 PPT stimule moksleiviai girdėjo tokį teiginį: *Visi vaikai laukia sniegą (= sniego) per Kalėdas*. Konstrukciją *laukia sniego* išversti į rusų kalbą galima dvejopai: veiksmažodis *ждать* (liet. *laukti*) gali būti vartojamas arba su kilmininko linksniumi (*снега*, liet. *sniego*), arba su galininko linksniumi (*снег*, liet. *sniegą*). Ši raiška rusų kalboje priklauso nuo to, ar objektas yra konkretus. Jeigu subjektas laukia konkretaus objekto, tada rusų kalboje objektas su veiksmažodžio forma *ждут* būtų reiškiamas kilmininko linksniumi, jeigu laukiama nekonkreto objekto – galininko linksniumi. Kadangi teiginys *Visi vaikai laukia sniegą (= sniego) per Kalėdas* objektas *sniego* yra abstraktus, o ne konkretus reikšmės, į tyrimą šis teiginys įtrauktas kaip nekonfliktinis objekto lietuvių ir rusų kalboje raiškos požiūriu. Vis dėlto negalima atmesti galimybės, kad tai, jog moksleiviai, atlikdami 1 PPT, itin dažnai (35 proc. atvejų) kartojo stimule pateikiamą netaisyklingą konstrukciją *laukia sniegą (= sniego)*, galėjo lemti būtent dvejopas rusų kalbos veiksmažodžio *ждать* valdymas. Dėl to, kad rusų kalba pavartoti konstrukciją *ждут снег*, kurioje objektas yra perteikiamas galininko linksniumi, nėra neįmanoma, GRUK moksleiviai netaisyklingą lietuvių kalbos konstrukciją *laukia sniegą* galėjo lengviau priimti kaip taisyklingą. Taigi galima daryti prielaidą, kad net ir siekiant išvengti galimos rusų kalbos įtakos lietuvių kalbos objekto raiškai 1 PPT, ją galima išvelgti. Vis dėlto į klausimą, ar rusų kalbą statistiškai reikšmingai daro įtakos tyrimo dalyviams reiškiant lietuvių kalbos objektą, bus atsakyta aptariant 3 PPT rezultatus.

Analizuojant linksnų vartojimo klaidas nemažiau negu tai, su kuriuos linksnius valdančiais veiksmažodžiais, moksleiviai objektui reikšti vartojo netinkamus linksnius, svarbu ir tai, kokie linksniai buvo vartojami netinkamai. Visos konstrukcijos, kuriose daromos linksnio vartojimo klaidos, pateikiamos 9 lentelėje. Pirmiausia primintina, kad dalyje 1 PPT stimulo sakinių, kuriuos moksleiviai turėjo išklausti ir užrašyti, disertacijos autorės buvo sąmoningai palikta linksnio vartojimo klaidų. 64 proc. moksleivių daromų linksnio parinkimo klaidų sutapo su tomis, kurias moksleiviai girdėjo garso įrašė (pavyzdžiui, 1 PPT stimulo sakinyje skambėjo taip: *Jaunas žmogus skambina draugą (= draugui), kai sunku*, o moksleiviai atsakymų lape jį užrašė pavartodami tą pačią netaisyklingą konstrukciją *skambina draugą*). Yra galimybė, kad moksleiviai netaisyklingą raišką 1 PPT stimule tiesiog įsiminė ir pakartojo, bet net ir tokie atvejai rodytų, kad tyrimo dalyviai neturėjo

kompetencijos tų klaidų ištaisyti ar jų 1 PPT stimulo sakiniuose negebėjo pastebėti.

Vis dėlto 1 PPT nebuvo maža (36 proc. linksnio vartojimo klaidų) ir tokių atvejų, kai moksleiviai darė klaidų, nesusijusių su girdima netaisyklinga objekto raiška (pavyzdžiui, 1 PPT stimulo sakinyje skambėjo taip: *miestiečiai gerbia mero (= merą), kuris daug dirba*, o tiriamasis šį sakinį užrašė: *miestiečiai gerbia merui (= merą), kuris daug dirba*). 40 procentų tokių klaidų sudarė objekto raiškos kilmininko linksniu atvejai. Dažniausiai (82 proc. – 44 iš 54 atvejų) kilmininko linksnis klaidingai buvo vartojamas su įnagininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais (plg. *žavisi gyvenimo (= gyvenimu)*, daugiau žr. 9 lentelėje). Dar 11 proc. (6 iš 54 atvejų) atvejų, kuriais moksleiviai klaidingai vartojo kilmininko linksnį, pasitaikė su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį (plg. *kenkia proto (= protui)*, daugiau žr. 9 lentelėje). Ir tik keturis kartus (7 proc.) moksleiviai vartojo kilmininko linksnį objektui su veiksmažodžiu, valdančiu galininko linksnį, reikšti (plg. *supranta meno (= meną)*, daugiau žr. 9 lentelėje). Kaip jau buvo aptarta ankstesniame poskyryje, kilmininko linksnis yra dažniausiai vartojamas lietuvių kalbos linksnis, o tai gali lemti šią tendenciją perteikiant objektą dažniausiai vartoti kilmininko linksnį. Tikėtina, kad GRUK moksleiviai yra linkę dažniausiai lietuvių kalbos linksnį vartoti tada, kai morfosintaksinė konstrukcija dar nėra įsitvirtinusi jų lietuvių kalbos mentalinėje reprezentacijoje. Remiantis klaidų analizės metodo siūloma intralingvalinių klaidų klasifikacija, šią klaidų kategoriją būtų galima priskirti prie per dažnos vartosenos klaidų.

9 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 1 PPT.

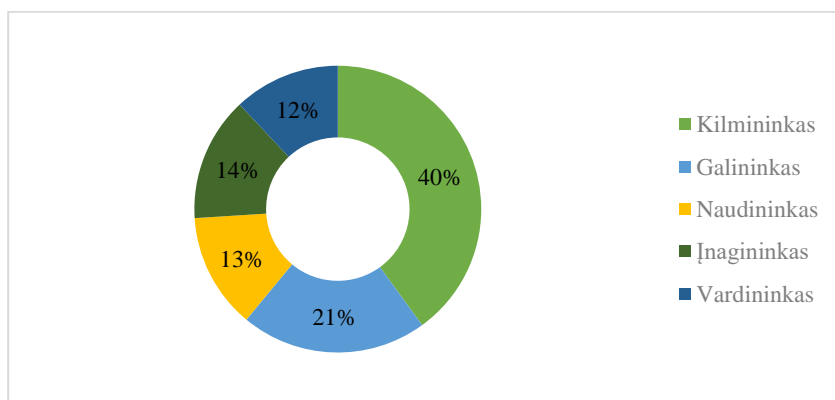
Pavartotas netinkamas linksnis Tinkamas linksnis	Vardininkas	Kilmininkas	Naudininkas	Galininkas	Įnagininkas	Vietininkas
Galininkas	<i>pradžiugina gydytojas (1), pradžiugina daktaras (1)</i> ³⁶	<i>supranta meno (2), pradžiugina gydytojo (1), pradžiugina daktaro (1)</i>	–		–	
Galininkas (įrašė vartojamas kilmininkas)	–	<i>gerbia mero (18), gerbia merų (1), pradeda ryto (1), treniruoja proto (11), treniruoja protų (1), peikia jaunimo (3)</i>	<i>Gerbia merui (3), peikia jaunimui (3)</i>		<i>gerbia meru (3), treniruoja protu (2)</i>	
Kilmininkas				<i>nori bendravimą (3), bijo vadybininka (1), trūksta teisingumą (1), trūksta laiką (11), gaili laiką (11)</i>	<i>trūksta teisingumu (2)</i>	

³⁶ Užbaigti mokinių teiginiai atrodo taip: *Paciento šypsena pradžiugina gydytojas visada* ir *Paciento šypsena pradžiugina daktaras visada*.

Lentelės tęsinys.

Kilmininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>prašo remontas (1), laukia sniegas (1), stinga tikslas (8), stinga noras (2), stinga tinklas (1)</i>	<i>stinga tikslams (1)</i>	<i>prašo remontą (11), laukia sniegą (27), stinga tikslą (12), stinga laiką (1), stokoja maistą (19)</i>		
Naudininkas		<i>tenka prezidento (1), kenkia proto (2)</i>			
Naudininkas (įrašė vartojamas galininkas)		<i>prieštarauja mokytojo (2), nuolaidžiauja vaiko (1).</i>	<i>skambina draugą (10), prieštarauja mokytoją (14), prieštarauja mokinį (1), nuolaidžiauja vaiką (41), keršija draugą (18), keršija žmogų (3), keršija žmogą (1)</i>	<i>skambina draugu (1), prieštarauja mokytoja (11)</i>	
Įnagininkas			<i>giriasi rezultata (1)</i>		
Įnagininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>naudojasi pinigai (1)</i>	<i>naudojasi biudžeto (5), rūpinasi jaunimo (5), žavisi gyvenimo (27), žavisi kaimo (1), mėgaujasi oro (6)</i>	<i>rūpinasi jaunimui (3), rūpinasi jaunimais (3), žavisi gyvenimui (1), žavisi vaikui (1), mėgaujasi orui (2)</i>	<i>naudojasi biudžeta (9), rūpinasi jaunimą (12), žavisi gyvenimą (12), mėgaujasi orą (14)</i>	<i>žavisi gyvenime (1)</i>

Kalbant apie galininko linksnio vartojimą 1 PPT, pasakytina, kad be 1 PPT stimule padarytų klaidų įtakos klaidingai pavartoti galininko linksnį reiškiant objektą tyrimo dalyviams nebuvo daug prielaidų, nes didžioji dalis įrašė pateiktų linksnio priskyrimo objektui klaidų ir buvo netaisyklingai pavartotas galininko linksnis. Vis dėlto 21 proc. (28 iš 134 atvejų) su garso įrašo įvestimi nesusijusių linksnio vartojimo klaidų buvo galininko linksnio vartojimo klaidos. 27 iš 28 netaisyklingų konstrukcijų moksleiviai vartojo su veiksmožodžiais, valdančiais kilmininko linksnį (plg. *trūksta laiką* (= *laiko*), vieną kartą galininko linksnis pavartotas su įnagininko linksnį valdančiu veiksmožodžiu (*giriasi rezultata* (= *laiko*)). Vis dėlto nereikėtų atmesti ir minties, kad mokiniai itin dažnai (19 proc. visų galimų atvejų) kartojo netaisyklingai garso įrašė vartojamą galininko linksnį (plg. *prašo remontą* (= *remonto*); *naudojasi biudžeta* (= *biudžetu*)) objektui reikšti. Šie netaisyklingos raiškos atvejai taip pat rodo moksleivių negebėjimą netaisyklingą objekto raiškos atvejo pastebėti ar jį ištaisyti. Taigi 1 PPT moksleiviai, palyginti dažnai reiškė objektą galininko linksniu, kuris yra antras pagal dažnumą lietuvių kalboje vartojamas linksnis, taip pat ir kanoninės objekto raiškos atvejis. Taigi moksleiviai, reiškę objektą galininko linksniu tada, kai veiksmožodis valdė kitą linksnį, galima manyti, hiperapibendrino objekto raiškos galininko linksniu taisyklę. Be to, primintina, kad rusų kalboje objektas taip pat kanoniškai yra reiškiamas galininko linksniu. O nemažai rusų kalbos veiksmožodžių, kaip jau minėta, yra dvejopo valdymo, jie gali valdyti tiek galininko, tiek kilmininko linksnius. Taigi tiek rusų kalboje, tiek lietuvių kalboje galininko ir kilmininko linksniai gana dažnai perteikia objektą, galima manyti, dėl šios priežasties moksleiviai juos gana dažnai vartojo ir 1 PPT.

14 pav. Klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejai, nesusiję su 1 PPT stimulų įtrauktomis klaidomis.

Ne taip dažnai kaip pagrindiniais, bet klaidingai objekto linksniai buvo keičiami ir periferiniais lietuvių kalbos linksniais. Naudininko linksnis 1 PPT netaisyklingai pavartotas 18 kartų (13 proc. visų klaidingai vartojamų linksnių atveju, nesusijusių su įvestimi) – 10 kartų vartotas su įnagininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais (plg. *rūpinasi jaunimui* (= *jaunimu*), *žavisi gyvenimui* (= *gyvenimu*)), 7 kartus pasitelktas reiškiant galininko linksnį valdančių veiksmažodžių objektą (plg. *gerbia merui* (= *merą*), *peikia jaunimui* (= *jaunimą*)) ir kartą – su kilmininko linksnį valdančiu veiksmažodžiu *stigti* (*stinga tikslams* (= *tikslą*)). Įnagininko linksnis tyrime taip pat kartais (14 proc. visų klaidingai vartojamų linksnių atveju, nesusijusių su įvestimi) pavartotas klaidingai tiek su galininko (plg. *gerbia meru* (= *merą*)) (5 kartus), tiek su kilmininko (plg. *trūksta teisingumu* (= *teisingumo*)) (2 kartus) linksnius valdančiais veiksmažodžiais. Klaidinga įnagininko linksnio vartoseną su naudininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais miglota. Žvelgiant formaliai, įnagininkas tokiomis aplinkybėmis pavartotas 12 kartų, tačiau tokių klaidų kaip *prieštarauja mokytoja* (= *mokytojai*) pobūdis nėra iki galo aiškus – vartojant tokią veiksmažodinę konstrukciją, negalima tvirtai teigti, kad forma *mokytoja* sąmoningai pavartota kaip moteriškosios giminės vienaskaitos įnagininko linksnis, nes moksleivių atliktyse buvo ryški tendencija vartojant vyriškosios giminės vienaskaitos galininko linksnį (plg. *gerbia mera* (= *merą*)) nerašyti nosinių raidžių galūnėse. Taigi gali būti, kad vartojant tokias konstrukcijas, kaip *prieštarauja mokytoja* (= *mokytojai*), moksleivių norėta pavartoti vyriškosios giminės vienaskaitos galininko linksnį, kuris ir buvo girdimas 1 PPT stimule. Vis dėlto šioje analizėje tokios klaidos priskiriamos prie įnagininko linksnio vartosenos klaidų, neturint tvirto pagrindo jas laikyti tik rašybos klaidomis.

Be tyrime dominuojančių galininko, kilmininko, naudininko ir įnagininko linksnių, objektui reikšti taip pat vartojami ir vardininko bei vietininko linksniai. Vietininko linksnis pavartotas tik kartą (*žavisi gyvenime* (= *gyvenimu*)). Vardininkas – dažniau (16 kartų – 12 proc. visų klaidingai vartojamų linksnių atveju, nesusijusių su įvestimi) (plg. *stinga tikslas* (= *tikslo*), *naudojasi pinigai* (= *pinigais*)). Objekto raiška vardininko linksniu lietuvių kalbos sistemai (išskyrus pasyvines ar beasmenes konstrukcijas) nėra būdinga. Tačiau šis linksnis pasitelkiamas pamatinei vardažodžių formai reikšti, todėl šias objekto raiškos, disertacijos autorės nuomone, klaidas galima priskirti supaprastinimo klaidoms (apie intralingvalinių klaidų tipus skaityti 5.1.4. skyriuje).

Linksnio vartojimo klaidos 1 PPT buvo vienos gausiausių, bet ne vienintelės. Moksleiviai reikšdami objektą darė ir daiktavardžio, kuriuo

perteikiamas objektas, galūnės rašybos klaidų. 13 proc. (žr. 13 paveikslą) objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, raiškos buvo netaisyklinga dėl klaidų, susijusių su nosinės *-q* rašyba (plg. *supranta mena* (= *mena*)). Dar 2 proc. visų objekto raiškos su galininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais atvejų buvo taip pat galimai susiję su galūnės rašybos klaidomis (plg. *pradžiugina gydytoja*³⁷ (= *gydytoja*)). Klaidų, kurios gali būti susijusios su rašyba, (15 proc. visų į įnagininko linksniu reiškiamą objektą sutelktų 1 PPT punktų) moksleiviai darė ir reikšdami objektą su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį. Kaip jau aptarta, atliekant PPT žodžiu, o ne raštu, šios klaidos taptų nereikšmingomis. Vis dėlto, kadangi pasirinkta tirti objekto raišką raštu, o moksleiviams gebėti kalbą vartoti ne tik sakytiniame, bet ir rašytiniame diskurse yra nemažiau svarbu, objektą perteikiančio daiktavardžio galūnės rašybos klaidos analizuojamos ir disertacijoje aprašomame tyrime. Visos galūnės rašybos klaidos 1 PPT kilo dėl nosinių raidžių trūkumo arba netaisyklingo jų vartojimo. Moksleiviai kai kuriais atvejais jų nevartojo, nors jos buvo reikalingos (plg. *pradedą ryta* (= *ryta*)), o kartais jas vartojo perdėtai (plg. *mėgaujasi orų* (= *oru*)). Pastarasis pavyzdys, kaip jau minėta, galimas interpretuoti dvejopai. Vykdydama tyrimą mokyklose disertacijos autorė pastebėjo, kad moksleivių atliktyse ši rašybos klaida (nosinės *-ų* įrašymas įnagininko linksnio daiktavardžio galūnėje) gana dažna, todėl vienos iš tyrime dalyvavusių mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų pasiteiravo apie šį rašybos atvejį. Mokytojos teigimu, GRUK moksleiviams dažnai yra primenama, kad nosinės raidės tam tikrose daiktavardžių galūnėse yra reikalingos ir jas būtina įrašyti. Pavyzdžiui, vartodami daiktavardžių daugiskaitos kilmininko linksnį moksleiviai pamiršta įrašyti nosinę *-ų* (plg. *laukti atostogu* (= *atostogu*)), todėl, kaip pasakojo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, moksleiviams yra dažnai kartojama, kad šiose daiktavardžių formose būtina vartoti nosinę *-ų*. Dėl šios priežasties nosinės *-ų* rašymas daiktavardžio galūnėje gali tapti automatizuotu procesu, nosinių raidžių rašymas daiktavardžių vienaskaitos įnagininko galūnėse (plg. *žavisi gyvenimų* (= *gyvenimu*), disertacijos autorės nuomone, gali būti hiperapibendrinimo klaida. Kai kurių moksleivių atliktyse ši klaida buvo sisteminė, buvo ne vienas moksleivis, kuris visose pavartotose daiktavardžio vienaskaitos įnagininko galūnėse vartojo nosinę *-ų* (plg. raišką: *giriasi rezultatu* (= *rezultatu*), *domisi menų* (= *menu*), *naudojasi biudžetu*

³⁷ Jeigu moksleivis norėjo pavartoti moteriškosios giminės daiktavardį įnagininko linksniu, tokia klaida laikytina linksnio vartojimo klaida. Vis dėlto jeigu tai tėra rašybos klaida, linksnį, galima manyti, norėta pavartoti tinkamą.

(= *biudžetu*). Tai leidžia daryti prielaidą, kad ši klaida gali būti susijusi tik su moksleivio nosinių raidžių rašybos įgūdžiais.

Kita vertus, negalima atmesti ir galimybės, kad moksleiviai, vartodami tokias konstrukcijas kaip *žavisi gyvenimų* (= *gyvenimu*), *mėgaujasi orų* (= *oru*) ir kt., objektą reiškė daugiskaitos kilmininko linksniu. Šią prielaidą sustiprina tai, kad ne vienas moksleivis, rašydamas objektą su šiais veiksmažodžiais vartojo vienaskaitos kilmininko linksnį (plg. *naudojasi biudžeto* (= *biudžetu*), *rūpinasi jaunimo* (= *jaunimu*), *žavisi gyvenimo* (= *gyvenimu*), *mėgaujasi oro* (= *oru*)). Taigi aptariamoms objekto raiškos klaidos gali būti vertinamos ir kaip linksnio vartojimo klaidos. Vis dėlto atsakymo į klausimą, ar moksleiviai vartodami tokias konstrukcijas kaip *žavisi gyvenimų* (= *gyvenimu*) klydo dėl netinkamų rašybos įgūdžių ar netinkamai parinkto linksnio veiksmažodžio valdomam objektui reikšti, be papildomo tyrimo pateikti negalima. Bet kuriuo atveju objekto raiška įnagininko linksniu moksleiviams kėlė daugiau sunkumų, o šio skirtumo statistinį reikšmingumą atskleidė ir ankstesniame skyriuje aprašyta ATMM analizė.

Toliau analizuojant objekto raiškos sunkumus 1 PPT pasakytina, kad pasirinktas duomenų rinkimo įrankis (PPT) neleidžia atmesti ir atvejų, kuriais moksleiviai išgirstas tikslines 1 PPT stimulo konstrukcijas keitė kitomis ar išvis jų neužrašė. Negebėjimas pakartoti tam tikros veiksmažodinės konstrukcijos, kaip jau minėta, taip pat atskleidžia mažesnę kompetenciją objekto, vartojamo su tam tikru veiksmažodžiu, raiškos požiūriu. 13 diagramoje matyti, kad veiksmažodžių valdomų linksnių požiūriu 1 PPT punktu, kuriuose atsakymas neįrašytas, skaičius panašus, objekto raiška kuriuo nors vienu linksniu neišsiskyrė.

Veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijų, kurias moksleiviai keitė kitomis, pasiskirstymas linksnių požiūriu taip pat buvo panašus. Atkreiptinas dėmesys tik į tai, kad mažiausiai (6 proc.) 1 PPT konstrukcijų moksleiviai keitė tada, kai veiksmažodis valdė kilmininko linksnį. Kaip jau aptarta, šio linksnio raiška tyrime moksleiviams kėlė statistiškai reikšmingai mažiausiai sunkumų. Vis dėlto objekto raiška kilmininku, valdomu kai kuriais veiksmažodžiais, aptariamu požiūriu kėlė daugiau keblumų negu valdomu kitais veiksmažodžiais. Daugiausia (17 proc.) moksleiviai kitokia raiška keitė konstrukciją *stokoją maisto* (1 PPT stimule pateikiama netaisyklinga raiška *stokoją maistą* (= *maisto*)). Šios konstrukcijos veiksmažodį kai kurie moksleiviai keitė neegzistuojančiais veiksmažodžiais, pavyzdžiui, *stonuoja maistą*, *stapoją maistą*, *stogoją maistą*, *stogoją maisto*, *atolaisto vaista*. Kai kurie moksleiviai visiškai pakeitė išgirsto sakinio reikšmę ir vartojo veiksmažodį *aukoti* (plg. *aukvoja maistą*, *aukvoja maisto*). Iš esmės šios

konstrukcijos nėra klaidingos, bet jomis dėl leksinės kompetencijos spragos galėjo būti išvengta vartoti nežinomą, neįvaldytą veiksmažodį, todėl ir taisyklinga objekto raiška kitu veiksmažodžiu gali pasufleruoti, kad pati veiksmažodžio su valdomu objektu raiška, pateikta PPT stimule, kelia sunkumų.

Kai kurias veiksmažodžių, kurie valdo galininko linksnį, konstrukcijas 1 PPT taip pat buvo linkstama keisti dažniau. Pavyzdžiui, konstrukciją *peikia jaunimą* (1 PPT stimule pateikiama klaidinga konstrukcija *peikia jaunimo*) keitė 23 proc. moksleivių (plg. *teikia jaunimo, teikia jaunimui, teikia jaunima, penkia jaunimai, penkino jaunimą, negerbia jaunimą* ir kt.). O labiausiai šiuo požiūriu išsiskiria konstrukcija *liaupsina vaiką* (1 PPT stimule ji pateikta taisyklinga). Ją net pusė moksleivių (39 iš 78) keitė kitomis konstrukcijomis, pirmiausia įvairiai modifikuodami veiksmažodį (plg. *liaupsi vaiką, liaupsta vaika, liaukina vaiką, kliaupsina vaikų, laisina vaiką* ir kt.). Antra, moksleiviai vietoje veiksmažodžio *liaupsina* vartojo kitus veiksmažodžius (plg. *klausosi vaiką, jaudino vaiką, teisina vaiką, jaudino vaiką* ir kt.). Gana dažnai (21 proc.) moksleiviai keitė konstrukciją ir su veiksmažodžiu, valdančiu naudininko linksnį, *nuolaidžiauja vaikui* (1 PPT stimule vartojama klaidinga konstrukcija *nuolaidžiauja vaiką (= vaikui)*). Ir šiuo atveju moksleiviai įvairiais būdais perkūrė patį veiksmažodį (plg. *nugaidžiauja vaika, nukliudžio vaiko, nuobaidžiauja vaiką* ir kt.), vartojo kitą lietuvių kalbos veiksmažodį (plg. *baudžia vaiką*). Pastebėtina, kad tiek veiksmažodis *nuolaidžiauti*, tiek jau aptarti galininko ir kilmininko linksnius valdantys veiksmažodžiai (*peikti, liaupsinti, stokoti*) yra retos vartosenos (žr. 7 lentelę). Tai ir galėjo lemti tai, kad moksleiviai dar nėra tvirtai ar visai įsisavinę šių veiksmažodžių ir jų valdymo raiškos, todėl buvo linkę kurti savitą išgirstų 1 PPT stimulo sakinių interpretaciją.

Vis dėlto palyginti neretai lietuvių kalboje vartojamą veiksmažodį *skambinti*, valdančį naudininko linksnį, 21 proc. moksleivių taip pat keitė kitais lietuvių kalbos veiksmažodžiais (plg. *palaiko draugą, skandina drauga, kalbina draugą, kaltina draugą, padeda draugui, skaudina drauga*) ar neegzistuojančiais lietuvių kalboje veiksmažodžiais (plg. *kandina draugą, skasnina draugą*). Šią moksleivių raišką, disertacijos autorės nuomone, galėjo nulemti paties duomenų rinkimo įrankis – PPT. Moksleiviai 1 PPT garso įrašė girdėjo netaisyklingą konstrukciją *skambina draugą (= draugui)*. Kadangi tyrimo dalyviai užrašydami išgirstą sakinį turėjo ir pagalvoti bei pažymėti su išgirstu teiginiu sutinka ar ne, moksleivių atmintyje galėjo išlikti būtent objekto raiška galininko linksniu, todėl jie galėjo bandyti sąmoningai ar nesąmoningai ieškoti kito veiksmažodžio, valdančio būtent galininko

linksni. Todėl ir interpretuoti minimus pavartojimo atvejus nėra paprasta. Tikėtina, kad tokią raišką pirmiausia lėmė ne paties veiksmožodžio *skambinti* ir jo valdymo raiškos įsisavinimas, bet 1 PPT stimule pateikiama klaidinga konstrukcija. Vis dėlto negalima atmesti ir to, kad pusė (39 iš 78) tyrime dalyvavusių moksleivių gebėjo šią konstrukciją užrašydami atsakymų lape pavartoti taisyklingai (*skambina draugui*). Taigi tvirtinti, kad šio veiksmožodžio ir jo valdomu linksniu reiškiamo objekto vartojimas yra taisyklingas, o konstrukcijas moksleivė keitė tik dėl 1 PPT specifikos, bet ne dėl lietuvių kalbos kompetencijos, taip pat nebūtų galima.

Tarp 1 PPT konstrukcijų, kuriose veiksmožodis valdo įnagininko linksni, išsiskiria vienas retesnės vartosenos veiksmožodis – *mėgautis*, kitas dažnesnės – *naudotis*. 14 proc. moksleivių keitė veiksmožodį *naudotis* kitais veiksmožodžiais, pavyzdžiui, dažnai vartojo konstrukciją *naudoja biudžetą*. Tai taip pat galėjo lemti tai, kad veiksmožodis su objektu 1 PPT stimule reiškiamas netaisyklingai – galininko linksniu (*naudojasi biudžetą* (= *biudžetu*)), taigi moksleiviai galėjo bandyti priderinti veiksmožodį prie objekto raiškos, o ne jo raišką prie veiksmožodžio. Vis dėlto 36 proc. moksleivių šią konstrukciją pakeitė taisyklinga *naudojasi biudžetu*. Konstrukciją su veiksmožodį *mėgautis* (1 PPT stimule vartojama konstrukcija *mėgaujasi orą* (= *oru*)) keitė 12 proc. tyrimo dalyvių. Daugelis jų modifikavo patį veiksmožodį (plg. *žvingėsi oro, sniegausi oro, mėgdavosi orą, miegosi orą*). Tai leidžia daryti prielaidą, kad pats veiksmožodis, kaip ir jo morfosintaksinė konstrukcija moksleiviams nebuvo gerai pažįstama.

Apibendrinant konstrukcijų, kurias moksleiviai atlikdami 1 PPT keitė dažniausiai, analizę, pasakytina, kad, kaip ir parodė visų 1 PPT duomenų ATMM, su tuo gali būti susijęs veiksmožodžių dažnumas. Retesnės vartosenos veiksmožodžius moksleiviai 1 PPT buvo linkę keisti dažniau ir juos keitė neegzistuojančiais veiksmožodžiais, kitaip tarus, atkartoję dar mažai pažįstamą veiksmožodį, taip, kaip prisimena, taigi dažnai netiksliai, o objektui reikšti vartojo įvairius linksnius (plg. *penkia jaunimai, penkino jaunimą, teikia jaunimo*). Tai tik įrodo, kad tam, kad objekto raiška linksniais, valdomais veiksmožodžių, būtų taisyklinga, pirmiausia turi būti atpažįstamas pats veiksmožodis ir tada gali būti aktyvuojamos jo morfosintaksinio valdymo ypatybės. Kita vertus, 1 PPT kai kuriuos dažnesnės vartosenos veiksmožodžius taip pat buvo linkstama keisti, tačiau daugiausia tokių atvejų pasitaikė tada, kai dažnesnės vartosenos veiksmožodžiai 1 PPT stimule buvo vartojami su netinkamu linksniu perteikiamu objektu. Tokiais atvejais moksleiviai buvo linkę vartoti objektui reikšti tokį linksnį, kuris vartojamas ir 1 PPT stimule, o veiksmožodį pakeisti kitu lietuvių kalbos veiksmožodžiu,

valdančiu būtent tą linksnį (plg. *naudoja biudžetą, kalbina draugą*). Taigi moksleiviai keitė konstrukcijas tiek su retesnės, tiek su dažnesnės vartosenos veiksmoždziais, tačiau tai darė kiek skirtingais būdais.

6.1.3. Klaidų analizės apibendrinimas

Atlikus sunkumų, su kuriais susidūrė GRUK moksleiviai reikšdami objektą 1 PPT, analizę, pasakytina, kad daugiausia linksnio vartojimo klaidų moksleiviai darė reikšdami objektą su veiksmoždziais, valdančiais periferinius (naudininko ir įnagininko) lietuvių kalbos linksnius (vidutiniškai 23 proc. 1 PPT punktų atlikčių sudarė linksnio vartojimo klaidos). Rečiau (vidutiniškai 13 proc. 1 PPT punktų atlikčių) netinkamus linksnius objektui reikšti moksleiviai vartojo su veiksmoždziais, valdančiais pagrindinius (galininko ir kilmininko) lietuvių kalbos linksnius. Galininko ir kilmininko linksniai taip pat buvo dažniausiai vartojami 1 PPT, t. y. šiuos linksnius moksleiviai dažniausiai (60 proc. visų linksnio vartojimo klaidų atvejų, nesusijusių su 1 PPT stimule girdimomis klaidomis) rinkosi tada, kai neturėjo kompetencijos pavartoti tinkamą veiksmoždzio valdomą linksnį. Naudininko ir įnagininko linksniai 1 PPT buvo vartojami rečiau, objekto raiška šiais linksniais sudarė 28 proc. linksnio vartojimo klaidų, nesusijusių su 1 PPT stimulu. O 13 proc. linksnio pavartojimo klaidų padaryta su vietininko ir vardininko linksniais.

Primintina, kad ATMM analizė, į kurios modelį įtrauktos ne tik linksnio vartojimo klaidos, bet visi objekto raiškos sunkumai (galūnės rašybos klaidos, pakeistos konstrukcijos ir kt.), atskleidė, kad statistiškai reikšmingai tarpusavyje skiriasi tik įnagininko ir kilmininko linksniais perteikiamo objekto raiškos taisyklumas. Statistinė analizė atskleidė, kad didžiausią galimybę taisyklingai reikšti objektą moksleiviai turi tada, kai veiksmoždziai valdo kilmininko linksnį, o mažesnę galimybę – kai veiksmoždziais valdo įnagininko linksnį. Tai, kad kilmininko linksnį objektui reikšti moksleiviai renkasi itin dažnai, atskleidė ir kokybinė duomenų analizė, kurią atlikus ryškėja tendencija, kad objekto raiška pagrindiniais lietuvių kalbos linksniais (tik linksnio vartojimo klaidų požiūriu) yra taisyklingesnė ir dažnesnė GRUK moksleivių lietuvių kalbos atliktyse. Vis dėlto šią tendenciją reikia tikrinti didesnio masto tyrimais, pritaikant hipotezei tinkamą ir pakankamą duomenų skaičių ir jų analizę.

Kokybinė duomenų analizė atskleidė ir tai, kad moksleivių objekto raiškai lietuvių kalba būdingos įvairios intralingvalinės klaidos. Manytina, kad moksleiviai yra linkę hiperapibendrinti tam tikras objektą perteikiančių

daiktavardžių galūnių rašybos klaidas (plg. *domisi menų*) ir kanoninę objekto raišką galininko linksniu (plg. *trūksta laiką* (= *laiko*). Taip pat tyrimo dalyviai objektui reikšti dažnai pasitelkdavo dažniausią lietuvių kalbos linksnį – kilmininką (plg. *naudojasi biudžeto* (= *biudžetu*), o tokia raiška gali būti siejama su per dažnos vartosenos klaidomis. Nedidelė dalis moksleivių buvo linkusi ir paprastinti objekto raišką lietuvių kalba, objektui reikšti pasitelkdami pamatinį lietuvių kalbos linksnį – vardininką (plg. *prašo remontas*). Taip pat spėtina, kad keisdami kai kurias veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijas kitomis konstrukcijomis moksleiviai taikė ir vengimo strategiją – nebūdami tikri, kaip taisyklingai reikšti kai kurias 1 PPT konstrukcijas, moksleiviai galėjo jų išvengti pakeisdami veiksmažodį (plg. konstrukcija *liaupsina vaiką* keičiama į *jaudino vaiką*) ar visą PPT teiginį ir jo prasmę. Vis dėlto nors sudarant 1 PPT ir buvo stengiamasi išvengti galimos rusų kalbos įtakos, kokybinė duomenų analizė atskleidė, kad ir 1 PPT atliktyse galima išvelgti interlingvalinių klaidų, kai, pavyzdžiui, gyvas būtybes perteikiančių daiktavardžių vienaskaitos galininko ir kilmininko linksnių raiška rusų kalboje sutampa, ir jiems tampa sudėtingiau pastebėti ir ištaisyti netaisyklingą objekto raišką, kaip konstrukcijoje *gerbia mero* (= *merą*)).

Galiausiai atlikta kokybinė moksleivių atlikčių analizė patvirtino tai, ką atskleidė ATMM rezultatai. Daugiausia sunkumų moksleiviams kėlusios veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijos 1 PPT dažnai būdavo vartojamos su retos vartosenos veiksmažodžiais. Objekto raiška linksniais, valdomais veiksmažodžiais, neabejotinai yra susijusi su tuo, kaip gerai ir ar išvis yra įsisavintas pats veiksmažodis. 1 PPT atliktys rodo, kad moksleiviams susidūrus su retesnės vartosenos veiksmažodžiais yra sunkiau ne tik reikšti objektą, bet ir atpažinti patį veiksmažodį. Kai lietuvių kalbos veiksmažodis nėra įsisavintas, moksleivių atmintyje negali būti išlikusi ir su juo sudaromų konstrukcijų su objektu morfosintaksinė struktūra.

6.2.2 PPT rezultatų analizė

Kaip jau buvo minėta, 2 PPT dėmesys sutelkiamas į daiktavardžių linksniavimo sistemą ir jos poveikį objekto raiškos taisyklingumui. Dėl šios priežasties į 2 PPT įtraukti įvairių linksniavimo paradigmu (sudarantių penkias lietuvių kalbos linksniuotes) daiktavardžiai, siekiama patikrinti, ar skirtingoms linksniuotėms priklausantys daiktavardžiai, 2 PPT reiškiantys objektą, yra vartojami reikšmingai skirtingu taisyklingumu. Tikrinama ir tai, ar galimi skirtumai susiję su linksniavimo paradigmu produktyvumu lietuvių kalboje. Kaip ir 1 PPT atveju, analizuojant 2 PPT, tikrinama ir tai, ar savo

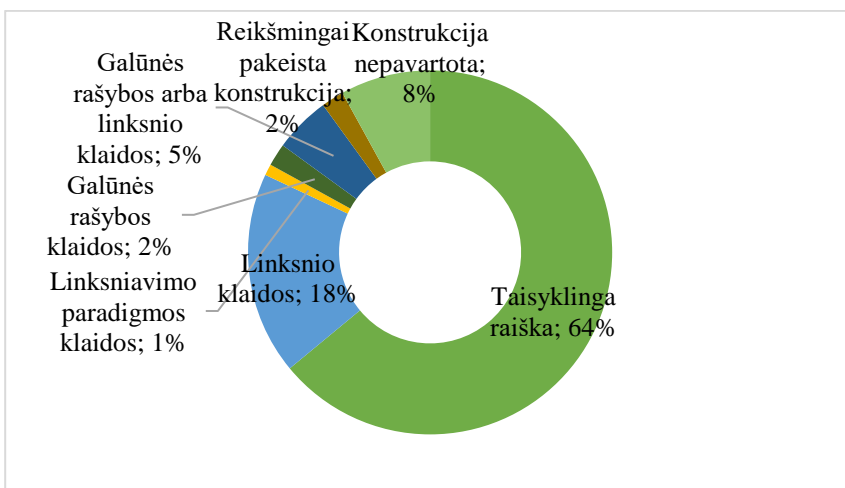
taisyklingumu išsiskiria objekto raiška kuriais nors linksniais. Taigi linksniai ir daiktavardžio linksniuotės yra veiksniai, į kurių įtaką objekto raiškai 2 PPT sutelkiamas dėmesys.

2 PPT, kaip ir pirmą, atliko 78, tačiau jau kiti tų pačių keturių Vilniaus GRUK moksleiviai. Tolesniame skyriuje aprašoma statistinė 2 PPT duomenų analizė: pasitelkus apibendrintus tiesinius mišriuosius modelius, atsakoma į klausimą, kurie lingvistiniai veiksniai (pvz., daiktavardžio linksniuotė, veiksmažodžio valdomas linksnis ir kt.) reikšmingai susiję su GRUK moksleivių objekto raiškos taisyklingumu. 6.2.2. skyriuje pritaikius klaidų analizės metodą, išsamiau analizuojami objekto raiškos lietuvių kalba sunkumai, kilę atliekant 2 PPT.

6.2.1. Kiekybinė 2 PPT rezultatų analizė

6.2.1.1. Pirminis ATMM modelis

2 PPT sudarė 28 punktai su sakiniais, kuriuose užkoduotos konstrukcijos, sudarytos iš veiksmažodžio ir objekto, reiškiamo veiksmažodžio valdomu linksniumi (išsamiau apie 2 PPT struktūrą skaityti 5.1.2.2.3. skyriuje). Kadangi šį testą atliko 78 moksleiviai, iš viso analizuoti 2184 punktai. 64 proc. iš jų buvo objekto raiškos požiūriu buvo taisyklingi. Primintina, kad 1 PPT moksleiviai objektą reišė 51 proc. taisyklingumu. Kaip atskleidė ATMM, 1 PPT rezultatams įtakos turėjo veiksmažodžių vartosenos dažnumas. Sudarant 2 PPT, priešingai negu pirmą, buvo vengta itin retos vartosenos veiksmažodžių, nes tai nebuvo šio PPT klausimo židiny, taigi stengtasi išvengti, kad tai darytų papildomos įtakos objekto raiškos taisyklingumui. Veiksmažodžių vartosenos dažnumas, kaip ir visame tyrime, buvo tikrinamas Utkos (2009) „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“. Rečiausiai vartojamo veiksmažodžio dažnumas 2 PPT – 67 pavartojimo atvejai, užfiksuoti žodyne. Gali būti, kad retos vartosenos veiksmažodžių neįtraukimas į testą lėmė tai, kad 2 PPT rezultatai yra geresni negu 1 PPT. Vis dėlto ne visais atvejais tiriamieji testą atliko puikiai. Kaip 15 paveiksle matyti, 18 proc. visų 2 PPT punktų buvo atlikta objektą reišiant netinkamu linksniumi (plg. *mėgsta vanduo* (= *vandenį*), *prieštarauja mokinio* (= *mokiniui*) ir pan.). 8 proc. punktų moksleiviai visai nepavartojo tikslinės konstrukcijos – t. y. visai neužrašė PPT stimulo ar, pavyzdžiui, pateikė tik sakinio dalį (plg. *Mokiniai mėgsta*). 2 proc. testo atlikti reikšmingai keičiant tikslinę konstrukciją (plg. 2 PPT stimulo konstrukcija *laukia sniegą* (= *sniego*) moksleivio keičiama į konstrukciją *mėgsta sniegą*).

15 pav. Objekto raiška 2 PPT.

2 proc. punktų teste buvo atlikti padarant galūnės rašybos klaidų (plg. *prieštarauja mokiniuj* (= *mokiniui*)), o dar 5 proc. – padarant klaidų, kurios gali būti siejamos tiek su rašyba, tiek su netinkamo linksnio priskyrimu objektui (plg. *bijo nesekmes* (= *nesėkmės*)). Ir tik 1 proc. 2 PPT punktų atvejų (16 iš 2184) buvo tokie, kai objektui reikšti pavartotas tinkamas linksnis, tačiau parinkta netinkama linksniavimo paradigma (plg. *domisi šalia* (= *šalimi*)). Linksniavimo paradigmos klaidų buvo galima įžvelgti ir kai kuriais objekto raiškos netinkamu linksniu atvejais (plg. *domisi šaliaq* (= *šalimi*)). Pastebėtina, kad 1 PPT, kuriame objektui reikšti buvo atrinkti tik pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiai (vns. nom. *-as*), linksniavimo paradigmos klaidų tebuvo 3, taigi matyti, kad į testą įtraukus įvairių linksniavimo paradigimų daiktavardžių, ir daiktavardžio linksniavimo sistemos klaidų pasitaiko nežymiai, bet daugiau. Tiek linksniavimo, tiek visi kiti paminėti sunkumai, su kuriais susidurta 2 PPT išsamiau aptariami 6.2.2. skyriuje.

Kaip jau minėta, šiame skyriuje keliamas tikslas atsakyti į klausimą, kokie lingvistiniai veiksniai darė įtakos objekto raiškos 2 PPT taisyklingumui. Tikslui pasiekti pasitelkti ATMM. Kaip ir 1 PPT, 2 PPT ATMM dvinaris priklausomasis kintamasis – taisyklinga arba netaisyklinga (ar išvis nepavartota) objekto raiška. Pradinio modelio nepriklausomųjų kintamųjų sąrašą sudarė veiksniai, pateikiami 10 lentelėje. Pirmiausia kaip nepriklausomasis kintamasis į aptariamo testo ATMM įtraukta objektą perteikiančio daiktavardžio linksniuotė. Sudarant 2 PPT atskaitos taškas buvo skirtingos linksniavimo paradigmos, vis dėlto siekiant, kad statistinei analizei

pakaktų duomenų, linksniavimo paradigmos sustambintos iki linksniuočių (žr. 10 lentelę).

Primintina, kad sudarant 2 PPT buvo kreipiamas dėmesys ir į linksniavimo paradigų produktyvumą lietuvių kalboje. Prieš atlikdama šiame skyriuje aprašomą ATMM analizę, disertacijos autorė atliko ATMM, į kuruos įtraukė kaip tolydųjį nepriklausomąjį kintamąjį logaritmiškai transformuotą linksniavimo paradigų dažnumą LKŽE, tačiau statistinė analizė parodė, kad šis veiksnys neturi reikšmingos įtakos objekto raiškos taisyklingumui 2 PPT. Taigi linksniavimo paradigų produktyvumas nėra tiesiogiai susijęs su GRUK moksleivių lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumu. Vis dėlto pastebėtina, kad siekiant iširti linksniavimo paradigų vartosenos dažnumo poveikį objekto raiškos taisyklingumui pirmiausia reikėtų išanalizuoti, kaip dažnai lietuvių kalboje yra vartojami skirtingų linksniavimo paradigų daiktavardžiai. Tačiau tai reikalautų atskiro tyrimo, nes disertacijos rengimo metu nebuvo reprezentatyvaus ir subalansuoto lietuvių kalbos tekstyno, kuriame būtų morfologiškai anotuotos daiktavardžių linksniavimo paradigmos.

Vis dėlto, disertacijos autorės nuomone, į linksniavimo paradigmas ir linksniuotes galima žvelgti ne tik per vartosenos dažnumo ar produktyvumo prizmę. Linksniavimo paradigma ar linksniuotė gali išsiskirti ne tik tuo, kiek daug lietuvių kalbos daiktavardžių sudaromi būtent su ja, tačiau kai kurių linksniuočių formos gali būti ryškesnės, taigi lengviau įsimenamos, skaidresnės, kai kurias formas gali būti linkstama hiperapibendrinti (plg. *google* paieškos sistemoje pasitaikęs ne vienas vienaskaitos įnagininko formos *kompiuterimi* vartosenos atvejis, pavyzdžiui, *draugauja su kompiuterimi*). Todėl disertacijos autorės nuspręsta skirtingas linksniuotes į ATMM įtraukti kaip atskirą kategorinį kintamąjį ir patikrinti, ar šis veiksnys daro poveikį objekto raiškos taisyklingumui 2 PPT.

Į analizę kaip nepriklausomasis kintamasis įtrauktas ir veiksmožodžio valdomas linksniai (kaip ir 1 PPT jų buvo keturios: galininko, kilmininko, naudininko ir įnagininko linksniai). Kadangi linksniuotės ir linksniai yra tarpusavyje susiję veiksniai (disertacijos autorės nuomone, objekto raiška kai kurių linksniuočių daiktavardžiais gali kelti daugiau sunkumų nebūtinai su visais, o tik kai kuriuos linksnius valdančiais veiksmožodžiais), į ATMM analizę šie du veiksniai įtraukti pažymint galimą sąveiką (angl. *interaction*) tarp jų. Likusieji nepriklausomieji kintamieji sutapo su 1 PPT: veiksmožodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumai, konstrukcijos 2 PPT stimule taisyklingumas. Primintina, kad veiksmožodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumo poveikio sudarant 2 PPT siekta išvengti, nes į šį klausimą nebuvo

sutelktas PPT dėmesys, todėl siekta, kad kuo mažiau papildomų veiksmų galėtų daryti įtakos PPT rezultatams. Vis dėlto į testą nebuvo įmanoma įtraukti identiško dažnumo leksemų, todėl veiksmažodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumai į modelį įtraukti tik siekiant patikrinti, ar net ir tada, kai parenkami neretos vartosenos veiksmažodžiai ar daiktavardžiai, šis vartosenos dažnumas nedaro įtakos ATMM rezultatams. Kaip jau aptarta 5.4.1. skyriuje, į ATMM įtraukti ir du atsitiktinio poveikio parametrai – tyrimo dalyvis, atlikęs 2 PPT, ir atskira veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcija.

10 lentelė. Objekto raiškos 2 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.

Konstrukcija	Objekto raiškos taisyklingumas 2 PPT	Linksnuiotė	Linksnivavimo paradigma	Veiksmažodžio vartosenos dažnumas 1 mln. žodžių ³⁸	Veiksmažodžio valdomas linksnis	Daiktavardžio vartosenos dažnumas 1 mln. žodžių	Konstrukcijos taisyklingumas garso įrašė (T – konstrukcija vartojama taisyklingai, N – netaisyklingai)
<i>laukia rudens</i>	88%	<i>i</i>	vienuolikta	344	Kilm.	116	T
<i>trūksta patirties</i>	88%	<i>i</i>	devinta	94	Kilm.	152	T
<i>nori poilsio</i>	87%	<i>(i)a</i>	trečia	1350	Kilm.	70	T
<i>bijo nesėkmės</i>	87%	<i>ė</i>	aštunta	107	Kilm.	50	T
<i>pradeda rytą</i>	82%	<i>(i)a</i>	pirma	900	Gal.	309	N (<i>pradeda ryto</i>)
<i>prieštarauja mokiniui</i>	81%	<i>(i)a</i>	trečia	74	Naud.	129	T
<i>mėgsta vandenį</i>	79%	<i>i</i>	vienuolikta	146	Gal.	861	T
<i>prieštarauja profesoriui</i>	78%	<i>(i)u</i>	penkta	74	Naud.	119	N (<i>prieštarauja profesorių</i>)
<i>naudojasi valdžia</i>	78%	<i>(i)o</i>	septinta	137	Įnag.	272	T
<i>baigia dieną</i>	74%	<i>(i)o</i>	šešta	393	Gal.	1085	T
<i>mėgsta žuvis</i>	73%	<i>i</i>	devinta	146	Gal.	257	T
<i>organizuoja šventę</i>	73%	<i>ė</i>	aštunta	323	Gal.	141	T
<i>rūpinasi šuniu</i>	72%	<i>i</i>	vienuolikta	124	Įnag.	105	N (<i>rūpinasi šunį</i>)
<i>naudojasi kompiuteriu</i>	71%	<i>(i)a</i>	trečia	137	Įnag.	239	N (<i>naudojasi kompiuterį</i>)
<i>skambina draugui</i>	65%	<i>(i)a</i>	pirma	618	Naud.	350	N (<i>skambina draugą</i>)

³⁸ Veiksmažodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumas statistinėje analizėje buvo logaritmiškai transformuoti.

Lentelės tęsinys.

<i>supranta mokinį</i>	65%	<i>(i)a</i>	trečia	604	Gal.	129	N (<i>supranta mokinio</i>)
<i>tenka vagiui</i>	65%	<i>i</i>	dešimta	465	Naud.	55	T
<i>rūpinasi jaunimu</i>	63%	<i>(i)a</i>	pirma	124	Įnag.	140	T
<i>tenka šeimai</i>	60%	<i>(i)o</i>	šešta	465	Naud.	479	N (<i>tenka šeimą</i>)
<i>domisi muzika</i>	59%	<i>(i)o</i>	šešta	82	Įnag.	203	N (<i>domisi muziką</i>)
<i>laukia sniego</i>	47%	<i>(i)a</i>	pirma	344	Kilm.	141	N (<i>laukia sniegą</i>)
<i>myli sūnų</i>	46%	<i>(i)u</i>	ketvirta	123	Gal.	263	N (<i>myli sūnaus</i>)
<i>skambina seseriai</i>	40%	<i>i</i>	dvylikta	67	Naud.	185	N (<i>skambina seserį</i>)
<i>vengia diskusijos</i>	38%	<i>(i)o</i>	šešta	101	Kilm.	98	N (<i>vengia diskusiją</i>)
<i>domisi šalimi</i>	37%	<i>i</i>	devinta	82	Įnag.	971	N (<i>domisi šalį</i>)
<i>nori valdžios</i>	37%	<i>(i)o</i>	septinta	1350	Kilm.	272	N (<i>nori valdžią</i>)
<i>gerbia valdžią</i>	35%	<i>(i)o</i>	septinta	655	Gal.	272	N (<i>gerbia valdžios</i>)
<i>išvengia pavojaus</i>	18%	<i>(i)u</i>	ketvirta	116	Kilm.	111	N (<i>išvengia pavojui</i>)

Į pradinį ATMM modelį įtraukus visus minėtus nepriklausomuosius kintamuosius, palaipsniui buvo šalinami statistiškai reikšmingo poveikio priklausomajam kintamajam nedarantys veiksniai, kol galutiniame modelyje liko tik reikšmingi nepriklausomieji kintamieji: daiktavardžio linksniuotės ir veiksmožodžio valdomo linksnio sąveika, konstrukcijos 2 PPT stimule taisyklingumas (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. *Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametru įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	1,568 (0,42), $p = 0,000^{***}$	
b ₁ (linksniuotė – <i>ė</i>)	-1,559 (0,697), $p = 0,025^*$	
b ₂ (linksniuotė – <i>i</i>)	-1,309 (0,598), $p = 0,028^*$	
b ₃ (linksniuotė – (<i>io</i>))	-2,003 (0,534), $p = 0,000^{***}$	
b ₄ (linksniuotė – (<i>iu</i>))	-1,786 (0,618), $p = 0,003^{**}$	
b ₅ (linksnis – naudininkas)	-0,754 (0,537), $p = 0,16$	
b ₆ (linksnis – kilmininkas)	-1,06 (0,536), $p = 0,048^*$	
b ₇ (linksnis – įnagininkas)	-1,265 (0,532), $p = 0,018^*$	
b ₈ (taisyklingas įrašo punktas)	1,492 (0,297), $p = 0,000^{***}$	
b ₉ (linksniuotė – <i>i</i> : naudininkas)	-0,079 (0,782), $p = 0,919$	
b ₁₀ (linksniuotė – (<i>io</i>): naudininkas)	1,827 (0,853), $p = 0,032^*$	
b ₁₁ (linksniuotė – (<i>iu</i>): naudininkas)	2,875 (0,903), $p = 0,001^{**}$	
b ₁₂ (linksniuotė – <i>ė</i> : kilmininkas)	2,374 (0,94), $p = 0,012^*$	
b ₁₃ (linksniuotė – <i>i</i> : kilmininkas)	2,38 (0,776), $p = 0,002^{**}$	
b ₁₄ (linksniuotė – (<i>io</i>): kilmininkas)	0,746 (0,775), $p = 0,336$	
b ₁₅ (linksniuotė – (<i>iu</i>): kilmininkas)	-1,007 (0,911), $p = 0,269$	
b ₁₆ (linksniuotė – <i>i</i> : įnagininkas)	1,3 (0,848), $p = 0,125$	
b ₁₇ (linksniuotė – (<i>io</i>): įnagininkas)	2,191 (0,739), $p = 0,003^{**}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	3,162	1,778
testo punktas	0,172	0,414

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Iš 11 lentelėje pateikto modelio matyti, kad linksniuotė ir linksnis sąveikauja tarpusavyje, t. y. objekto raiška kai kurių linksniuotėių daiktavardžiais reikšmingai skiriasi, kai objektas vartojamas su kai kuriuos linksnius valdančiais veiksmoždžiais, ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, pirminio

ATMM modelio analizė rodo, kad kai objektas 2 PPT buvo reiškiamas *-(i)o* linksniuotės daiktavardžiais, su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, buvo vartojamas taisyklingiau negu su galininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais. Siekiant detalios linksniuotės ir linksnio įtakos objekto raiškos taisyklingumui analizės, sudaryti paskiri modelius atskirioms linksniavimo paradigoms ir atskiriems linksniams. Taigi išsamiau, kurie lingvistiniai veiksniai ir kokiomis aplinkybėmis reikšmingai veikia moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumą, šiame skyriuje bus aptariama analizuojant paskirus skirtingų linksnių ir linksniuočių modelius.

6.2.1.2. Objekto raiškos paskirais linksniais 2 ppt analizė

Pirmiausia disertacijos autorės sudarytas modelis tik objekto, vartojamo su galininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais, raiškai tirti. Į šį modelį įtraukti nepriklausomieji kintamieji, kurie buvo reikšmingi pirminiame (viso 2 PPT punktų) modelyje (žr. 11 lentelę): daiktavardžio linksniuotė ir stimulo taisyklingumas. ATMM analizė parodė, kad kai veiksmažodis valdo galininko linksnį, galimybė objektą reikšti taisyklingai *é, i, (i)o* ir *(i)u* linksniuočių daiktavardžiais yra reikšmingai mažesnė negu *(i)a* linksniuotės³⁹ daiktavardžiais (žr. 12 lentelę). Tai, ar 2 PPT punktas stimule pateikiamas taisyklingai, taip pat išlieka svarbus veiksnys: kai 2 PPT stimule objekto raiška taisyklinga, reikšmingai išauga galimybė, kad moksleivis taip pat taisyklingai reikš objektą, lyginant ją su netaisyklingos objekto raiškos 2 PPT stimule atvejais. Kaip jau buvo minėta, tai, disertacijos autorės nuomone, logiška PPT užduoties pobūdžio pasekmė – kai moksleiviams pateikiama taisyklinga objekto raiška, jie gali šią raišką tiesiog atkartoti, o netaisyklingi PPT stimulo punktai reikalauja patiems sudaryti taisyklingą objekto raiškos konstrukciją.

³⁹ Linksniuotė *-(i)a*, kaip dažniausiai vartojama LKŽE (žr. 5.1.2.2.3. skyrių) ir kaip produktyviausia (pavyzdžiui, sudarant naujažodžius) lietuvių kalboje (plg. Kamandulytė-Merfeldienė 2010), GLMM nustatyta kaip numatytoji kintamojo reikšmė, su kuria analizėje lyginamos likusios linksniuotės.

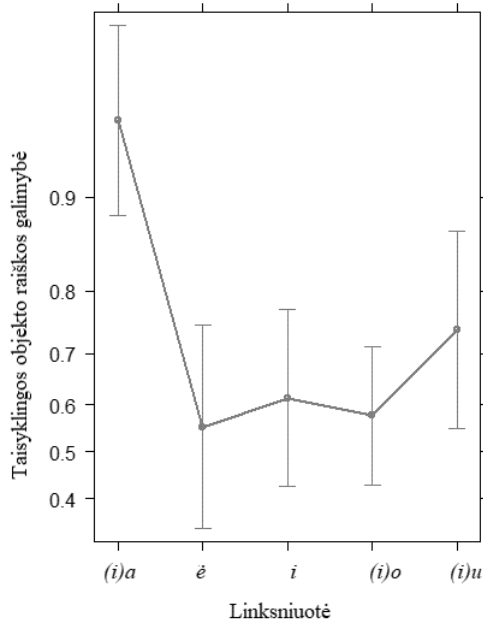
12 lentelė. *Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos galininku taisyklingumui 2 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b_0 (laisvasis narys)	1,563 (0,322), $p = 0,000^{***}$	
b_1 (linksniuotė – <i>ė</i>)	-2,648 (0,63), $p = 0,000^{***}$	
b_2 (linksniuotė – <i>i</i>)	-2,4 (0,585), $p = 0,000^{***}$	
b_3 (linksniuotė – (<i>io</i>))	-2,551 (0,418), $p = 0,000^{***}$	
b_4 (linksniuotė – (<i>iu</i>))	-1,81 (0,4), $p = 0,000^{***}$	
b_5 (taisyklingas įrašo punktas)	2,6 (0,482), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	3,009	1,735
testo punktas	0,012	0,109

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Daiktavardžio linksniuočių poveikis objekto, vartojamo su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, raiškos taisyklingumui iliustruojamas 16 diagramoje. Kai objektą perteikia *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiai, galimybė objektą su veiksmažodžiais, kurie valdo galininko linksnį, reikšti taisyklingai išauga, lyginant šią raišką su objekto, perteikiamo kitų linksniuočių daiktavardžiais, taisyklingumu 2 PPT. Konstrukcijos su *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais (*pradedą rytą; supranta mokinį*) – nors testo stimule ir buvo pateiktos netaisyklingai (o tai, kaip rodo ATMM, turi svarios įtakos moksleivių rezultatams), vis dėlto buvo vartojamos, palyginti, taisyklingai (konstrukcija *pradedą rytą* vartojama 82 proc. tikslumu, o *supranta mokinį* – 65 proc.). Vis dėlto, pavyzdžiui, *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiu (konstrukcijoje *myli sūnų*) ir *-(i)o* linksniuotės daiktavardžiu (konstrukcijoje *gerbia valdžią*) perteikiami objektai (2 PPT stimule taip pat pateikiami netaisyklingai) buvo vartojami kur kas mažiau taisyklingai (konstrukciją *myli sūnų* taisyklingai vartojo 46 proc. tiriamųjų, o *gerbia valdžią* – 35 proc.). Taigi ATMM analizė ir parodo, kad šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Vis dėlto pastebėtina, kad daugeliu atvejų vienai linksniavimo paradigmam priklausantys daiktavardžiai, kurie reiškia objektą vienu iš keturių veiksmažodžio valdomų linksnių, pasikartoja teste tik vieną ar du kartus (žr. 10 lentelę), todėl šie ir toliau pateikiami apibendrinimai visai linksniavimo paradigmam, pasiremiant ATMM, yra sąlyginiai, jie tik leidžia

spėti, kad įtakos objekto raiškos taisyklingumui šiuo atveju turi būtent daiktavardžio linksniuotė.

16 pav. Objekto su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, raiškos 2 PPT skirtingų linksniuočių daiktavardžiais taisyklingumas.

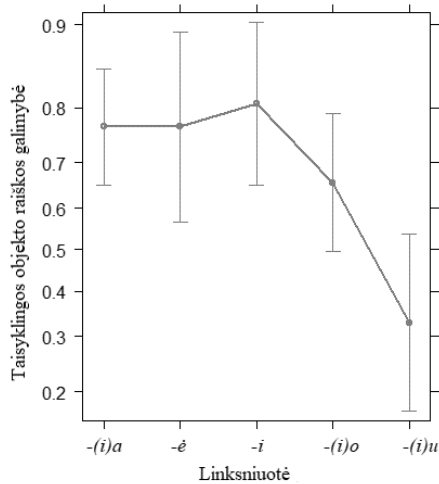
Taip pat ATMM analizė buvo atlikta sudarant modelį konstrukcijų, kuriose veiksmažodis valdo kilmininko linksnį, taisyklingumui ir jo sąveikai su linksniuotėmis tirti. Remiantis 13 lentelėje pateiktu ATMM modeliu, į mažesnį modelį įtraukti nepriklausomieji kintamieji, kaip ir analizuojant objekto raišką su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, yra du – linksniuotė ir 2 PPT stimulo taisyklingumas. Kaip iš 13 lentelės matyti, jeigu 2 PPT punkto stimulus buvo taisyklingas, tai moksleiviai tą punktą vartojo taip pat taisyklingiau. Statistiškai reikšmingai sunkiau objektą moksleiviams sekėsi reikšti tik jį perteikiant $-(i)u$ linksniuotės daiktavardžiais.

13 lentelė. *Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos kilmininku taisyklingumui 2 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	-0,141 (0,313), $p = 0,653$	
b ₁ (linksniuotė – <i>ė</i>)	0,000 (0,531), $p = 1$	
b ₂ (linksniuotė – <i>i</i>)	0,225 (0,469), $p = 0,632$	
b ₃ (linksniuotė – (<i>i</i>) <i>o</i>)	-0,546 (0,332), $p = 0,099$	
b ₄ (linksniuotė – (<i>i</i>) <i>u</i>)	-1,911 (0,444), $p = 0,000^{***}$	
b ₅ (taisyklingas įrašo punktas)	2,679 (0,483), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	1,996	1,413
testo punktas	0,000	0,000

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Tai, kaip, lyginant su *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais, mažėja galimybė objektą reikšti taisyklingai jį perteikiant *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais, iliustruojama 17 paveiksle. Vis dėlto verta dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiu reiškiamas objektas, kuris vartojamas su kilmininko linksnį valdančiu veiksmožodžiu, tebuvo vienas. Konstrukcija, kuri 2 PPT stimule buvo pateikta netaisyklingai (*išvengia pavoju* = *pavojaus*) moksleivių buvo vartojama tik 18 proc. taisyklingumu. Taigi ji itin išsiskyrė iš visų 2 PPT atlikčių. Šios konstrukcijos vartojimo 2 PPT taisyklingumas statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo konstrukcijų, kuriose objektas perteikiamas *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais (taisyklingai 2 PPT stimule pateikta konstrukcija *nori poilsio* moksleivių vartota 87 proc. taisyklingumu, o netaisyklinga 2 PPT stimulo konstrukcija *laukia sniegą* (= *sniegą*) – 47 proc. taisyklingumu).

17 pav. Objekto su veiksmazodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, raškos 2 PPT skirtingų linksniuotė daiktavardžiais taisyklingumas.

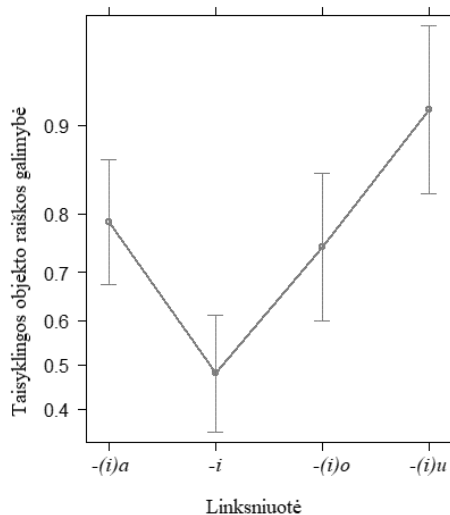
ATMM modelis, į kurį įtraukta objekto raška su veiksmazodžiais, valdančiais naudininko linksnį, pateikiamas 14 lentelėje. Pirmiausia šis modelis dar kartą patvirtina, kad GRUK moksleiviai objektą reiškę taisyklingiau tada, kai 2 PPT punktai garso įrašė buvo pateikiami taisyklingi. Tačiau reikšmingas buvo ir kitas veiksnys – objekto raška kai kurių linksniuotė daiktavardžiais taip pat statistiškai reikšmingai išsiskyrė.

14 lentelė. Daiktavardžio linksniuotė įtakos objekto raškos naudininku taisyklingumui 2 PPT modelis.

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b_0 (laisvasis narys)	0,848 (0,309), $p = 0,006^{**}$	
b_1 (linksniuotė – i)	-1,388 (0,294), $p = 0,000^{***}$	
b_2 (linksniuotė – $(i)o$)	-0,229 (0,362), $p = 0,527$	
b_3 (linksniuotė – $(i)u$)	1,027 (0,404), $p = 0,011^*$	
b_4 (taisyklingas įrašo punktas)	1,3885 (0,294), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,77	1,664
testo punktas	0,000	0,000

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Pirmiausia pastebėtina, kad objekto raiška linksniuotės *-(i)u* daiktavardžiu buvo taisyklingsnė negu *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais. Konstrukcija *prieštarauja profesoriui* (2 PPT stimule vartojama netaisyklinga konstrukcija *prieštarauja profesorių*) teste pavartota 78 proc. taisyklingsumu. O netaisyklinga 2 PPT stimulo konstrukcija *skambina draugą* (= *draugui*), kurioje objektą perteikiantis daiktavardis yra *-(i)a* linksniuotės, pavartota tik 65 proc. taisyklingsumu, o taisyklinga 2 PPT stimule pateikta konstrukcija *prieštarauja mokiniui* – jau 81 proc. taisyklingsumu. ATMM analizė parodė, kad konstrukcija *prieštarauja profesoriui* pavartota reikšmingai taisyklingsiau negu konstrukcijos su *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais (žr. 18 paveikslą). Vis dėlto pastebėtina, kad iš esmės tiek *-(i)a*, tiek *-(i)u* linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė sutampa. Todėl ir objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais šį linksnį, rezultatai gali skirtis, lyginant su kitų linksnių vartojimu. Žinoma, ši prielaida yra daroma remiantis tik vienu atveju, todėl, be abejonės, ją reikėtų tikrinti didesnio masto, būtent į linksniuočių ir linksnių raišką sutelktu tyrimu.

18 pav. Objekto su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, raiškos 2 PPT skirtingų linksniuočių daiktavardžiais taisyklingsumas⁴⁰.

Analizuojant daiktavardžio linksniuotės įtaką reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, paaiškėjo ir tai, kad *-i* linksniuotei priklausančius daiktavardžius pavartoti taisyklingsai 2 PPT

⁴⁰ Linksniuotei *-ė* priklausančių daiktavardžių, kurie perteiktų objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, 2 PPT nebuvo.

moksleiviams sekėsi reikšmingai sunkiau negu *-(i)a* (taigi ir *-(i)u*) linksniuotės daiktavardžius (18 paveiksle iliustruojama galimybė taisyklingai perteikti objektą skirtingų linksniuočių daiktavardžiais). 2 PPT stimule pateikta taisyklinga konstrukcija *tenka vagiui* moksleivių buvo pavartota 65 proc. taisyklingumu, o netaisyklinga konstrukcija *skambina seserį* (= *seseriai*) – tik 40 proc. taisyklingumu. Taigi reiškiant objektą tiek su galininko linksnį, tiek su naudininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais, išryškėjo tai, kad moksleiviams sekėsi sunkiau perteikti objektą šios linksniuotės daiktavardžiais. Viena vertus, šiai linksniuotei priklausančios linksniavimo paradigmos yra palyginti retos lietuvių kalboje (žr. 3 lentelę 5.1.2.2.3 skyriuje), kita vertus, dalis šios linksniuotės daiktavardžių turi savitas linksnių galūnes, yra senojo priebalsinio kamieno daiktavardžiai (pvz., *sesuo, vanduo*, plg. DLKG 1994), taigi santykiškai jas galima vadinti ir išimtimis. Galima daryti prielaidą, kad objekto raišką apsunkina pati linksniuotė, kuriai priklauso objektą perteikiantis daiktavardis.

2 PPT reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, statistiškai reikšmingo linksniuotės, kuriai priklauso objektą perteikiantis daiktavardis, poveikio ATMM analizė neparodė (žr. 15 lentelę). Pastebėtina, kad objekto raiškai įnagininko linksniu įtakos neturėjo ir tai, ar 2 PPT stimulus buvo pateikiamas taisyklingas ar ne. Taigi, kas lėmė tai, kad vienos konstrukcijos buvo vartojamos taisyklingiau už kitas, nėra iki galo aišku. Pastebėtina, kad iš visų objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, atvejų žemesniais rezultatais išsiskyrė dvi konstrukcijos: *domisi muziką* (= *muzika*) (taisyklingumas – 59 proc.) ir *domisi šalį* (= *šalimi*) (taisyklingumas – 37 proc.) (kitų konstrukcijų taisyklingumą žr. 10 lentelėje). Galima spėti, kad kai veiksmažodis valdo įnagininko linksnį, ypač svarbus pats veiksmažodis, kaip gerai jis yra įsisavintas kalbos vartotojo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad veiksmažodis *domėtis* nėra labai retas, tačiau iš visų įnagininko linksnį valdančių veiksmažodžių, kurie įtraukti į 2 PPT, yra rečiausias (jo dažnumas Utkos (2009) sudarytame „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ – 82 pavartojimo atvejai). Gali būti, kad ir šis veiksnys buvo lemtingas, tačiau bendroji ATMM analizė nerodė, kad veiksmažodžio dažnumas darytų įtakos visiems 2 PPT rezultatams. Todėl iš turimų duomenų galima daryti tik atsargias prielaidas apie veiksmažodžio įtaką reiškiant objektą skirtingų linksniuočių daiktavardžiais įnagininko linksniu.

15 lentelė. *Daiktavardžio linksniuočių įtakos objekto raiškos įnagininku taisyklingumui 2 PPT modelis⁴¹.*

Fiksuoti parametrai	Parametų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	0,859 (0,732), $p = 0,241$	
b ₁ (linksniuotė – <i>i</i>)	-0,574 (0,898), $p = 0,523$	
b ₂ (linksniuotė – (<i>i</i>) <i>o</i>)	0,194 (0,805), $p = 0,81$	
b ₃ (taisyklingas įrašo punktas)	0,458 (0,805), $p = 0,57$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	3,705	1,925
testo punktas	0,559	0,748

$p < 0,001$ – ***, $p < 0,01$ – **, $p < 0,05$ – *

Apibendrinant ATMM, kuriuose sutelkiamas dėmesys į tai, kaip taisyklingai 2 PPT objektas perteikiamas skirtingų linksniuočių daiktavardžiais, pasakytina, kad daugeliu atveju statistiškai reikšmingai taisyklingiau buvo pavartotos tos konstrukcijos, kuriose objektas perteikiamas produktyviausia lietuvių kalbos linksniuote –(*i*)*a*. ATMM analizė parodė, kad kai veiksmožodis valdo galininko linksnį, objektą perteikti kitais negu –(*i*)*a* linksniuočių daiktavardžiais moksleiviams buvo sunkiau. Veiksmožodžiui valdant kilmininko linksnį, statistiškai reikšmingai nuo objekto raiškos –(*i*)*a* linksniuotės daiktavardžiais išsiskyrė tik objekto raiška linksniuotės –(*i*)*u* daiktavardžiu (konstrukcija su šiuo daiktavardžiu buvo vartojama reikšmingai mažiau taisyklingai negu konstrukcijos su –(*i*)*a* linksniuotės daiktavardžiais). Objekto raiškos su veiksmožodžiais, valdančiais naudininko linksnį, ATMM analizės rezultatai nežymiai skyrėsi. Pastaruoju atveju objektas linksniuotės –(*i*)*u* daiktavardžiu buvo reiškiamas reikšmingai taisyklingiau negu –(*i*)*a* linksniuotės daiktavardžiais. O reikšmingai sunkiau negu –(*i*)*a* linksniuotės daiktavardžiais reikšti objektą sekėsi tada, kai objektą perteikiantys daiktavardžiai priklausė –*i* linksniuotei. Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp objekto raiškos skirtingų linksniuočių daiktavardžiais, kai veiksmožodis valdė įnagininko linksnį, ATMM analizė neparodė.

⁴¹ Linksniuotėms –*e* ir –(*i*)*u* priklausančių daiktavardžių, kurie perteiktų objektą su veiksmožodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, 2 PPT nepasitaikė.

6.2.1.3. Objekto raiškos paskirų linksniuotėjų daiktavardžiais 2 PPT analizė

Kadangi pirminis (viso 2 PPT punktų) ATMM modelis parodė, kad sąveika tarp linksnio ir linksniuotės modelyje vyksta, sudaryti ir atskiri ATMM objekto, perteikiamo skirtingų linksniuotėjų daiktavardžiais, raiškai tirti. Šiuose ATMM tikrinama, ar linksnis turi reikšmingos įtakos objekto taisyklingumui paskirų daiktavardžio linksniuotėjų atvejais. Pirmiausia, sudarytas modelis, kuriame analizuojama tik objekto, perteikiamo *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais, raiška. Į šį modelį, remiantis pirminio ATMM (žr. 11 lentelę) rezultatais, įtraukti du nepriklausomieji kintamieji: veiksmazodžio valdomas linksnis ir 2 PPT punkto stimulo taisyklingumas. Vis dėlto *-(i)a* linksniuotės modelis parodė, kad linksnis objekto, perteikiamo *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais, raiškai įtakos nedarė. Nei vienas linksnis statistiškai reikšmingai nesiskyrė nuo objekto raiškos su veiksmazodžiais, valdančiais galininko linksnį (žr. 16 lentelę). Statistiškai reikšmingos įtakos objekto raiškai šios linksniuotės atveju turėjo tik tai, ar 2 PPT stimulus buvo taisyklingas (jeigu taisyklingas, moksleiviai ir objektą reišė taisyklingiau).

Analizuojant ATMM, sudarytą linksnių įtakos objekto, perteikiamo *-ė* linksniuotės daiktavardžiais, pasakytina, kad tikslinių konstrukcijų su šios linksniuotės daiktavardžiais 2 PPT tebuvo dvi – *bijo nesėkmės* (ši konstrukcija 2 PPT vartojama 87 proc. taisyklingumu) ir *organizuoja šventę* (konstrukcijos taisyklingumas – 73 proc.), todėl ATMM rezultatai yra santykiški. Abi konstrukcijos 2 PPT stimule buvo pateiktos taisyklingos. Kaip matyti 17 lentelėje, kilmininku reiškiamą objektą moksleiviai vartojo taisyklingiau negu galininku. Tačiau kaip jau buvo aptarta analizuojant 1 PPT rezultatus, nereikėtų pamiršti, kad objekto raišką galininko linksniu apsunkino nosinių raidžių rašyba, todėl ir šie rezultatai gali būti nulemti būtent rašybos. Be to, primintina, kad tai tik dviejų konstrukcijų palyginimas, kuris nors, kaip rodo ATMM, yra statistiškai reikšmingas, vis dėlto yra labiau konkrečių konstrukcijų negu objekto raiškos skirtingais linksniais palyginimas.

16 lentelė. *Linksnų įtakos objekto, perteikiamo -(i)a linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis⁴².*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	0,859 (0,503), $p = 0,002^{**}$	
b ₁ (linksnis – kilmininkas)	-0,867 (0,709), $p = 0,221$	
b ₂ (linksnis – naudininkas)	-0,595 (0,709), $p = 0,402$	
b ₃ (linksnis – įnagininkas)	-1,071 (0,709), $p = 0,131$	
b ₄ (taisyklingas įrašo punktas)	1,119 (0,54), $p = 0,038^*$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,391	1,546
testo punktas	0,345	0,587

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

17 lentelė. *Linksnų įtakos objekto, perteikiamo -ė linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis⁴³.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	1,646 (0,002), $p = 0,000^{***}$	
b ₁ (linksnis – kilmininkas)	1,288 (0,002), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	3,259	1,805
testo punktas	0,000	0,002

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

ATMM, į kurią įtraukta objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiška, analizė parodė, kad objektas su veiksmoždziais, valdančiais kilmininko linksnį, buvo reiškiamas statistiškai reikšmingai taisyklingiau negu su veiksmoždziais, valdančiais galininko ar naudininko linksnį. Tai, ar konstrukcija 2 PPT stimule buvo pateikiama taisyklingai ar netaisyklingai, reikšmingos įtakos objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui nedarė.

⁴² Linksniuotėms -ė ir -(i)u priklausančių daiktavardžių, kurie perteiktų objektą su veiksmoždziais, valdančiais įnagininko linksnį, 2 PPT nebuvo įtraukta.

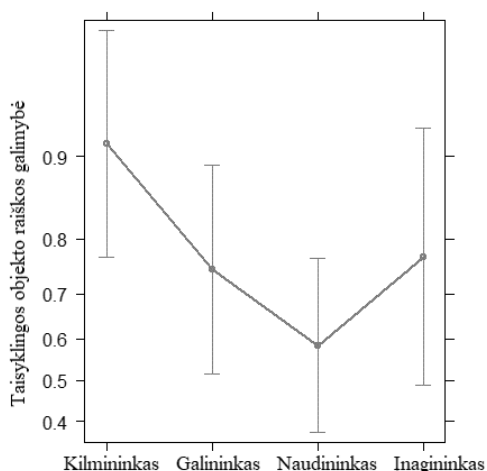
⁴³ Linksniuotėms -ė ir -(i)u priklausančių daiktavardžių, kurie perteiktų objektą su veiksmoždziais, valdančiais įnagininko linksnį, 2 PPT nebuvo.

18 lentelė. *Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	1,383 (0,908), $p = 0,128$	
b ₁ (linksnis – galininkas)	-1,235 (0,598), $p = 0,039^*$	
b ₂ (linksnis – naudininkas)	-1,981 (0,711), $p = 0,005^{**}$	
b ₃ (linksnis – įnagininkas)	-1,111 (0,972), $p = 0,253$	
b ₄ (taisyklingas įrašo punktas)	1,505 (0,777), $p = 0,053$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,292	1,514
testo punktas	0,22	0,469

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Linksnių įtaka objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiškai pateikiama 19 paveiksle. Iš jo akivaizdu, kad galimybė taisyklingai reikšti objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, reikšmingai išauga, o sunkiausiai moksleiviams buvo reikšti objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, taip pat sunkiau negu kilmininko linksniu, objektą moksleiviai reišė galininko linksniu. Konstrukcijų, kuriose objektas buvo vartojamas su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, tebuvo viena ir ją palyginus su konstrukcijomis, kuriose objektas reiškiamas kilmininku, statistiškai reikšmingo skirtumo nebuvo rasta (žr. 18 lentelę).

19 pav. *Objekto, perteikiamo -i linksniuotės daiktavardžiais, raiškos 2 PPT su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais taisyklingumas.*

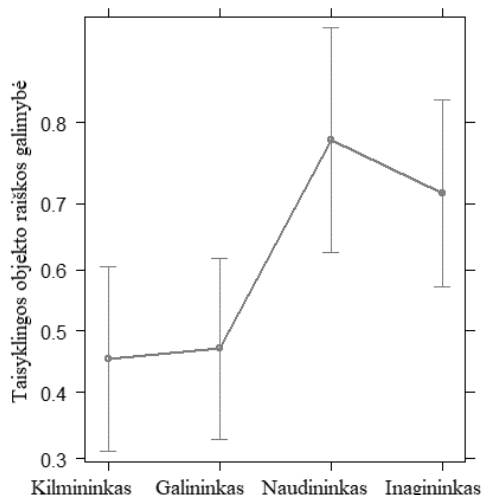
ATMM sudarytas ir objekto, perteikiamo *-(i)ο* linksniuotės daiktavardžiais, raiškai tirti. Šios analizės modelis pateikiamas 19 lentelėje.

19 lentelė. *Linksnių įtakos objekto, perteikiamo -(i)ο linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	-0,778 (0,302), $p = 0,01^*$	
b ₁ (linksnis – galininkas)	0,069 (0,333), $p = 0,837$	
b ₂ (linksnis – naudininkas)	1,456 (0,369), $p = 0,000^{***}$	
b ₃ (linksnis – įnagininkas)	1,01 (0,336), $p = 0,001^{**}$	
b ₄ (taisyklingas įrašo punktas)	2,069 (6,169), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	3,452	1,858
testo punktas	0,000	0,002

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Reikšti objektą, perteikiamą *-(i)ο* linksniuotės daiktavardžiais, su veiksmožodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, moksleiviams sekėsi prasčiau negu su veiksmožodžiais, valdančiais naudininko ir įnagininko linksnius. Primintina, kad 1 PPT (į kurį objektui perteikti parinkti tik *-(i)α* linksniavimo paradigmos daiktavardžiai) ir 2 PPT objektą perteikiant *-i* ir *-ė* linksniuotė daiktavardžiais, objekto raiška su kilmininko linksnį valdančiais veiksmožodžiais kaip tik išsiskyrė savo taisyklingumu.

20 pav. Objekto, perteikiamo *-(i) o* linksniuotės daiktavardžiais, raiškos 2 PPT su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais taisyklingumas.

Vis dėlto pastebėtina, kad konstrukcijų, kuriose veiksmažodis valdytų kilmininko linksnį, o objektą perteiktų *-(i) o* linksniavimo paradigmos (*vengia diskusiją* (= *diskusijos*), *nori valdžią* (= *valdžios*)) buvo tik dvi. Pirmiausia, abi šios konstrukcijos moksleiviams 2 PPT stimule buvo pateiktos netaisyklingos (vis dėlto statistinėje ATMM analizėje į tai atsižvelgiama). Taip pat pastebėtina, kad veiksmažodis *vengti* taip pat nėra retas, bet, lyginant su kitais veiksmažodžiais, nėra dažnos vartosenos lietuvių kalboje („Dažniniame rašytiniame lietuvių kalbos žodyne“ nurodomas jo dažnumas – 101 pavartojimo atvejis). Veiksmažodis *norėti*, priešingai, yra dažnai vartojamas lietuvių kalboje (dažnumas – 1350 pavartojimo atvejų), 1 PPT konstrukcija *nori bendravimo* buvo taisyklingai pavartota 85 proc. moksleivių, o 2 PPT konstrukcija *nori poilsio* – 87 proc. moksleivių, tačiau šios konstrukcijos PPT stimuluose buvo pateiktos taisyklingos. Vis dėlto netaisyklinga 2 PPT stimulo konstrukcija *nori valdžią* (= *valdžios*) buvo pavartota tik 37 proc. taisyklingumu. Primintina, kad sudarant 1 PPT ir 2 PPT siekta išvengti galimos rusų kalbos įtakos objekto raiškai lietuvių kalba, tačiau, kaip jau aptarta analizuojant 1 PPT rezultatus, kartais ją galima išvelgti ir į šiuos PPT įtrauktose konstrukcijose. Veiksmažodis *norėti* (rus. *xomemь*) rusų kalboje gali prisijungti tiek kilmininko, tiek galininko linksnius. Jeigu objektas yra konkretus, tada su veiksmažodžiu *xomemь* vartojamas galininko linksnis, bet jeigu nekonkretus – kilmininko linksnis. Sakinyje *Jauni žmonės nori valdžią* (= *valdžios*) ir *turtų* objektas *valdžios* yra abstraktus, tačiau negalima atmesti galimybių, kad dvejopas rusų kalbos veiksmažodžio

xometb linksnio valdymas kelia rusakalbiams moksleiviams, reiškiant objektą lietuvių kalba, tam tikros sumaišties. Kai tiriamiesiems buvo pateikiama konstrukcija *nori valdžią* (= *valdžios*), kuri rusų kalboje teoriškai taip pat galėtų būti pavartota su galininko linksniu (nors ir kitokiame kontekste), jie gali būti labiau linkę ją pakartoti būtent tokia objekto forma, kokią girdėjo įrašė. Ir tai nebūtinai yra susiję su linksniuote ar kilmininko, kaip lietuvių kalbos linksnio, ypatybėmis, šios raiškos pasirinkimo priežastys gali būti susijusios su rusų kalbos ypatybėmis. Vis dėlto ir šią prielaidą apie galimą rusų kalbos įtaką 2 PPT ir 1 PPT pasitaikiusioms konstrukcijoms, kurios gali būti sietinos su rusų kalbos veiksmažodžių dvejopu linksnio valdymu, reikėtų tikrinti į šį klausimą sutelktais tyrimais. Išsamiau rusų kalbos įtaka, reiškiant objektą lietuvių kalba, bus aptariama analizuojant 3 PPT rezultatus (žr. 6.3. skyrių).

Prieš aptariant tai, kaip skyrėsi objekto, perteikiamo *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais, raiška su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius, pasakytina, kad šios linksniuotės daiktavardžiais perteikiami objektai 2 PPT tebuvo trys, visi jie buvo vartojami su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais. Veiksmažodžio, valdančio naudininko linksnį, konstrukcija *prieštarauja profesorių* (= *profesoriui*) pavartota 78 proc. taisyklingumu, konstrukcija su galininko linksniu *myli sūnaus* (= *sūnu*) – 46 proc. taisyklingumu, o veiksmažodžio, valdančio kilmininko linksnį, konstrukcija *išvengia pavoju* (= *pavojaus*) – 18 proc. taisyklingumu. Šie skirtumai, kaip parodė ATMM, yra statistiškai reikšmingi (žr. 20 lentelę) – objekto, perteikiamo *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais raiška su veiksmažodžiu, valdančiu kilmininko linksnį, buvo sudėtingesnė negu su veiksmažodžiais, valdančiais galininko ir naudininko linksnį.

20 lentelė. *Linksnų įtakos objekto, perteikiamo -(i)u linksniuotės daiktavardžiais, raiškos taisyklingumui 2 PPT modelis*⁴⁴.

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	-2,152 (0,462), $p = 0,000^{***}$	
b ₁ (linksnis – galininkas)	1,921 (0,495), $p = 0,000^{***}$	
b ₂ (linksnis – naudininkas)	3,982 (0,677), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,302	1,517
testo punktas	0,000	0,000

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad didelė dalis konstrukcijos *išvengia pavojui* (= *pavojaus*) vartojimo 2 PPT atvejų buvo tokių, kuriuos galima interpretuoti tiek kaip linksnio klaidas, tiek kaip taisyklingus pavartojimus atvejus. 35,9 proc. moksleivių išgirdę 2 PPT konstrukciją *išvengia pavojui* (= *pavojaus*) užrašė konstrukciją *išvengia pavojų*. Negalima tvirtai teigti, kad moksleiviai šiuo atveju vartojo daiktavardžio *pavojus* daugiskaitos kilmininko linksnį, o ne vienaskaitos galininko linksnį, todėl ir prie taisyklingos vartosenos atvejų šios konstrukcijos nebuvo įtrauktos. Todėl ir teigti, kad objektas, perteikiamas -(i)u linksniuotės daiktavardžiu ir vartojamas su veiksmažodžiu, valdančiu kilmininko linksnį, 2 PPT buvo reikštas 18 proc. taisyklingumu tvirtai negalima. Vis dėlto gerokai išsiskiria konstrukcija *prieštarauja profesorių* (= *profesoriui*), kuri, kaip jau minėta, 78 proc. moksleivių pavartota taisyklingai. Šiame skyriuje jau buvo minėta, kad -(i)u linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė -(i)ui (plg. *sūnui*, *profesoriui*) iš esmės sutampa su -(i)a linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūne -(i)ui (plg. *namui*, *keliai*), taigi -(i)u linksniuotės daiktavardžio vienaskaitos naudininko linksnio galūnė yra gana sistemiška produktyviausios lietuvių kalbos linksniuotės -(i)a atžvilgiu, o vienaskaitos kilmininko linksnio galūnės -(i)aus, plg. *sūnaus*, *profesoriaus*) ir vienaskaitos galininko galūnės -(i)ų, plg. *sūnų*, *profesorių*) skiriasi nuo -(i)a linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos kilmininko galūnės -(i)o, plg. *namo*, *kelio*) ir vienaskaitos galininko galūnės -(i)q, plg. *namą*, *kelią*). Todėl ir taisyklingai reikšti naudininko linksnį su šios linksniuotės daiktavardžiais moksleiviams gali būti paprasčiau. Bet kaip jau ne kartą minėta, šią prielaidą

⁴⁴ Linksniuotėms -ė ir -(i)u priklausančių daiktavardžių, kurie perteiktų objektą su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, 2 PPT nepasitaikė.

reikėtų tikrinti didesnio masto tyrimais, sutelktais į aptariamus linksnių ir daiktavardžių linksniuočių sąveikos klausimus.

Apibendrinant 2 PPT ATMM analizę, pirmiausia pasakytina, kad ji neatskleidė nei linksnio, kurį valdo veiksmažodis, nei linksniuotės, kuriai priklauso objektą reiškiantis daiktavardis, poveikio objekto raiškai visuose kontekstuose. Linksniuotė, kaip rodo ATMM, darė reikšmingą įtaką objekto raiškai tam tikrų linksnių atvejais. Objektą reiškiant su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko, naudininko ir galininko linksnius, reikšmingai išsiskyrė *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiai, jais moksleiviai objektą reiškė taisyklingiausiai. Taigi reiškiant objektą produktyviausios lietuvių kalbos linksniuotės daiktavardžiais moksleiviams daugeliu atveju kilo mažiausiai sunkumų. Remiantis ATMM negalima išskirti vieno linksnio, kurį valdant veiksmažodžiui, objektas yra išreiškiamas taisyklingiausiai. Objektą reikšdami linksniuočių *-ė* ir *-i* daiktavardžiais moksleiviai, atlikdami 2 PPT, taisyklingiau vartojo objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį negu galininko ar naudininko. Tačiau kai objektas 2 PPT buvo reiškiamas *-(i)o* ir *-(i)u* linksniuočių daiktavardžiais, objektas su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, kaip tik buvo vartojamas mažiau taisyklingai negu su veiksmažodžiais, valdančiais galininko ir naudininko linksnius. Primintina, kad kiekybinė ir kokybinė 1 PPT analizė atskleidė, kad objekto raiška kilmininko linksniu moksleiviams dažnai kėlė mažiau sunkumų, tačiau į 1 PPT buvo įtraukta tik *-(i)a* linksniuočių daiktavardžiais reiškiamas objektas. Galima daryti prielaidą, kad objektą reiškiant įvairesnių linksniuočių daiktavardžiais, objekto raiška su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, taip pat nebėra tokia vienalytė, atsiranda daugiau sudėtingų raiškos atvejų, keliančių moksleiviams sunkumų.

Vis dėlto ATMM parodė, kad tyrimo dalyviams reiškiant objektą lietuvių kalba, vyksta sąveika tarp linksnių ir daiktavardžio linksniuočių. Tai leidžia padėti pamatus tolesniems objekto raiškos lietuvių kalboje, linksnio ir linksniuočių įsisavinimo tyrimams. Tyrėjams svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad linksniuotė ar linksniavimo paradigma gali daryti įtakos objekto raiškai ar būti įsisavinamos skirtingu lygmeniu, kai vartojami skirtingi lietuvių kalbos linksniai. Modeliuojant šioje disertacijoje aprašomo tyrimo 2 PPT, iš pradžių buvo planuojama tikrinti, ar linksniavimo paradigmų produktyvumas padeda GRUK moksleiviams taisyklingiau reikšti objektą, tačiau pirminis ATMM modelis nerodė koreliacijos tarp linksniavimo paradigmų dažnumo LKŽE ir galimybės taisyklingai reikšti objektą. Todėl, kaip jau buvo minėta, nuspręsta patikrinti, kaip atskiros linksniuotės, kaip kategorinis, o ne tolydusis

kintamasis, yra susijusios su objekto raiškos taisyklingumu 2 PPT. Atlikus ATMM paaiškėjo jau aptarta sąveika tarp daiktavardžio linksnio ir linksniuočių, tačiau ATMM analizė buvo apribota dviejų-trijų ar net pavienių objekto, perteikiamo tam tikros linksniuotės ir tam tikru linksniu, raiškos 2 PPT atvejų⁴⁵. Taip atsitiko todėl, kad 2 PPT sudarė 28 tikslinės objekto raiškos konstrukcijos, o veiksmažodžiai lietuvių kalboje valdo 4 skirtingus linksnius, objektą perteikiantis daiktavardis gali būti 5 skirtingų linksniuočių, taigi, siekiant išsamesnės ir patikimesnės analizės, į testą reikėtų įtraukti kur kas daugiau punktų, arba modeliuoti kelis testus, į vieną įtraukiant tik dalį veiksmažodžių valdomų linksnių ir daiktavardžio linksniuočių. Disertacijoje aprašomame tyrime keltas platesnis negu linksniuočių poveikio objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumui klausimas, todėl į jį įtrauktas 2 PPT tėra tokių tyrimų pradžia.

6.2.2. 2 PPT klaidų analizė

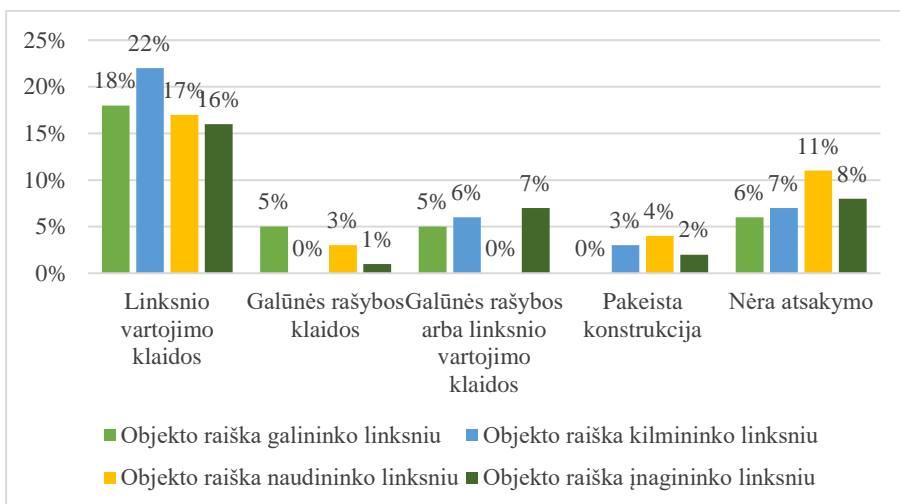
ATMM rezultatų analizė leido apžvelgti, kaip objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumas yra susijęs su tuo, kokių linksniuočių daiktavardžiais jis yra reiškiamas ir su kokius linksnius valdančiais veiksmažodžiais objektas vartojamas. Tačiau moksleiviams sunkumų kėlė 2 PPT punktai aptartini ir giliau analizuojant padarytų klaidų pobūdį, interpretuojant jų priežastis. To ir siekiama šiame skyriuje.

Kaip jau buvo minėta, 2 PPT GRUK moksleiviai atliko 64 proc. taisyklingumu. Taigi 36 proc. 2 PPT punktų moksleiviams kėlė sunkumų. Siekiant giliau išnagrinėti, kaip moksleiviai reiškė objektą, analizuojama kiek ir kokių klaidų moksleiviai padarė lyginant objekto raišką, priskirtiną skirtingus linksnius valdančių veiksmažodžių grupėms. Kaip ir 1 PPT atveju moksleiviai daugiausia darė linksnio vartojimo klaidų. Nežymiai iš objekto raiškos skirtingais linksniais konstrukcijų išsiskyrė tos, kuriose veiksmažodžiai valdo kilmininko linksnį. 1 PPT linksnio vartojimo klaidų, reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, kaip tik buvo mažiausiai. Primintina, kad į 1 PPT įtraukti ir gana retai lietuvių kalboje vartojami veiksmažodžiai. Galima daryti atsargią prielaidą, kad objekto raišką kilmininko linksniu 2 PPT apsunkino tai, kad į šį PPT įtraukti įvairių linksniuočių daiktavardžiai, o 1 PPT buvo vartojami tik *-(i)a* linksniavimo paradigmos daiktavardžiai. Pavyzdžiui, vartodami konstrukciją *vengia*

⁴⁵ Vis dėlto pavieniai objekto raiškos atvejai linksnio ir linksniuočių požiūriu buvo pavartoti 78 (kai kuriems moksleiviams praleidžiant tam tikrus punktus – mažiau negu 78) į tyrimą įtrauktų moksleivių, taigi duomenų statistinei analizei pakako.

diskusiją (= *diskusijos*), 54 proc. moksleivių parinko netinkamą linksnį objektui reikšti. Galima teigti, kad visi šie netaisyklingos raiškos atvejai sietini su 2 PPT stimulu (žr. 10 lentelę). Atkreiptinas dėmesys į raišką *vengia diskusija*: nors daiktavardžio formą *diskusija* galima interpretuoti ir kaip vienaskaitos įnagininko linksnį, disertacijos autorės nuomone, labiausiai tikėtina, kad moksleiviai kartojo 2 PPT stimule pateiktą galininko linksnio formą (įrašė girdimas būtent galininko linksnis – daiktavardžio galūnėje tariama ilgoji fonema [a:]). O kaip jau ne kartą minėta, moksleiviai šiame tyrime dažnai darė nosinių raidžių rašybos klaidų, todėl galima manyti, kad ir vartojant konstrukciją *vengia diskusija* turėta mintyje konstrukcija su nosine *q* – *vengia diskusijq*. Nemažai (47 proc.) linksnio vartojimo klaidų padaryta ir vartojant 2 PPT konstrukciją *nori valdžiq* (= *valdžios*). Šios linksnio vartojimo klaidos taip pat atkartoja 2 PPT stimulą (žr. 10 lentelę). Dar 17 proc. moksleivių klaidingai vartojo konstrukciją *išvengia pavojui* (= *pavojaus*), moksleiviai taip pat darė klaidas atkartodami 2 PPT stimulą, tačiau taip pat vartojo ir kitus linksnius (plg. *išvengia pavojus*). Šias tris minėtas konstrukcijas sieja tai, kad jose vartojamas objektas yra perteikiamas daiktavardžiais, kurie nepriklauso produktyviausiai lietuvių kalbos linksniuotei *-(i)a*. 1 PPT, kurį atlikdami moksleiviai darė mažiausiai linksnio vartojimo klaidų būtent reikšdami objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, objektas buvo perteikiamas tik *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais.

Pabrėžtina, kad tyrimas atskleidė, jog linksnio klaidos nerodo tiesioginės daiktavardžio linksniuotės įtakos objekto raiškai. Todėl daroma prielaida, kad kai kuriais atvejais objekto raišką apsunkina tai, kad pati daiktavardžio forma (linksniavimo paradigma) nėra tvirtai įsisavinta, taigi jeigu 2 PPT stimule objektas reiškiamas netaisyklingai, neįvaldžius tam tikro daiktavardžio linksniavimo sistemos (formos požiūriu), taip pat sudėtingiau pavartoti kitą, taisyklingą linksnį objektui reikšti. Daiktavardžio linksniuotės tiesioginis poveikis objekto raiškai gali būti įžvelgiamas tada, kai daiktavardžiui priskiriama kitos linksniavimo paradigmos galūnė (plg. *naudojasi kompiuterimi*), šie raiškos atvejai aptariami vėliau, tačiau neatmetama ir daiktavardžio linksniuotės netiesioginės įtakos objekto raiškai 2 PPT galimybė, į ją atkreipiamas dėmesys analizuojant objekto raišką su veiksmažodžiais, valdančiais ir kitus linksnius.

21 pav. Objekto raiškos skirtingais linksniais sunkumai 1 PPT.

18 proc. objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais galinininko linksnį, taip pat buvo klaidinga dėl netinkamo linksnio vartojimo. Iš šios raiškos išsiskyrė konstrukcijos *gerbia valdžios* (= *valdžią*) (49 proc. linksnio klaidų), *mylį sūnaus* (= *sūnų*) (44 proc. linksnio klaidų) ir *supranta meno* (= *meną*) (29 proc. linksnio klaidų). Dviejose klaidingiausiai linksnio požiūriu pavartotose konstrukcijose buvo vartojami būtent ne produktyviausios *-(i)a* linksnuiotės, o *-(i)o* ir *-(i)u* linksnuiuočių daiktavardžiai. Tačiau nemažas linksnio klaidų skaičius išryškėjo ir reiškiant objektą, perteikiamą *-(i)a* linksnuiotės daiktavardžiu (*supranta meno* (= *meną*)). Vis dėlto pastebėtina, kad vartojant kitą konstrukciją, kuri 2 PPT stimule buvo pateikiama netaisyklingai, o jos objektas perteiktas *-(i)a* linksnuiotės daiktavardžiu (*pradedą ryto* (= *rytą*)), buvo padaryta tik 5 proc. linksnio klaidų. Taigi galima atsargiai teigti, kad ir reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais galinininko linksnį, linksnuiotės *-(i)a* daiktavardžiais moksleiviai objektą reiškė sėkmingiau. Vis dėlto pastebėtina, kad kai 2 PPT punktai stimule moksleiviams buvo pateikti taisyklingai, linksnio parinkimo klaidų skirtingų linksnuiuočių daiktavardžiuose pasitaikė labai mažai: *baigia dieną* (0 proc. linksnio klaidų), *mėgsta žuvis* (1 proc. linksnio klaidų), *mėgsta vandenį* (1 proc. linksnio klaidų), *organizuoja šventę* (12 proc. linksnio klaidų). Pastaroji konstrukcija dažnai (10 proc.) moksleivių buvo vartojama objektą perteikiant vardininko linksniumi (*organizuoja šventę*). Pastebėtina, kad šis raiškos atvejis taip pat gali būti susijęs su rusų kalbos įtaka, nors, kaip jau ne kartą minėta, jos sudarant 1 PPT ir 2 PPT siekta išvengti. Į rusų kalbą ši konstrukcija būtų išversta taip: *организуют праздник* (liet. *organizuoja šventę*). Rusų kalbos veiksmažodis

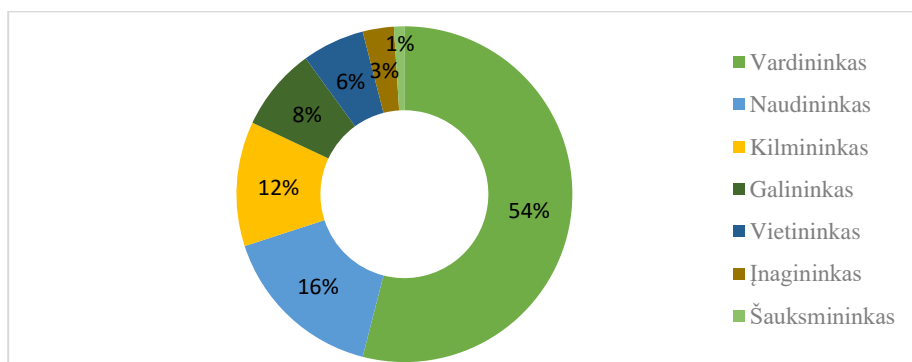
организовывать (kaip ir lietuvių kalbos veiksmažodis *organizuoti*) valdo galininko linksnį, tačiau negyvus objektus perteikiančių daiktavardžių vienaskaitos galininko ir vardininko formos sutampa. Tai galėjo paskatinti kai kuriuos moksleivius vartoti būtent vardininko linksnį ir lietuvių kalbos konstrukcijoje, taigi ir šią raišką galima priskirti interlingvalinėms klaidoms, nors planuojant eksperimentą šioje tyrimo dalyje ir buvo siekta nesukurti preteksto tokioms klaidoms.

17 proc. linksnio klaidų 2 PPT padaryta ir reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį. Vartojant konstrukcijas, kurios 2 PPT stimule buvo pateiktos taisyklingai, linksnio klaidų padaryta visai nedaug: *prieštarauja mokiniui* – 5 proc. klaidų (plg. *prieštarauja mokinio*, daugiau žr. 21 lentelę), *tenka vagiui* – 1 proc. klaidų (*tenka vagi* – forma *vagi* tyrime interpretuojama kaip galininko linksnis, padarant nosinės raidės rašybos klaidą). Daugiau linksnio klaidų padaryta tada, kai ir 2 PPT stimule objektas buvo perteikiamas netaisyklingai: *skambina seserį* (= *seseriai*) – 35 proc. linksnio klaidų, *skambina draugą* (= *draugui*) – 26 proc. linksnio klaidų, *tenka šeimą* (= *šeimai*) – taip pat 26 proc. linksnio klaidų), *prieštarauja profesorių* (= *profesoriui*) – tik 9 proc. linksnio klaidų. Nors vartojant konstrukciją, kurioje objektą perteikia *-(i)a* linksniuotės daiktavardis (*skambina draugą* (= *draugui*)), taip pat padaryta nemažai linksnio klaidų, vis dėlto tokio pobūdžio klaidų vartojant tą patį veiksmažodį *skambinti*, bet objektą perteikiant *-i* linksniuotės daiktavardžiu (*skambina*

seserį (= *seseriai*)) buvo 9 proc. daugiau. Taigi ir čia galima įžvelgti skirtumą tarp produktyviausios ir retesnės daiktavardžių linksniuotės.

Panašus, kaip ir objektą reiškiant naudininko linksniu, skaičius (16 proc.) linksnio klaidų padarytas konstrukcijose, kuriose vartojami veiksmažodžiai, valdantys įnagininko linksnį. Taisyklingai 2 PPT stimule pateiktas konstrukcijas moksleiviai vartojo, palyginti, taisyklingai. Pavyzdžiui, užrašant konstrukciją *naudojasi valdžia* padaryta 3 proc. (2 atvejai iš 78) linksnio klaidų (*naudojasi valdžią, naudojasi valdžios*). Vis dėlto moksleiviai vartodami kitą taisyklingai 2 PPT stimule pateiktą konstrukciją *rūpinasi jaunimu* padarė 15 proc. linksnio klaidų (plg. *rūpinasi jaunimo, rūpinasi jaunimui* (žr. 21 lentelę)). Tiek pat procentų klaidų moksleiviai padarė vartodami netaisyklingai 2 PPT pateiktą konstrukciją su tuo pačiu veiksmažodžiu *rūpinasi šunį* (= *šuniu / šunimi*) (moksleiviai kartojo įrašę girdimą galininko linksnį). Taigi pastaruoju atveju nematyti, kad linksniuotės *-(i)a* daiktavardis būtų pranašesnis už *-i* linksniuotės daiktavardį perteikiant objektą. Vis dėlto kitu linksniuotės *-i* daiktavardžiu reikšdami objektą (konstrukcijoje *domisi šalį* (= *šalimi*)) moksleiviai darė itin daug klaidų (50 proc.), daugeliu atveju kartojo garso įrašę pateiktą galininko linksnį. O vartodami konstrukciją *domisi muziką* (= *muzika*), taigi objektą perteikdami *-(i)o* linksniuotės daiktavardžiu, moksleiviai beveik nepadarė linksnio klaidų, padaryta tik 1 linksnio klaida iš 78 galimų (pavartota konstrukcija *domisi muziko*, kuri iš esmės atitinka kitos linksniavimo paradigmos kilmininko linksnį, todėl ši vartoseną bus aptarta vėliau, apžvelgiant netinkamų linksniuotėlių vartoseną 2 PPT). Taigi abi konstrukcijos su veiksmažodžiu *domėtis* 2 PPT stimule buvo pateiktos netaisyklingai, tačiau skyrėsi objektą perteikiantys daiktavardžiai. Linksniuotei *-i* priklausanti devinta linksniavimo paradigma mokantis lietuvių kalbos gali būti sudėtingiau įsisavinama dėl to, kad turi tam tikrų bendrumų ir skirtumų, kurie gali mažinti paradigmos skaidrumą, su kitomis linksniavimo paradigmomis (plg. trečią (pvz., *kumpis*) ir dešimtą (pvz., *dantis*) linksniavimo paradigmas). Reiškiant objektą linksniuotės *-(i)u* daiktavardžiu (*naudojasi kompiuterį* (= *kompiuteriu*)), linksnio klaidų nebuvo padaryta labai daug (13 proc.), beveik visos jos sutapo su garso įrašę pateikiama konstrukcija (išskyrus konstrukciją *naudojasi kompiuteriai*). Taigi daugiausia linksnio klaidų objektą reiškiant su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, padaryta objektą perteikiant linksniuotės *-i* daiktavardžiu (*domisi šalį* (= *šalimi*)).

Kaip ir analizuojant 1 PPT atliktis, aptartina, kuriuos linksnius moksleiviai dažniausiai rinkosi objektui reikšti, kai darė linksnio vartojimo klaidų. Visi netinkamai parinkto linksnio raiškos atvejai 2 PPT pateikiami 21 lentelėje. Iš viso moksleiviai, atlikdami 2 PPT padarė 400 linksnio klaidų. Didelė dalis (76 proc.) jų sutapo su 2 PPT pateiktomis klaidingos objekto raiškos konstrukcijomis. Tačiau 24 proc. (96 atvejai) klaidų skyrėsi nuo 2 PPT stimule pateiktų klaidų ar buvo pavartotos tada, kai stimulo sakiniai buvo taisyklingi. Darant šias klaidas dažniausiai 2 PPT pavartotas vardininko linksnis (54 proc.). 1 PPT vardininko linksnis objektui reikšti vartotas ne taip dažnai (ši raiška sudarė 12 proc. linksnio klaidų, nesusijusių su 1 PPT įvestimi, atvejų, žr. 21 lentelę). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad nemaža dalis šios raiškos gali būti susijusi nebūtinai su vardininko linksnio vartojimu. Pavyzdžiui, konstrukcija *nori valdžia* buvo pavartota 19 kartų (kurie sudaro 20 proc. aptariamų atvejų), o *tenka šeima* – 10 kartų (10 proc. atvejų). Tačiau negalima atmesti galimybės, kad šiose konstrukcijose moksleivių norėta pavartoti galininko linksnio formas, tik padarytos nosinių raidžių rašybos galūnėse klaidos. Bet ir atmetus šiuos pavartojimo atvejus, vardininko linksnis 2 PPT vartotas dažniausiai. Taigi atlikdami 2 PPT moksleiviai darė nemažai supaprastinimo klaidų (objektui reikšti pasirinkdami pamatinę daiktavardžio formą (plg. *mėgsta vanduo, naudojami kompiuteriai*, daugiau žr. 21 lentelę)). Vis dėlto kai kurios iš minėtų vardininko linksnio parinkimo objektui reikšti klaidų gali būti interlingvalinės (plg. šiame skyriuje jau aptartą konstrukcijos *organizuoja šventę raišką*).

22 pav. Klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejai, nesusiję su 1 2 PPT stimulu įtrauktomis klaidomis.

16 proc. klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejų, nesusijusių su 2 PPT stimulu, sudarė naudininko linksnis. Šiek tiek mažiau tokios raiškos

atvejų pasitaikė 1 PPT – 13 proc. Naudininko linksnį vartoti dažniausiai rinktasi su tam tikrais veiksmažodžiais (plg. 21 lentelėje pateiktas konstrukcijas su veiksmažodžiais *išvengti* ir *rūpintis*). Veiksmažodis rūpintis (rus. *заботиться*) rusų kalboje vartojamas su prielinksniu *о*, kuris prisijungia prielinksninį linksnį. Kadangi lietuvių kalboje tokia raiška neturi atitikmens, objekto raiškos naudininko linksniu šioje konstrukcijoje tvirtai su galima rusų kalbos įtaka sieti nebūtų galima. Vis dėlto reikia nepamiršti, kad lietuvių kalboje reikšti objektą yra tipiška galininko linksniu, neretai (ypač neapibrėžto kiekio) objektas perteikiamas ir kilmininko linksniu, tačiau objekto raišką naudininko linksniu galima laikyti įsimintina lietuvių kalbos raiška. Veiksmažodžių, kurie valdo šiuos linksnius, yra mažiau, taigi kartais juos gali tekti įsiminti kaip tam tikras išimtis (plg. netgi lietuvių kalbos gimtakalbiams neretai primenama, kad veiksmažodis *atstovauti* norminėje lietuvių kalboje valdo naudininko, o ne galininko linksnį), o kai mokantis kalbos siekiama tam tikrą raišką įsiminti, susiduriama ir su hiperapibendrinimo klaidomis (žr. 5.4.2. skyrių). Taigi klaidingą objekto raišką naudininko linksniu galima priskirti hiperapibendrinimo klaidoms.

21 lentelė. Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 2 PPT.

Pavartotas netinkamas linksnis	Vardininkas	Kilmininkas	Naudininkas	Galininkas	Įnagininkas	Vietininkas	Šauksmininkas
Galininkas	<i>mėgsta žuvytė, mėgsta vanduo, organizuoja šventė (8)</i>	<i>organizuoja šventės</i>					
Galininkas (įrašė vartojamas kilmininkas)	<i>supranta mokiniai</i>	<i>pradeda ryto (4), myli sūnaus (32), myli suno, supranta mokinio (20), gerbia valdžios (37), gerbia valdžių</i>	<i>supranta mokiniui</i>		<i>supranta mokyniu</i>		<i>myli sūnau</i>
Kilmininkas	<i>nori poilsis</i>			<i>laukia rudenį, laukia rudieni, laukia rudienį,</i>	<i>nori poilsiu</i>		
Kilmininkas (įrašė vartojamas galininkas, su veiksmažodžiu išvengia – naudininkas)	<i>laukia sniegas, išvengia / išvengė / išvengę pavojus (4), išvengia pavojūs, išvengia pavojai, nori valdžia (19)</i>		<i>vengia / išvengia, išvengę(s) pavojui (6),</i>	<i>laukia sniegą (27), laukia sniega (10), vengia diskusiją (20), vengia diskusija (20), vengia diskusią, nori valdžią (18)</i>		<i>išvengia pavojų</i>	

Lentelės tęsinys.

Naudininkas	<i>prieštarauja mokiniai</i>	<i>prieštarauja mokinių, prieštarauja mokinio (2)</i>		<i>tenka vagi</i>	
Naudininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>Prieštarauja profesorius, tenka šeima (10), tenka tėvai</i>	<i>skambina draugų, prieštarauja mokyntio</i>		<i>skambina draugą (17), skambina drauga (2), skambina seserį (23), skambina seseri (4), prieštarauja profesoriu (2), prieštarauja profesori, prieštarauja mokinius, tenka šeimą (7)</i>	<i>prieštarauja profesore tenka šeimoj, tenka šeimoje</i>
Įnagininkas	<i>rūpinasi jaunimo (3), naudojasi valdžios</i>	<i>rūpinasi jaunimui (6),</i>	<i>rūpinasi jaunimą, rūpinasi jaunima, rūpinasi savo vaikus, naudojasi valdžią</i>		
Įnagininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>naudojasi kompiuteriai</i>	<i>domėsio muziko</i>	<i>rūpinasi vaikams</i>	<i>domisi šalį (27), domisi šali (8), domisi šalių, rūpinasi šunį (10), rūpinasi šuni, naudojasi kompiuterį (6), naudojasi kompiuteri (3)</i>	<i>domisi šaly (2), domisi šalyja</i>

Atliekant 1 PPT kilmininko linksnis buvo dažniausias linksnis, kuriuo moksleiviai reiškė objektą darydami linksnio vartojimo klaidų, nesusijusių su 1 PPT stimulu. Tačiau 2 PPT jis nebuvo vartojamas taip dažnai. Paminėtina, kad 24 proc. visų linksnio klaidų buvo būtent objekto raiška kilmininko linksniu, kai 2 PPT stimule taip pat buvo netinkamai vartojamas kilmininkas. Tačiau su 2 PPT stimulu nesusijusių objekto raiškos klaidų jį perteikiant kilmininko linksniu tebuvo 12 proc. Tačiau ir šias klaidas galima laikyti per dažnos vartosenos klaidomis, kadangi kilmininko linksnis yra dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis. GRUK moksleiviai kartais renkasi juo reikšti objektą, kai veiksmožodis valdo kitus linksnius (dažniausiai 2 PPT – naudininko ir įnagininko linksnius), pavyzdžiui, *prieštarauja mokinio, rūpinasi jaunimo, naudojasi valdžios* (žr. 21 lentelę).

Galininko linksnį objektui reikšti darydami linksnio vartojimo klaidas, nesusijusias su 2 PPT stimulu, moksleiviai rinkosi 8 proc. iš aptariamų atvejų. 1 PPT ši raiška pasitaikė dažniau (21 proc. atvejų). 2 PPT moksleiviai, kaip ir klaidingai vartodami kilmininko linksnį (nesusijusį su 2 PPT stimulu), galininko linksnį dažniausiai vartojo su veiksmožodžiais, valdančiais įnagininko (*rūpinasi jaunimą* (= *jaunimu*), *naudojasi valdžią* (= *valdžia*)) ir naudininko (*tenka vagi* (= *vagiui*)) linksnius. Šias klaidas galima interpretuoti dvejopai. Pirmiausia galininko linksnis yra vienas pagrindinių (ir dažniausiai vartojamų) lietuvių kalbos linksnų, taigi jis minėtais atvejais gali būti tiesiog vartojamas per dažnai, neturint tvirtos objekto raiškos kompetencijos. Kadangi kanoniškai objektas lietuvių kalboje reiškiamas galininko linksniu, taigi ir objektą reikšti šiuo linksniu gali būti išmokstama kaip tam tikros taisyklės, todėl šias klaidas būtų galima priskirti ir hiperapibendrinimo klaidoms. Konstrukcijose su veiksmožodžiu *laukti*, kuris lietuvių kalboje valdo kilmininko linksnį, moksleiviai taip pat klaidingai vartojo galininko linksnį (*laukia rudenį* (= *rudens*)), tačiau ši raiška, kaip jau aptarta 1 PPT, analizuojant konstrukcijos *laukia sniegą* (= *sniego*) vartosena, gali būti siejama su rusų kalbos įtaka, nes veiksmožodis *laukti* (rus. *ждать*) rusų kalboje, kai kalbama apie konkretų, o ne abstraktų objektą, gali prisijungti galininko linksnį (daugiau skaityti 6.1.2. skyriuje). Vis dėlto pastebėtina, kad tokių klaidų 2 PPT, kurių negalima sieti su 2 PPT stimule pateiktomis klaidomis, nebuvo daug, tačiau primintina, kad galininko linksnį moksleiviai itin dažnai rinkosi vartoti, kai juo netaisyklingai buvo reiškiamas objektas 2 PPT stimule. Šios klaidos sudarė 52 proc. visų linksnio klaidų 2 PPT. Taigi objekto raiška galininko linksniu (pateikiama 2 PPT stimule), kai veiksmožodis valdė kitą linksnį, moksleiviams buvo gana patraukli.

Nors 1 PPT moksleivių atliktyse vietininko linksnis objektui reikšti buvo pasitelktas tik vieną kartą, 2 PPT tokia raiška buvo dažnesnė – ji sudarė 6 proc. linksnio klaidų, nesusijusių su 2 PPT stimulu. Vietininko linksnio vartoseną tokiuose sakiniuose kaip *Atsakomybė už vaiką tenka šeimą* (= *šeimai*) *visada* (moksleivių pavartotos konstrukcijos *tenka šeimoj*, *tenka šeimoje*) gali atspindėti tai, kad nebuvo suvokta pati sintaksinė sakinio struktūra. Pavartojus aplinkybę perteikiančią vietininko linksnį (*šeimoje*) minėtas sakinytis lieka neišbaigtas. Tą patį galima pasakyti apie vietininko linksnio vartojimą objektui reikšti sakinyje *Jauni žmonės domisi šalį* (= *šalimi*), *kurioje gyvena* (plg. moksleivių vartojamas konstrukcijas *domisi šaly*⁴⁶, *domisi šalyja*). Minimais atvejais galima interpretuoti ir kaip praleistą objektą, papildant informaciją vietos aplinkybe. Vis dėlto tai tik rodo, kad objekto raiška su veiksmažodžiais *tekti* ir *domėtis* nėra įsisavinta moksleivių, padariusių šias klaidas, atveju. Galiausiai pastebėtina, kad moksleivio pavartota konstrukcija *išvengia pavojų* (= *pavojaus*) prie objekto raiškos vietininko linksniu priskirtina formaliai. Iš tiesų forma *pavojų* sutampa su redukuota vietininko linksnio forma, tačiau neatmestina galimybė, kad moksleivio buvo siekta vartoti 2 PPT stimule pavartotą netaisyklingą konstrukciją *išvengia pavojui* (tik pritaikius fonetinę rašybą). Taigi šis atvejis prie objekto raiškos vietininko linksniu priskiriamas tik santykiškai.

Pastebėtina, kad tik 3 proc. 2 PPT linksnio klaidų, susijusių su 2 PPT stimulu, sudarė objekto raiška įnagininko linksniu. Vis dėlto ir ši raiška nėra itin aiški. Pavyzdžiui, konstrukciją *prieštarauja profesore* (= *profesorei*) galima interpretuoti ir kaip perteikiančią objektą galininko linksniu, tik padarant nosinės raidės rašybos klaidą (plg. *prieštarauja profesorę*). Su rašybos ir linksnio klaida gali būti susijęs ir raiškos atvejis *supranta mokyniu*. Jeigu formos *mokyniu* galūnėje būtų įrašyta nosinė *y*, tada šią raišką būtų galima interpretuoti kaip objekto raišką daugiskaitos kilmininko linksniu, o panaši raiška kilmininku pastebėta kitų moksleivių atliktyse (plg. *supranta mokinio*). Panaši interpretacija galima ir analizuojant konstrukciją *nori poilsiu*, jeigu moksleivis šioje konstrukcijoje tiesiog praleido nosinę raidę (plg. *nori poilsiu*), galima manyti, kad tokią raišką pasirinkęs tiriamasis tiesiog pavartojo lietuvių kalbai netipiską daiktavardžio *poilsis* daugiskaitos formą, tačiau veiksmažodžio valdomas kilmininko linksnis būtų pasirinktas tinkamai. Vis dėlto net ir vertinant šiuos atvejus kaip objekto raišką įnagininko linksniu, būtų galima teigti, kad tokia raiška 2 PPT buvo itin reta (kiek dažnesnė, bet taip pat minimali ji buvo ir 1 PPT).

⁴⁶ Pastarąjį atvejį galima interpretuoti ir kaip galininko linksnio vartoseną, padarant galūnės rašybos klaidą (nosinę *i* pakeičiant *y*).

Kadangi lietuvių kalboje nėra daug veiksmažodžių, valdančių įnagininko linksnį, logiška, kad moksleiviai taip pat nėra linkę objekto perteikti šiuo linksniu, kai veiksmažodžio valdomo linksnio jie nėra tvirtai įsisavinę.

Galiausiai pastebėtina, kad 2 PPT pasitaikė ir konstrukcija, kurioje vartojamo daiktavardžio, perteikiančio objektą, forma sutampa su šauksmininko linksniu (*myli sūnau* (= *sūny*)). Vis dėlto šią klaidą, disertacijos autorės nuomone, būtų galima vertinti ir kaip susijusią su 2 PPT stimulu. Kadangi šiame stimule buvo pateikta netaisyklinga konstrukcija *myli sūnaus* (= *sūny*), moksleivis, pavartojęs formą *sūnau*, galėjo tiesiog nespėti baigti rašyti žodžio formos, kurią ketino parinkti objektui reikšti. Jeigu moksleivio iš tiesų buvo norėta pavartoti šauksmininko linksnį, būtų nelengva vertinti tokios klaidos priežastis, motyvacija objektą reikšti šauksmininko linksniu būtų gana miglota.

Galūnės rašybos klaidų 2 PPT nebuvo gausu – 2 proc. visų punktų buvo atlikti padarant daiktavardžio, perteikiančio objektą, linksnio galūnės rašybos klaidų. Kaip ir 1 PPT atveju daugiausia galūnės rašybos klaidų pasitaikė reiškiant objektą galininko linksniu (5 proc. visų objekto raiškos galininko linksniu punktų). Visos šios klaidos buvo susijusios su nosinių raidžių rašyba (plg. *mėgsta žuvi*, *mėgsta vandeni*, *supranta mokini*, *pradedą ryta*). Dalyje (3 proc.) objekto raiškos naudininko linksniu punktų taip pat pastebėta rašybos klaidų. Tačiau didžioji dalis šių klaidų (12 iš 13) buvo susijusios tik su viena iš 2 PPT konstrukcijų. Vartodami konstrukciją *skambina seserį* (= *seseriai*) kai kurie moksleiviai gebėjo ištaisyti 2 PPT įrašo objekto raiškos klaidą netinkamu linksniu, tačiau keisdami galininko linksnį į naudininko – darė rašybos klaidą (*skambina seserei* (= *seseriai*)). Kita daiktavardžio vienaskaitos naudininko formos rašybos klaida susijusi su fonetiniu žodžio formos užrašymu – *prieštarauja mokiniuj* (= *mokiniui*), tačiau tokia klaida pasitaikė tik viena. Reikšdami objektą kilmininko linksniu moksleiviai padarė 1 proc. tinkamo linksnio galūnės rašybos klaidų. Klaidų pobūdis aptariamais atvejais įvairavo. Pora atvejų moksleiviai pertekliškaai vartojo nosines raides (plg. *domisi šalimi* (= *šalimi*), *rūpinasi šunimį* (= *šunimi*)). Vienas moksleivis reikšdamas objektą ilgino kirčiuotąjį balsį *i* (*domisi šalym* (= *šalimi*)). Taip pat, tikėtina, dėl galimos rusų kalbos įtakos, nekirčiuotas *i* pakeistas į balsį *e* (*rūpinasi šunemi* (= *šunimi*)), o garsas [e] perteiktas dvibalsiu *ie* (*naudojasi valdžie* (= *valdžia*)). Kaip matyti 21 paveiksle, daiktavardžio galūnės rašybos klaidos, objektą perteikiant kilmininko linksniu, sudaro 0 procentų. Diagramoje pateikiami sveikieji skaičiai, tačiau tikslus procentų skaičius būtų 0,005 proc. į objekto kilmininko linksniu raišką sutelktų punktų. Rašybos klaidų aptariamaisiais atvejais pasitaikė trys. Pirmiausia vienoje iš konstrukcijų taip pat pertekliškaai pavartota nosinė balsė (*trūksta patirties*

(= *patirties*). Kitu atveju, tikėtina dėl galimos rusų kalbos įtakos, ilgoji balsė *é* pakeista dvibalsiu *ie* (*bijo nesekmies*⁴⁷ (= *nesėkmės*)). Dar vienu atveju balsė *e* pakeista *é* – *laukia rudėns* (= *rudens*). Taigi iš aptartos objekto raiškos tinkamais linksniais, bet netaisyklinga daiktavardžio galūnės rašyba, atvejų matyti, kad į tyrimą įtraukus skirtingas linksniavimo paradigmas, labiau įvairavo ir daiktavardžio galūnės rašybos klaidų pobūdis, kuris 1 PPT buvo daugiausia sutelktas į nosinių balsių rašybą. 2 PPT atsirado ir tam tikrų balsių ilginimo, ir keitimo kitais balsiais ar dvibalsiais požymių, kurie, galima daryti prielaidą, atspindi ir tam tikrus rusakalbių gimnazistų tarties ypatumus.

Vis dėlto nemaža dalis klaidų 2 PPT buvo tokios, kurias galima interpretuoti dvejopai – kai linksnio arba kaip daiktavardžio, perteikiančio objektą, galūnės rašybos klaidas. Kaip ir 1 PPT daugiausia tokių klaidų pasitaikė reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį (plg. *domisi muziką* (= *muzika*), *naudojasi kompiuterių* (= *kompiuteriu*), *rūpinasi jaunimų* (= *jaunimu*), *naudojasi valdžią*). Visas pateiktas daiktavardžio formas galima laikyti įnagininko linksnio formomis su netinkamai pridėtu nosinės ženkle. Tačiau negalima atmesti galimybės, kad moksleiviai minėtais atvejais vartojo ne įnagininko, o galininko (*muziką, valdžią*) ir daugiskaitos kilmininko linksnius (*kompiuterių, jaunimų*). Taip pat dvejopai interpretuoti galimų klaidų pasitaikė ir reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais galininko ir kilmininko linksnius: plg. *išvengia pavojų* (= *pavojaus*) (vienaskaitos galininkas vs. daugiskaitos kilmininkas), *bijo nesėkmes* (= *nesėkmės*) (daugiskaitos galininkas vs. vienaskaitos kilmininkas su rašybos klaida), *organizuoja šventes* (= *šventę*) (vienaskaitos kilmininkas su rašybos klaida vs. daugiskaitos galininkas), *baigia diena* (vienaskaitos įnagininkas vs. vienaskaitos galininkas su rašybos klaida)). Panašūs raiškos atvejai išsamiau aptariami 6.1.2 skyriuje, kuriame analizuojamos 1 PPT atlikčių objekto raiškos klaidos).

Kaip matyti 15 paveiksle, 1 proc. visų 2 PPT punktų atlikčių sudarė klaidos, kurios nesusijusios su netinkamo linksnio parinkimu, bet yra nulemtos netinkamos linksniavimo paradigmos vartojimo. Dvidešimt pirmame paveiksle šios klaidos nėra išskirtos, nes analizuojant objekto raišką su veiksmažodžiais, valdančiais paskirus linksnius, tokios klaidos sudaro mažiau negu 0,01 proc. objekto raiškos tam tikru linksniu atvejų. Daugiausia (8 atvejai) šio pobūdžio klaidų 2 PPT pasitaikė reiškiant objektą įnagininko linksniu. 4 iš šių klaidų susijusios su objektu, perteikiamo *-i* linksniuotės daiktavardžiu *šalis*, raiška:

⁴⁷ Primintina, kad daiktavardžio šaknies rašybos klaidos disertacijoje aprašomame tyrime nėra analizuojamos, nes tai nėra tyrimo židinys.

domisi šalia (= *šalimi*) (4 pavartojimo atvejai). Pastaruoju atveju moksleiviai devintos linksniavimo paradigmos daiktavardžiui priskyrė 7 linksniavimo paradigmos *-(i)o* linksniuotės įnagininko galūnę *-ia*. Kai kuriems moksleiviams sunkumų kilo ir vartojant *-(i)a* linksniuotės daiktavardį *kompiuteris*. Nors ši linksniuotė yra produktyvi, iš kitų tos pačios linksniuotės daiktavardžių išsiskiria leksemos *kompiuteris* forma. Jo šaknis baigiama dvigarsiu *er*, kuriam susijungus su vardininko galūne *-is*, daiktavardžio pabaigą galima tapatinti su daiktavardžiu *moteris*, kuris priklauso *-i* linksniuotei, taigi šio daiktavardžio įnagininko forma yra *moterimi*. 3 moksleiviai daiktavardžiui *kompiuteris* priskyrė tą pačią linksniavimo paradigmą kaip ir daiktavardžiui *moteris*, taigi vartojo konstrukciją naudojami *kompiuterimi* (= *kompiuteriu*) (plg. *moterimi*). Pastebėtina, kad kai kurie gimtakalbiai lietuviai taip pat linkę keisti šio daiktavardžio įnagininko formą, tačiau priskirdami jai *-(i)u* linksniuotės įnagininko galūnę *-iumi* (plg. *mokomasi naudotis kompiuteriumi*⁴⁸, *darbas su kompiuteriumi*⁴⁹). Dar vienas moksleivis formą *kompiuteriu* 2 PPT keitė lietuviško daiktavardžio atitikmens neturinčia forma *kompiuteriju*.

Sunkumų, parenkant tinkamą linksniavimo paradigmą, kai kuriems moksleiviams kilo ir reiškiant objektą kilmininko linksniu. Pavyzdžiui, du moksleiviai *-(i)o* linksniavimo paradigmos vienaskaitos kilmininko galūnę *-ios* keitė *-(i)a* linksniavimo paradigmos galūne *-io* (*nori valdžio* (= *valdžios*)). Po kartą *-(i)u* linksniuotė buvo keičiama *-(i)a* linksniuote (*išvengia pavojo* (= *pavojaus*)), *-i* linksniuotė *-(i)o* linksniuote (*laukia rudenio* (= *rudens*)), *-i* linksniuotė *-ė* linksniuote (*trūksta patirtės* (= *patirties*)). Kartą moksleivis suklydo ir parinkdamas linksniavimo paradigmą daiktavardžiui, kuris reiškia objektą galininko linksniu – *ė* linksniuotės daiktavardžio galūnę buvo keičiama *-(i)a* linksniuotės galūne (*organizoje šventa* (= *organizuoja šventę*)). Vienas netinkamos linksniavimo paradigmos pavartojimo atvejis pasitaikė ir perteikiant objektą naudininko linksniu. Pastaruoju atveju sunkumų kilo vartojant *i* linksniuotės daiktavardį *sesuo* – moteriškosios giminės naudininko galūnę *-iai* pakeista vyriškosios giminės *-(i)a* linksniuotės daiktavardžio galūne *-iui* (*skambina seseriui* (= *seseriai*)). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *-i* linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnę gali būti tiek *-iai* (plg. *moteriai*, *širdžiai*), tiek *-iui* (plg. *vandeniui*, *dančiui*). Tai taip pat geli kelti tam tikros sunkumų vartojant šios linksniuotės daiktavardžio vienaskaitos naudininko

⁴⁸ http://www.krastas.lt/?data=2010-03-20&rub_raj=1140535322&id=1268054214&pried=2010-03-09.

⁴⁹ <http://manokarjera.cv.lt/Default4.aspx?BlogId=7f5e99b7-49d8-453e-ba54-95babfe28e92>.

formas. Galiausiai pastebėtina, kad linksnio vartojimo klaidų pasitaikė ir 2 PPT reiškiant objektą netinkamais linksniais (plg. *domisi šalią* (= *šalimi*), *prieštarauja profesori* (= *profesoriui*), *domėsio muziko* (= *muzika*), *myli suno* (= *sūnaus*)). Kaip matyti iš šių ir jau aptartų pavyzdžių, mažiausiai keblumų (išskyrus daiktavardį *kompiuteris*) moksleiviams kėlė objekto raiška tinkamu linksniu ir tinkamai parinkta linksniavimo paradigma, kai objektą perteikiantis daiktavardis priklausė *-(i)a* (ypač pirmai linksniavimo paradigmai). Kaip jau minėta tai rodo ir išaugęs linksnio paradigmos, reiškiant objektą, vartojimo klaidų skaičius 2 PPT (15 klaidų) jį lyginant su 1 PPT (3 klaidos), kuriame objektas buvo reiškiamas tik pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais.

Sunkumus, su kuriais susidūrė moksleiviai reikšdami objektą 2 PPT, rodo ir reikšmingai 2 PPT pakeistos arba išvis nepavartotos tikslinės testo konstrukcijos. Pirmiausia pastebėtina, kad tokių konstrukcijų 2 PPT (reikšmingai pakeistų konstrukcijų – 2 proc., nepavartotų konstrukcijų – 8 proc. buvo mažiau negu 1 PPT (reikšmingai pakeistų konstrukcijų – 9 proc., nepavartotų konstrukcijų – 17 proc.). Todėl galima manyti, kad į testą neįtraukus itin retai lietuvių kalboje vartojamų veiksmažodžių, moksleiviai mažiau sutriko reikšdami objektą, nebuvo linkę taip dažnai tikslinių konstrukcijų išvis nevertoti ar jas reikšmingai keisti. Tačiau tokių atvejų pasitaikė ir 2 PPT. Pirmiausia apžvelgtinos konstrukcijos, kurias moksleiviai reikšmingai keitė.

Konstrukcijų, kuriose objektas buvo vartojamas su veiksmažodžiais, valdančiais galinininko linksnį, moksleiviai reikšmingai nepakeitė. 2 proc. tiriamųjų reikšmingai keitė objekto, reiškiamo įnagininko linksniu, konstrukcijas, 3 proc. – konstrukcijas, kuriose objektas vartojamas su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, o 4 proc. – su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį. Pirmiausia pastebėtina, kad 2 PPT moksleiviai itin retai (4 kartus) keitė tikslinių konstrukcijų veiksmažodžius neegzistuojančiais žodžiais (*taukia vagiui* (2 PPT stimulus – *tenka vagiui*), *stovisi muziką* (2 PPT stimulus – *domisi muziką* (= *muzika*)), *domeni šali* (2 PPT stimulus – *domisi šalį* (= *šalimi*)), *veida diskusija* (2 PPT stimulus – *vengia diskusiją* (= *diskusijos*))). Raiška su išgalvotais veiksmažodžiais buvo kur kas dažnesnė 1 PPT atliktyse, bet kaip jau aptarta 6.1.2. skyriuje, tai buvo būdinga toms 1 PPT stimulo konstrukcijoms, kuriose buvo vartojami retesnės vartosenos veiksmažodžiai, o šie veiksmažodžiai į 2 PPT nebuvo įtraukti. Dažniau (13 atvejų) moksleiviai 2 PPT tikslinių konstrukcijų veiksmažodžius keitė kitais lietuvių kalbos veiksmažodžiais. Kai kuriais atvejais, kaip ir 1 PPT, kai 2 PPT stimule pateiktas objektas buvo reiškiamas netinkamu linksniu, moksleiviai parinko veiksmažodį, valdantį būtent stimule pateiktą linksnį (plg. *rengę diskusią*, *renga deskusia* (2 PPT stimulus –

vengia diskusiją (= diskusijos)), mėgsta sniegą (2 PPT stimulus – *laukia sniegą* (= *sniego*)), kviečia draugą (2 PPT stimulus – *skambina draugą* (= *draugui*)). Nors kai kuriais atvejais moksleiviai keitė ir taisyklingų 2 PPT stimulo konstrukcijų veiksmažodžiu (plg. *tinka vagiui* (2 PPT stimulus – *tenka vagiui*)). 2 PPT atliktyse pasitaikė ir tokių atvejų, kai pats objektas, kuris stimule reiškiamas daiktavardžiu, buvo pakeičiamas veiksmažodžio bendratimi (plg. *nori valdyti, nori pailsietis*). Dalis moksleivių keitė ir patį objektą perteikiančią daiktavardį (plg. *rūpinasi augintinių* (2 PPT stimulus – *rūpinasi šunį* (= *šuni*)), *naudojasi tikslui* (2 PPT stimulus – *naudojasi valdžia*)). Pasitaikė ir tokios raiškos, kai objektas perteikiamas neegzistuojančiu daiktavardžiu (plg. *rūpinasi jaumu, vengia diskursia*). Kai kuriuos daiktavardžius, reiškiančius objektą, moksleiviai keitė ir vartodami taisyklingus linksnius (plg. *laukė nakties* (2 PPT stimulus *laukia sniegą* (= *sniego*)), *skambina sesei* (2 PPT stimulus – *skambina seserį* (= *seseriai*)), *prieštarauja mokytojai* (2 PPT stimulus *prieštarauja profesorių* (= *profesoriui*))). Vis dėlto vienas iš klausimų, į kurio atsakymo paieškas buvo nukreiptas 2 PPT, buvo, ar linksniavimo paradigma nedaro įtakos objekto raiškos taisyklingumui, todėl šios konstrukcijos nebuvo priskirtos prie taisyklingos objekto raiškos tam tikrais linksniais ir tam tikromis linksniavimo paradigmomis. Pavyzdžiui, konstrukciją *skambina sesei* (2 PPT stimule vartojamas daiktavardis *sesuo*) galima analizuoti dvejopai. Viena vertus, galėtume manyti, kad moksleivis rinkosi keisti daiktavardį *sesuo* į *sesė*, nes jam ši raiška yra įprastesnė. Kita vertus, negalima atmesti ir galimybės, jog neįsisavinus retesnės *-i* linksniuotės daiktavardžio *sesuo* linksniavimo sistemos, pasirenkama objektą reikšti produktyvesnės linksniuotės *-ė* daiktavardžiu *sesė*. Kiekvienas atvejis, kai moksleivis vieną daiktavardį ar veiksmažodį keičia kitu žodžiu, gali būti vertinamas ir kaip vengimo strategija. Galiausiai apibendrinus moksleivių reikšmingai pakeistas tikslines konstrukcijas 2 PPT, pasakytina, kad aiškių tendencijų, kada moksleiviai buvo linkę reikšmingai keisti 2 PPT konstrukcijas, negalima išvelgti. Tik primintina, kad tokių atvejų 2 PPT pasitaikė gerokai mažiau negu 1 PPT. Daroma prielaida, kad tai lėmė, jog į 2 PPT nebuvo įtraukti retos vartosenos veiksmažodžiai.

Galiausiai pastebėtina, kad rečiau 2 PPT negu 1 PPT moksleiviai taip pat išvengė pavartoti tikslines PPT konstrukcijas. Tokių atvejų 1 PPT buvo 17 proc., o 2 PPT – tik 8 proc. Šį skirtumą taip pat būtų galima sieti su į PPT įtrauktų veiksmažodžių dažnumu. Kaip jau aptarta, 2 PPT retos vartosenos lietuvių kalbos veiksmažodžių vengta, o 1 PPT jų buvo pusė, taigi tikėtina, kad neįsisavinę tam tikrų veiksmažodžių ir jo valdymo sistemos, moksleiviai negalėjo jos ir atkartoti. Vis dėlto vertinant kiekvieną 2 PPT punktą atskirai, pasakytina, kad vidutiniškai

6 moksleiviai (mediana – 5) iš 78, išklausę 2 PPT punkto įvestį, neužrašė konstrukcijos, į kurią sutelkiamas tyrimo dėmesys. Kai kuriais atvejais moksleiviai paliko visiškai tuščią punkto eilutę, kitais – pateikė tik sakinio fragmentą (plg. *Atsakomybė; Mokiniai mėgsta*). Vieną 2 PPT konstrukciją užrašė visi moksleiviai (*supranta mokinio (= mokinį)*), tačiau kai kurios konstrukcijos išsiskyrė kaip itin dažnai išvengtos pakartoti. Pavyzdžiui, konstrukcijos *tenka vagiui* nepakartoto 28 proc. moksleivių, *išvengia pavojui (= pavojaus)* – 26 proc. moksleivių, *mėgsta žuvį* – 18 proc., *rūpinasi jaunimu* – 13 proc. *tenka šeimą (= šeimai)* – 12 proc., *naudojasi valdžia* – 10 proc., *trūksta patirties* – 9 proc., *prieštarauja mokiniui* – taip pat 9 proc. moksleivių. Kaip matyti, tik nedaugelis konstrukcijų vengtos vartoti tada, kai jų objektas 2 PPT stimule reiškiamas netaisyklingai. Tai rodo, kad ne netinkamas linksnis objektui reikšti trikdė moksleivius, o kažkas kita. Pastebėtina, kad didžiojoje dalyje konstrukcijų, kurių moksleiviai neužrašė, objektas buvo perteikiamas kitų negu *-(i)a* linksniuochių daiktavardžiais (išskyrus konstrukciją *rūpinasi jaunimu* ir *prieštarauja mokiniui*). Galima daryti atsargią prielaidą, kad tokia raiška moksleiviams taip pat kėlė daugiau sunkumų. Tačiau aptariamų atvejų nebuvo daug, todėl ir tvirtų išvadų daryti nebūtų galima.

6.2.3. 2 PPT klaidų analizės apibendrinimas

Išanalizavus sunkumus, su kuriais susidūrė moksleiviai reikšdami objektą 2 PPT, galima daryti keletą apibendrinimų. Pirmiausia pasakytina, kad kaip ir 1 PPT atveju tarp klaidų, pasitaikiusių 2 PPT atliktyse, galima įžvelgti tiek supaprastinimo, tiek hiperapibendrinimo ir per dažnos vartosenos, taigi 2 PPT, kurį sudarant siekta išvengti galimos rusų kalbos įtakos, dominavo intralingvalinės klaidos. Vis dėlto, nors galimos rusų kalbos įtakos linksnio valdymo požiūriu 2 PPT buvo vengta, kai kurios klaidos sietinos su rusų kalbos linksnio valdymo sistemos perkėlimu į lietuvių kalbą. Šių atvejų buvo nedaug, tokio pobūdžio klaidos 3 PPT sistemiškiau analizuojamos 6.3. skyriuje.

Taip pat pastebėtini keli skirtumai tarp 2 PPT ir 1 PPT klaidų analizės rezultatų. 2 PPT vengiant retos vartosenos veiksmažodžių ir į testą įtraukus įvairių linksniavimo paradigų daiktavardžių, objekto raiška su veiksmažodžiais, valdančiais pagrindinius (galininko ir kilmininko) ir periferinius (naudininko ir įnagininko) linksnius beveik nesiskyrė. 1 PPT, kurį sudarė tiek retesnės, tiek dažnesnės vartosenos lietuvių kalbos veiksmažodžiai ir objektas, perteikiamas tik pirmos (produktyviausios) linksniavimo paradigmos daiktavardžiais, linksnio klaidų reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais

kilmininko linksnį, buvo kur kas mažiau negu su veiksmažodžiais, kurie valdo periferinius lietuvių kalbos linksnius. Disertacijos autorės daroma prielaida, kad objektą reiškiant įvairių linksniuočių daiktavardžiais, daugiau sunkumų kyla reiškiant ir objektą skirtingais lietuvių kalbos linksniais, taip pat ir kilmininko linksniu, kuris buvo mažiau problemiškas 1 PPT.

Išanalizavus 2 PPT atliktis, išvelgta ir dar viena skirtis tarp 2 PPT ir 1 PPT. Kai moksleiviai darė linksnio klaidas, nesusijusias su abiejų PPT stimulais, 1 PPT jie dažniausiai vartojo kilmininko linksnį, o 2 PPT – vardininko linksnį. Šis skirtumas, taip pat atsargiai gali būti siejamas su tuo, kad sudarant 2 PPT objektui reikšti parinkti įvairių linksniavimo paradigmų daiktavardžiai. Kadangi vardininko linksniu nėra įprasta reikšti objektą, šio linksnio vartojimą objektui reikšti, kaip jau aptarta, galima sieti su tokios raiškos supaprastinimu.

Taip pat 2 PPT atliktyse pasitaikė daugiau linksniavimo paradigmos vartojimo klaidų negu 1 PPT. Beveik visos šios klaidos padarytos reiškiant objektą daiktavardžiais, kurie priklauso kitoms, o ne pirmai linksniavimo paradigmoms. Taigi analizuojant 2 PPT atliktis kokybiškai ryškėja tendencija, kad daugiau sunkumų kyla ir įvairesnio pobūdžio klaidų daroma objektą perteikiant daiktavardžiais, priklausančiais ne pirmai, o kitoms linksniavimo paradigmoms (plg. rašybos klaidų pobūdį, linksnio vartojimo klaidas, nepavartotų tikslinių konstrukcijų atvejus). Vis dėlto, kaip parodė ATMM analizė, *-(i)a* linksniavimo paradigmoms priklausančios daiktavardžiai, reiškiant objektą, pranašumo turi tik tam tikrų veiksmažodžių valdomų linksnių atvejais. Taigi siekiant patikrinti remiantis kokybine analize daromas prielaidas, modeliuotini atskiri į minėtus klausimus sutelkti didesnio masto tyrimai.

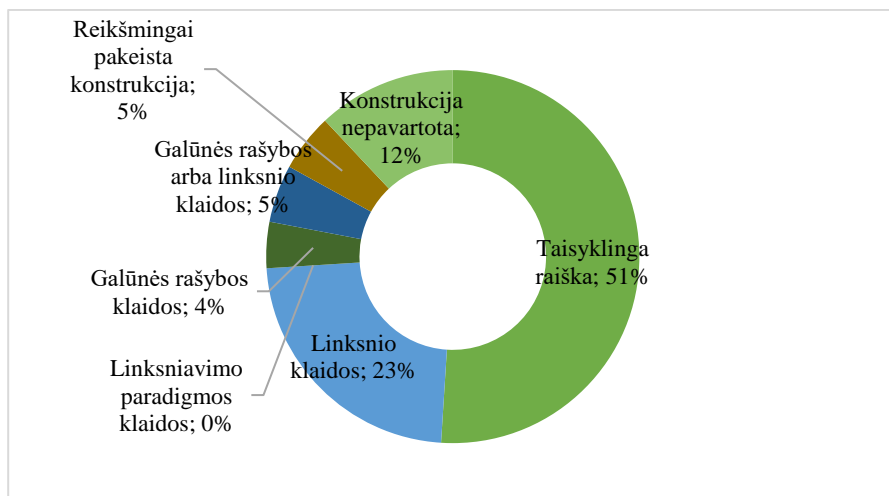
6.3.3 PPT rezultatų analizė

Kaip jau buvo minėta, 3 PPT tikslas – ištirti galimą rusų kalbos įtaką GRUK moksleivių objekto lietuvių kalba raiškos taisyklingumui. Siekiant šio tikslo parengtas 3 PPT, kurį sudaro 14 sakinių. Pusėje šių sakinių vartojami veiksmažodžiai, kurie lietuvių ir rusų kalbose valdo tą patį linksnį, kitoje pusėje – veiksmažodžiai, kurie lietuvių kalboje valdo vienokį, o rusų kalboje – kitokį linksnį. 3 PPT objektas reiškiamas su veiksmažodžiais, valdančiais galininko, naudininko ir įnagininko linksnius. Išsamiau apie tai, kaip sudarytas 3 PPT, aprašoma 5.1.2.2.4. skyriuje. Siekiant atlikti 3 PPT sugrįžta į mokyklas, kuriose atlikti 1 PPT ir 2 PPT. Taigi didžioji dalis moksleivių jau buvo atlikę 1 PPT arba 2 PPT. Tačiau dalis tiriamųjų (23 moksleiviai) atliko tik 3 PPT, taigi prisijungė prie tiriamųjų į mokyklas atvykus tik antrą kartą. Iš viso 3 PPT atliko 155 keturių

GRUK moksleiviai. Siekiant atsakyti į 3 PPT iškeltą klausimą, atlikti ATMM, kurių rezultatai aprašomi 6.3.1. skyriuje, o 6.3.2. skyriuje, pritaikius klaidų analizės metodą, giliau žvelgiama į sunkumus, su kuriais susidūrė moksleiviai šio testo atveju.

6.3.1. Kiekybinė 3 PPT rezultatų analizė

Duomenų analizė atskleidė, kad 3 PPT tyrimo dalyviai atliko 51 proc. taisyklingumu. Taigi maždaug pusėje šio testo konstrukcijų objektas buvo reiškiamas taisyklingai. Vis dėlto beveik pusė visų 3 PPT punktų moksleiviams kėlė tam tikrų sunkumų. 23 proc. konstrukcijų buvo pavartotos darant linksnio, kuriuo reiškiamas objektas, klaidų (plg. *dėkoja mokytojo*). 12 proc. 3 PPT tikslinių konstrukcijų moksleiviai visai neužrašė – t. y. paliko tuščią punkto įrašymo eilutę arba užrašė tik trumpą sakinio fragmentą (plg. įrašytas tik pirmasis sakinio žodis *Mokytojai*). 5 proc. 3 PPT tikslinių konstrukcijų buvo reikšmingai pakeistos (plg. *įtaria vaiką* (3 PPT stimulus – *įkalba vaiką*)) (apie motyvaciją tokių raiškos atvejų nepriskirti prie taisyklingos objekto raiškos kontroliuojamoje užduotyje išsamiau skaityti 5.3. skyriuje). Daiktavardžio, reiškiančio objektą, galūnės rašybos klaidos (plg. *skaito teksta* (= *skaito tekstą*)) sudarė 4 proc. 3 PPT, o klaidos, kurias galima priskirti tiek prie rašybos, tiek prie linksnio parinkimo klaidų (plg. *stebisi norų* (= *noru*)) – 5 proc.

23 pav. Objekto raiška 3 PPT.

Pasitelkus ATMM buvo siekiama atsakyti į klausimą, kada objekto reikšti moksleiviams buvo paprasčiau, o kada – sudėtingiau, t.y. kurie lingvistiniai veiksniai nulėmė objekto raiškos taisyklingumą. Kaip ir pirmuose dviejuose PPT kaip dvinaris priklausomasis kintamasis į ATMM įtrauka taisyklinga arba netaisyklinga (ar išvis nepavartota) objekto raiška. Pradinio modelio nepriklausomųjų kintamųjų sąrašą sudarė veiksniai, pateikiami 22 lentelėje. Pagrindinis nepriklausomasis kintamasis 3 PPT buvo kategorinis – tai veiksmažodžio valdymo sistemos lietuvių ir rusų kalboje ekvivalentiškumas. Taip pat kaip kategoriniai kintamieji į ATMM įtraukti linksniai, kuriuos tikslinių konstrukcijų veiksmažodžiai valdo lietuvių ir rusų kalboje. Taip pat tikrinta, ar kaip tolydieji kintamieji objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT neturėjo įtakos daiktavardžio, perteikiančio objektą, ir veiksmažodžio, valdančio linksnį, kuriuo reiškiamas objektas, dažnumas (kuris nustatytas remiantis Utkos (2009) „Dažniniu rašytinės lietuvių kalbos žodynu“). Kaip kategorinis kintamasis į ATMM įtrauktas konstrukcijos 3 PPT stimule taisyklingumas. Kaip jau buvo elgtasi 1 PPT ir 2 PPT atvejais, į ATMM įtraukti ir du atsitiktinio poveikio parametrai – tyrimo dalyvis, atlikęs 3 PPT, ir atskira veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcija.

22 lentelė. Objekto raiškos 1 PPT taisyklingumas ir į ATMM įtrauktų nepriklausomųjų kintamųjų reikšmės.

Konstrukcija	Objekto raiškos taisyklingumas 3 PPT	Veiksmažodžio valdomo linksnio ekvivalentiškas lietuvių ir rusų kalboje	Veiksmažodžio valdomas linksnis lietuvių kalboje	Veiksmažodžio valdomas linksnis rusų kalboje	Veiksmažodžio dažnumas 1 mln. žodžių ⁵⁰	Daiktavardžio dažnumas 1 mln. žodžių	Konstrukcijos taisyklingumas garso įrašė (T – konstrukcija vartojama taisyklingai, N – netaisyklingai)
<i>skambina draugui</i>	75 %	sutampa	Naud.	Naud.	67	176	N (<i>skambina draugą</i>)
<i>pataria vaikui</i>	72 %	sutampa	Naud.	Naud.	85	1225	T
<i>domisi teatru</i>	71 %	sutampa	Įnag.	Įnag.	82	104	T
<i>pasitiki mokytoju</i>	63 %	nesutampa	Įnag.	Naud.	41	194	T
<i>įkalba vaiką</i>	61 %	sutampa	Gal.	Gal.	7	1225	T
<i>dėkoja mokytojui</i>	58 %	nesutampa	Naud.	Gal.	57	194	T
<i>didžiuojasi vaiku</i>	55 %	sutampa	Įnag.	Įnag.	34	1225	N (<i>didžiuojasi vaiką</i>)
<i>stebisi noru</i>	52 %	nesutampa	Įnag.	Naud.	42	244	T
<i>skaito tekstą</i>	51 %	sutampa	Gal.	Gal.	217	225	N (<i>skaito teksto</i>)
<i>užsiima menu</i>	51 %	sutampa	Įnag.	Įnag.	68	256	N (<i>užsiima meną</i>)
<i>džiaugiasi sniegu</i>	47 %	nesutampa	Įnag.	Naud.	85	141	N (<i>džiaugiasi meną</i>)
<i>valdo biudžetą</i>	34 %	nesutampa	Gal.	Įnag.	217	247	T
<i>užjaučia draugą</i>	15 %	nesutampa	Gal.	Naud.	7	176	N (<i>užjaučia draugo</i>)
<i>vadovauja bankui</i>	6 %	nesutampa	Naud.	Įnag.	274	242	N (<i>vadovauja banką</i>)

⁵⁰ Veiksmažodžio ir daiktavardžio vartosenos dažnumas statistinėje analizėje buvo logaritmiškai transformuoti.

Į pradinį ATMM modelį buvo įtraukti visi minėti nepriklausomieji kintamieji, o tada palaipsniui šalinami statistiškai reikšmingo poveikio priklausomajam kintamajam nedarantys veiksniai, kol galutiniame modelyje liko tik statistiškai reikšmingi nepriklausomieji kintamieji: lietuvių ir rusų kalbos linksnio valdymo sutapimas, linksnis, kurį valdo lietuvių kalbos veiksmožodis, linksnis, kurį valdo rusų kalbos veiksmožodis ir konstrukcijos 3 PPT stimule taisyklingumas (žr. 23 lentelę).

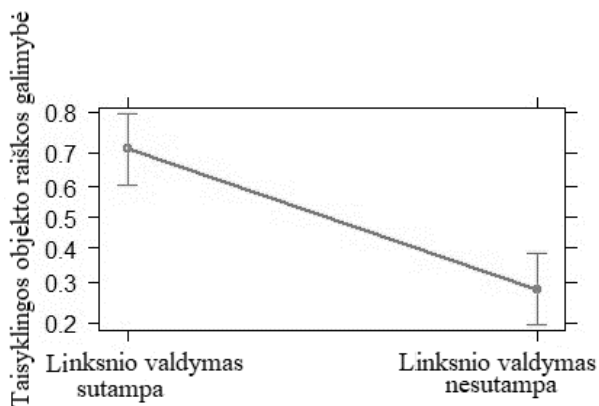
23 lentelė. *Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	-0,003 (0,401), $p = 0,992$	
b ₁ (lietuvių k. ir rusų k. linksnio valdymas nesutampa)	-1,842 (0,304), $p = 0,000^{***}$	
b ₂ (lietuvių k. linksnis - naudininkas)	0,632 (0,393), $p = 0,107$	
b ₃ (lietuvių k. linksnis - įnagininkas)	1,284 (0,399), $p = 0,001^{**}$	
b ₄ (rusų k. linksnis - naudininkas)	0,001 (0,445), $p = 0,997$	
b ₅ (rusų k. linksnis - įnagininkas)	-1,156 (0,452), $p = 0,01^*$	
b ₆ (taisyklingas įrašo punktas)	1,17 (0,294), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,21	1,487
testo punktas	0,235	0,485

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

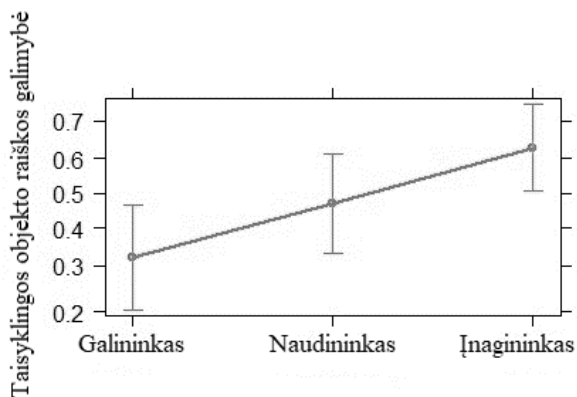
Toliau kiekvienas iš veiksnių aptiriamas atskirai. Pirmiausia pastebėtina, kad ryškų poveikį objekto raiškos taisyklingumui darė tai, ar konstrukcijose reiškiamas objektas vartojamas su veiksmoždziais, kurie lietuvių ir rusų kalboje valdo tą patį linksnį, ar skirtingus linksnius. Kaip 24 paveiksle matyti, ATMM parodė, kad, kai linksnio valdymo sistema abiejose kalbose sutampa, galimybė taisyklingai reikšti objektą yra statistiškai reikšmingai didesnė negu tada, kai lietuvių kalboje ir rusų kalboje veiksmoždziai valdo skirtingus linksnius. Šį statistinį apibendrinimą leido daryti tai, kad moksleiviai 3 PPT kur kas taisyklingiau reikšė objektą tose konstrukcijose, kurios nebuvo konfliktiškos rusų ir lietuvių kalbos linksnų valdymo požiūriu. Jas moksleiviai vartojo vidutiniškai 62,3 proc. taisyklingumu, o konstrukcijas, kuriose buvo vartojami veiksmoždziai, valdantys skirtingus linksnius lietuvių ir rusų kalboje, – 39,2 proc. taisyklingumu (atskirų konstrukcijų

taisyklingumas procentais pateiktas 22 lentelėje). Taigi skirtumas yra ryškus, o išsamiau jis bus analizuojamas tolesniame skyriuje.

24 pav. Objekto raiškos taisyklingumas konstrukcijose su sutampančiomis ir skirtingomis linksnio valdymo sistemomis lietuvių ir rusų kalboje.

Objekto raiškos taisyklingumui įtakos turėjo ir linksnis, kurį lietuvių kalboje valdo veiksmazodis. 25 paveiksle matyti, kad galimybė taisyklingai reikšti objektą buvo didžiausia, kai veiksmazodis lietuvių kalboje valdė įnagininko linksnį.

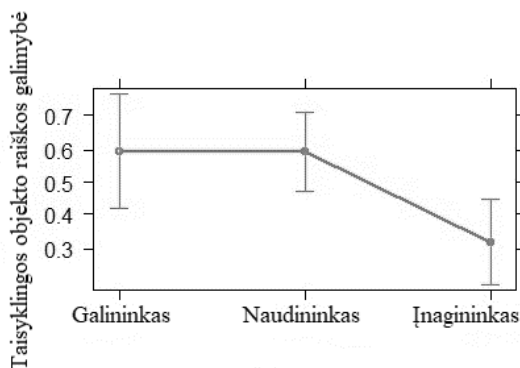
25 pav. Objekto raiškos su veiksmazodžiais, valdančiais skirtingus linksnius lietuvių kalboje, taisyklingumas 3 PPT.

Kaip parodė ATMM analizė (žr. 23 lentelę), ši galimybė statistiškai reikšmingai didesnė negu galimybė taisyklingai reikšti objektą su veiksmazodžiais, valdančiais galininko linksnį. Lyginant objekto raišką galininko ir naudininko linksniumi, statistiškai reikšmingas skirtumas, remiantis

ATMM, neįžvelgtas. Rezultatai, rodantys, kad objekto raiška su veiksmožodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, 3 PPT buvo taisyklingiausia, kiek skiriasi nuo 1 PPT rezultatų. Atlikdami 1 PPT moksleiviai objektą su veiksmožodžiais, valdančiais įnagininko linksnį kartu su galininko linksniu, reiškė prasčiausiai. Kalbant apie 2 PPT rezultatus primintina, kad bendro poveikio linksnis visam testo objekto raiškos taisyklingumui nedarė, tačiau kai kuriais atvejais objektas su veiksmožodžiais, valdančiais, įnagininko linksnį buvo vartojamas mažiau taisyklingai negu su veiksmožodžiais, valdančiais kilmininko ir galininko linksnį, o kitais – kaip tik reiškiamas taisyklingiau. Pastebėtina, kad 3 PPT moksleiviams pirmiausia sunkiau sekėsi reikšti objektą su veiksmožodžiais, valdančiais galininko linksnį, negu su valdančiais įnagininko linksnį, kai linksnio valdymo sistema lietuvių ir rusų kalboje skyrėsi. Pavyzdžiui, konstrukciją *užjaučia draugo* (= *draugą*) (veiksmožodis *užjausti* (rus. *сочувствовать*) lietuvių kalboje valdo galininko, o rusų kalboje – naudininko linksnį), moksleiviai vartojo 15 proc. taisyklingumu, o konstrukciją *valdo biudžetą* (veiksmožodis *valdyti* (rus. *владеть*) lietuvių kalboje valdo galininko, o rusų kalboje – įnagininko linksnį) – 34 proc. taisyklingumu. Konstrukcijas, kurių linksnio valdymo sistema abiejose kalbose skiriasi ir kurių veiksmožodis lietuvių kalboje valdo įnagininko linksnį, moksleiviams sekėsi vartoti taisyklingiau. Pavyzdžiui, konstrukciją *pasitiki mokytoju* (veiksmožodis *pasitikėti* (rus. *доверять*) lietuvių kalboje valdo įnagininko linksnį, o rusų kalboje – naudininko linksnį) moksleiviai vartojo 63 proc. taisyklingumu, konstrukciją *stebisi noru* (veiksmožodis *stebėtis* (rus. *удивляться*) lietuvių kalboje valdo įnagininko linksnį, o rusų kalboje – naudininko linksnį) – 52 proc. taisyklingumu, o konstrukciją *džiaugiasi sniegu* (veiksmožodis *džiaugtis* (rus. *радоваться*) lietuvių kalboje valdo įnagininko linksnį, o rusų – naudininko linksnį) – 47 proc. taisyklingumu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visais į 3 PPT įtrauktais konfliktiniais atvejais linksnio valdymo sistemos požiūriu, kai veiksmožodis lietuvių kalboje valdo įnagininko linksnį, rusų kalboje jis valdo naudininko linksnį. Taigi taisyklingesnės objekto raiškos atvejai gali būti susiję ir su šiuo aspektu.

Kaip parodė ATMM analizė (žr. 23 lentelę), tai, koks linksnis yra valdomas rusų kalboje, taip pat turėjo įtakos objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT. Statistinės analizės duomenys rodo, kad tada, kai lietuvių kalbos veiksmožodžio rusiškas atitikmuo valdo įnagininko linksnį, objekto raiškos taisyklingumas 3 PPT statistiškai reikšmingai mažesnis negu kai toks atitikmuo valdo galininko linksnį. Šis linksnio valdymo sistemos rusų kalboje ir objekto raiškos taisyklingumo 3 PPT ryšys iliustruojamas 26 paveiksle.

Jame matyti, kad, kai veiksmažodis rusų kalboje valdo naudininko linksnį, galimybė objektą reikšti taisyklingai tokia pati (taigi didesnė), kaip ir tada, kai rusų kalbos veiksmažodis valdo galininko linksnį. Tai leidžia paaiškinti ir tai, kodėl moksleiviai reišė objektą jau apžvelgtose konstrukcijose, kuriose veiksmažodis lietuvių kalboje valdo įnagininko, o rusų kalboje – naudininko linksnį, taisyklingiau negu vartodami konstrukcijas, kuriose lietuvių kalbos veiksmažodis valdo galininko linksnį. Svarbu ir tai, kad ATMM analizė rodo objekto raišką su lietuvių kalbos veiksmažodžiais, kurių rusiškas atitikmuo valdo įnagininko linksnį, esant reikšmingai netaisyklingesnį 3 PPT atliktyse. Pastebėtina, kad iš viso į 3 PPT įtrauktos penkios konstrukcijos, kuriuose lietuvių kalbos veiksmažodžio rusiškas atitikmuo valdo įnagininko linksnį. Tačiau trys iš šių konstrukcijų buvo tokios, kuriose ir lietuviškas veiksmažodis valdo įnagininko linksnį, objekto raiškos taisyklingumas visais trimis atvejais buvo didesnis negu 50 proc. (žr. 22 lentelę). Vis dėlto ypač sunkiai moksleiviams sekėsi reikšti objektą tada, kai linksnio valdymo sistema lietuvių ir rusų kalboje nesutampa, o veiksmažodžio atitikmuo rusų kalboje valdo įnagininko linksnį (konstrukcijos *valdo biudžetą* taisyklingumas – 34 proc., konstrukcijos *vadovauja banką* (= *bankui*) – tik 6 proc.). Galima daryti atsargią prielaidą, kad kai veiksmažodis rusų kalboje valdo įnagininko linksnį, ši informacija užima stiprias pozicijas GRUK moksleivių atmintyje (kognityvinėje reprezentacijoje), taigi yra sunkiai išstumama, gali būti greitai perkeliama į jų vartojamos lietuvių kalbos sistemą. Tai, kaip moksleiviai rusų kalbos linksnio valdymo sistemą tiesiogiai perkėlė į lietuvių kalbos objekto raiškos konstrukcijas bus analizuojama kitame skyriuje. Į ATMM analizę kaip netaisyklingi (arba nepavartoti) objekto raiškos atvejai yra įtrauktos visos klaidos (tiek linksnio, kuris sutampa su rusų kalboje veiksmažodžio valdomu linksniu, tiek kitų linksnių vartojimo klaidos, tiek rašybos klaidos ir pan.).

26 pav. Objekto raiškos taisyklingumas 3 PPT, atsižvelgiant į lietuviško veiksmažodžio atitikmens rusų kalboje linksnio valdymo sistemą.

Galiausiai pasakytina, kad ATMM analizė patvirtino, kad įtakos objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT turėjo ir tai, ar 3 PPT stimule konstrukcija moksleiviams buvo pateikta taisyklinga ar ne. Šis veiksnys buvo reikšmingas visuose trijuose PPT, tačiau ATMM analizė leidžia tikrinti visų į modelį įtrauktų kintamųjų poveikį drauge – nustatant veiksnio kintamojo reikšmingumą ir turint omenyje, kad įtaką priklausomajam kintamajam daro ir kitas veiksnys ar veiksniai. Taigi nors tai, ar PPT konstrukcija garso įrašė pateikta taisyklingai, ar netaisyklingai yra veiksnys, susijęs su PPT sudarymo logika, o ne pačia kalbos sistema, šį veiksnį buvo svarbu įtraukti į ATMM analizę visų trijų PPT atvejais, kad analizė būtų objektyvesnė, apimtų visus poveikį galinčius daryti PPT sudarymo ir kalbinius aspektus viename modelyje.

Apibendrinant kiekybinę 3 PPT rezultatų analizę, pagrįstą ATMM, pasakytina, kad atsakymas į klausimą, ar galimybė reikšti objektą taisyklingai, kai linksnio valdymo sistema, susijusi su tam tikrais veiksmažodžiais, lietuvių ir rusų kalboje yra vienoda, lyginant ją su objekto raiška, kai šios sistemos skiriasi, taisyklingumu, yra teigiamas. 3 PPT atlikusiems moksleiviams mažiau sunkumų kilo reiškiant objektą su tais veiksmažodžiais, kurie lietuvių ir rusų kalboje valdo tą patį linksnį. Kitame skyriuje giliau žvelgiama į sunkumus, su kuriais reikšdami objektą 3 PPT, susidūrė moksleiviai.

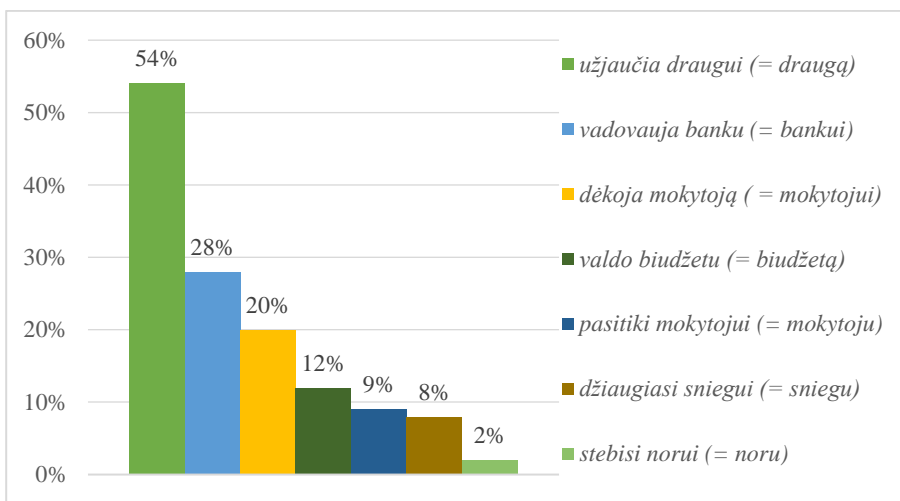
6.3.2. 3 PPT klaidų analizė

Kaip matyti 23 paveiksle, 49 proc. 3 PPT punktų GRUK moksleiviams kėlė sunkumų. Didžiausia grupė klaidų, kurias padarė tyrimo dalyviai – tai linksnio vartojimo klaidos. Jos sudarė 23 proc. viso 3 PPT atlikėjų. Linksnio vartojimo klaidas 3 PPT dar galima suskirstyti į dvi kategorijas: 9 proc. 3 PPT buvo netinkamai pavartotas toks linksnis, kurį valdo lietuvišką veiksmažodį atitinkantis rusų kalbos veiksmažodis (plg. linksnio vartojimo klaida *džiaugiasi sniegui* (= *sniegu*) (rusų kalbos veiksmažodis *радоваться* (liet. *džiaugtis*) valdo naudininko linksnį)), o 14 proc. 3 PPT atlikėjų sudarė linksnio vartojimo klaidos, kurių negalima tiesiogiai sieti su rusų kalbos linksnio valdymo sistema (plg. linksnio vartojimo klaida *džiaugiasi sniego* (= *sniegu*)).

Pabrėžtina, kad pusę (7 iš 14) 3 PPT stimulo sakinių sudarė konstrukcijos, kuriose objektas reiškiamas tuo pačiu linksnio lietuvių ir rusų kalboje, taigi šiuose sakiniuose moksleiviai ir negalėjo padaryti tiesiogiai su rusų kalbos linksnio valdymo sistema sietinių linksnio vartojimo klaidų. Moksleiviai tiesiogiai perkelti rusų kalbos žinias reikšdami objektą lietuvių kalba galėjo

užrašydami septynis 3 PPT teiginius. Vartodami šiuos septynis sakinius moksleiviai padarė 376 linksnio vartojimo klaidas, iš kurių 54 proc. klaidų (arba 19 proc. visų 3 PPT punktų, kuriuose vartojamos konstrukcijos su veiksmažodžiais rusų ir lietuvių kalboje valdančiais skirtingus linksnius) buvo tiesiogiai susijusios su rusų kalbos linksnio valdymo sistema. Primintina, kad sudarant 3 PPT stimulo netaisyklingus sakinius tais atvejais, kai linksnio valdymo sistemos lietuvių ir rusų kalboje nesutampa, klaidingai buvo vartojami kiti negu rusų kalbos veiksmažodis valdo linksniai (plg. 3 PPT stimulo konstrukciją *dėkoja mokytojo* (= *mokytojui*) – rusų kalbos veiksmažodis *благодарить* (liet. *dėkoti*) valdo galininko linksnį, todėl 3 PPT stimule klaidingai vartojamas kilmininko linksnis). Taip buvo elgiama siekiant išvengti moksleivius skatinti reikšti objektą kaip jį būtų įprasta reikšti rusų kalboje. Todėl visos linksnio vartojimo klaidos, tiesiogiai sietinos su rusų kalbos įtaka, moksleivių buvo pavartotos 3 PPT stimului nedarant įtakos.

Pastebėtina, kad rusų kalbos įtaka nepasireiškė vienodu dažnumu vartojant skirtingas veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijas. 27 paveiksle pateikiama, kiek procentų objekto raiškos 3 PPT buvo tiesiogiai susijusi su rusų kalbos linksnio valdymo sistema – t. y. kiek procentų objektas su tam tikrais veiksmažodžiais buvo reiškiamas ne linksniu, kurį valdo lietuvių kalbos veiksmažodis, o tokiu linksniu, kurį valdo rusiškas veiksmažodis. Pavyzdžiui, daugiau negu pusė moksleivių 3 PPT stimulą *užjaučia draugo* (= *draugą*) užrašė taip: *užjaučia draugui* (rusų kalbos veiksmažodis *сочувствовать* (liet. *užjausti*) valdo naudininko linksnį). Beveik trečdalis moksleivių konstrukciją *vadovauja banką* (= *bankui*) taip pat vartojo perkeldami rusų kalbos linksnio valdymo sistemą į lietuvių kalbą – vartojo konstrukciją *vadovauja banku* (rusų kalbos veiksmažodis *управлять* (liet. *vadovauti*) valdo įnagininko linksnį). 20 proc. moksleivių 3 PPT stimulo konstrukciją *dėkoja mokytojui* keitė konstrukcija *dėkoja mokytoją*, kuri atitinka rusų kalbos veiksmažodžio *благодарить* (liet. *dėkoti*) linksnio valdymo sistemą. Bet, pavyzdžiui, konstrukciją, kurioje vartojamas veiksmažodis rusų ir lietuvių kalboje valdo skirtingus linksnius, *stebisi noru* prie rusų kalbos linksnio valdymo sistemos pritaikė ir pavartojo konstrukciją *stebisi norui* (rusų kalbos veiksmažodis *удивляться* (*stebėtis*) valdo naudininko linksnį) tik 2 proc. moksleivių.

27 pav. Objekto raiška, tiesiogiai susijusi su rusų k. įtaka, 3 PPT.

Nors sakinių, kuriuose linksnio valdymo sistema lietuvių ir rusų kalboje nesutampa yra tik septyni, jų vartosenoje taip pat galima išvelgti tam tikras tendencijas. Pastebėtina, kad mažiausiai tiesioginio rusų kalbos linksnio valdymo sistemos perkėlimo į lietuvių kalbą išvelgiama tais atvejais, kai objektas lietuvių kalboje vartojamas su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį (žr. 27 paveikslą). Primintina, kad ATMM analizė atskleidė, kad būtent su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, moksleiviai 3 PPT objektą reiškė taisyklingiausiai. Taigi žvelgiant į konkrečius pavartojimo atvejus giliau ir analizuojant, kada moksleiviai linkę perkelti rusų kalbos linksnio valdymo sistemą į lietuvių kalbos objekto raišką, ši tendencija tampa dar ryškesnė. Kai lietuvių kalbos veiksmažodis valdo įnagininko linksnį, rusų kalbos linksnio valdymo sistema nėra tokia paveiki. Šią tendenciją būtų galima aiškinti dvejopai. Viena vertus, veiksmažodžių, valdančių įnagininko linksnį, grupė yra sistemiška tuo požiūriu, kad daugelis šiai grupei priklausančių veiksmažodžių yra sangražiniai. Taigi būtų galima manyti, kad siekiant įsiminti objekto raišką, kai linksnio valdymo sistema lietuvių ir rusų kalboje nesutampa, paprasčiau ne galvoti, kokį linksnį valdo konkretus veiksmažodis, o taisyklę pritaikyti visai veiksmažodžių grupei. Kita vertus, derėtų prisiminti, kad, pavyzdžiui, 1 PPT rezultatai parodė, kad objekto raiška su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, moksleiviams buvo sudėtingesnė negu su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį. Taigi objekto raiška įnagininko linksniu nėra įsiminama taip paprastai. Todėl galima manyti, kad GRUK moksleiviai kaip tik įdeda daugiau pastangų įsimindami objekto raiškos taisykles su tam tikrais

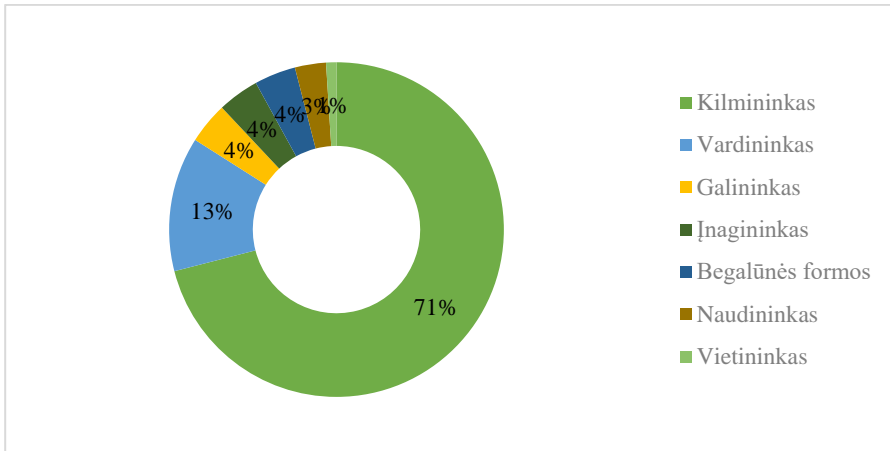
veiksmožodžiais. Būtų galima tik spėti, kad moksleiviai jau yra atkreipę dėmesį į tai, kad objekto raiška su tam tikrais veiksmožodžiais lietuvių ir rusų kalboje nesutampa ir yra grupė veiksmožodžių, kurie rusų kalboje valdo naudininko linksnį, o lietuvių kalboje – įnagininko linksnį, todėl šią raišką yra įsiminę.

Vis dėlto nereikėtų atmesti ir tokios galimybės, kad tam tikri veiksmožodžiai (pavyzdžiui, *удивляться* (liet. *stebėtis*), *радоваться* (liet. *džiaugtis*) ar *доверять* (liet. *pasitikėti*)) rusų kalboje vartojami rečiau (tai tik disertacijos autorės daroma prielaida, šių veiksmožodžių raiška disertacijoje aprašomame tyrime nėra tikrinama) ir todėl jų linksnio valdymo sistema nėra tokia paveiki vartojant lietuvių kalbą, arba 3 PPT stimulo sakinius su šiais veiksmožodžiais ne vienas moksleivis būtų linkęs versti kitokiomis konstrukcijomis, o galbūt kai kuriems lietuviškiems veiksmožodžiams moksleiviai išvis nepriskiria rusiško atitikmens, nes dar nėra įsisavinę lietuviško veiksmožodžio. Kaip aprašyta 5.1.2.2.4. skyriuje, prieš vykdant disertacijoje aprašomą tyrimą, 23 vienos mokyklos ugdomąja rusų kalba 10 klasės moksleivių buvo paprašyti išversti 3 PPT sakinius į rusų kalbą. Vienas moksleivis visai nežinojo, kaip į rusų kalbą išversti konstrukciją *stebisi noru*, dar du moksleiviai vertime išvis nepavartojo veiksmožodžio *удивляться* (liet. *stebėtis*) ar panašaus į jį reikšme veiksmožodžio. Tai galėtų rodyti, kad pats veiksmožodis *stebėtis* moksleiviams dar nėra gerai žinomas. Vis dėlto dauguma bandomajame vertime dalyvavusių moksleivių vartojo minėtąjį veiksmožodį *удивляться* (liet. *stebėtis*), tačiau nereikėtų atmesti galimybės, kad dalis GRUK moksleivių tam tikrų lietuviškų veiksmožodžių nesiejo su rusiškais veiksmožodžiais, galima manyti, ir dėl to, kad gerai nesuvokė pačios lietuviškų veiksmožodžių reikšmės, t. y., nebuvo jų įsisavinę.

Be to, atlikus bandomąjį 3 PPT stimulo sakinių vertimą, paaiškėjo ir tai, kad rusų ir lietuvių dvikalbiams moksleiviams verčiant sakinius iš lietuvių į rusų kalbą, įtakos objekto raiškai rusų kalba gali turėti ir lietuvių kalbos linksnio valdymo sistema. Pavyzdžiui, vienas moksleivis konstrukciją *stebisi noru* išvertė taip: *удивляется желанием* (= *желанию*). Šioje konstrukcijoje vartojama vienaskaitos įnagininko forma *желанием* (liet. *noru*), nors rusų kalbos veiksmožodis *удивляться* (liet. *stebėtis*), kaip jau minėta, valdo naudininko linksnį. Tai rodo, kad dvikalbio individo kalbinis repertuaras nėra vienakryptis, viena mokama kalba gali veikti kitą kalbą ir atvirkščiai. Taigi ir 3 PPT rezultatai rodo, kad dalis objekto raiškos lietuvių kalba yra stipriai paveikta rusų kalbos linksnio valdymo sistemos, o kita dalis – gerokai mažiau. Ir tai gali būti susiję su tuo, kad tam tikrų veiksmožodžių atvejais lietuvių kalbos sistema veikia objekto raišką rusų kalba, o ne atvirkščiai. Vis dėlto tai,

kuriais atvejais ir kodėl kalbų įtakos kryptis reiškiant objektą keičiasi, tikrintina atskiru tyrimu, kuriame analizuojama ne tik objekto raiška lietuvių, bet ir rusų kalba.

Taip pat primintina, kad ne visos 3 PPT klaidos gali būti paaiškintos tiesiogine rusų kalbos linksnio valdymo sistemos įtaka. Kaip jau minėta, 46 proc. linksnio vartojimo klaidų 3 PPT dalyje, kurioje objektas reiškiamas skirtingai lietuvių ir rusų kalboje, buvo klaidos, kurių negalima paaiškinti kaip tiesioginio rusų kalbos linksnio vartojimo ypatybių perkėlimo į lietuvių kalbą. O visame 3 PPT (įskaitant ir tuos atvejus, kai tiesioginė rusų kalbos įtaka nebuvo galima), linksnio vartojimo klaidos, nesusijusios su rusų kalbos poveikiu objekto raiškai lietuvių kalba, sudarė 14 proc. testo atlikčių. Dažnai šios klaidos sutapo su 3 PPT stimulo klaidomis (žr. 24 lentelę). Vis dėlto moksleiviai darė ir klaidų, kurių negalima sieti nei su 3 PPT stimulu, nei su tiesiogine rusų kalbos įtaka. Didžioji dalis (71 proc.) šių atvejų buvo netaisyklinga objekto raiška kilmininko linksniu (plg. *valdo biudžeto, didžiuojasi vaiko*, daugiau žr. 24 lentelėje). Primintina, kad 1 PPT objekto raiška kilmininko linksniu taip pat buvo dažniausia tarp linksnio vartojimo klaidų, kurios nebuvo susijusios su 1 PPT stimulu. Tiek 1 PPT, tiek 3 PPT objektas buvo perteikiamas pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais. O 2 PPT, į kurį įtrauktos įvairios linksniavimo paradigmos, perteikiančios veiksmožodžio valdomą objektą, kilmininkas tarp linksnio vartojimo klaidų nedomino. Tai dar kartą patvirtina, kad objektą perteikiant pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais, kilmininko linksnis yra dažnai pasirenkamas objektui reikšti (kai tai nėra taisyklinga objekto raiška). Kaip jau aptarta 1 PPT rezultatų analizėje, kilmininko linksnis yra dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis, taigi ir perteklinė jo vartoseną reiškiant objektą yra priskirtina interlingvalinių per dažnos vartosenos klaidų tipui.

28 pav. Klaidingai vartojamų linksnių objektui reikšti atvejai, nesusiję su į 3 PPT stimulą įtrauktomis klaidomis ar linksnio valdymo sistema rusų kalboje.

Atlikus analizę galima teigti, kad 13 proc. su 3 PPT stimulu nesusijusių linksnio klaidų atvejų moksleiviai vartojo vardininko linksnį (plg. *užjaučia draugas* (= *draugą*), *džiaugiasi sniegas* (= *sniegu*)). Pastebėtina, kad ne vienu atveju 3 PPT stimule vienaskaita perteikiamą objektą moksleiviai reiškė daugiskaitos vardininku (plg. *valdo pinigai* (= *pinigus*), *užjaučia draugai* (= *draugus*), *pataria vaikai* (= *vaikams*), *užsiima menai* (= *menais*), *didžiuojasi vaikai* (= *vaikais*)). Tokios ryškios tendencijos dažnai keisti vienaskaita perteikiamą objektą daugiskaitos formomis 1 PPT ir 2 PPT nebuvo. Vis dėlto tokią raišką galėjo lemti tai, kad 3 PPT sakinių kontekstai leido objektą perteikti ir daugiskaita, tokia raiška buvo logiška, nors vardininko linksnis ir netinkamas. Kaip jau aptarta anksčiau, kai kurie moksleiviai reikšdami objektą lietuvių kalba vis dar daro supaprastinimo klaidų ir objektą perteikia pamatine daiktavardžio forma.

Netaisyklinga objekto raiška kitais linksniais 3 PPT nebuvo tokia dažna. Galininko linksnį (plg. *domisi teatrą* (= *teatru*), *stebisi emigraciją* (= *emigracija*)) ir įnagininko linksnį (plg. *įkalba vaiku* (= *vaiką*), *dėkoja mokytoju* (= *mokytojui*)) moksleiviai rinkosi perteikdami objektą po 4 proc. atvejų, naudininko linksnį (plg. *valdo biudžetui* (= *biudžetą*), *didžiuojasi vaikui* (= *vaiku*)) – 3 proc., o vietininko linksnį (*skaito tekste* (= *tekstą*)) – tik 1 proc. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 4 proc. linksnio vartojimo klaidų 3 PPT sudaro atvejai, kai moksleiviai perteikė objektą daiktavardžiais, nepriskirdami jiems jokių galūnių. Tokių atvejų buvo penki: *skaito knyg* (= *knygą*), *skaito tekst* (= *tekstą*), *pasitiki mokytoj* (= *mokytoju*), *užjaučia draug* (= *draugą*), *skambina draug* (= *draugui*). Pastarieji atvejai tik parodo moksleivių

netikrumą tuo, kaip objektas iš tiesų turėtų būti reiškiamas šiose konstrukcijose. Tačiau šios klaidos tyrime nebuvo sisteminės, taigi ir tendencijų, kada moksleiviai linkę vengti daiktavardžiams priskirti galūnes negalima įžvelgti.

Be linksnio klaidų 3 PPT taip pat išskirtinos ir daiktavardžio, reiškiančio objektą, galūnės rašybos klaidos. Jos sudarė 4 proc. 3 PPT atlikčių. Visos jos 3 PPT buvo susijusios su nosinių raidžių rašyba (plg. *skaito teksta* (= *tekstą*), *įkalba vaika* (= *vaiką*), *valdo biudžeta* (= *biudžetą*)). Taip pat dalis (5 proc.) 3 PPT atlikčių buvo klaidos, kurias galima priskirti tiek prie galūnės rašybos klaidų, tiek prie linksnio vartojimo klaidų (plg. *užsiima menų* (= *menu*), *džiaugiasi sniegų* (= *sniegu*), *domisi teatru* (= *teatru*)). Kaip ir pavyzdžiuose, visos šios klaidos buvo padarytos vartojant vienaskaitos įnagininko formas, kaip jau aptarta 6.1.1. skyriuje, jas galima interpretuoti dvejopai – kaip perteklinį nosinės *-ų* įrašymą ir kaip daugiskaitos kilmininko formos vartoseną.

24 lentelė. *Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą 3 PPT su veiksmažodžiais, kurie lietuvių ir rusų kalboje valdo tokį patį linksnį.*

Pavartotas netinkamas linksnis Tinkamas linksnis	Vardininkas	Kilmininkas	Naudininkas	Galininkas	Įnagininkas	Vietininkas
Galininkas	<i>įkalba vaikai, valdo pinigai</i>	<i>įkalba vaikų (4), valdo biudžeto (5)</i>	<i>įkalba vaikui, valdo biudžetui</i>		<i>įkalba vaiku</i>	
Galininkas (įrašė vartojamas kilmininkas)	<i>užjaučia draugas, užjaučia draugai (2)</i>	<i>skaito teksto (31), užjaučia draugo (23), užjaučia draugų</i>			<i>užjaučia draugu</i>	<i>skaito tekste</i>
Naudininkas	<i>pataria vaikai (2), pateria vaikai</i>	<i>dėkoja mokytojų (7), dėkoja mokytojo (2), nedėkoja mokytojų</i>			<i>dėkoja mokytoju</i>	
Naudininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>Skambina draugai, vadovauja bankai</i>	<i>Skambina draugo, vadovauja banko (11)</i>		<i>skambina draugą (10), skambina drauga (3), vadovauja banką (28), vadovauja banka (15), vadovauja viska</i>	<i>Skambina draugu (2)</i>	

Lentelės tęsinys.

Įnagininkas		<i>domisi teatro (4), pasitiki mokytojo, stebisi noro (7)</i>		<i>domisi teatrą, domisi teatra, stebisi emigraciją, stebisi nora (2)</i>
Įnagininkas (įrašė vartojamas galininkas)	<i>užsiima menai (2), didžiuojasi vaikai, džiaugiasi sniegas (2)</i>	<i>užsiima meno (14), didžiuojasi vaiko (6), didžiuojasi tėvo, džiaugiasi sniego (18) džiaugiasi sniegos</i>	<i>didžiuojasi vaikui</i>	<i>Užsiima meną (4), užsiima mena (2), didžiuojasi vaiką (17), didžiuojasi vaika (10), džiaugiasi sniegą (18), džiaugiasi sniega (17)</i>

Taip pat dalis (5 proc.) 3 PPT stimulo konstrukcijų buvo reikšmingai pakeistos. Dažniausiai moksleiviai keitė konstrukcijas *pataria vaikui* (16 proc.) ir *vadovauja banką (= bankui)* (12 proc.). Pirmąją konstrukciją moksleiviai keitė vartodami kitus lietuvių kalbos veiksmažodžius (plg. *patiria vaikui, padeda vaikui, pagiria vaika*) ar neegzistuojantį veiksmažodį (plg. *patyrauti vaikui*), tai rodo, kad veiksmažodis *patarti* nebuvo atpažįstamas ar gerai žinomas daliai moksleivių. Kadangi konstrukcija *vadovauja banką (= bankui)* 3 PPT stimule pateikta netaisyklinga, tikėtina, kad tai ne vieną moksleivį paskatino vartoti veiksmažodį, kuris prisijungtų būtent galininko linksnį, kuris ir buvo pateikiamas garso įrašė (plg. *valdo banką, valo banką*). Vis dėlto net ir su galininko linksnį valdančiais veiksmažodžiais moksleiviai kartais vartojo kitus linksnius (plg. *valdo bankų (= banką), vaizduoja bankų (= banką)*) ar tariniams netinkamai priskyrė tiesioginius papildinius (*dalyvauja bankų, valdosi banką*). Užrašant kitas 3 PPT stimulo konstrukcijas taip pat buvo keičiami veiksmažodžiai, o su jais vartojami netinkamu linksniu išreikšti objektai (*skyria biudžeto, leidžia biudžeto* (stimulo konstrukcija – *valdo biudžetą*), *pateikia mokytoju* (stimulo konstrukcija – *pasitiki mokytoju*), *stengiasi norui* (stimulo konstrukcija – *stebisi noru*), kai kuriais atvejais pakeičiami veiksmažodžiai objektą išreiškiant tinkamu linksniu (*leidžia biudžetą* (stimulus – *valdo biudžetą*), *mėgsta teatrą* (stimulus – *domisi teatru*)). Taigi pastebėtina, kad gana dažnai keistos tiek tos konstrukcijos, kurios 3 PPT stimule buvo pateikiamos taisyklingai, tiek netaisyklingai. Galima teigti, kad konstrukcijos 3 PPT galėjo būti keičiamos dėl įvairių priežasčių – gerai neįsiminus stimulo frazės, kai kuriais atvejais dėl netaisyklingai pateiktų konstrukcijų 3 PPT stimule. Vis dėlto svarbiausia galima šių raiškos atvejų priežastis – paties veiksmažodžio ir su juo sudaromų konstrukcijų morfosintaksinės struktūros neįsisavinimas, konstrukcijos reikšmingai keičiamos gali būti todėl, kad vengiama vartoti 3 PPT stimule pateikiamas konstrukcijas.

Kai kuriais atvejais konstrukcijos ne tik buvo reikšmingai keičiamos, bet ir išvis nevartojamos 3 PPT atliktyse. Kaip jau buvo minėta, 12 proc. 3 PPT punktų moksleiviai arba visai neužrašė testo stimulo sakinio, arba pateikė tik jo fragmentą be tikslinės konstrukcijos (plg. įrašą *Mokytojas*). Daugiausia moksleiviai 3 PPT praleido šių tikslinių konstrukcijų: *stebisi noru* – 26 proc. praleidimo atvejų, *valdo biudžetą* – 25 proc., *įkalba vaiką* – 19 proc. Visos šios konstrukcijos 3 PPT stimule buvo pateikiamos taisyklingos, taigi moksleiviai jas praleido ne todėl, kad buvo sutrikdyti stimulo raiškos. Pirmųjų dviejų dažniausiai praleistų konstrukcijų (*stebisi noru* ir *valdo biudžetą*) veiksmažodžiai lietuvių ir rusų kalboje valdė skirtingus linksnius, tai galėjo

trikdyti moksleivius. Vis dėlto veiksmažodžio *įkalbėti* linksnio valdymo sistema abiejose kalbose sutampa, taigi tik objekto raiškos skirtumais abiejose kalbose aiškinti itin dažno konstrukcijos vengimo nebūtų galima.

Apibendrinus klaidas ir kitus sunkumus, su kuriais susidūrė moksleiviai atlikdami 3 PPT, pasakytina, kad moksleivių atliktyse pasitaikė nemažas interlingvalinių klaidų atvejų skaičius – 19 proc. visų 3 PPT punktų, kuriuose vartojamos konstrukcijos su veiksmažodžiais rusų ir lietuvių kalboje valdančiais skirtingus linksnius, buvo vartojamas linksnis, kurį valdo lietuviško veiksmažodžio atitikmuo rusų kalboje. Rusų kalba buvo mažiau paveiki tik tada, kai veiksmažodžiai lietuvių kalboje prisijungia objektą, perteikiamą įnagininko linksniu, o rusų kalboje – naudininko linksniu. Vis dėlto ne visos linksnio vartojimo klaidos 3 PPT buvo susijusios su rusų kalbos linksnio valdymo sistema. Moksleiviai, atlikdami 3 PPT buvo linkę per dažnai vartoti kilmininko linksnį, kuris yra dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis. Taip pat testo atliktyse pasitaikė ir supaprastinimo klaidų (objekto raiškos vardininko linksniu), problematiška išliko (kaip ir 1 PPT ir 2 PPT) objektą perteikiančių daiktavardžių galūnių nosinių raidžių rašyba. Be to, kai kurias konstrukcijas vartoti moksleiviai vengė jas reikšmingai keisdami arba išvis jų neužrašydami. Šios klaidos būdingos visų trijų PPT atliktims.

6.4. Objekto raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje analizė

Kaip jau buvo minėta, disertacijoje aprašomame tyrime siekta išsiaiškinti ir tai, kaip moksleiviai reiškia objektą mažiau ribojami laiko ir kurdami rišlų tekstą. Tam pasitelkta pasakojimo kūrimo užduotis (daugiau apie ją skaityti 5.1.3. skyriuje). Šiame skyriuje analizuojamas objekto raiškos taisyklingumas pasakojimo kūrimo užduotyje. Iš viso pasakojimo kūrimo užduotį atliko 153 moksleiviai, taigi buvo parašyti 153 tekstai, remiantis užduoties stimulu – paveikslėlių seka. Šiuose tekstuose moksleiviai objektą, reiškiamą veiksmažodžio valdomu linksniu, pavartojo 1519 kartų⁵¹. Tolesniuose skyriuose analizuojamas šių atvejų raiškos taisyklingumas. 6.4.1. skyriuje, aprašoma objekto raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje ATMM analizė, kurioje tikrinama, ar tai, kaip taisyklingai moksleiviai reiškė objektą, lėmė jų pasirinktą vartoti veiksmažodžių dažnumas ir jų valdomas linksnis.

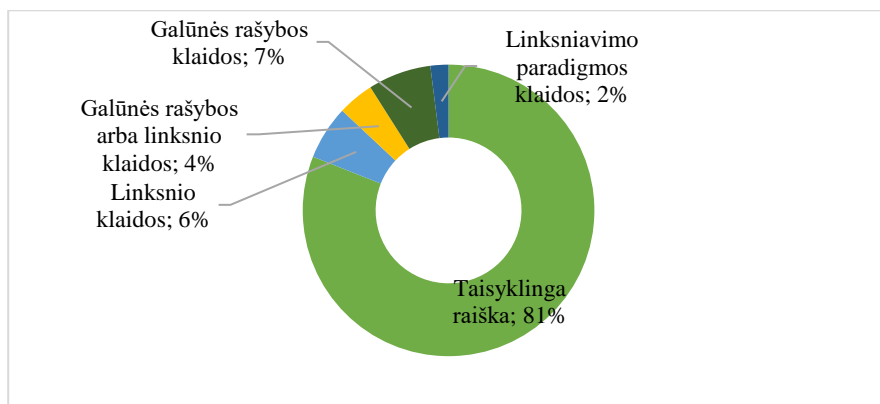
⁵¹ Prie šių vartojimo atvejų nepriskiriama objekto raiška, kurią lemia ne veiksmažodžio valdomas linksnis, o semantika, pavyzdžiui, neapibrėžto kiekio kilmininko vartojimas (plg. *pasidaryti arbatos*) ar neiginio kilmininkas (plg. *neturėjo jėgų*), nes disertacijoje aprašomo tyrimo objektas buvo tik objekto raiška linksniu, valdomu veiksmažodžiu.

6.4.2. skyriuje aptariamai objekto raiškos, kuriant pasakojimą, klaidų analizės rezultatai.

6.4.1. Kiekybinė pasakojimo kūrimo užduoties analizė

Kaip jau minėta, 153 moksleiviai, kūrę pasakojimus pagal paveikslėlių seką, disertacijoje aprašomame tyrime, objektą, reiškiamą linksniu, kurį valdo veiksmožodis, pavartojo 1519 kartus. Atlikus analizę nustatyta, kad 81 proc. šios raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje buvo taisyklinga. Primintina, kad 1 PPT, 2 PPT ir 3 PPT objektas buvo reiškiamas vidutiniškai 55 proc. taisyklingumu. Taigi kurdami pasakojimą moksleiviai objektą reiškė taisyklingiau negu atlikdami PPT. Tai lemti galėjo kelios priežastys. Viena vertus, kurdami pasakojimą, paremtą užduotyje pateikta paveikslėlių seka, moksleiviai buvo mažiau ribojami laiko, sudėtingesnę raišką jie galėjo apmąstyti. Pavyzdžiui, tarp pasakojimo kūrimo užduoties atlikčių pasitaikė ne vienas atvejis, kai moksleivis nubraukė netaisyklingą objekto raišką ir ją pakeitė taisyklinga (plg. *padėkojo juos* → *padėkojo jiems* ar *paprašė savo draugus* → *paprašė savo draugo*). Tai parodo, kad moksleivių automatizuota kalbos raiška skiriasi nuo kalbos žinių. Kita vertus, kurdami pasakojimą, o ne užrašydami jau suformuluotus sakinius (kaip reikalaujama PPT) moksleiviai sąmoningai ar ne galėjo rinktis tokią raišką, kuri jiems kelia mažiau abejonių, yra gerai pažįstama, o PPT stimuluose buvo vartojama ir abstraktesnė leksika, kuri taip pat kai kuriems moksleiviams galėjo kelti daugiau ar mažiau sunkumų. Pavyzdžiui, dešimtuoju aptariamos užduoties stimulo paveikslėliu (žr. 8 priedą) buvo siekiama paskatinti veiksmožodžio *padėkoti* su objektu, reiškiamu naudininko linksniu, vartojimą. Vis dėlto iš 153 moksleivių tik trečdalis (52) tyrimo dalyvių atlikdami užduotį pavartojo veiksmožodį *padėkoti* arba *dėkoti*. Kai kurie moksleiviai paveikslėlį apibūdino rinkdamiesi kitokią raišką (plg. *pasako šiltą „ačiū“*), o kai kurie išvis paveikslėlio nekommentavimu. Šis ir panašūs atvejai rodo, kad kurdami pasakojimą pagal paveikslėlius moksleiviai savo raiška renkasi gana individualiai. Negalima vienareikšmiškai teigti, kad kai kurie moksleiviai pasakojimo kūrimo užduotyje nepavartojo veiksmožodžio *padėkoti* su jo valdomu linksniu perteikiamu objektu dėl to, kad nebuvo gerai įvaldę paties veiksmožodžio ir jo valdymo sistemos. Išlieka didelė tikimybė, kad užduoties stimulus ne kiekvienam tiriamajam buvo sietinas su minėtuoju veiksmožodžiu. Tačiau matyti, kad atviresnio pobūdžio užduotyje moksleiviai objektą reiškė taisyklingiau negu griežtai objekto raišką kontroliuojančiuose PPT.

Vis dėlto pastebėtina, kad ir tada, kai moksleiviai patys rinkosi raišką kurdami pasakojimus, objektas lietuvių kalba nebuvo perteikiamas visiškai taisyklingai. Kaip 29 paveiksle matyti, dalį (19 proc.) objekto raiškos kuriant pasakojimą, kaip ir jau aptartuose PPT, sudarė įvairaus pobūdžio objekto raiškos klaidos. Analizė atskleidė, kad 6 proc. visos objekto, reiškiamo veiksmoždžio valdomu linksniu, raiškos sudarė linksnio klaidos (plg. *nori arbatą* (= *arbatos*)), 7 proc. – daiktavardžio, perteikiančio objektą, galūnės rašybos klaidos (plg. *pamate Viliu* (= *pamatė Vilių*)), 4 proc. – klaidos, galimos priskirti tiek prie linksnio klaidų, tiek prie galūnės rašybos klaidų (*serga gripu* (= *gripu*)) ir 2 proc. – linksniavimo paradigmos klaidos (plg. *žiurejo televizori* (= *žiūrėjo televizorių*)). Atidžiau šios klaidos bus apžvelgiamos 6.4.2.skyriuje.

29 pav. Objekto veiksmoždžio valdomu linksniu raiška pasakojimo kūrimo užduotyje.

Šiame skyriuje siekiama atsakyti į klausimą, kurie lingvistiniai veiksniai reikšmingai veikė objekto raiškos taisyklingumą, moksleiviams atliekant pasakojimo kūrimo užduotį. Šiam tikslui pasiekti, kaip ir PPT atvejais, pasitelkti ATMM. Priklausomasis kintamasis į pasakojimo kūrimo užduotį sutelktoje ATMM analizėje buvo taisyklinga arba klaidinga (prie jos priskiriamos linksnio, linksniavimo paradigmos, galūnės rašybos ir linksnio arba galūnės rašybos klaidos) objekto raiška. Nepriklausomieji kintamieji visuose trijuose PPT daugeliu atvejų buvo kontroliuojami. Tačiau pasakojimo kūrimo užduotyje šią raišką kontroliuoti buvo kur kas sudėtingiau, nes, kaip

jau aptarta, nebuvo aišku, kokią raišką moksleiviai net ir interpretuodami tuos pačius paveikslėlius, rinksis perteikdami objektą.

Pirmiausia, kaip ir visų PPT atvejais, kaip kategorinis nepriklausomasis kintamasis į ATMM įtrauktas linksnis, kurį valdo moksleivio pavartotas veiksmožodis. Iš viso moksleiviai kurdami pasakojimus pavartojo 178 skirtingus veiksmožodžius. Jie valdo vieną iš keturių – galininko, kilmininko, naudininko ar įnagininko – linksnių. 25 lentelėje pateikiama po dešimt dažniausiai kuriant pasakojimą pavartotų veiksmožodžių, valdančių minėtus linksnius (naudininko linksnį valdančių veiksmožodžių užduotyje pavartota mažiau negu dešimt, todėl pateikiami visi šį linksnį valdantys veiksmožodžiai).

Taip pat moksleivių rašytų veiksmožodžių vartoseną užfiksuota Utkos (2009) „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ įvairuoja nuo 0 pavartojimo atvejų (plg. *susiurbti*) ar 1 pavartojimo atvejo (plg. *užsinorėti*) iki 3863 pavartojimo atvejų (plg. *turėti*) 1 milijonui žodžių. Taigi veiksmožodžio vartosenos dažnumas (tik modelyje jis buvo logaritmiškai transformuotas) taip pat buvo įtrauktas į ATMM kaip tolydusis nepriklausomasis kintamasis. Taip pat moksleiviai, kurdami pasakojimą, objektą perteikė ne tik daiktavardžiais, bet ir įvardžiais, (plg. *pakvietė juos*). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tiriamųjų vartojami daiktavardžiai priklausė įvairioms linksniavimo paradigmoms (plg. *žiūrėjo filmą, žiūrėjo televizijos laidą, žiūrėjo televizorių*). Taigi kaip nepriklausomasis kintamasis į statistinę analizę įtraukta ir daiktavardžio, kuriuo perteikiamas objektas, linksniuotė⁵².

⁵² Siekiant, kad regresine analize grįstam modeliui pakaktų duomenų, kaip ir 2 PPT atveju, atliekant statistinę duomenų analizę linksniavimo paradigmos sustambintos iki linksniuotė.

25 lentelė. *Dažniausiai vartojami skirtingus linksnius valdantys veiksmažodžiai pasakojimo kūrimo užduotyje.*

Veiksmažodžio valdomas linksnis	Pavartotas veiksmažodis	Pavartojimo atvejų skaičius
Galininko linksnis	<i>žiūrėti</i>	91
	<i>iškepti</i>	65
	<i>sutvarkyti</i>	57
	<i>gerti</i>	52
	<i>padaryti</i>	35
	<i>pakviesti</i>	33
	<i>praleisti</i>	28
	<i>aplankyti</i>	23
	<i>valgyti</i>	23
	<i>pagaminti</i>	23
	Kilmininko linksnis	<i>laukti</i>
<i>paprašyti</i>		19
<i>užsinorėti</i>		17
<i>norėti</i>		16
<i>pasiilgti</i>		11
<i>reikėti</i>		10
<i>užsimanyti</i>		6
<i>sulaukti</i>		4
<i>Ilgėtis</i>		2
<i>panorėti</i>		2
Naudininko linksnis		<i>paskambinti</i>
	<i>padėti</i>	104
	<i>padėkoti</i>	48
	<i>skambinti</i>	18
	<i>atsidėkoti</i>	7
	<i>nutikti</i>	1
	<i>pagelbėti</i>	1
	<i>perskambinti</i>	1
	<i>apsidėkoti</i>	1
Įnagininko linksnis	<i>susirgti</i>	68
	<i>sirgti</i>	31
	<i>pasidalinti</i>	4
	<i>vaišintis</i>	3
	<i>apsidžiaugti</i>	2
	<i>pasivaišinti</i>	2
	<i>apsirgti</i>	1
	<i>mėgautis</i>	1
	<i>nusivilti</i>	1
	<i>rūpintis</i>	1

Prie penkių $(-i)a$, $(-i)u$, $(-i)o$, $-ė$ ir $-i$ linksnuiotės) šio kintamojo reikšmių santykiškai priešliejama ir dar viena kategorija – *įvardis*, kadangi juo reiškiamam objektui priskirti linksniaučių nebuvo galima, bet šios raiškos iš tiriamosios medžiagos statistinės analizės pašalinti taip pat nebuvo pagrindo, todėl visi įvardžiai buvo priskirti vienai linksniaavimo kategorijai. Taip pat

moksleiviai objektą reiškė tiek vienaskaitos (plg. *laisto vazoną*), tiek daugiskaitos (plg. *palaistė gėles*) formomis, todėl gramatinė skaičiaus kategorija (ir dvi jo reikšmės – *vienaskaita* ir *daugiskaita* bei papildoma reikšmė *kita*, skirta tokiems atvejams, kaip *ką padarė*) taip pat įtraukta į pradinį ATMM modelį. Galiausiai į ATMM nepriklausomųjų kintamųjų sąrašą įtrauktas ir kintamasis, kuriuo pažymima, ar moksleivio pavartota konstrukcija yra laikoma lietuvių kalbos pastoviuoju žodžių junginiu⁵³ (plg. moksleivių vartotą konstrukciją *praleisti laiką*, kuri patenka į lietuvių kalbos pastoviųjų žodžių junginių duomenų bazę⁵⁴). Vis dėlto pastebėtina, kad kurdami pasakojimus moksleiviai pastoviuosius žodžių junginius pavartojo tik 64 kartus, taigi šį skaičių lyginant su likusiais 1458 konstrukcijų pavartojimo atvejais, matyti, kad tai tėra nedidelė dalis visos raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje. Vis dėlto, į ATMM šis kintamasis įtrauktas, nes siekiama patikrinti, ar net ir nedidelė grupė konstrukcijų, galimų priskirti pastoviesiems žodžių junginiams, neišsiskiria objekto raiškos požiūriu.

Galiciausiai ATMM analizė papildyta ir dviem atsitiktinio poveikio parametrais – tyrimo dalyviu ir pavieniu veiksmožodžiu. Tam tikros objekto raiškos ypatybės gali būti būdingos tik kuriam nors vienam ar keliems tyrime dalyvavusiems moksleiviams (pavyzdžiui, rašybos klaidos galėtų būti susijusios tik su pora moksleivių, linkusių nerašyti nosinių raidžių žodžio gale), o ATMM metodas leidžia šį atsitiktinio poveikio parametą įtraukti į modelį, todėl visi skaičiavimai yra atliekami neatmetant kurio nors tyrimo dalyvio individualumo įtakos galimybes. Tas pats pasakytina ir apie konkretų veiksmožodį, į ATMM įtrauktą kaip atsitiktinio poveikio parametą. Pasakojimo kūrimo užduotyje vienas veiksmožodis su skirtingais ar tais pačiais objektą perteikiančiais kalbiniais vienetais dažniausiai pavartotas ne vieną kartą, taigi ATMM analizuojamas nepriklausomųjų kintamųjų poveikis priklausomajam kintamajam, atsižvelgiant į tai, kiek stipriai objekto raiška yra susijusi su tam tikru veiksmožodžiu.

Į pradinį ATMM modelį įtraukus priklausomąjį kintamąjį, atsitiktinio poveikio parametrus ir visus minėtus nepriklausomuosius kintamuosius, buvo kuriami nauji modeliai palaipsniui šalinant statistiškai nereikšmingus ($p < 0,05$) nepriklausomuosius kintamuosius iki kol galutiniame modelyje liko tik statistiškai reikšmingi kintamieji.

⁵³ Primintina, kad sudarant PPT stimuluose pastovieji žodžių junginiai nebuvo vartojami.

⁵⁴ <http://resursai.mwe.lt/>

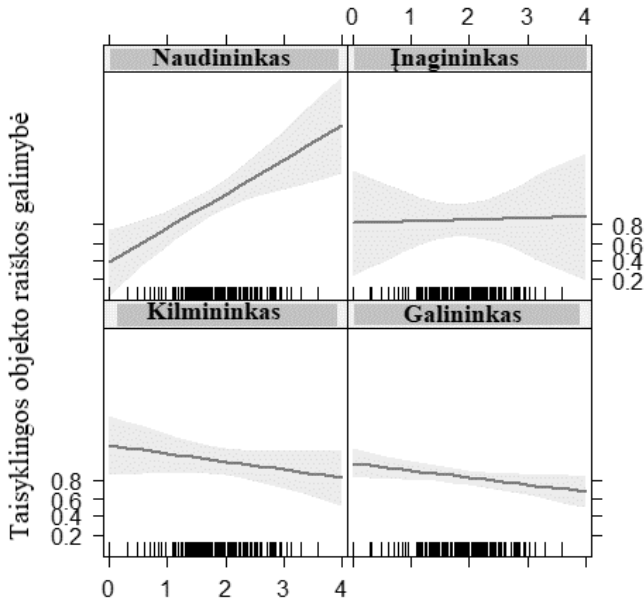
26 lentelė. *Lingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos kuriant pasakojimą taisyklingumui modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	3,487 (0,781), $p = 0,000^{***}$	
b ₁ (veiksmažodžio dažnumas)	-0,41 (0,327), $p = 0,21$	
b ₂ (veiksmažodžio valdomas linksnis – galininkas)	-0,914 (0,832), $p = 0,272$	
b ₃ (veiksmažodžio valdomas linksnis – naudininkas)	-3,651 (1,125), $p = 0,001^{**}$	
b ₄ (veiksmažodžio valdomas linksnis – įnagininkas)	-1,685 (1,548), $p = 0,276$	
b ₅ (linksniuotė – -ė)	-1,24 (0,345), $p = 0,000^{***}$	
b ₆ (linksniuotė – -i)	-0,473 (0,73), $p = 0,517$	
b ₇ (linksniuotė – -(i)o)	-0,38 (0,245), $p = 0,121$	
b ₈ (linksniuotė – -(i)u)	-1,16 (0,28), $p = 0,000^{***}$	
b ₉ (linksniuotė – įvardis)	-0,572 (0,305), $p = 0,061$	
b ₁₀ (veiksmažodžio dažnumas: linksnis – galininkas)	0,056 (0,369), $p = 0,88$	
b ₁₁ (veiksmažodžio dažnumas: linksnis – naudininkas)	2,129 (0,588), $p = 0,000^{***}$	
b ₁₂ (veiksmažodžio dažnumas: linksnis – įnagininkas)	0,473 (0,73), $p = 0,533$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
tyrimo dalyvis	2,03	1,425
paskiras veiksmažodis	0,198	0,445

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Vienas iš statistiškai reikšmingų veiksnių reiškiant objektą pasakojimo kūrimo užduotyje buvo linksnis, kurį valdo veiksmažodis. Kaip matyti 26 lentelėje, objektą reikšti su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, moksleiviams kuriant pasakojimą buvo statistiškai reikšmingai sudėtingiau negu su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį. Detaliau sunkumai, kylantys reiškiant objektą su skirtingus linksnius valdančiais veiksmažodžiais, bus analizuojami 6.4.2. skyriuje. Pastebėtina, kad ATMM analizė neparodė veiksmažodžio vartosenos dažnumo įtakos objekto raiškai visais veiksmažodžio linksniais, tačiau veiksmažodžio vartosenos dažnumas buvo reikšmingas reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį. Kaip 30 paveiksle matyti, kuo dažniau lietuvių kalboje

vartojamas veiksmožodis, valdantis naudininko linksnį, tuo didesnė galimybė su juo taisyklingai reikšti objektą buvo pasakojimo kūrimo užduotyje. Toks pats statistiškai reikšmingas ryšys nėra išvelgiamas kitus linksnius valdančių veiksmožodžių atvejais.

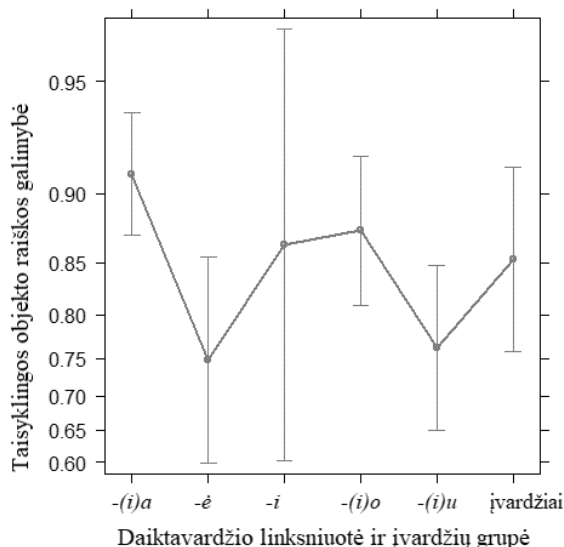

Logaritmiškai transformuotas veiksmožodžio dažnumas

30 pav. Veiksmožodžio vartosenos dažnumo įtaka objekto raiškai su skirtingus linksnius valdančiais veiksmožodžiais pasakojimo kūrimo užduotyje.

Dar vienas kintamasis, kurio statistinis reikšmingumas nustatytas atlikus ATMM analizę, – tai daiktavardžio, reiškiančio objektą, linksniuotė. Moksleiviai mažiausiai klydo reikšdami objektą *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais. Sunkiau negu *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais (plg. *gamino pyragą*) buvo reikšti objektą *-ė* (plg. *paskambino draugei*) ir *-(i)u* (plg. *žiūrėjo televizorių*) linksniuočių daiktavardžiais (žr. 31 paveikslą). Dalis probleminių atvejų vartojant pastarųjų dviejų linksniuočių daiktavardžius kilo ne dėl objekto raiškos netinkamu linksniu, bet dėl netinkamos linksniavimo paradigmos daiktavardžiui parinkimo (plg. *laisto gelius* (= *gėles*), *laukė tik Vilio* (= *Viliaus*)). Kaip iš pavyzdžių matyti, *-ė* ir *-(i)u* linksniuočių daiktavardžių galūnės keičiamos *-(i)a* linksniuotės daiktavardžių galūnėmis. Šios linksniuotės galūnių per dažnas vartojimas ir kiti su daiktavardžių

linksniuotėmis susiję kliuviniai pasakojimo kūrimo užduotyje išsamiau analizuojami 6.4.2. skyriuje.

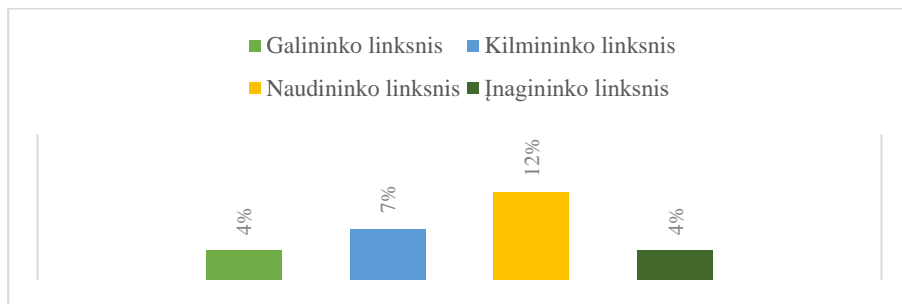
31 pav. Objekto, perteikiamo skirtingų linksniuočių daiktavardžiais, raiškos taisyklingumas pasakojimo kūrimo užduotyje.

Taigi ATMM analizė atskleidė, kad įtakos tam, kaip taisyklingai moksleiviai reiškė objektą kurdami pasakojimą pagal paveikslėlių seką, turėjo: 1) linksnis, kurį valdo veiksmažodis, 2) daiktavardžio, kuriuo perteikiamas objektas, linksniuotė ir 3) veiksmažodžio vartosenos dažnumas, tačiau šis veiksnys buvo susijęs tik su objekto raiška naudininko linksniu. Kurdami pasakojimą moksleiviai taisyklingiausiai reiškė objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, jo raiška reikšmingai skyrėsi nuo objekto, vartojamo su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį – objektą reikšti naudininko linksniu moksleiviams buvo sudėtingiausia. ATMM analizė parodė ir tai, kad objekto, reiškiamo naudininko linksniu, vartojimo taisyklingumui įtakos turėjo veiksmažodžio vartosenos dažnumas – objektas buvo taisyklingiau reiškiamas su dažniau vartojamais veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį. Taip pat, remiantis statistine analize, pasakytina, kad *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais perteikiamas objektas pasakojimo kūrimo užduotyje buvo reikšmingai taisyklingiau vartojamas negu objektas, perteikiamas *-ė* ir *-(i)u* linksniuočių daiktavardžiais. Tolesniame skyriuje giliau žvelgiama į sunkumus, su kuriais susidūrė moksleiviai reikšdami objektą pasakojimo kūrimo užduotyje.

6.4.2. Pasakojimo kūrimo užduoties klaidų analizė

Kaip jau minėta, 19 proc. objekto, perteikiamo veiksmažodžio valdomu linksniu, raiškos pasakojimo kūrimo užduotyje buvo klaidinga. Šioje disertacijos dalyje analizuojami ankstesniame skyriuje jau minėti keturi klaidų tipai: linksnio klaidos, linksnio klaidos arba galūnės rašybos klaidos, galūnės rašybos klaidos ir linksniavimo paradigmos klaidos. Šiame skyriuje apžvelgiama, kada šios klaidos pasitaikė dažniausiai, pateikiamos išvalgos apie galimas šių raiškos atvejų priežastis.

Pirmiausia apžvelgtinos linksnio klaidos. Pasakytina, kad tyrime moksleiviai dažniausiai reiškė objektą su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį (836 pavartojimo atvejai – 55 proc. visos objekto raiškos užduotyje), kiek rečiau – su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį (401 pavartojimo atvejis – 26 proc. objekto raiškos), dar rečiau – su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį (161 pavartojimo atvejis – 11 proc. objekto raiškos), o rečiausiai – su veiksmažodžiais, valdančiais įnagininko linksnį (121 pavartojimo atvejis – 8 proc. objekto raiškos). Trisdešimt antrame paveiksle iliustruojama, kiek procentų šios objekto raiškos su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius, buvo klaidinga linksnio požiūriu.

32 pav. *Linksnio klaidų skaičius reiškiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius, pasakojimo kūrimo užduotyje.*

Didžiausia dalis (12 proc.) objekto raiškos linksnio požiūriu buvo klaidinga vartojant veiksmažodžius, valdančius naudininko linksnį. Dažniausiai moksleiviai objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, klaidingai reiškė galininko linksniu. Beveik visus šiuos pavartojimo atvejus galima priskirti interlingvalinėms klaidoms. Kaip jau buvo aptarta analizuojant 3 PPT rezultatus, veiksmažodis *děkoti* (rus. *благодарить*) rusų

kalboje valdo galininko linksnį. Didžioji dalis objekto su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, raiškos galininko linksniu ir pasitaikė vartojant lietuvių kalbos veiksmažodžius, reiškiančius padėką: *atsidėkoti*, *padėkoti* (žr. 27 lentelę). Tačiau veiksmažodis *padėti* (rus. *помогать*) tiek lietuvių, tiek rusų kalboje valdo naudininko linksnį, todėl tokia raiška kaip *padėda Toma* (= *padeda Tomui*), *pagelbėjo Tomą* (= *Tomui*) negali būti paaiškinama rusų kalbos įtaka. Tas pats pasakytina apie moksleivio pavartotą konstrukciją *paskambino Viliu* (veiksmažodis *paskambinti* (rus. *звонить*) lietuvių ir rusų kalboje valdo naudininko linksnį). Kiek kitaip vieno moksleivio interpretuota veiksmažodžio *diagnozuoti* morfologinė struktūra (*diagnozuoja Tomą gripu*). Veiksmažodis *diagnozuoti* (rus. *диагностировать*) rusų, kaip ir lietuvių, kalboje vartojamas su galininko ir naudininko linksniais (*diagnozuoti ką? kam?*), tačiau moksleivis šiam veiksmažodžiui pritaikė kitiems lietuvių kalbos veiksmažodžiams būdingą morfosintaksinę struktūrą (plg. *nustebinti ką? kuo?*). Taigi šios klaidos, disertacijos autorės nuomone, nėra paveiktos rusų kalbos, todėl priskirtinos prie intralingvalinių klaidų. Kaip jau buvo minėta, analizuojant PPT rezultatus, objekto raiškos galininko linksniu klaidas galima priskirti tiek prie dažnos vartosenos (kadangi šis linksnis yra pagrindinis, taigi, dažnai vartojamas lietuvių kalbos linksnis), tiek prie hiperapibendrinimo klaidų (atsižvelgiant į tai, kad objekto raiška galininko linksniu yra kanoninė lietuvių kalboje, taigi tokią raišką galima vertinti kaip tam tikrą taisyklės pritaikymą).

Prie interlingvalinių klaidų negalima priskirti ir likusių konstrukcijų, kuriose, nors veiksmažodis valdo naudininko linksnį, objektas reiškiamas kilmininko, vardininko ar įnagininko linksniu. Kaip jau buvo ne kartą minėta, kilmininko linksnis dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis, todėl tokius raiškos atvejus kaip *padėkoja Viliaus ir Rasos*, *paskambina Viliaus* (daugiau žr. 27 lentelę) galima laikyti per dažnos kilmininko linksnio vartosenos atvejais. Pavartojimai, kai objektas reiškiamas vardininko linksniu (plg. *atsidekavo savo draugas*, *paskambino Vilius*, *dėkoja Rasa*, žr. 27 lentelę), šiam tyrime priskiriami prie supaprastinimo klaidų.

27 lentelė. *Linksnio klaidų atvejai reiškiant objektą pasakojimo kūrimo užduotyje.*

Pavartotas netinkamas linksnis Tinkamas linksnis	Vardininkas	Kilmininkas	Naudininkas	Galininkas	Įnagininkas	Prielinksninė konstrukcija
Galininkas	<i>užgamina tortai, padaryti pyragas, pasakiti visa ši informacija, valgo tortai, žiūrejo televizorius programa, žiūrėjo įdomus filmas, tūrėjo draugė, laistyti gėlės (2), padare arbatale, palaistė gėlės (6), siurbė dulkės, išsiurbti dulkės, išvalė dulkės, atsidaryti jam durys, atidarė durys, atverė durys, gaminti vakarienė, plauti grindys</i>	<i>aplankyti jo, išvare savo draugų, visko padarė, palidėjo draugų, jų pasitiko, pasiūlyti arbatos puodelio, susitvarkyti namų, sutinka savo draugų, sutvarkyti visko, valgo skanaus pyragos</i>	<i>pasitvarkyti kambariui</i>		<i>Valo šiuškle, diagnozuoja (Tomą) gripu</i>	
Kilmininkas	<i>Laukė Rasa, nori arbata (2), norėjo arbata</i>			<i>nori arbatą, laukia (Rasos ir) Viliu, ji lauks⁵⁵, laukia Vilių, lauke tik Vilių, laukė</i>		<i>neatsisakytu nuo puodelio</i>

⁵⁵Visose analizuojamose GRUK moksleivių konstrukcijose daiktavardis atlieka objekto, o ne subjekto funkciją. Tai nustatoma remiantis moksleivio produkuoto sakinio kontekstu ir referuojamo paveikslėlio turiniu (plg. *kokia staigmena ji lauks*).

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad objekto raišką konstrukcijose *dėkoja Rasa, paskambino mama* galima interpretuoti ir kaip galininko linksnio, nepridėjus nosinės *ą* žodžio galūnėje, vartojimą. Tokiu atveju konstrukcija *dėkoja Rasa* jau būtų priskiriama prie interlingvinių klaidų, galimai nulemtų rusų kalbos įtakos.

Vartojant veiksmažodžius, valdančius kilmininko linksnį, 7 proc. šių pavartojimo atvejų buvo klaidingi, nes moksleiviai rinkosi kitą, o ne kilmininko linksnį. Primintina, kad ATMM analizė atskleidė, kad objektas su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, pasakojimo kūrimo užduotyje buvo reiškiamas reikšmingai taisyklingiau negu objektas, vartojamas su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, įtraukus į analizę visas (ne tik linksnio vartojimo) klaidas. Tai įžvelgtina ir analizuojant tik linksnio klaidas.

Dažniausiai su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai klaidingai vartojo galininko linksnį. Dažniausiai šis linksnis buvo vartojamas su veiksmažodžiais *laukti* ir *sulaukti*. Kaip jau buvo minėta, veiksmažodis *laukti* (rus. *ждать*) rusų kalboje, kai kalbama apie konkretų objektą, valdo galininko linksnį, o kai turimas omenyje abstraktus objektas – kilmininko linksnį (daugiau skaityti 6.1.2. skyriuje). Kadangi konstrukcijose *laukia Vilių* (= *Viliaus*), *sulaukė savo draugus* (= *draugų*) objekto reikšmė yra konkreti, ir visos klaidos, kai su veiksmažodžiais *laukti* ir *sulaukti* vartojamas galininko linksnis (žr. 27 lentelę), gali būti aiškinamos rusų kalbos linksnio valdymo sistemos perkėlimu į lietuvių kalba. Veiksmažodis *norėti* (rus. *хотеть*) rusų kalboje, lygiai tokiomis pačiomis aplinkybėmis kaip veiksmažodžio *laukti* atveju, gali valdyti tiek kilmininko, tiek galininko linksnį. Todėl konstrukcijas *nori valgyti ir arbatą, užsinorėjo arbatą ir pyragą* galima vertinti kaip galimai paveiktas rusų kalbos. Taip pat ir 27 lentelėje formaliai prie objekto raiškos vardininko linksniu priskirtos konstrukcijos *laukė Rasa, norėjo arbata, nori arbata* (2) gali būti susijusios su objekto raiška galininko linksniu, tik padarant nosinės *ą* daiktavardžio galūnėje rašybos klaidų. Kita vertus, negalima atmesti galimybės, kad minėtose konstrukcijose vartojamas vardininko linksnis, ir moksleivių daromos objekto raiškos supaprastinimo klaidos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vartojant veiksmažodžius, valdančius kilmininko linksnį, moksleivių atliktyse pasitaikė ir objekto raiškos prielinksninėmis konstrukcijomis (*neatsisakysiu nuo puodelio karštos arbatos, pasiilgo pas savo drauge*). Tokia raiška visai nebūdinga lietuvių kalbai, ji gali būti susijusi su objekto raiškos sistema rusų kalboje. Pirmiausia veiksmažodis atsisakyti (rus. *отказаться*) rusų kalboje vartojamas su prie linksniu *nuo*, todėl ši

konstrukcija gali būti perkeliama ir į lietuvių kalbą. Veiksmažodis *pasiilgti* (rus. *скучать / москсовать*) rusų kalboje taip pat prisijungia prielinksnio *no* konstrukciją, taigi mokinys galėjo iš rusų kalbos perkelti žinias, kad su veiksmažodžiu turi būti vartojamas prielinksnis, bet lietuvių kalboje nesant to prielinksnio atitiktens, pasirinktas prielinksnis, kuris tuo metu moksleivio galvoje buvo aktyviausias, taigi rusų kalba šiuo požiūriu galėjo daryti įtakos pačios prielinksnio konstrukcijos pasirinkimui.

Duomenų analizė atskleidė, kad 4 proc. objekto su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, raiškos taip pat buvo klaidinga, nes moksleiviai konstrukcijose vartojo netinkamą linksnį. Didžioji dalis šių atvejų buvo objekto raiška vardininko linksniu (žr. 27 lentelę). Pirmiausia pastebėtina, kad rusų kalboje daiktavardžių galininko ir vardininko linksnių formos dažnai sutampa. Pavyzdžiui, kai daiktavardžio referentas nėra gyva būtybė, jo daugiskaitos galininko ir vardininko linksnio formos yra vienodos. Todėl galima manyti, kad konstrukcijose *užgamina tortai* (= *gamina tortus*), *valgo tortai* (= *tortus*), *palaistė gėlės* (= *gėles*), *siurbė dulkes* (= *dulkes*), *atidarė durys* (= *duris*) (daugiau žr. 27 lentelę) objektas yra perteikiamas vardininko linksnio daugiskaita būtent todėl, kad rusų kalboje šios formos nesiskirtų nuo galininko linksnio daugiskaitos formų. Tokia pati galima rusų kalbos įtaka yra išvelgiama ir konstrukcijų *padaryti pyragas* (= *pyragą*), *pasakiti visa ši informacija* (= *pasakyti visą šią informaciją*), *žiūrejo televizorius programa* (*žiūrėjo televizoriaus programą*), *padare arbatale* (= *padarė arbatėlę*), *gaminti vakarienė* (= *vakarienę*) atvejais, nes negyvas būtybes perteikiančių daiktavardžių vienaskaitos galininko ir vardininko linksnių formos taip pat sutampa. Vienintelis atvejis, kurio negalima sieti su tiesiogine rusų kalbos įtaka, yra konstrukcijos *tūrėjo draugė* (= *turėjo draugę*) pavartojimas, nes rusų kalboje gyvą būtybę perteikiančio moteriškosios giminės daiktavardžio (kurio vardininko forma baigiasi *-a*) galininko ir vardininko formos skiriasi. Taigi pastaruoju atveju būtų galima išvelgti intralingvalinę supaprastinimo klaidą.

Vartodami veiksmažodžius, valdančius galininko linksnį, kai kurie moksleiviai objektą reiškė ir kilmininko linksniu. Dalį šių klaidų taip pat galima atsargiai sieti su rusų kalbos įtaka, kadangi gyvas būtybes perteikiančių daiktavardžių daugiskaitos galininko forma rusų kalboje sutampa su daugiskaitos kilmininko linksnio forma. Šiems atvejams priskirtinos konstrukcijos: *išvare savo draugų* (= *draugus*), *palidėjo draugų* (= *palydėjo draugus*), *jų* (= *juos*) *pasitiko*, *sutinka savo draugų* (= *draugus*). Tačiau ne visi klaidingi objekto raiškos kilmininko linksniu atvejai gali būti siejami su rusų kalbos įtaka. Pavyzdžiui, konstrukcijose *aplankyti jo* (= *ji*), *usitvarkyti*

namų (= *susitvarkyti namus*), *pasiūlyti arbatos puodelio* (= *puodelį*), *valgo skanaus pyragos* (= *skanų pyragą*), *visko* (= *viską*) *padarė, sutvarkyti visko* (= *viską*), vartojamas kilmininko linksnis, kuris nėra sietinas su rusų kalba. Taigi tokias klaidas, kaip minėta ir anksčiau, galima laikyti intralingvalinėmis klaidomis – per dažnos objekto raiškos kilmininko linksniu klaidomis. Be to, pastebėtina, kad konstrukcijoje *valgo skanaus pyragos* (= *skanų pyragą*), objektas ne tik reiškiamas netaisyklingu linksniu, bet ir keičiama jį perteikiančio daiktavardžio linksniavimo paradigma iš pirmos į šeštą, taigi keičiama ir pati daiktavardžio gramatinė giminė, nors su juo derinamas būdvardis paliekamas vyriškosios giminės formos. Todėl manytina, kad svarbi čia ne pati daiktavardžio giminė, bet linksniavimo paradigma. Pastebėtina, kad pirmos ir šeštos paradigmos daiktavardžių vienaskaitos galininko linksnio formų galūnės sutampa (plg. *namą* ir *spintą*), tai gali daryti įtakos ir šių linksniavimo paradigms painiojimui vartojant kitus linksnius. Tačiau tai tėra prielaida, o disertacijoje aprašomame tyrime jai patikrinti duomenų nepakanka. Į linksniavimo paradigmos klausimą šiame skyriuje bus atsigręžiama vėliau, aptariant objekto raišką tinkamais linksniais, bet daiktavardžiams pritaikius netinkamas linksniuotes.

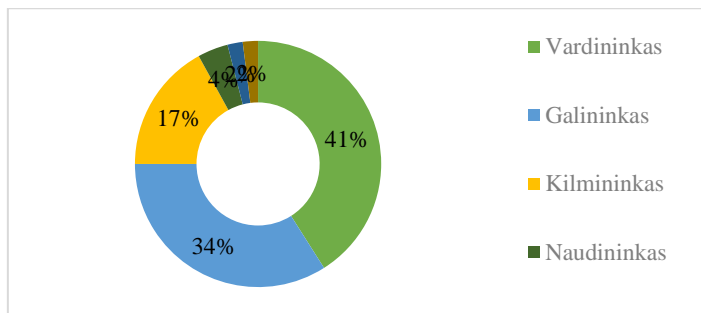
Be vardininko ir kilmininko linksnių, moksleiviai objektą su veiksmožodžiais, valdančiais galininko linksnį, vartojo ir naudininko ir įnagininko linksnius. Tačiau tokia raiška pasakojimo kūrimo užduočių atliktyse kur kas retesnė. Objektas su veiksmožodžiu, valdančiu galininko linksnį, naudininko linksniu tebuvo reiškiamas vieną karą (*pasitvarkyti kambariui* (= *kambarį*)), o įnagininko linksniu – dukart (*valo šiukšle* (= *šiukšles*), *diagnozuoja (Tomą) gripu* (= *(Tomui) gripą*)). Nors konstrukciją *valo šiukšle* (= *šiukšles*) galima laikyti ir objekto raiškos galininko linksniu, bet neprirašius nosinės -ę, atveju, vis dėlto ši forma sutampa su vienaskaitos įnagininko linksnio galūne, todėl ją galima priskirti ir prie jos. Kaip matyti, objekto raiška įnagininko ir naudininko linksniais, kai veiksmožodis valdo galininko linksnį, yra itin reta. Tai galima paaiškinti tuo, kad veiksmožodžių, valdančių periferinius lietuvių kalbos linksnius, yra nedaug, taigi objektas apskritai nėra dažnai perteikiamas įnagininko ir naudininko linksniu, todėl, pavyzdžiui, ir hiperapibendrinti taisyklę, kad objektas su tam tikrais veiksmožodžiais reiškiamas šiais linksniais, nėra daug galimybių.

Įnagininko linksnis ne tik buvo retai pasitelkiamas, kai moksleiviai netinkamu linksniu reiškė objektą, tačiau ir veiksmožodžiai, valdantys įnagininko linksnį, retai buvo netaisyklingai vartojami objektą reiškiant kitais linksniais. Tokių atvejų tebuvo keturi: *susirgo „Gripai“* (= *gripu*), *pasirūpino arbato* (= *arbata*), *apsidžiauge jiems* (= *apsidžiaugė jais*), *susirgo gripui*

(= *gripu*). Pirmoje konstrukcijoje *susirgo* „*Gripai*“ (= *gripu*) formaliai galima išvelgti daiktavardžio *gripas* daugiskaitos vardininko formą. Vis dėlto nereikėtų atmesti ir galimybės, kad pastaruoju atveju vartojamas klaidingos linksniavimo paradigmos (šeštos) daiktavardžio naudininko linksnis (plg. jau minėtas ryšys tarp pirmos ir šeštos daiktavardžių paradigmos lietuvių kalboje). Be to, naudininko linksnis pasitelkiamas ir konstrukcijos *susirgo gripui* (= *gripu*) atveju. Kaip jau minėta 6.2.2. skyriuje, objekto raiška naudininko linksniu nėra dažna lietuvių kalboje, todėl ją galima vertinti kaip įsimintiną raišką, taigi ir galimą apibendrinti (plg. hiperapibendrinimo klaidas) kitų veiksmažodžių morfosintaksinei sistemai. Primintina ir tai, kad veiksmažodis *susirgti* (rus. *заболеть*) ir lietuvių, ir rusų kalboje valdo įnagininko linksnį, taigi minėtos objekto raiškos negalima sieti su interlingvalinėmis klaidomis. Taip pat intralingvaline klaida laikytina objekto raiška konstrukcijoje *pasirūpino arbato* (= *arbata*). Veiksmažodis *rūpintis* (rus. *заботится*) rusų kalboje prisijungia prielinksninę konstrukciją (prielinksnį *o* su prielinksniniu linksniu), taigi rusų kalbos įtakos vartojant minėtą konstrukciją išvelgti nebūtų galima. Manytina, kad čia, kaip ir kai kuriais kitais atvejais, pertekliškai vartojamas kilmininko linksnis, tik taip pat objektą perteikiančiam daiktavardžiui klaidingai priskiriant ne šeštą, o pirmą linksniavimo paradigmą. Kita vertus, tokią klaidą būtų galima vertinti ir kaip rašybos klaidą, atkreipiant dėmesį į tai, kad nekirčiuota balsė *o* rusų kalboje ištariama balsiu *a*. Taigi pastarųjų klaidų interlingvalinėmis vadinti nebūtų galima. Vis dėlto konstrukcija *apsidžiauge jiems* (= *apsidžiaugė jais*) galimai sietina su rusų kalbos įtaka, kadangi, kaip jau minėta 6.3.1 skyriuje veiksmažodis *džiaugtis* (rus. *радоваться*) rusų kalboje valdo naudininko linksnį, todėl, galima manyti, naudininko linksnis vartojamas ir su veiksmažodžiu *apsidžiaugti*.

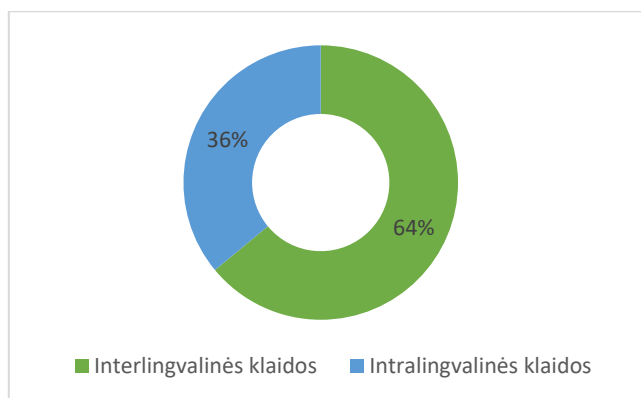
Primintina, kad linksnio klaidos sudarė 32 proc. visų objekto raiškos klaidų kuriant pasakojimą. Taigi apibendrinant linksnio klaidų analizę (žr. 33 paveikslą) pasakytina, kad dažniausiai moksleiviai klaidingai objektą reiškę vardininko linksniu – ši raiška sudarė 41 proc. klaidingos objekto raiškos netinkamais linksniais, taip pat dažnai buvo vartojamas galininko linksnis – 34 proc. atvejų, o objekto raiška kilmininko linksniu, kuris buvo itin dažnai vartojamas 1 PPT ir 3 PPT, sudarė tik 17 proc. linksnio klaidų pasakojimo kūrimo užduotyje. Dar mažiau klaidų moksleiviai darė netinkamai perteikdami objektą naudininko, įnagininko linksniu ir prielinksninėmis konstrukcijomis. Vis dėlto, pavyzdžiui, objekto raiška vardininko, galininko ar kilmininko linksniu dažnai buvo susijusi rusų kalbos įtaka, taigi aiškių

apibendrinimų, kuris linksnis tik lietuvių kalbos sistemos požiūriu buvo per dažnai vartojamas reiškiant objektą, daryti nebūtų galima.

33 pav. Klaidingai vartojamų linksnų objektui reikšti atvejai.

Galiausiai pasakytina, kad nemaža dalis – 36 proc. linksnio klaidų pasakojimo kūrimo užduotyje (žr. 34 paveikslą) nėra tiesiogiai sietinos su rusų kalbos įtaka. Jas galima aiškinti lietuvių kalbos sistemos ypatumais ir kalbos mokymosi scenarijais – per dažna linksnų vartoseną, hiperapibendrinimo, supaprastinimo klaidomis. Vis dėlto didesnė dalis (64 proc.) linksnio klaidų, kurios pasitaikė moksleiviams kuriant pasakojimą, gali būti paaiškinamos remiantis rusų kalbos veiksmažodžio sistemos poveikiu objekto raiškai lietuvių kalboje. Tačiau pastebėtina ir tai, kad siekiant tvirtai teigti, jog šias klaidas moksleiviai daro būtent perkeldami rusų kalbos sistemą į lietuvių kalbą, objekto raiška pasakojimo kūrimo užduotyje turėtų būti lyginama su grupe, kurios gimtoji ar dominuojanti kalba būtų kita negu rusų ar lietuvių kalba, siekiant užtikrinti, kad tai nėra klaidos, būdingos visiems kalbos vartotojams, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji (plg. Jarvis 2000).

34 pav. Linksnio klaidų pobūdis reiškiant objektą pasakojimo kūrimo užduotyje.

Penktadalis (20 proc.) objekto raiškos klaidų buvo tokios, kurias galima priskirti tiek prie linksnio klaidų, tiek prie daiktavardžio, kuriuo perteikiamas objektas, galūnės rašybos klaidų. Visos šios klaidos susijusios su nosinėmis balsėmis. Didžiojoje dalyje analizuojamos objekto raiškos daiktavardžio, perteikiančio objektą, galūnėje trūksta nosinės *q* (plg. *kviečia Rasa* (= *Rasq*), *padaryti staigmena* (= *staigmenq*), *pajutęs valdžia* (= *valdžiq*), *pakelti sau nuotaika* (= *nuotaikq*) ir kt.). Kai kuriais atvejais tokia raiška buvo itin dažna, pavyzdžiui, 18 moksleivių vartojo formą *arbata* su veiksmazodžiais *gėrė*, *išgėrė*, *darė*. Jeigu moksleivių visais šiais atvejais norėta pavartoti galinininko linksnį, tačiau pamiršta prirašyti nosinę, tada objekto raiška linksnio požiūriu būtų taisyklinga. Tačiau negalima atmesti ir galimybės, kad minėtaisiais atvejais vartojamas vardininko linksnis, ypač, kai jis buvo gana dažnai vartojamas su kitų linksniavimo paradigmų daiktavardžiais (plg. *žiūrėjo idomus filmas* (= *idomų filmq*), *gaminti vakarienė* (= *vakarienę*)). Taip pat dažnas moksleivis kurdamas pasakojimą vartojo konstrukcijas *susirgo gripu* (= *gripu*) ir *serga gripu* (= *gripu*), kurių objekto raišką taip pat galima interpretuoti dvejopai – kaip objekto raišką tinkamu įnagininko linksniu, bet perdėtai vartojant nosinę *u*, ir kaip objekto raišką daugiskaitos kilmininko linksniu, tačiau tada reikėtų pripažinti, kad daiktavardis *gripas* vartojamas daugiskaitos forma, o tai lietuvių kalboje visiškai neįprasta. Be to, atkreiptinas dėmesys į tokius atvejus, kai tas pats moksleivis savo sukurtame pasakojime vartojo tiek konstrukciją *susirgo gripu*, tiek *serga gripu* (= *gripu*), tikėtina, kad pastaroji raiška labiau susijusi su rašybos, o ne objekto raiškos linksniu įgūdžiais. Apie kitus argumentus, kodėl konstrukcijų, kuriose vienaskaitos įnagininko linksnio formoje rašoma nosinė *-u* rašyti 6.1.1. skyriuje.

Rašybos klaidos (nesusijusios su linksnio klaidomis) sudarė didelę dalį (38 proc.) objekto raiškos klaidų pasakojimo kūrimo užduotyje. Didžioji jų dalis taip pat buvo susijusi su nosinių praleidimu rašant nosines balses (plg. *apžiūrėjo ji* (= *jī*), *aplankė daktara* (= *daktarq*), *gamina maista* (= *maistq*), *kepa pyraga* (= *pyragq*), *ijungė televizoriu* (= *televizoriu*)). Vienu atveju nosinė raidė buvo vartojama pertekliškai, greičiausiai hiperapibendrinant taisyklę, kad galinininko linksnio galūnėje dažniausiai rašoma nosinė balsė (plg. *geria kavą*) – pavartota konstrukcija *išvalyti namus* (= *namus*). Pasitaikė ir fonetinio žodžio užrašymo atvejų. Kartais žodžio gale balsė *e* buvo keičiama balse *a* su minkštumo ženklu (*ia*) (plg. *padarė vakarienią* (= *vakarienę*), *paskambino savo sesiai* (= *sesei*)). Kai kuriais atvejais daiktavardžio galūnės užrašytos pritaikant tarimo principus (plg. *paskambino savo merginai* (= *merginai*), *paskambino draugui Viliui* (= *Viliui*)) ar dvibalsinant balsius (plg. *paprašė tuo* (= *to*) *paties*, *laukdavo savo paskutinės mirties minutes*

(= *minutės*)). Kaip ir 2 PPT, į kurį įtraukta objekto raiška įvairių linksniuotųjų daiktavardžiais, atveju, kuriant pasakojimą objektui reikšti pasirinkti įvairioms linksniuotėms priskiriami daiktavardžiai, taigi ir jų galūnių rašybos klaidos buvo įvairesnės negu, pavyzdžiui, 1 PPT ar 3 PPT (jose objektas reiškiamas tik pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais), kuriuose dominavo nosinių balsių rašybos klaidos.

Dalis objekto raiškos klaidų pasakojimo kūrimo užduotyje buvo ir tokios, kuriose vartojamas taisyklingas linksnis objektui reikšti, tačiau objektą perteikiantis daiktavardis priskiriamas netinkamai linksniavimo paradigmai. Dažniausiai moksleiviai keitė *-(i)u* linksniuotės daiktavardžio galūnes į *-(i)a* linksniuotės galūnes (plg. *laukė Vilio* (= *Viliaus*), *žiūrėjo televizori* (= *televizorių*), daugiau žr. 28 lentelę). Linksniuotės *-(i)a* galūnė dukart pavartota ir su *-(i)o* linksniuotės daiktavardžiu (*paskambina Rasui* (= *Rasai*)). Pastebėtina, kad šiuo atveju keičiama ir tikrinio daiktavardžio gramatinė giminė (iš moteriškosios į vyriškąją), tai mažiau buvo tikėtina, kai daiktavardžio referentas – moteriškos lyties asmuo. Galima daryti prielaidą, kad moksleiviai, rinkęsi šią raišką nesieja *-(i)a* linksniuotės vienaskaitos naudininko formos su moteriškąja daiktavardžio gimine. Kai kurie moksleiviai elgėsi atvirkščiai – vartojo konstrukciją *padėjo Tomai*, taigi *-(i)a* linksniuotės (vyriškosios giminės) tikrinį daiktavardį keitė *-(i)o* linksniuotės (moteriškosios giminės) daiktavardžiu. Kaip matyti, *-(i)a* ir *-(i)o* linksniuotės painiojamos pasakojimo kūrimo užduotyje jau ne pirmą kartą (plg. *pasirūpino arbato*). Galimos to priežastys aptartos anksčiau.

Galiosiausiai pastebėtina, kad daiktavardžio giminė buvo keičiama ir *-ė* linksniuotės daiktavardžiams priskiriant *-(i)u* linksniuotės daiktavardžių galūnes (plg. *padarė vakarienius* (= *padarė vakarienę*), *palaistė gėlius* (= *palaistė gėles*)). Šioje raiškoje galima išvelgti sąsają su rusų kalba. Daiktavardis *gėlė* (rus. *цветок*) rusų kalboje yra vyriškosios giminės, *vakarienė* (rus. *ужин*) – taip pat. Kaip žinia, gramatinės giminės kategorijos perkėlimas į svetimąją kalbą yra dažnas reiškinys (plg. Ellis, Conradie, Huddleston 2012, Mačiukaitė 2012, Dewaele ir Véronique 2001 ir kt.), todėl, disertacijos autorės nuomone, su juo galima sieti ir pastarąsias linksniuotės parinkimo klaidas. Nors ne visi daiktavardžiai priskiriamos netinkamos gramatinės giminės atvejai galimi paaiškinti remiantis rusų kalbos sistema. Konstrukcijoje, kurioje daiktavardžiui priskiriamą giminę rodo būdvardis (*žiūri kažkokią serialą*), vartojamas daiktavardis *serialas*, kuris ir lietuvių, ir rusų kalboje yra vyriškosios giminės, tačiau būdvardžio galūnė rodo, kad moksleivis pavartojęs minėtą konstrukciją daiktavardį priskyrė moteriškajai giminei. Kaip jau buvo minėta, *-(i)a* ir *-(i)o* linksniuotųjų daiktavardžių, kurie

priskiriami skirtingoms giminės kategorijos reikšmėms, vienaskaitos galininko galūnės sutampa, todėl dažnai iš jų gali būti sunku spręsti ir apie daiktavardžio giminę.

28 lentelė. *Daiktavardžio linksniuočių parinkimo klaidos pasakojimo kūrimo užduotyje.*

<i>Pavartota linksniuotė</i>	<i>-(i)a</i>	<i>-(i)u</i>	<i>-(i)o</i>
<i>Tinkama linksniuotė</i>			
<i>-(i)a</i>	<i>paskambino savo daktariui(?)</i>		<i>padėjo Tomai padejo savo draugui Tomai</i>
<i>-(i)u</i>	<i>Gamina pietą, laukė Vilio (2), laukti savo draugo Vilio (2), pamačius Vilį (2), žiūrėjo televizorių (8), žiūrėjo televizori (5),</i>		
<i>-(i)o</i>	<i>paskambina Rasui (2)</i>		
<i>-ė</i>	<i>padare vakarinius, palaistė gėlius, pamatė gėlius</i>		

Taip pat pasakojimo kūrimo užduotyje pasitaikė atvejis, kai daiktavardžio *draugas* vienaskaitos naudininko formai buvo priskirta būdvardžiui būdinga galūnė: *paskambino draugam (= draugui) Viliui*. Tai galėtų būti susiję su daiktavardžio *draugas* pozicija aptariamoje konstrukcijoje – daiktavardis eina prieš kitą daiktavardį *Viliui*, todėl gali būti matomas ir kaip atributinę funkciją atliekantis žodis, todėl galimai perteikiamas būdvardžiui būdinga forma. Vis dėlto kitas atvejis rodo priešingos krypties poveikį – daiktavardžio linksniavimo paradigmos įtaką būdvardžio linksniavimo paradigmai: *paskambino savo geriausiai (= geriausiai) draugui*. Pastaruoju atveju su daiktavardžiu derinamas būdvardis yra suderinamas ne tik linksniu, bet ir forma, nors lietuvių kalboje vyriškosios giminės daiktavardžio ir su juo derinamo būdvardžio vienaskaitos naudininko galūnės nesutampa. Tai rodo, kad perteikiant objektą problemos gali glūdėti ir būdvardžio raiškoje.

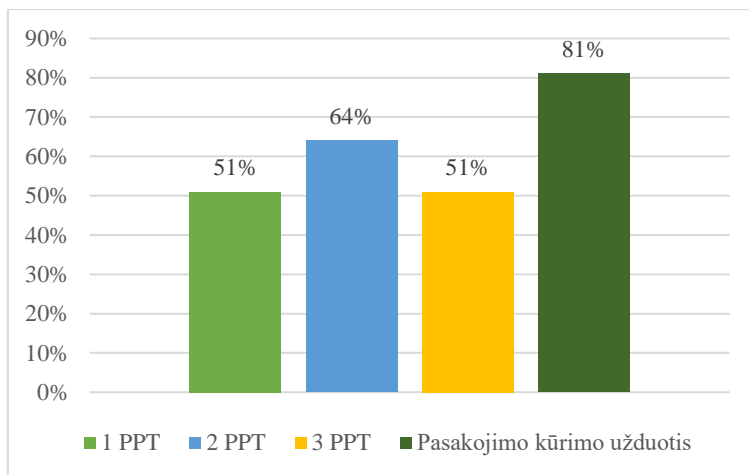
Apibendrinant objekto raiškos klaidų pasakojimo kūrimo užduotyje analizę, pirmiausia pasakytina, kad kurdami pasakojimą ir reikšdami objektą lietuvių kalba moksleiviai neretai buvo veikiami rusų kalbos įtakos. Didesnė dalis objekto raiškos klaidų padaryta galimai perkeliant rusų kalbos linksnio valdymo ar linksnio raiškos ypatybes į lietuvių kalbą. Daugiausia linksnio klaidų moksleiviai padarė reikšdami objektą su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį. O dažniausiai vartojami linksniai, kuriais moksleiviai netaisyklingai perteikė objektą, buvo vardininko ir kilmininko linksniai, tačiau ir ši raiška dažnai buvo sietina su rusų kalbos linksnio valdymo sistema reiškiant objektą. Daiktavardžio, perteikiančio objektą, galūnės rašybos klaidos, panašiai kaip ir trijuose PPT dažniausiai buvo nulemtos nosinių raidžių rašybos. Vis dėlto pasakojimo kūrimo užduoties rašybos klaidos kiek artimesnės 2 PPT pasitaikiusioms galūnės rašybos klaidoms, kadangi abiejose užduotyse moksleiviai vartojo skirtingų linksniavimo paradigų daiktavardžius objektui perteikti. Taigi abiejose užduotyse buvo daromos įvairesnio pobūdžio rašybos klaidos, dažnai susijusios ir su tarties klausimais. Taip pat pasakytina, kad moksleiviams kuriant pasakojimą pagal paveikslėlių seką, pasitaikė ir daugiau objektą perteikiančių daiktavardžių linksniavimo paradigų klaidų negu atliekant PPT užduotis. Pasakojimo kūrimo užduotyje įvestis buvo tik vaizdinė, moksleivių kalbinė raiška buvo savarankiška, o atlikdami PPT moksleiviai pirmiausia išgirdavo stimulą, kuriame, net jeigu objektas ir buvo perteikiamas netinkamu linksniu, jo linksniavimo paradigma visada buvo taisyklinga, todėl manytina, moksleiviai, užrašydami išgirstus sakinius, taisyklingiau priskyre daiktavardžius linksniavimo paradigmoms. Pasakojimo kūrimo užduotyje moksleivių daromas linksniavimo paradigų parinkimo klaidas galima įvardinti kaip tendenciją daiktavardžiams priskirti - (i)a linksniuotės, kuri lietuvių kalboje yra produktyviausia, galūnes. Taigi pasakojimo kūrimo užduotis padėjo atskleisti, kaip be kalbinio stimulo moksleiviai geba reikšti objektą lietuvių kalba, atidžiau visų trijų PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatai lyginami 6.5. skyriuje.

6.5. PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatų palyginimas ir apibendrinimas

Analizuojant objekto raišką trijuose PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje dėmesys buvo sutelkiamas į lingvistinius veiksnius, galinčius daryti įtaką tam, kaip taisyklingai GRUK moksleiviai reiškia objektą lietuvių kalba. Šiame skyriuje apibendrinama, kurie iš veiksnių, į kuriuos, remiantis teoriniais modeliais, aprašytais 2 ir 3 skyriuose, buvo sutelktas disertacijoje aprašomo

tyrimo dėmesys, darė įtaką objekto raiškos taisyklingumui atliekant 1 PPT, 2 PPT, 3 PPT ir pasakojimo kūrimo užduotį. Taip pat apibendrinamos atliekant skirtingų užduočių klaidų analizę išvelgtos tendencijos.

Pirmiausia primintina, kad tyrimo dalyviai, atlikdami keturias užduotis, objektą reiškė ne vienodu taisyklingumu. 1 PPT, kuriame buvo vartojami skirtingo dažnumo veiksmažodžiai, valdantys objektą perteikiantį linksnį, moksleiviai atliko 51 proc. taisyklingumu. 2 PPT, kuriame objektas buvo perteikiamas skirtingų linksniuočių daiktavardžiais, rezultatų vidurkis – 64 proc. 3 PPT, kurio pusėje konstrukcijų objektas lietuvių ir rusų kalboje buvo reiškiamas tuo pačiu linksniumi, o kitoje pusėje – skirtingu linksniumi, 51 proc. objekto raiškos buvo taisyklinga. Pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai objektą reiškė 81 proc. taisyklingumu. Pastarosios užduoties rezultatai labiausiai išsiskiria objekto raiškos taisyklingumu. Kaip jau buvo aptarta 6.4.1. skyriuje, moksleiviai objektą reiškė taisyklingiausiai tada, kai jie nebuvo taip stipriai ribojami laiko (kiekvieno sakinio pavartojimo požiūriu), galėjo taisyti pačių padarytas klaidas, patys rinkosi tiek leksinę, tiek gramatinę raišką, taigi prireikus, konstrukcijų, kurių raiška abejojama, galėjo ir išvengti.

35 pav. *Objekto raiškos taisyklingumas tyrime.*

Kaip jau minėta, 1 PPT dėmesys buvo sutelkiamas į veiksmažodžio taisyklingumą. Pusė 1 PPT stimule vartojamų objekto raiškos konstrukcijų sudarė retos vartosenos veiksmažodžiai (plg. *peikia jaunimą*), kitą pusę – dažnesnės vartosenos veiksmažodžiai (plg. *supranta meną*). Šis veiksnys, kaip parodė ATMM, 1 PPT rezultatams buvo reikšmingas. Galimybė taisyklingai

reikšti objektą su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais buvo didesnė negu su retesnės vartosenos veiksmažodžiais. 2 PPT, kurio stimule buvo vengta vartoti retus lietuvių kalbos veiksmažodžius, veiksmažodžio dažnumas PPT rezultatams įtakos nedarė. 3 PPT stimule buvo vartojami įvairaus vartosenos dažnumo veiksmažodžiai, tačiau šis dažnumas, priešingai negu 1 PPT stimule, nebuvo subalansuotas, ir ATMM analizė veiksmažodžio vartosenos įtakos objekto raiškos taisyklingumui neatskleidė. Vis dėlto pasakojimo kūrimo užduotyje veiksmažodžio vartosenos dažnumas darė įtaką objekto raiškos taisyklingumui, tačiau tik veiksmažodžiams valdant naudininko linksnį. Taigi užduotį sutelkus būtent į objekto raišką su skirtingo vartosenos dažnumo veiksmažodžiais, paaiškėjo, kad veiksmažodžio dažnumas teigiamai veikia su juo vartojamo objekto raiškos taisyklingumą. Laisvesnio pobūdžio pasakojimo kūrimo užduotyje veiksmažodžio dažnumas tik iš dalies veikė tai, kaip taisyklingai moksleiviai reiškė objektą. Galima daryti prielaidą, kad norint tirti, kaip objekto raiškos taisyklingumas yra susijęs su veiksmažodžio vartosenos dažnumu, reiškiant objektą laisvesnio pobūdžio užduotyje, taigi galint objekto raišką suplanuoti, reikėtų surinkti daugiau duomenų, pavyzdžiui, paskatinti kurti tiriamuosius ilgesnius tekstus, kuriuose moksleiviai turėtų galimybę vartoti daugiau ir įvairesnio vartosenos dažnumo veiksmažodžių.

Kitas klausimas, keliamas disertacijoje aprašomame tyrime, buvo, ar objekto raiškai įtakos daro objektą perteikiančio daiktavardžio linksniuotę. 1 PPT ir 3 PPT objektas buvo perteikiamas tik pirmosios linksniavimo paradigmos daiktavardžiais (plg. *skambina draugui, rūpinasi jaunimu*), o į 2 PPT stimulą įtraukti įvairių linksniuočių daiktavardžiai (plg. *mėgsta žuvį, bijo nesėkmės*). Pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai taip pat objektą reiškė skirtingų linksniuočių daiktavardžiais. Pirmiausia pasakytina, kad tiek 2 PPT, tiek pasakojimo kūrimo užduotyje dažniausiai moksleiviai objektą su *-(i)a* – produktyviausios lietuvių kalboje – linksniuotės daiktavardžiais reiškė taisyklingiausiai. Kaip parodė ATMM, pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai statistiškai reikšmingai mažiau taisyklingai reiškė objektą, perteikiamą *-ė* ir *-(i)u* linksniuočių negu *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais. 2 PPT objektą perteikiančio daiktavardžio linksniuotė objekto raiškos taisyklingumui darė ne vienodą įtaką perteikiant objektą su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius. Objektą perteikiant su veiksmažodžiais, valdančiais galininko linksnį, reikšmingai daugiau klaidų negu *-(i)a* linksniuotės atveju moksleiviai darė vartodami visų likusių (*-(i)o, -(i)u, -ė* ir *-i*) linksniuočių daiktavardžius. Tačiau objektą reiškiant kilmininko linksniu, objektas *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais buvo reiškiamas reikšmingai

taisyklingiau tik negu *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais, reiškiant objektą naudininko linksniu – tik negu *-i* linksniuotės daiktavardžiu. Kai objektas buvo reiškiamas įnagininko linksniu daiktavardžio linksniuotė reikšmingos įtakos objekto raiškai neturėjo. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad linksniavimo paradigmos klaidų, reikšdami objektą, moksleiviai daugiau darė 2 PPT (linksniavimo paradigmos klaidos sudarė 1 proc. objekto raiškos) ir pasakojimo kūrimo užduotyje (linksniavimo paradigmos klaidos sudarė 2 proc. objekto raiškos), lyginant šią raišką su 1 PPT (linksniavimo paradigmos klaidos tesudarė 0,001 proc. objekto raiškos) ir 3 PPT (linksniavimo paradigmos klaidų nepasitaikė), kuriuose objektas buvo perteikiamas tik pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais. Taigi 2 PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatai leido išvelgti tam tikrą tendenciją, kad objekto raiška taisyklingesnė tada, kai jis yra perteikiamas *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais.

Dar vienas veiksnys, į kurį buvo kreipiamas dėmesys sudarant tyrimo užduotis – galima rusų kalbos įtaka objekto raiškai lietuvių kalba. 3 PPT stimulą sudarė dvi grupės konstrukcijų – vartojamos su veiksmažodžiais, lietuvių ir rusų kalboje valdančiais tą patį linksnį (plg. *didžiujasi vaiku*), ir vartojamos su veiksmažodžiais, kurie lietuvių kalboje valdo vienokį, o rusų kalboje – kitokį linksnį (plg. *džiaugiasi sniegu*). ATMM analizė parodė, kad moksleiviai reikšmingai taisyklingiau reiškė objektą su tais veiksmažodžiais, kurių linksnų valdymo sistema abiejose kalbose sutampa, o daugiau klaidų darė (ar vengė vartoti konstrukcijas), reikšdami objektą su veiksmažodžiais, lietuvių ir rusų kalboje valdančiais skirtingus linksnus. Taip pat išanalizavus objekto raiškos klaidas pasakojimo kūrimo užduotyje paaiškėjo, kad 64 proc. jų gali būti tiesiogiai siejamos su rusų kalbos linksnio valdymo ir linksnio raiškos sistema. Taigi galima teigti, kad objekto raiška lietuvių kalba yra veikiamą tyrimo dalyvių kasdienybėje dominuojančios rusų kalbos linksnio valdymo sistemos.

Galiausiai visuose trijuose PPT stimuluose, kaip ir pasakojimo kūrimo užduotyje buvo vartojami veiksmažodžiai, valdantys skirtingus linksnus, kuriais reiškiamas objektas (plg. *organizuoja susitikimą, gaili laiko, dėkoja mokytojui, mėgaujasi oru*). Atlikus šių užduočių ir visų su objekto raiška susijusių veiksmų ATMM analizę, paaiškėjo, kad objekto raiškos kuriuo nors linksniu taisyklingumas į tyrimą įtraukiant skirtingus kintamuosius, taip pat kinta. Pavyzdžiui, kaip parodė ATMM, atlikdami 1 PPT moksleiviai turėjo statistiškai reikšmingai didesnę galimybę taisyklingai reikšti objektą su veiksmažodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, negu su veiksmažodžiais, kurie valdo įnagininko linksnį. Pasakojimo kūrimo užduoties atlikčių analizė,

pasitelkus ATMM, taip pat parodė, kad objektą su veiksmožodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, moksleiviai turėjo galimybę reikšti taisyklingiau negu su veiksmožodžiais, valdančiais naudininko linksnį. Tačiau, pavyzdžiui, 2 PPT objekto raiška su veiksmožodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, kaip taisyklingesnė išsiskyrė tik kai kuriais atvejais: objekto raiškos *-ė* ir *-i* linksniuotės daiktavardžiais. Tačiau objektą perteikiant *-(i)o* linksniuotės daiktavardžiais jo raiška kilmininko linksniu buvo reikšmingai klaidingesnė negu objekto raiška naudininko ar įagininko linksniu, o objektą perteikiant *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais jo raiška kilmininko linksniu taip pat kėlė daugiau sunkumų negu objekto raiška galininko ir naudininko linksniu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 3 PPT stimule objektas išvis nebuvo reiškiamas kilmininko linksniu, tačiau ATMM analizė atskleidė, kad moksleiviai turėjo didesnę galimybę taisyklingai reikšti objektą su veiksmožodžiais, valdančiais įagininko linksnį, negu su veiksmožodžiais, valdančiais galininko linksnį. Taigi teigti, kad, pavyzdžiui, su kilmininko linksnį valdančiais veiksmožodžiais objektas visada yra reiškiamas taisyklingiau teigti nebūtų galima. Tačiau remiantis aptartais PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatais, galima išvelgti tam tikras taisyklingesnės objekto raiškos kilmininko linksniu tendencijas.

Kilmininko linksnį moksleiviai buvo linkę vartoti ir tada, kai veiksmožodis šio linksnio nereikalavo. Atkreiptinas dėmesys, kad 1 PPT ir 3 PPT šis linksnis dominavo tarp netaisyklingos objekto raiškos (plg. *gerbia mero* (= *merą*)), nesusijusios su PPT stimulais ar rusų kalbos įtaka 3 PPT. Primintina, kad kilmininko linksnis yra dažniausiai lietuvių kalboje vartojamas linksnis, todėl ir per dažna jo vartoseną gali būti susijusi su lietuvių kalbos vartosenos ypatumais. Vis dėlto 2 PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje netinkamai reiškiant objektą dominavo vardininko linksnis (plg. *mėgsta vanduo*). Taigi galima teigti, kad gana dažnai moksleiviai objekto raišką buvo linkę supaprastinti iki pamatinės daiktavardžio formos vartojimo.

Galiausiai pastebėtina, kad nemažai problemų reiškiant objektą moksleiviams kėlė ne tik tinkamo linksnio parinkimas ar daiktavardžio linksniavimo paradigma, bet ir rašyba. Analizė atskleidė, kad 1 PPT ir 3 PPT, kuriuose objektas buvo reiškiamas tik pirmos linksniavimo paradigmos daiktavardžiais, visos rašybos klaidos buvo susijusios su nosinėmis raidėmis: moksleiviai dažnai jų nerašydavo (plg. *skaito teksta* (= *tekstą*)) arba jas dėdavo pertekliškai (plg. *domisi teatrą* (= *teatru*)). Kai į užduotis buvo įtraukta objekto, perteikiamo įvairių linksniavimo paradigmu daiktavardžiais, raiška, moksleiviai darė įvairesnių rašybos klaidų, pavyzdžiui, žodžius užrašydavo fonetiškai (plg. *skambina seserei* (= *seseriai*), *prieštarauja*

mokiniuj (= *mokiniui*)), ilgindavo balsius (plg. *domisi šaly*) ar balsius keisdavo dvibalsiais (plg. *paprašė tuo* (= *to*) *paties*) ir pan. Taigi taisyklingai reikšti objektą moksleiviams kliudė ir dar iki galo nesusiformavę ar netinkamai susiformavę rašybos įgūdžiai.

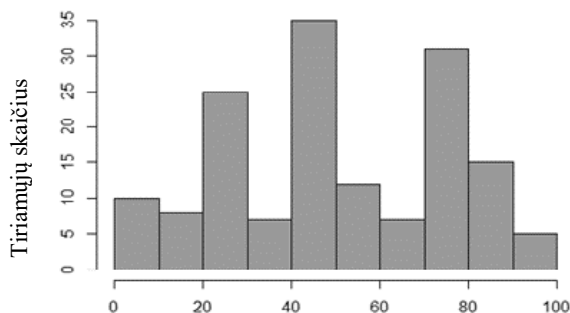
Kadangi trijuose PPT buvo koduojami skirtingi lingvistiniai veiksniai, galintys daryti įtakos objekto raiškos taisyklingumui, logiška pasekmė, kad ATMM analizė parodė, jog objekto raiškos taisyklingumą skirtinguose PPT lemia skirtingi nepriklausomieji kintamieji. Vis dėlto pasakojimo kūrimo užduoties atlikčių ATMM analizė atskleidė ir kai kuriuos bendrumus tarp objekto raiškos PPT ir kuriant pasakojimą pagal paveikslėlių seką. Įtakos objekto raiškai kuriant pasakojimą turėjo tam tikrame kontekste ir veiksmožodžio vartosenos dažnumas, ir jo valdomas linksnis, ir objektą perteikiančio daiktavardžio linksniuotė. Pasakojimo kūrimo užduoties atlikčių klaidų analize taip pat buvo dar kartą atskleista ir galima rusų kalbos įtaka reiškiant objektą. Taigi nepaisant to, kad moksleiviai atlikdami spontaniškesnės objekto raiškos užduotis objektą reiškė mažiau taisyklingai negu apmąstydami savo raišką ir galėdami taikyti vengimo strategiją pasakojimo kūrimo užduotyje, lingvistiniai veiksniai lėmę objekto raiškos taisyklingumą atsikartojo abiejų tipų (PPT ir pasakojimo kūrimo) užduotyse.

6.6. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui

Ankstesniuose skyriuose buvo analizuojama, kurie lingvistiniai veiksniai (pavyzdžiui, kalbinių vienetų vartosenos dažnumas lietuvių kalboje, veiksmožodžio valdomas linksnis ar lietuvių ir rusų kalbos linksnio valdymo sistemos skirtumai) daro įtakos moksleivių objekto raiškos taisyklingumui. Vis dėlto pastebėtina, kad tam, kaip taisyklingai moksleiviai reiškia objektą lietuvių kalba poveikį gali daryti ir kontekstinė informacija, susijusi su moksleivių lietuvių kalbos įsisavinimo aplinkybėmis, jos vartojimu kasdieniniame gyvenime. Remiantis sociolingvistiniu klausimynų, kurį užpildė visi 179 disertacijoje aprašomame tyrime dalyvavę GRUK moksleiviai, ir pasitelkus TMM, tolesniuose skyriuose analizuojama, kurie sociolingvistiniai veiksniai reikšmingai veikė moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumą dviejuose užduotyse – 3 PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje.

6.6.1. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui 3 PPT

Pirmiausia aptartinos moksleivių PPT atliktys. Kaip jau minėta, šiame paskatinto pakartojimo teste tyrimo dalyviams buvo pateikta 14 frazių, kurių kiekvienoje užkoduota po vieną objekto, valdomo veiksmažodžio, raišką. PPT atliko 155 moksleiviai. Taisyklinga objekto raiška PPT procentais pateikiama histogramoje (žr. 36 paveikslą). Kaip matyti iš 36 paveikslo, didelė dalis PPT rezultatų susitelkę ties 50 procentų (tai taisyklingos objekto raiškos PPT mediana, o vidurkis – 50,83 procentų). Minimalus taisyklingos raiškos rezultatas – 0, o maksimalus – 100 procentų. Kaip histogramoje gerai matyti, PPT rezultatai pasiskirstę gana įvairiai. Taigi kyla klausimas, kas lemia tokią rezultatų įvairovę.

36 pav. PPT taisyklingos objekto raiškos (procentais) pasiskirstymas.

Spėjama, kad tokiam rezultatų pasiskirstymui įtakos turi sociolingvistiniai veiksniai. Kaip jau minėta, jų poveikis šio testo rezultatams tiriamas pasitelkus regresine analize grįstus TMM. Šios analizės priklausomasis kintamasis – taisyklinga objekto raiška PPT, perteikta procentais. Į pradinį modelį įtraukti šie nepriklausomieji kintamieji: lytis, amžius, kuriuo moksleiviai pirmą kartą susidūrė su lietuvių kalba ir amžius, kai ja pradėjo kalbėti, lietuvių kalbos vartojimas namuose, socialiniuose tinkluose ir bendraujant su draugais, literatūros lietuvių kalba skaitymas savo malonumui, lietuviškų laikraščių ar žurnalų skaitymas, žinių portalų internete skaitymas lietuviškai, filmų ir *Youtube* kanalų lietuvių kalba žiūrėjimas, dainų ir radijo lietuvių kalba klausymasis. Tiriamųjų mokykla ir grupė, su kuria moksleiviai lanko lietuvių kalbos pamokas, į modelį įtraukti kaip atsitiktinio poveikio parametrai.

Įvertinus kiekvieno iš nepriklausomųjų kintamųjų statistinį reikšmingumą ($p < 0,05$), nereikšmingi kintamieji buvo po vieną šalinami iš modelio. Galutiniame modelyje liko tik statistiškai reikšmingi fiksuoti nepriklausomieji kintamieji ir atsitiktinio poveikio parametrai. 3 lentelėje pateikiami galutinio modelio kintamieji.

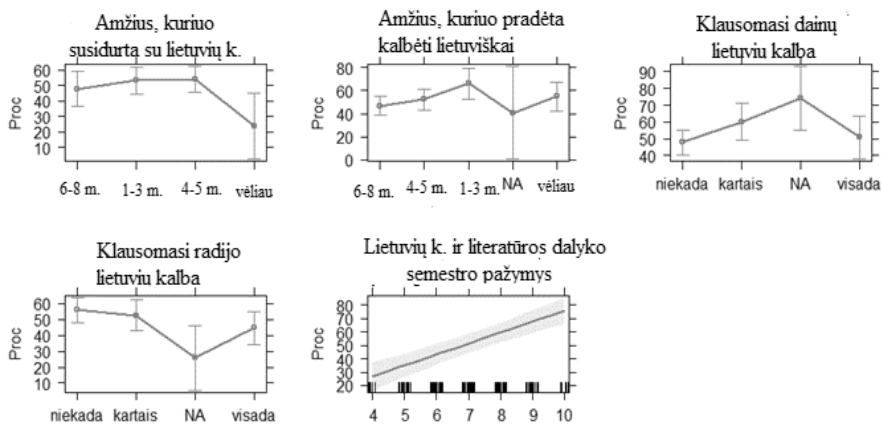
29 lentelė. Sociolingvistinių veiksnių įtakos PPT rezultatams modelis.

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b_0 (laisvasis narys)	15,971 (10,836), $p = 0,144$	
b_1 (susidūrė su lietuvių kalba 3–5 metų)	1,811 (4,123), $p = 0,661$	
b_2 (susidūrė su lietuvių kalba 6–8 metų)	-4,716 (6,443), $p = 0,465$	
b_3 (susidūrė su lietuvių kalba vėliau negu 8 metų)	-28,03 (11,425), $p = 0,015^*$	
b_4 (pradėjo kalbėti lietuviškai 3–5 metų)	-12,42 (6,341), $p = 0,052$	
b_5 (pradėjo kalbėti lietuviškai 6–8 metų)	-20,099 (6,644), $p = 0,003^{**}$	
b_6 (pradėjo kalbėti lietuviškai vėliau negu 8 metų)	-11,657 (8,879), $p = 0,191$	
b_7 (pradėjo kalbėti lietuviškai – nėra atsakymo)	-25,087 (21,497), $p = 0,245$	
b_8 (muzika – kartais)	14,067 (5,176), $p = 0,007^{**}$	
b_9 (muzika – visada)	4,963 (6,57), $p = 0,451$	
b_{10} (muzika – nėra atsakymo)	27,777 (9,95), $p = 0,006^{**}$	
b_{11} (radijas – kartais)	-4,428 (4,287), $p = 0,303$	
b_{12} (radijas – visada)	-11,5 (4,882), $p = 0,02^*$	
b_{13} (radijas – nėra atsakymo)	-31,479 (10,428), $p = 0,003^{**}$	
b_{14} (pažymys)	8,249 (1,178), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
mokykla	31,87	5,645
grupė	11,03	3,322
liekana	362,28	19,034

$p < 0,001$ – ***, $p < 0,01$ – **, $p < 0,05$ – *

Duomenų analizė parodė, kad daugelis su lietuvių kalbos vartojimu susijusių veiksnių neturėjo reikšmingo poveikio moksleivių objekto raiškos PPT taisyklingumui. Kaip svarbus kriterijus išskirtinas dainų lietuvių kalba

klausymasis. TMM analizė atskleidė, kad moksleiviai, nurodę lietuviškų dainų klausantys kartais, objektą PPT reiškė apie 14 procentų taisyklingiau negu jų neklausantys niekada ar klausantys retai, o šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,01$). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad PPT užduotyje moksleiviai turėjo klausytis garso įrašo, taigi gebėjimas susitelkti į girdimą informaciją ir ją gebėti perteikti gramatiškai taisyklingai gali būti logiškai susijęs su kasdine moksleivių veikla klausantis dainų lietuvių kalba. Tai pat pastebėtina, kad moksleiviai, pildę klausimyną, atsakė ne į visus klausimus, tačiau tam, kad nebūtų prarasta daug duomenų, į vieną ar kelis klausimyno punktus neatsakiusių moksleivių atliktys nebuvo pašalintos iš TMM analizės. Taigi 3 lentelėje matyti, kad moksleiviai, neatsakę į klausimą apie lietuviškų dainų klausymąsi, sudarė atskirą nepriklausomojo kintamojo kategoriją, šie duomenys atskirai neinterpretuoti. Todėl apibendrinant galima teigti, kad dainų lietuviškais tekstais klausymasis veikia tai, kaip taisyklingai GRUK moksleiviai reiškia lietuvių kalbos objektą PPT užduotyje, tačiau šis poveikis pastebimas tik vienu atveju: tiriamieji, teigiantys lietuviškų dainų klausantys kartais, objektą reiškė taisyklingiau negu moksleiviai, nurodę tai nedarantys niekada ar darantys retai. Šio ir kitų nepriklausomųjų kintamųjų poveikis lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui perteikiamas 3 paveiksle.

37 pav. *Statistiškai reikšmingi veiksniai objekto raiškos PPT modelyje.*

Nors radijo lietuvių kalba klausymasis TMM išskiriamas kaip statistiškai reikšmingas veiksnys, jo poveikį interpretuoti sunku. Analizės duomenys rodo, kad moksleiviai, nurodę visada arba dažnai klausantys radijo lietuvių kalba, teste objektą reiškė mažiau taisyklingai negu moksleiviai, teigę, kad

radijo lietuvių kalba arba išvis nesiklauso, arba tai daro retai. Tokio galimo poveikio interpretacija išeitų už šios analizės ribų.

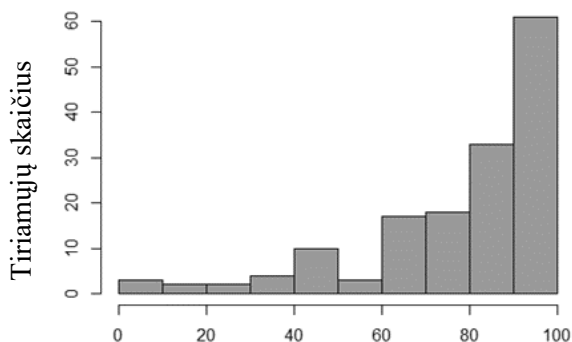
Vis dėlto TMM analizėje išsiskiria kitas svarbus veiksnys, lemiantis lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumą – tai amžius, kuriuo įsisavinama lietuvių kalba. Pirmiausia 37 paveiksle aiškiai matyti, kad moksleiviai, susidūrę su lietuvių kalba vėliau negu pradėję lankyti bendrojo lavinimo mokyklą, objektą PPT reišė kur kas prasčiau (vidutiniškai 28 procentais) negu lietuvių kalbos aplinkoje atsidūrę iki 8 metų (šis skirtumas statistiškai reikšmingas (žr. 3 lentelę)). TMM analizė taip pat atskleidė, kad svarbus ir laikotarpis, kurį GRUK moksleiviai nurodė kaip kalbėjimo lietuviškai pradžią. 3 paveiksle išsiskiria moksleivių, kurie lietuvių kalbos išmoko iki 3 metų imtinai, PPT rezultatai. Jie aukštesni negu likusių tyrimo dalyvių. Kaip 3 lentelėje matyti, statistiškai reikšmingai skiriasi moksleivių, lietuviškai kalbėti pradėjusių 1–3 metų amžiaus, PPT rezultatai nuo lietuviškai kalbėti pradėjusių mokykliniame amžiuje (6–8 metų). Vidutiniškai ankstyvųjų lietuvių ir rusų dvikalbių objekto raiška PPT taisyklingesnė 20 procentų už nuosekliųjų dvikalbių (pirmiausia pradėjusių kalbėti rusiškai ir tik 6–8 metų išmokusių lietuvių kalbą). Taigi lietuvių kalbos išmokimo amžius, reiškiant lietuvių kalbos objektą tokioje laiko ribojamoje, greitos reakcijos reikalaujančioje užduotyje, yra itin svarbus veiksnys.

Galiausiai TMM atskleidė, kad moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba lietuvių kalbos taisyklingumas stipriai koreliuoja su jų lietuvių kalbos ir literatūros pažymiu mokykloje. 3 paveiksle aiškiai matyti, kad kuo aukštesnis moksleivių lietuvių kalbos ir literatūros semestro pažymys – tuo taisyklingesnė jų lietuvių kalbos objekto raiška PPT, o šis poveikis statistiškai reikšmingas ($p < 0,001$). Kaip jau minėta, lietuvių kalbos ir literatūros dalyko vertinimas galimai atskleidžia tiek moksleivio bendrąjį lietuvių kalbos mokėjimo lygį (angl. *proficiency*), tiek lietuvių literatūros ir kultūros išmanymą. Šie parametrai stipriai koreliuoja su lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumu.

6.6.2. Sociolingvistinių veiksnių įtaka objekto raiškos taisyklingumui pasakojimo kūrimo užduotyje

Sutelkiant dėmesį į veiksmažodžio valdomą objektą išanalizuotos ir moksleivių pasakojimo pagal paveikslėlių seką atliktys. Šią užduotį raštu atliko 153 moksleiviai. Atlikus analizę nustatyta, kad objekto raiška šioje užduotyje kur kas taisyklingesnė negu PPT. Trisdešimt aštuntame paveiksle ryškus histogramos poslinkis į dešinę. Pavyzdžiui, net 60 moksleivių reišė

objektą lietuvių kalba 90–100 procentų taisyklingumu. Akivaizdu, kad taisyklingai reikšti veiksmažodžio valdomą objektą moksleiviams kuriant pasakojimą sekėsi kur kas geriau negu paskatinto pakartojimo teste (palyginti 36 ir 38 paveikslus). Kaip jau buvo minėta, šie skirtumai gali būti paaiškinti skirtingu užduočių pobūdžiu.

38 pav. Taisyklingos objekto raiškos (procentais) pasakojimo kūrimo užduotyje pasiskirstymas.

Vis dėlto 38 paveiksle matyti, kad ne visi moksleiviai objektą ir šioje užduotyje reikė puikiai. Nemaža dalis jų klydo dažnai ar net labai dažnai. Todėl ištirti, kurie sociolingvistiniai veiksniai galėjo būti reikšmingi tam, kaip taisyklingai moksleiviai reikė objektą pasakojimo kūrimo užduotyje, taip pat tikslinga.

Kaip ir PPT atveju, šiam klausimui atsakyti pasitelkti TMM. Į pradinį modelį įtraukti lygiai tie patys nepriklausomieji kintamieji bei atsitiktinių efektų parametrai kaip ir tiriant sociolingvistinių veiksnių poveikį PPT rezultatams (žr. 6.6.1. skyrių). Šiame modelyje skyrėsi tik priklausomasis kintamasis. Juo tapo taisyklinga pasakojimuose pavartota objekto raiška, išreikšta procentais. Kaip ir pirmojo TMM analizės atveju, atrinktas geriausiai tyrimo duomenis atitinkantis modelis. Jame liko tik statistiškai reikšmingi nepriklausomieji kintamieji – amžius, kuriame moksleiviai susidūrė su lietuvių kalba, radijo klausymasis lietuviškai ir lietuvių kalbos ir literatūros semestro pažymys (žr. 30 lentelę).

Pirmiausia TMM analizė atskleidė, kad moksleiviams, kurie susidūrė su lietuvių kalba vėliau negu 8 metų, su objekto raiška dorotis pasakojimo kūrimo užduotyje sekėsi statistiškai reikšmingai sunkiau negu tiems, kurie lietuvių kalbą girdėti pradėjo taip pat anksti kaip ir rusų (1–3 metų) (žr. 39 pav.). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad sociolingvistinių

veiksnių įtakos PPT rezultatams modelyje svarbus buvo ir laikotarpio, kuriuo pradėta kalbėti lietuviškai, veiksnys: moksleiviai, kalbėti lietuviškai pradėję iki 3 metų, objektą reiškė reikšmingai taisyklingiau negu tiriamieji, lietuvių kalbą įsisavinę 6–8 metų amžiaus. Tačiau toks poveikis nepastebimas sociolingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui pasakojimo kūrimo užduotyje modelyje. Interpretuojant šį skirtumą svarbu ir vėl grįžti prie abiejų užduočių pobūdžio.

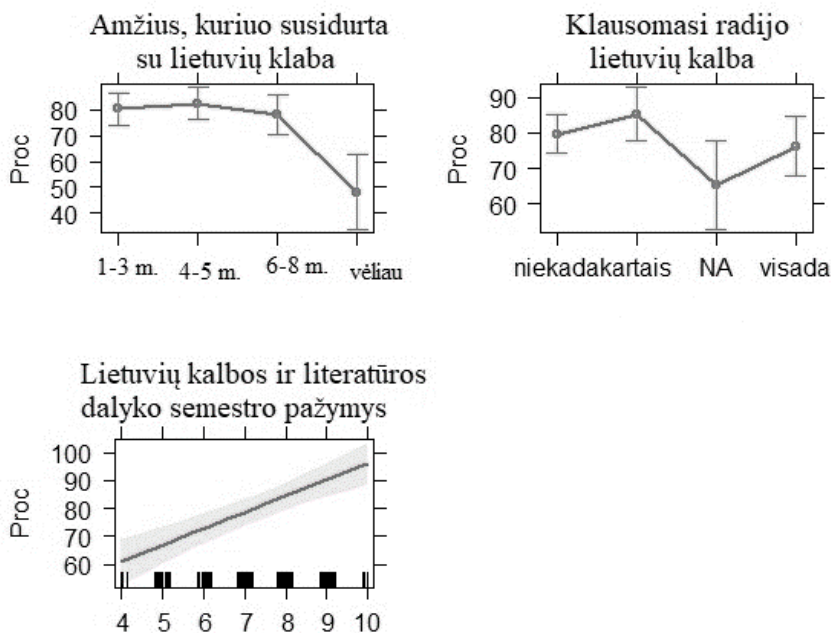
30 lentelė. *Sociolingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui moksleivių pasakojimuose modelis.*

Fiksuoti parametrai	Parametrų įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas	
b ₀ (laisvasis narys)	38,959 (8,625), $p = 0,000^{***}$	
b ₁ (susidūrė su lietuvių kalba 3–5 metų)	2,299 (3,541), $p = 0,517$	
b ₂ (susidūrė su lietuvių kalba 6–8 metų)	-2,097 (4,384), $p = 0,633$	
b ₃ (susidūrė su lietuvių kalba vėliau negu 8 metų)	-32,221 (7,581), $p = 0,000^{***}$	
b ₄ (radijas – kartais)	-5,608 (3,869), $p = 0,149$	
b ₅ (radijas – visada)	-3,438 (4,394), $p = 0,435$	
b ₆ (radijas – nėra atsakymo)	-14,283 (6,482), $p = 0,029^*$	
b ₁₁ (pažymys)	5,838 (1,062), $p = 0,000^{***}$	
Atsitiktinių efektų parametrai	Dispersija	Standartinis nuokrypis
mokykla	11,71	3,421
grupė	0,000	0,002
liekana	348,7	18,673

$p < 0,001 - ***$, $p < 0,01 - **$, $p < 0,05 - *$

Kaip jau aptarta, PPT – tai testas, kuriuo siekiama atskleisti vidinę kalbėtojo gramatinę sistemą, automatizuotus kalbos procesus. Pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai kuria tekstą, kurį gali apmąstyti, šis procesas kalbinės raiškos atžvilgiu sąmoningesnis už PPT. Taigi šiame tyrime tiek PPT, tiek pasakojimo kūrimo užduotis leidžia tirti tą pačią veiksmožodžio valdomo objekto raišką, tačiau atspindėti gali iš esmės skirtingas sistemas: PPT – vidinę, o pasakojimo kūrimas – sąmoningą, apgalvotą gramatikos sistemą. Skirtumas tarp vienalaikių ir nuosekliųjų dvikalbių gramatinio taisyklingumo, reiškiant objektą lietuvių kalba, išvelgiamas tik PPT. Pasakojimo kūrimo užduotyje tokio poveikio nesama, taigi manytina, kad esant galimybei apgalvoti savo raišką, moksleivių gebėjimai, nepaisant skirtingo lietuvių kalbos įsisavinimo laiko, nesiskiria. Galima išskirti tik 7 moksleivius, kurie su

lietuvių kalba susidūrė vėliau negu 8 metų. Jų lietuvių kalbos objekto raiška sukurtuose pasakojimuose buvo reikšmingai problemiškesnė negu anksčiau su kalba susidūrusių moksleivių (žr. 39 pav.). Galima daryti prielaidą, kad dvikalbių moksleivių K2 įsisavinimo amžius nelemia jų objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumo, kai kuriant diskursą jį galima apmąstyti. Tik gerokai vėliau su K2 susidūrę moksleiviai, net ir galėdami apmąstyti savo raišką, daro reikšmingai daugiau gramatikos klaidų.

39 pav. Statistiškai reikšmingi veiksniai objekto raiškos, kuriant pasakojimą, modelyje.

Taip pat pastebėtina, kad, kaip ir PPT atveju, tai, kaip taisyklingai moksleiviai reiškė objektą kurdami pasakojimą, teigiamai koreliavo su jų lietuvių kalbos ir literatūros mokymosi rezultatais (žr. 39 pav.). Kadangi lietuvių kalbos ir literatūros pažymys turėtų atspindėti ne tik lietuvių kalbos, bet ir literatūros išmanymą, manytina, kad domėjimasis literatūra ir jos skaitymas lietuviškai teigiamai veikia ir moksleivių objekto raišką lietuvių kalba, kuriant pasakojimą.

Galiausiai TMM parodė, kad lietuvių kalbos vartojimo įpročiai už mokyklos ribų visiškai nedarė poveikio moksleivių objekto raiškos taisyklingumui pasakojimo kūrimo užduotyje. Analizėje išryškėjo tik radijo

klausymosi lietuvių kalba veiksnys, tačiau tik tuo, kad moksleiviai, nenurodę, kaip dažnai klausosi radijo lietuvių kalba, darė daugiau lietuvių kalbos objekto raiškos klaidų už tuos, kurie teigė lietuviško radijo klausantys retai ar niekada to nedarantys. Kaip ir anksčiau, į šį skirtumą tyrime neatsižvelgiama, nes į klausimą neatsakiusių moksleivių duomenys negali būti interpretuojami. Taigi analizuojant, kurie sociolingvistiniai veiksniai turi įtakos lietuvių kalbos objekto raiškai moksleivių sukurtuose pasakojimuose, galima kalbėti pirmiausia apie vieną reikšmingą kriterijų – amžių, kuriuo jie pirmą kartą susidūrė su lietuvių kalba. Tai, kaip dažnai jie vartoja lietuvių kalbą už mokyklos ribų, neturėjo poveikio tyrimo klausimui.

6.6.3. Sociolingvistinių veiksnių įtakos objekto raiškos taisyklingumui analizės apibendrinimas

Apibendrinant dviejų TMM rezultatus pasakytina, kad tiriant, kas gali lemti moksleivių lietuvių kalbos veiksmažodžio valdomo objekto raiškos taisyklingumą, į statistinės analizės modelį buvo įtrauktas nemažas skaičius sociolingvistinių veiksnių, potencialiai galinčių daryti įtakos GRUK moksleivių gramatikos raiškai lietuvių kalba. Vis dėlto analizė parodė, kad yra tik keletas reikšmingų kriterijų, veikiančių GRUK moksleivių objekto raiškos taisyklingumą.

Pirmiausia TMM atskleidė, kad tyrimo dalyvių lietuvių kalbos veiksmažodžio valdomo objekto raiškai poveikį daro amžius, kuriuo moksleiviai įsisavino lietuvių kalbą. Iki trejų metų lietuviškai (taip pat kaip ir rusiškai) kalbėti pradėję moksleiviai reikšmingai taisyklingiau reiškę objektą PPT negu moksleiviai, lietuvių kalbos išmokę jau mokyklinio amžiaus – 6–8 metų, taigi vėliau negu rusų kalbos. Dar vėliau negu 8 metų su lietuvių kalba susidūrusiems ar vėliau lietuviškai kalbėti pradėjusiems moksleiviams sudėtingiau negu vienalaikiams rusų ir lietuvių dvikalbiams reikšti objektą buvo ir PPT, ir pasakojimo kūrimo užduotyje. Taigi vienu metu ir rusų, ir lietuvių kalbas įsisavinę moksleiviai turėjo pranašumą reiškdami lietuvių kalbos objektą.

Taip pat paaiškėjo, kad tai, kaip dažnai lietuvių kalbą GRUK moksleiviai vartoja įvairiuose kontekstuose, objekto raiškos lietuvių kalboje taisyklingumui įtakos beveik neturėjo. Paminėtina tik tai, kad reikšmingai taisyklingiau objektą PPT reiškę moksleiviai, nurodę, kad kartais klausosi dainų lietuvių kalba, lyginant juos su tiriamaisiais, teigusiais, kad lietuviškos muzikos nesiklauso visai ar tai daro retai. Tačiau šis poveikis pirmiausia gali būti susijęs su PPT pobūdžiu, kadangi šioje užduotyje moksleiviai taip pat

turėjo pasitelkti klausymo įgūdžius. Taigi disertacijoje aprašomame tyrime nebuvo nustatytas lietuvių kalbos vartojimo dažnumo poveikis moksleivių objekto raiškos taisyklingumui.

Galiausiai tyrimas atskleidė, kad moksleivių objekto raiškos taisyklingumas teigiamai koreliavo su jų pasiekimais lietuvių kalbos ir literatūros pamokose (praėjusio semestro dalyko pažymių vidurkiu). Todėl manytina, kad bendrosios lietuvių kalbos žinios ir išsilavinimas į lietuvių literatūrą yra teigiamai susijęs ir su tyrimo dalyvių objekto lietuvių kalba raiškos taisyklingumu.

IŠVADOS

Šioje disertacijoje buvo tiriama, kaip GRUK (gimnazijų rusų ugdomąja kalba) moksleiviai reiškia veiksmažodžio valdomu linksniu perteikiamą objektą lietuvių kalba ir kokie veiksniai lemia šios raiškos taisyklingumą. Pasitelkus statistinius regresine analize grįstus bei klaidų analizės metodus, išanalizuota objekto raiška trijuose PPT (paskatinto pakartojimo testuose) ir pasakojimo kūrimo užduotyje, nustatyti lingvistiniai veiksniai, darantys įtakos objekto raiškos taisyklingumui. Remiantis sociolingvistinio klausimyno duomenimis ir objekto raiškos taisyklingumu 3 PPT bei pasakojimo kūrimo užduotyje, išsiaiškinta, kurie sociolingvistiniai veiksniai turi įtakos tam, kaip taisyklingai moksleiviai reiškia objektą. Apibendrinus statistinės ir klaidų analizės rezultatus, daromos šios išvados.

1. GRUK moksleivių PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties atliktys rodo, kad objekto raiška lietuvių kalba nėra iki galo įsisavinta. Vidutiniškai 55,3 proc. objekto raiškos trijuose PPT atitiko lietuvių kalbos sistemą, taigi beveik pusė moksleiviams pateiktų PPT konstrukcijų, kuriose buvo reiškiamas objektas, moksleiviams kėlė sunkumų (buvo daromos linksnio, linksniavimo paradigmos vartojimo, galūnių rašybos klaidos, kartais tikslinės konstrukcijos išvis nebuvo užrašomos). Kai moksleiviai kūrė pasakojimą pagal paveikslėlius, taigi galėjo laisviau rinktis raišką, iš visų pavartotų konstrukcijų, kuriose jie reiškė objektą, taisyklingų buvo 81 procentas. Vis dėlto šie rezultatai rodo, kad GRUK vartojamos veiksmažodžio ir jo valdomo objekto konstrukcijos kartais nukrypsta nuo lietuvių kalbos sistemos.

2. Vienas iš svarbių lingvistinių veiksnių, lemiančių, kaip GRUK moksleiviai reiškia objektą lietuvių kalba yra veiksmažodžio, valdančio objektą perteikiančių linksnį, vartosenos dažnumas. Kaip parodė ATMM (apibendrintų tiesinių mišriųjų modelių) analizė, GRUK moksleiviai, atlikdami 1 PPT objektą su dažnesnės vartosenos veiksmažodžiais reiškė statistiškai reikšmingai taisyklingiau negu su retesnės vartosenos veiksmažodžiais. Pasakojimo kūrimo užduotyje veiksmažodžio dažnumas darė teigiamą poveikį objekto su veiksmažodžiais, valdančiais naudininko linksnį, raiškai. Likusiuose PPT, kuriuose veiksmažodžio vartosenos dažnumas nebuvo subalansuotas, ATMM analizė jo įtakos objekto raiškai neatskleidė. Taigi remiantis 1 PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties ATMM analizės rezultatais, daroma prielaida, kad su retesnės vartosenos veiksmažodžiais sudaromų konstrukcijų morfosintaksinė struktūra dar nėra gerai įsitvirtinusi GRUK

moksleivių kalbinėje reprezentacijoje. Šie rezultatai atspindi VGT (vartojimu grįstos teorijos), į kurią buvo atsiremama disertacijoje aprašomame tyrime, keliamas idėjas apie teigiamą vartosenos dažnumo poveikį kalbinių konstrukcijų įsisavinimui.

3. Pasitelkus ATMM trijų PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties rezultatams analizuoti, nustatytas nevienodas veiksmazodžio valdomo linksnio poveikis objekto raiškos taisyklingumui skirtingose užduotyse. Atliekant 1 PPT GRUK moksleivių galimybė taisyklingai reikšti objektą statistiškai reikšmingai išaugo tada, kai objektas buvo reiškiamas su veiksmazodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, jį lyginant su objekto raiška įnagininko linksniu. Vis dėlto 2 PPT, kurio stimule objektas buvo perteikiamas įvairių linksniavimo paradigmu daiktavardžiais, nebuvo galima išskirti vieno dominuojančio linksnio taisyklingesnės objekto raiškos požiūriu. Objektą reiškiant skirtingų linksniuotųjų daiktavardžiais įvairiai pasiskirstė ir objekto, vartojamo su skirtingus linksnius valdančiais veiksmazodžiais, raiškos taisyklingumas. 3 PPT rezultatų ATMM analizė parodė, kad objektą, reiškiamą su lietuvių kalbos veiksmazodžiais, valdančiais įnagininko linksnį, moksleiviai vartojo taisyklingiau negu su veiksmazodžiais, valdančiais galininko linksnį. Vis dėlto, kai tų pačių lietuviškų veiksmazodžių atitikmenys rusų kalboje valdė įnagininko linksnį, moksleiviai darė daugiau objekto raiškos klaidų, negu kai veiksmazodžių atitikmenys rusų kalboje valdė galininko linksnį. Pasakojimo kūrimo užduoties rezultatų ATMM parodė, kad moksleiviai turėjo didesnę galimybę reikšti objektą taisyklingai su veiksmazodžiais, valdančiais kilmininko linksnį, lyginant šią raišką su naudininko linksniu. Remiantis 1 PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties analizės rezultatais, būtų galima įžvelgti tam tikras taisyklingesnės objekto raiškos dažniausiu lietuvių kalboje kilmininko linksniu tendencijas. Vis dėlto atsižvelgus į likusių PPT analizės rezultatus, tvirtų išvadų apie tai, kad objekto raišką kuriuo nors linksniu lietuvių kalboje GRUK moksleiviai yra įsisavinę tvirčiau, daryti nebūtų galima. Disertacijoje aprašomas tyrimas parodė, kad objekto raiškos su veiksmazodžiais, valdančiais skirtingus linksnius, taisyklingumas yra stipriai susijęs su kitais lingvistiniais veiksniais.

4. Objekto raiškos taisyklingumui įtakos turi objektą perteikiančio daiktavardžio linksniuotę. Atlikus ATMM išaiškėjo, kad atlikdami 2 PPT ir pasakojimo kūrimo užduotį moksleiviai dažniausiai objektą su *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais reikė taisyklingiau negu su kai kurių kitų linksniuotųjų daiktavardžiais. Pavyzdžiui, pasakojimo kūrimo užduotyje moksleiviai reikšmingai daugiau klaidų (tiek linksnio,

ties linksniavimo paradigmos, tiek rašybos klaidų) darė reikšdami objektą, kuris yra perteikiamas *-ė* ir *-(i)u* linksniuočių negu *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais. 2 PPT rezultatai atskleidė, kad daiktavardžio linksniuotės įtaka objekto raiškai nėra vienodai paveiki objektą reiškiant skirtingų linksniavimo paradigmu daiktavardžiais: objektą perteikiant su veiksmožodžiais, valdančiais galininko linksnį, reikšmingai daugiau klaidų negu *-(i)a* linksniuotės atveju moksleiviai darė vartodami visų likusių (*-(i)o*, *-(i)u*, *-ė* ir *-i*) linksniuočių daiktavardžius, tačiau objektą reiškiant kilmininko linksniu, objektas *-(i)a* linksniuotės daiktavardžiais buvo reikšmingai taisyklingiau tik negu *-(i)u* linksniuotės daiktavardžiais, o reiškiant objektą naudininko linksniu – tik negu *-i* linksniuotės daiktavardžiu. Kai objektas buvo reikšiamas įnagininko linksniu daiktavardžio linksniuotė reikšmingos įtakos objekto raiškai neturėjo. Visų trijų PPT ir pasakojimo kūrimo užduoties klaidų analizė taip pat atskleidė, kad būtent linksniavimo paradigmos klaidų reiškiant objektą padaugėjo tada, kai objektas buvo reikšiamas ne tik pirmos (1 PPT ir 3 PPT), bet ir likusių linksniavimo paradigmu (2 PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje) daiktavardžiais. Pastebėtina, kad daugiausia LKŽE (Elektroniniame *Lietuvių kalbos žodyno* leidime) daiktavardžių yra būtent *-(i)a* linksniuotės, taip pat ši linksniuotė yra dažniausiai pasitelkiama sudarant naujus lietuvių kalbos žodžius (plg. Kamandulytė-Merfeldienė 2010), taigi ji yra produktyviausia. Produktyvumo kriterijus ir galėjo lemti tai, kad objekto raiška šios linksniuotės daiktavardžiais dažnai išsiskyrė kaip taisyklingesnė lyginant ją su kitų linksniuočių daiktavardžiais. Vis dėlto pastebėtina ir tai, kad universalios daiktavardžių, sudaromų pasitelkus skirtingas linksniavimo paradigmas, žodžių gausos LKŽE ir objekto raiškos taisyklingumo ryšis disertacijoje aprašomame tyrime nebuvo atskleistas, nes sudarytas alternatyvus pristatytajam 6.2.1. skyriuje ATMM, į kurį įtrauktas logaritmiškai transformuotas skirtingų linksniavimo paradigmu dažnumas LKŽE, reikšmingo šio dažnumo poveikio objekto raiškos taisyklingumui nerodė. Analizėje išryškėjo tik produktyviausios daiktavardžių linksniuotės pranašumas kitų linksniuočių atžvilgiu reiškiant objektą.

5. Atlikus objekto raiškos trijuose PPT ir pasakojimo kūrimo užduotyje klaidų analizę, paaiškėjo, kad kai moksleiviai klydo priskirdami veiksmožodžio valdomam objektui netinkamą linksnį, dažniausiai jie vartojo pagrindinius lietuvių kalbos linksnius: kilmininko, vardininko ir galininko, kur kas rečiau – periferinius (naudininko, įnagininko, labai retai vietininko ar net šauksmininko). Ši tendencija taip pat pagrindžia VGT

mintį, kad dažnesnės vartosenos formos yra lengviau įsisavinamos ir linkstamos dažniau vartoti, o kaip rodo disertacijoje aprašomo tyrimo rezultatai, jas linkstama pasitelkti ir tada, kai kalbos vartotojo kompetencija tam tikros raiškos požiūriu nėra tvirta.

6. 3 PPT ATMM analizė ir pasakojimo kūrimo užduoties klaidų analizė atskleidė, kad rusų kalba daro įtaką GRUK moksleivių objekto raiškai lietuvių kalba. Atlikdami 3 PPT, kuris buvo sutelktas į galimo rusų kalbos linksnio valdymo sistemos perkėlimo į lietuvių kalbą klausimą, moksleiviai objektą su veiksmažodžiais, kurių linksnio valdymo sistema lietuvių ir rusų kalbose yra ekvivalentiška, reiškė statistiškai reikšmingai taisyklingiau negu su veiksmažodžiais, valdančiais skirtingus linksnius minėtose kalbose. Didelę dalį (64 proc.) linksnio vartojimo klaidų, kurias padarė GRUK moksleiviai, kurdami pasakojimus pagal paveikslėlių seka, buvo galima paaiškinti kaip rusų kalbos linksnio valdymo sistemos ir linksnio raiškos ypatybių perkėlimą į objekto raišką lietuvių kalba. Taigi tyrimo rezultatai rodo, kad rusų kalba, kaip dominuojanti GRUK moksleivių gyvenime, veikia raišką lietuvių kalba. Vis dėlto primintina, kad bandomasis 3 PPT sakinių vertimas, atliktas 10 klasės mokyklos ugdomąja rusų kalba moksleivių, parodė, kad kai kuriais atvejais objekto raiška rusų kalba yra veikiamą lietuvių kalbos. Tai rodo, kad rusų ir lietuvių kalbas įvaldžiusių moksleivių kalbinį repertuarą sudarančių kalbų sąveika nėra vienakryptė, o abipusė. Tačiau atsakius į klausimą, kad objekto raiška lietuvių kalba yra veikiamą rusų kalbos linksnio valdymo sistemos, kyla kitų abejonų. Pavyzdžiui, kaip parodė moksleivių atliktys, vartojant vienas konstrukcijas rusų kalba objekto raišką lietuvių kalba veikia didesnę dalį moksleivių, o kitas konstrukcijas – mažesnę dalį tiriamųjų. Taigi tirtina ir tai, kas nulemia šias tendencijas.

7. GRUK moksleivių objekto raišką lietuvių kalba stipriai veikė ir tyrimo dalyvių rašybos įgūdžiai. Pirmiausia išryškėjo nesusiformavęs moksleivių įgūdis rašyti nosines raides vartojant daiktavardžio vienaskaitos galininko formas. Kitais atvejais duomenų analizė atskleidė susiformavusį netinkamą įgūdį nosines raides rašyti žodžio gale, net kai rašybos taisyklės to nereikalauja, pavyzdžiui, vartojant daiktavardžių vienaskaitos įnagininko linksnį. Neretai reiškiant objektą morfologinė rašyba buvo keičiama fonetine rašyba, pasitaikė ir balsio ilginimo ar dvibalsinimo atvejų, kuriuos galima sieti su rusų kalbos tarties sistemai būdingų ypatybių perkėlimu į lietuvių kalbą. Vis dėlto didžioji dalis šių klaidų būdingos ir mokyklų ugdomąja lietuvių kalba moksleivių rašymo

ypatumams (plg. Tamulionienė 2015), todėl šis klausimas spręstinas visų, ne tik rusų kalba dėstomų mokyklų lygmeniu.

8. Statistinė TMM (tiesinių mišriųjų modelių) analizė, atlikta pasitelkus sociolingvistinio klausimyno duomenis ir 3 PPT bei pasakojimo kūrimo užduoties rezultatus, parodė, kad tai, kaip taisyklingai GRUK moksleiviai reiškia veiksmažodžio valdomą objektą, yra paveikta amžiaus, kuriuo tiriamieji įsisavino lietuvių kalbą. Vienalaikiai lietuvių ir rusų kalbų dvikalbiai – moksleiviai, abiem kalbomis pradėję kalbėti iki trejų metų amžiaus – objektą 3 PPT reiškė statistiškai reikšmingai taisyklingiau negu moksleiviai, lietuvių kalbos išmokę jau mokyklinio amžiaus – 6–8 metų, taigi vėliau negu rusų kalbos. Moksleiviai, kurie su lietuvių kalba susidūrė ar ja kalbėti pradėjo dar vėliau (negu 8 metų) daugiau klaidų reikšdami objektą darė tiek atlikdami 3 PPT, tiek kurdami pasakojimą pagal paveikslėlius. Statistiškai reikšmingo skirtumo tarp moksleivių, lietuvių kalbą įsisavinusių 4–5 metų amžiaus ir iki 3 metų TMM neatskleidė. Tai patvirtina mintį, kad ankstyvųjų vienalaikių dvikalbių (kalbą įsisavinusių iki 3 metų) ir ankstyvųjų nuosekliųjų dvikalbių (pirmiausia įsisavinusių K1 (gimtąją kalbą), o K2 (svetimąją kalbą) – vėliau, bet taip pat vaikystėje (kaip teigia Montrul (2008: 98), 4–5 metų amžiaus)) K1₂ ir K2 kalbiniai gebėjimai laikui bėgant supanašėja, o vėlyvųjų dvikalbių K2 kokybė dažniausiai išlieka žemesnė negu ankstyvųjų dvikalbių.

9. Remiantis TMM analizės rezultatais, galima teigti, kad tai, kaip dažnai GRUK moksleiviai deklaruoja vartojantys lietuvių kalbą įvairiuose kontekstuose, objekto raiškos lietuvių kalboje taisyklingumui įtakos beveik neturėjo. Reikšmingai taisyklingiau objektą PPT reiškė moksleiviai, nurodę, kad kartais klausosi dainų lietuvių kalba, lyginant juos su tiriamaisiais, teigusiais, kad lietuviškos muzikos nesiklauso visai ar tai daro retai. Tačiau šis poveikis pirmiausia gali būti susijęs su PPT pobūdžiu, kadangi šioje užduotyje moksleiviai taip pat turėjo pasitelkti klausymo įgūdžius. Todėl galima teigti, kad disertacijoje aprašomame tyrime lietuvių kalbos vartojimo dažnumo poveikis moksleivių objekto raiškos taisyklingumui nebuvo nustatytas. Nors, pavyzdžiui, Vilkienės et al. (2019) tyrimas atskleidė, kad Vilniaus gimnazijų, kuriose ugdomoji kalba yra rusų arba lenkų, moksleivių bendrajam lietuvių kalbos mokėjimo lygiui teigiamos įtakos turi skaitymo lietuvių kalba įpročiai. Remiantis vartojimu grįsta kalbos įsisavinimo teorija, buvo galima tikėtis didesnio lietuvių kalbos vartojimo dažnumo poveikio objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumui. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad sociolingvistinio klausimyno duomenys suteikė informacijos tik apie tai, kaip dažnai GRUK

moksleiviai lietuvių kalbą vartojo tyrimo metu, tačiau moksleivių gramatinė kompetencija galėjo susiformuoti dar anksčiau, todėl ypač svarbus veiksnys objekto raiškos taisyklingumui gali būti ir tai, kaip dažnai ir kokiuose kontekstuose moksleiviai vartojo lietuvių kalbą anksčiau – nuo tada, kai jie su šia kalba susidūrė.

10. TMM taip pat parodė, kad GRUK moksleivių objekto raiškos taisyklingumas teigiamai koreliavo su jų pasiekimais lietuvių kalbos ir literatūros pamokose (praėjusio semestro dalyko pažymių vidurkiu). Manytina, kad šis pažymys atskleidžia ne tik tai, kaip gerai moksleiviai moka lietuvių kalbą, bet ir tai, kaip jie geba kurti tekstus ir kaip gerai išmano, yra linkę skaityti privalomą lietuvių literatūrą (primintina, kad sociolingvistiniame klausimyne moksleivių buvo klausama tik to, kaip dažnai jie skaito grožinę literatūrą lietuvių kalba savo malonumui, o ne ruošdamiesi pamokoms). Taigi moksleiviai, kurių lietuvių kalbos ir literatūros žinios ir gebėjimai įvertinti aukščiau, objektą, atlikdami tiek 3 PPT, tiek pasakojimo kūrimo užduotį, lietuvių kalba reiškė taisyklingiau.

Disertacijoje aprašomo tyrimo rezultatai leidžia geriau suvokti, kas lemia GRUK moksleivių objekto raiškos lietuvių kalba taisyklingumą, daryti prielaidas apie gramatinės kompetencijos formavimąsi ir jį lemiančius veiksnius. Tyrimo išvados taip pat papildė kitus vartojimu grįstos kalbos įsisavinimo teorijos ar dvikalbystės tyrimus. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad disertacijoje aprašomame tyrime susitelkta tik į veiksmažodžio valdomo objekto raiškos taisyklingumą – vieną iš daugelio lietuvių kalbos gramatikos aspektų. Taigi siekiant iširti, kas lemia GRUK ar kitų tautinių mažumų mokyklų moksleivių lietuvių kalbos gramatinį taisyklingumą, dėmesys atkreiptinas ir į kitus morfologinius, sintaksinius ar morfosintaksinius lietuvių kalbos klausimus. Primintina ir tai, kad aprašomame tyrime buvo pasirinkta analizuoti patogioji (o ne reprezentatyvioji) tiriamųjų imtis: dalyvavo 179 Vilniaus GRUK trečių klasių moksleiviai. Siekiant tvirto atsakymo į klausimą, kas lemia objekto raiškos ar kito gramatinio vieneto raiškos taisyklingumą lietuvių kalba, kai ši kalba nėra pagrindinė ugdomoji jų mokyklos kalba, į tyrimus įtrauktina dar daugiau ir įvairesnio amžiaus dalyvių, lankančių mokyklas ne tik Vilniaus mieste. Vis dėlto disertacijoje aprašomas tyrimas ir daromos išvados – tai pamatas tolesniems tyrimams. Tyrimo rezultatai gali dominti ne tik mokslininkus, bet ir tautinių mažumų mokyklų mokytojus, švietimo politikos atstovus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Anderssen, M., Bentzen, K. 2013. Cross-Linguistic Influence Outside the Syntax-Pragmatics Interface: a Case Study of the Acquisition of Definiteness. *Studia Linguistica* 67(1) 2013, 2–100.
- Andriuškevičiūtė K., Vilkienė, L. 2019. Suaugusio lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis. *Taikomoji kalbotyra*, 12, 154–181.
- Aronin, L., Singleton, D. 2012. *Multilingualism*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Arunachalam, S. 2013. Experimental Methods for Linguists. *Language and Linguistic Compass* 7(4), 221–232.
- Balčiūnienė, I. 2013. Daugiakultūriškumo ir kalbos kaitos tyrimai globalizacijos kontekste : rišliojo pasakojimo analizės metodas Lietuvių kalbos raidai tirti. *Vytauto Didžiojo universiteto mokslo klasteriai 2*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 143–152.
- Behrens, H. 2009. Usage-based and emergentist approaches to language acquisition. *Linguistics* 47 (2), 383–411.
- Berk, L. E. 2017. *Exploring Lifespan Development*. Boston: Pearson.
- Bhatia, T. K., Ritchie, W. C., eds. 2013. *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Blackwell Publishing.
- Bielinskienė, A., Boizou, L., Bumbulienė, I., Kovalevskaitė, J., Krilavičius, T., Mandravickaitė, J., Rimkutė, E., Vilkaitė-Lozdienė, L. 2019. *Lietuvių kalbos kolokacijų žodynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://mwe.lt/wp-content/uploads/2019/02/zodynas.pdf> (paskutinį kartą žr. 2020-08-03).
- Blažienė, A. 2016. Lietuvių kalbos gramatinių ypatybių įsisavinimo anglų kalbos aplinkoje sunkumai. *Bendrinė kalba*, 89.
- Blumenthal-Drame, A. 2012. *Entrenchment in Usage-Based Theories*. Berlin; New York: De Gruyter Mouton.
- Bonfiglio, Th. P. 2010. *Mother Tongues and Nations. The invention of the native speaker*. Berlin; New York: De Gruyter Mouton.
- Brazaitė, K. 2015. *Lietuvių kalbos veiksmažodžio išmokimo tyrimas: pradedančiųjų atvejis: magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Brehmer, B., Usanova, I. 2015. Let's fix it? Cross-linguistic influence in word order patterns of Russian heritage speakers in Germany. In Peukert, H. *Transfer Effects in Multilingual Language development*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161–190.
- Brogan, F. D., Son, J. 2015. Native Language Transfer in Target Language Usage: An Exploratory Case Study. *Voices* 3, 47–62.

- Bružaitė-Liseckienė, J. 2016. *Lietuvių kalbos kaip svetimšios gramatinės giminės kategorijos išmokimas: pradedančiųjų atvejo tyrimas: magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Bružaitė-Liseckienė, J. 2017. Lietuvių kalbos kaip svetimšios semantiškai motyvuotos daiktavardžių giminės atpažinimo klausimai. *Taikomoji kalbotyra* 9, 1–30. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/17445> (paskutinį kartą žr. 2020-08-03).
- Bružaitė-Liseckienė, J. 2020. Vartosenos dažnumo įtaka lietuvių kalbos objekto raiškos taisyklingumui: rusakalbių gimnazistų atvejis. *Kalbu studijos* 36, 97–116.
- Burton, G. 2013. Cross-linguistic influence in non-native languages: explaining lexical transfer using language production models. *International Journal of Multilingualism* 10 (1), 46–59.
- Butler, Y. G. 2013. Bilingualism/ Multilingualism and Second-Language Acquisition. In Bhatia, T. K. ir Ritchie, W. C., eds. *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Blackwell Publishing, 109–136.
- Bybee, J. 2006. *Frequency of Use and the Organisation of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Bybee, J. 2006a. From Usage to Grammar: The Mind's Response to Repetition. *Language*, 82 (4), 711–733.
- Bybee, J. 2006b. *Frequency of Use and the Organisation of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Bybee, J. 2008. Usage-based Grammar and Second Language Acquisition. In: Robinson, P., Ellis, N. C., eds., *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, New York, London: Routledge, 216–236.
- Bybee, J. 2013. Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. In: Hoffman, Th., Trousdale, G. eds., *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, Pxford: Oxford University Press, 49–69.
- Bybee, J., Hopper, P., eds. 2001. *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chomsky, N. 1969. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: The M. I. T. Press.
- Chomsky, N. 1978. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. *Janua Linguarum. Series Minor* (56). Berlin; New York: De Gruyter Mouton.
- Collins, L., 2002. The Roles of L1 Influence and Lexical Aspect in the Acquisition of Temporal Morphology. *Language Learning* 52(1), 43–94.

- Cook, V. 2010. The Relationship between First and Second Language Acquisition Revisited. In: Macaro, E. (ed). *Continuum Companion to Second Language Acquisition*. London, New York: Continuum, 137–156.
- Croft, W., Cruse, D. A., 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Crossley, S., Salsbury, T., Titak, A. ir McNamara, D. 2014. Frequency effects and second language lexical acquisition. Word types, word tokens, and word production. *International Journal of Corpus Linguistics* 19 (3), 301–332.
- Crystal, D. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
- Čekanavičius, V., Murauskas, G. 2014. *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Čubajevaitė, L. 2013. *Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas: daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Dabašinskienė, I. 2008. Trumpinimas ir dažnumo poveikis šnekamojoje kalboje. *Darbai ir dienos* 50, 109–117.
- Dabašinskienė, I. 2009. Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės. *Acta Linguistica Lithuanica* LX, 1–15.
- Dabašinskienė, I. ir Čubajevaitė, L. 2009. Acquisition of Case in Lithuanian as L2: Error Analysis. *Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat* 5, 47–65.
- Dabašinskienė, I. ir Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2014. Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti? *Kalbotyra* 66, 7–26.
- Dabrowska, E. 2008. The effects of frequency and neighbourhood density on adult speakers' productivity with Polish case inflections: An empirical test of usage-based approaches to morphology. *Journal of Memory and Language* 58, 931–951.
- Dadurkevičius, V. 2020. Wordlist of Lemmas from the Joint Corpus of Lithuanian, CLARIN-LT digital library in the Republic of Lithuania, <http://hdl.handle.net/20.500.11821/41>
- Davies, A. 2003. *The Native Speaker: Myth and Reality*. Clevedon, Buffalo: Multilingual Matters.
- De Bot, K., Lowie, W., Verspoor, M. 2006. *Second Language Acquisition: an advanced resource book*. New York: Routledge
- de Bruin, A. 2019. Not All Bilinguals Are the Same: A Call for More Detailed Assessments and Descriptions of Bilingual Experiences. *Behavioral*

- Sciences* (Basel). 2019 March 9(3), 33, <https://www.mdpi.com/2076-328X/9/3/33>
- DeKeyser, R. M. 2005. What makes learning second-language grammar difficult? A review of issues. *Language Learning*, no. 55(1), pp. 1–25.
- Dewaele ir Véronique 2001. *Gender assignment and gender agreement in advanced French interlanguage: a crosssectional study*. *Bilingualism: Language and Cognition* 4 (3), 275–297. Cambridge University Press. Prieiga internete: <http://eprints.bbk.ac.uk/445/1/dewaeleBLC.pdf>. Ķiūrēta 2015–11–29.
- Diessel, H. 2007. Frequency effects in language acquisition, language use, and diachronic change. *New Ideas in Psychology* 25, 108–127.
- Dinsmore, T. H. 2006. Principles, Parameters, and SLA. In: Norris, J., M., Ortega, L., eds., *Synthesizing Research on Language Learning and Teaching*, John Benjamins Publishing Company, 53–90.
- Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y., Onishi, M. 2001. Preface. In: Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y., Onishi, M., eds., *Non-canonical Marking of Subjects and Objects. In the series Typological Studies in Language*, 46. Amsterdam: Benjamins, IX–XI.
- DLKG – Ambrazas (red.) 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Dornyei, Z. 2009. Individual Differences: Interplay of Learner Characteristics and Learning Environment. In: Ellis, N., Larsen-Freeman, D., eds., *Language as a Complex Adaptive System*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, 230–248.
- Duarte, J. 2015. Cross-linguistic transfer of academic language in multilingual adolescents. In Peukert, H. *Transfer Effects in Multilingual Language development*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 221–247.
- Dunn, J. A., Khairov, Sh. 2009. *Modern Russian Grammar*. London; New York: Taylor & Francis Routledge.
- Efeoglu, G., Yüksela, G. ir Baran, S. 2019. Lexical crosslinguistic influence: a study of three multilingual learners of L3 English. *International Journal of Multilingualism*. DOI: [10.1080/14790718.2019.1620239](https://doi.org/10.1080/14790718.2019.1620239)
- Eisenbeiss, S. 2010. Production methods in language acquisition research. In: S. Blom, E. ir Unsworth, Sh., eds. *Experimental Methods in Language Acquisition Research*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11–34.

- Ellis, N. C. 2005. Constructions, chunking, and connectionism: The emergence of second language structure. In C. Doughty & M. Long, eds., *Handbook of second language acquisition* Oxford: Blackwell, 63–103.
- Ellis, N. C. 2008. Usage-Based and Form-Focused Language Acquisition. The associative learning of constructions, learned attention, and the limited L2 endstate. In Robinson, Ellis, ed., *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, New York; London: Routledge, 372–405.
- Ellis, N. C., Conradie, S., Huddleston, K. M. 2012. The acquisition of grammatical gender in L2 German by learners with Afrikaans, English or Italian as their L1. *Stellenbosch Papers in Linguistics* 41, 17–27.
- Ellis, N. C., Collins, L. 2009. Input and Second Language Acquisition: The Roles of Frequency, Form, and Function Introduction to the Special Issue. *The Modern Language Journal*, 93 (iii), 329–335.
- Ellis, N. C., Brook O'Donnell, M. ir Romer, U. 2015. Usage-Based Language Learning. In MacWhinney, B. ir O'Grady, W. *The Handbook of Language Emergence*, Malden, MA: Wiley Blackwell, 163–180.
- Ellis, N. C., Romer, U., O'Donnell, M. B. 2016. *Language usage, acquisition, and processing: Cognitive and corpus investigations of construction grammar*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Ellis, R. 1997. *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, R. 2015. *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, R., Barkhuizen, G. 2005. *Analysing Learner Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Elston-Guttler, G., Paulmann, S., Kotz, S. A. 2005. Who's in Control? Proficiency and L1 Influence on L2 Processing. *Journal of Cognitive Neuroscience* 17(10), 1593–1610.
- Erlam, R. 2006. Elicited Imitation as a Measure of L2 Implicit Knowledge: An Empirical Validation Study. In *Applied Linguistics* 27(3), 464–491.
- Erlam, R. 2009. The Elicited Oral Imitation Test as a Measure of Implicit Knowledge. In: Ellis, R., Loewen, S., Elder, C., Erlam, R., Philp, J., Reinders, H., eds., *Implicit and explicit knowledge in second language learning, testing and teaching*, Bristol, UK: Multilingual Matters, 65–93.
- Eskildsen, S. W. 2008. Constructing another Language—Usage-Based Linguistics in Second Language Acquisition. *Applied Linguistics* 30 (3), Oxford: Oxford University Press, 335–357.
- Field, A., Miles, J., Field, Z. 2012. *Discovering Statistics Using R*. London: Sage Publications.

- Foursha-Stevenson, C., Nicoladis, E. 2011. Early emergence of syntactic awareness and cross-linguistic influence in bilingual children's judgments. *International Journal of Bilingualism* 15(4) 521–534.
- Frishkoff, G., Levin, L., Pavlik, P., Idemaru, K., de Jong, N., 2008. A model-based approach to second-language learning of grammatical constructions. In: *Proceedings of the 30th conference of the cognitive science society*. Washington, D.C., 1665–1670.
- Gass, S. M., Mackey, A., 2002. Frequency effects and second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 24 (2), 249–260.
- Gass, S. M., Spinner, P., Behney, J. 2018. Salience in Second Language Acquisition and Related Fields. In Gass, S. M., Spinner, P., Behney, J., eds., *Salience in Second Language Acquisition*, New York; London: Routledge, 1–18.
- Gettys, S., Bayona, P., Rodriguez, R., 2018. From a Usage-Based Model to Usage-Based Instruction: Testing the theory. *International Journal of Education and Human Developments*, 4(2), 50–71.
- Gor, K., Vdovina, T. 2010. Frequency, Regularity, and Input in Second Language Processing of Russian Verb Inflection. *The Slavic and East European Journal*, 54 (1), 7–31.
- Gottardo, A., Grant, A. 2008. Defining bilingualism. *Encyclopedia of Language and Literacy Development*, London, ON: Canadian Language and Literacy Research Network, 1–7. Prieiga internete: <http://www.literacyencyclopedia.ca/pdfs/topic.php?topId=236> (paskutinį kartą žr. 2020-01-20)
- Graham, C.R., Lonsdale, D.W., Kennington, C.R., Johnson, A., McGhee, J. 2008. Elicited Imitation as an Oral Proficiency Measure with ASR Scoring. *Proceedings of the International Conference on Language resources and Evaluation*, 1604–1610.
- Gut, U. 2010. Cross-linguistic influence in L3 phonological acquisition. *International Journal of Multilingualism* 7(1), 19–38.
- Haspelmath, M. 2001. Non-canonical marking of core arguments in European languages. In: Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y., Onishi, M., eds., *Non-canonical Marking of Subjects and Objects*. In the series *Typological Studies in Language* 46, Amsterdam: Benjamins, 53–84.
- Hassanzade, M., Narafshan, M. H. 2016. A Study on Input Quality and Second Language Grammar Achievement in Young Children. *International Journal of English Language Teaching*, 4(2), 70–82.

- Hawkins, R., Yuet-hung Chan, C. 1997. The partial availability of Universal Grammar in second language acquisition: the ‘failed functional features hypothesis’. *Second Language Research* 13 (3), 187–226.
- Haznedar, B., Gavruseva, E. 2013. Childhood Second Language Acquisition. In Herschensohn J., Young-Scholten M. eds., *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press, 338–352.
- Hoffman, T., Trousdale G. 2013. Construction Grammar: Introduction. In: Hoffman, T., Trousdale G., eds., *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- Holvoet, A. 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Horst, M. 2005. Learning L2 vocabulary through extensive reading: A measurement study. *Canadian Modern Language Review* 61(3), 355–382.
- Howard, M. 2011. Input perspectives on the role of learning context in Second Language Acquisition. An introduction to the special issue. *International Review of Applied Linguistics* 49, 71–82.
- Hsieh, A. F., Lee, M-K., 2014. The Evolution of Elicited Imitation: Syntactic Priming Comprehension and Production Task. *Applied Linguistics* 35, 595–600.
- Hudson, R. 2008. Word Grammar, Cognitive Linguistics, and second language learning and teaching. In Ellis, N. ir Robinson, P., eds., *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. London, New York: Routledge, 89–114.
- Hulstijn, J. H. 2015. *Language Proficiency in Native and Non-native Speakers*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ionin, T. & Montrul, S. 2010. The Role of L1 Transfer in the Interpretation of Articles with Definite Plurals in L2 English. *Language Learning* 60 (4), 877–925.
- Ionin, T. 2013. Morphosyntax. In Herschensohn J., Young-Scholten M. *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press, 506–528.
- Izquierdo, J., Collins, L., 2008. The Facilitative Role of L1 Influence in Tense–Aspect Marking: A Comparison of Hispanophone and Anglophone Learners of French. *The Modern Language Journal* 92, 350–368.
- James, C. 2013. *Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis*. London; New York: Taylor & Francis Routledge.

- Jarvis, S. 2000. Methodological Rigor in the Study of Transfer: Identifying L1 Influence in the Interlanguage Lexicon. *Language Learning* 50 (2), 245–309.
- Jarvis, S., Pavlenko, A. 2008. *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. London; New York: Routledge.
- Judžentis, A. 2012. *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kamandulytė, L. 2009. *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės: daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kamandulytė-Merfeldienė, L. ir Balčiūnienė, I. 2016. Atributinių ir predikatinių junginių su būdvardžiais dažnumas ir struktūra sakytinėje kalboje. *Lituanistica* 2 (104), 127–137.
- Kavaliauskaitė, V. 2016. *Prašymų įsisavinimas lietuvių vaikų kalboje: magistro darbas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kovalevskaitė, J. 2014. Phraseme-Type and Phraseme-Token: A Corpus-Driven Evidence for Morphological Flexibility of Phrasemes. *RES HUMANITARIAE* XVI, 126–143.
- Krashen, S. D. 2009. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Internetinis leidimas. Prieiga internetu: http://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf.
- Kweon, S. O., Kim, H. R. 2008. Beyond raw frequency: Incidental vocabulary acquisition in extensive reading. *Reading in a Foreign Language*, 20 (2), 191–215.
- Langacker, R. W. 1988. A Usage-Based Model. In: Rudzka-Ostyn, B., ed., *Topics in Cognitive Linguistics. Series (IV): Current Issues in Linguistic Theory*, 50, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 127–161.
- Langacker, R.W. 2009. Constructions and constructional meaning. In: Evans, V., Pourcel, S., eds., *New directions in cognitive linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 225–267.
- Leśniewska, J., Witalisz, E. 2007. Cross-linguistic influence and acceptability judgments of L2 and L1 collocations. *EUROSLA Yearbook*, 7, 27–48.
- Lieven, E. 2010. Input and first language acquisition: Evaluating the role of frequency. *Lingua* 120, 2546–2556.
- Lynch, A. 2017. Bilingualism and second language acquisition. In Van Deusen-Scholl N., May S. (eds) *Second and Foreign Language Education. Encyclopedia of Language and Education* (3rd ed.). Cham: Springer, 43–56.

- LTŽ – Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E., Pribušauskaitė, J. 2012. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mačiukaitė, Simona 2012. *Differences in Adult L2 Grammars of Lithuanian: the Case of Gender Agreement*. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat 4, 87–103.
- Mackey, A., Gass, S., McDonough, K. 2000. How do learners perceive interactional feedback? *Studies of Second Language Acquisition* 22, 471–497.
- Maher, J. C. 2017. *Multilingualism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Marsh, J. 2010. *Childhood, culture and creativity: a literature review*. Sheffield: Sheffield University. Prieiga internete: <https://www.creativitycultureeducation.org/wp-content/uploads/2018/10/CCE-childhood-culture-and-creativity-a-literature-review.pdf> (paskutinį kartą žr. 2020-08-03)
- Martinez, R., Murphy, V. A. 2011. Effect of Frequency and Idiomaticity on Second Language Reading Comprehension. *TESOL QUARTERLY*, 45 (2), 267–290.
- Meisel, J. M. 2009. Second language acquisition in early childhood. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 28(1), 5–34.
- Mellow, J.D. 2006. The emergence of second language syntax: A case study of the acquisition of relative clauses. *Applied Linguistics*, 27, 645–670.
- Mertins, B., 2016. *The use of experimental methods in linguistic research: advantages, problems and possible pitfalls*. In: Anstatt, T., Clasmeier, C., A. Gattnar, eds., *Slavic languages in Psycholinguistics. Chances and Challenges for Empirical and Experimental Research*, Tübingen: Narr Francke Attempto, 15–33.
- Milton, J., Treffers-Daller, J. 2013. Vocabulary size revisited: the link between vocabulary size and academic achievement. *Applied Linguistics Review*, 4(1), 151–172.
- Montrul, S. 2008. *Incomplete Acquisition in Bilingualism. Re-examining the Age Factor*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Montrul, S. 2014. Interlanguage, transfer and fossilization. Beyond second language acquisition. In: Han, Z., Tarone, E. *Interlanguage. Forty Years Later*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 75–104.

- Muijs, D. 2004. *Doing Quantitative Research in Education with SPSS*. London: Sage Publications.
- Munoz, C. 2014. The interaction of L1 timing, onset age and input in second/foreign language acquisition. *Linguistic Approaches to Bilingualism* 4 (3), 369–373.
- Murakami, A., Alexopoulou, T. 2016. L1 Influence On The Acquisition Order Of English Grammatical Morphemes. *Studies in Second Language Acquisition* 38, 365–401.
- LKŽE – Naktinienė, G. (vyr. red.), Paulauskas, J., Petrokienė, R., Vitkauskas, V., Zabarskaitė, J. (red.), Ožeraitis, E., Zinkevičius, V. (programuotojai) 2017 (atnaujinta versija). Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Nicoladis, E., Gavrila, A. 2014. Cross-linguistic influence in Welsh–English bilingual children’s adjectival constructions. *Journal of Child Language*, 1–14.
- Nizgorodcew, A. 2007. *Input for Instructed L2 Learners: The Relevance of Relevance*. Clevedon; Buffalo; Toronto: Multilingual Matters.
- Onishi, M. 2001. Non-canonically marked subjects and objects: Parameters and properties. In: Dixon, R. M. W., Aikhenvald, A. Y., Onishi, M., eds., *Non-canonical Marking of Subjects and Objects. In the series Typological Studies in Language* 46, Amsterdam: Benjamins, 1–52.
- Paquot, M. 2014. Cross-linguistic influence and formulaic language. Recurrent word sequences in French learner writing. *EUROSLA Yearbook* 14, 240–261.
- Paquot, M. 2015. L1 frequency in foreign language acquisition: Recurrent word combinations in French and Spanish EFL learner writing. *Second Language Research*. *Second Language Research* 33 (1), 13–32.
- Paradis, J. 2007. Early bilingual and multilingual acquisition. In Auer, P. ir Wei, L. *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 15–44.
- Paradis, M. 2007. The Neurofunctional Components of the Bilingual Cognitive System. In Kecskes, I., Albertazzi, L. eds., *Cognitive Aspects of Bilingualism, Spring*, 3–28.
- Pellicer-Sánchez, A., Schmitt, N. 2010. Incidental vocabulary acquisition from an authentic novel: Do Things Fall Apart? *Reading in a Foreign Language*, 22(1), 31–55.
- Phakiti, A. 2014. *Experimental Research Methods in Language Learning*. London; New York: Bloomsbury.

- PLKG – Ramonienė, M., Pribušauskaitė J. 2019. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: „Baltų lankų“ vadovėliai.
- R Core Team 2013. *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. Prieiga internete: <http://www.R-project.org>.
- Ramonaitė, J. T. 2015. Kaip lietuviškai šneka užsieniečiai? Lietuvių kaip antrosios kalbos veiksmožodžio įsisavinimas. *Baltistica* L(2), 295–330.
- Ramonaitė, J. T. 2017. Bendratis lietuvių kaip antrojoje kalboje. *Baltistica* LII (1), 81–104.
- Ramonaitė, J. T. 2019. Do I need want to speak? Foreigners in a “small” language country, *Journal of Baltic Studies*, 51:1, 35–50, DOI: 10.1080/01629778.2019.1623828
- Reali, F. 2014. Frequency Affects Object Relative Clause Processing: Some Evidence in Favor of Usage-Based Accounts. *Language Learning* 64 (3), 685–714.
- Richards, J. C., Schmidt, R. 2010. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Pearson.
- Rimkutė, E. 2006. Dabartinės lietuvių kalbos gramatinių formų vartoseną morfologiškai anotuotame tekстыne. *Lituanistica*, 2(66), pp. 34–55.
- Roberts, L., Gullberg, M., Indefrey, P. 2008. Online pronoun resolution in L2 discourse - L1 influence and general learner effects. In *Studies in Second Language Acquisition* (30), 333–357.
- Robinson, P., Ellis, N. C. 2008. An introduction to Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and language instruction. *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. London; New York: Routledge, 3–24.
- Rodgers, M. P. H. 2013. *English Language Learning through Viewing Television: An Investigation of Comprehension, Incidental Vocabulary Acquisition, Lexical Coverage, Attitudes, and Captions*. PhD Thesis, Victoria University of Wellington.
- Rott, S. 1999. The Effect of Exposure Frequency on Intermediate Language Learners’ Incidental Vocabulary Acquisition and Retention Through Reading. *SSLA* 21, 589–619.
- Salienė, V., Vilkienė, L. 2006. Lietuvių kalba, gimtoji ir valstybinė: situacijos analizė. *Žmogus ir žodis: svetimosios kalbos* 8 (3). Vilnius: VPU leidykla, 74–80.
- Savickienė, I. 2001. Linksniavimo paradigų formavimasis vaikų kalboje. *Lituanistica* 3 (47) 58–69.

- Savickienė, I. 2006. Linksnio kategorijos įsisavinimas: lietuvių kalba kaip gimtoji ir svetimoji. *Kalbotyra* 56 (3), 122–129.
- Saville–Troike, M. 2012. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schimke, S. 2011. Variable Verb Placement in Second-Language German and French: Evidence from Production and Elicited Imitation of Finite and Nonfinite Negated Sentences. *Applied Psycholinguistics* 32, 635–685.
- Schwartz, B. D., Sprouse, R. A. 1996. L2 cognitive states and the Full Transfer / Full Access model. *Second Language Research* 12 (1), 40–72.
- Sicola, L. 2005. ‘Communicative Lingerings’: Exploring Awareness of L2 Influence on L1 in American Expatriates after Re-entry. *LANGUAGE AWARENESS* 14 (2), 153–169.
- Silverberg, S., Samuel, A. G. 2004. The effect of age of second language acquisition on the representation and processing of second language words. *Journal of Memory and Language* 51, 381–398.
- Suzuki, T., Sunada, M., 2016. *Automatization in Second Language Sentence Processing: Relationship Between Elicited Imitation and Maze Tasks. Bilingualism: Language and Cognition*. Cambridge University Press.
- Šeškauskienė, I. ir Žilinskaitė-Šinkūnienė, E. 2015. On the polysemy of the Lithuanian UŽ: a cognitive perspective. *The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication. Perspectives on Spatial Cognition* 10, 1–38.
- Tolkačiovaitė, E. 2020. *Lietuvių kalbos kaip svetimšios linksnio kategorijos įsisavinimas: magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Tomasello, M. 2005. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Tsimpli, I. M. 2014. Early, late or very late? Timing acquisition and bilingualism. *Linguistic Approaches to Bilingualism* 4(3), 283–313.
- Türker, E. 2016. Idiom acquisition by second language learners: the influence of cross-linguistic similarity and context. *The Language Learning Journal* 47 (2), 133–144.
- Turnbull, M., Lapkin, S., Hart, D., Swain, M. 1998. Time on task and immersion graduates’ French proficiency. In S. Lapkin (ed.), *French second language education in Canada: Empirical studies*, Toronto: University of Toronto Press, 31–55.
- Tyler, A. 2010. Usage-Based Approaches to Language and Their Applications to Second Language Learning. *Annual Review of Applied Linguistics* 30. Cambridge University Press, 270–291.

- Utka, A. 2009. *Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas 1 milijono žodžių morfologiškai anotuoto teksto pagrindu*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Van Patten, B., Benati, A. G. 2010. *Key Terms in Second Language Acquisition*. London; New York: Continuum International Publishing Group.
- Vilkienė L. 2006. Lietuvių kalba – gimtoji ir negimtoji mokykloje. Ar galima suvienodėti? *Kalbotyra*, 56 (3), 156–163.
- Vilkienė, L. 2007. Kelios mintys apie gimtakalbių ir negimtakalbių rašymo gebėjimo kokybę. In: *Kalbų mokymas ir mokymasis daugiakultūroje ir daugiakalbėje Europoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 226–235
- Vilkienė, L. 2010. Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Ramonienė, M. (red.), *Miestai ir kalbos* (27–68 p.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. 2019. Gimtakalbių ir negimtakalbių mokinių lietuvių kalbos kokybė. *Pedagogika*. 135 (3), 102–121.
- Vilkienė, L., Vilkaitė-Lozdienė, L., Bružaitė-Liseckienė, J. 2019. *Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija*. Mokslo studija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vinther, Th. 2002. Elicited imitation: a brief overview. *International Journal of Applied Linguistic* 12 (1), 54–73.
- White L. 2003. *Second Language Acquisition and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitford, V., Titone, D. 2012. Second-language experience modulates first-stand second-language word frequency effects: Evidence from eye movement measures of natural paragraph reading. *Psychonomic Bulletin & Review* 19, 73–80.
- Wiemer, B. ir Bjarnadóttir, V., 2014. On the non-canonical marking of the highest-ranking argument. In: Holvoet, A., Nau, N. (eds.), *Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic 1*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 301–361.
- Wolter, B., Gyllstad, H. 2011. Collocational Links in the L2 Mental Lexicon and the Influence of L1 Intralexical Knowledge. *Applied Linguistics* 32(4), 430–449.
- Wulff, S., Ellis, N., 2018. Usage-based approaches to second language acquisition. In: Miller, D. N.; Bayram, F.; Denhovska, J. R., Serratrice, L., eds., *Bilingualism theory and research: the state of the science*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 37–56.

- Židanavičiūtė, J., Vaitkus, A. 2015. Tiesinių mišriųjų modelių taikymas kelio dangos savybių pakartotiniuose matavimuose. *Lietuvos statistikos darbai* 54 (1), 101–109.
- Žukauskienė, R. 1996. *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Zyzik, E. 2009. The Role of Input Revisited: Nativist versus Usage-Based Models. *L2 Journal* 1 (1), 42–61.

PRIEDAI

1 PRIEDAS Sociolingvistinis klausimynas

Jūs dalyvaujate lietuvių kalbos kaip svetimosios įsisavinimo tyrime. Atsakykite į klausimus apie save ir atlikite užduotis. Tyrimas yra visiškai anoniminis. Dėkoju už skiriamą laiką.

1. **Jūsų lytis (*apibraukite*):**
 - a) mergina
 - b) vaikinai

2. **Jūsų amžius (*įrašykite*):**

3. **Kurią kalbą išmokote pirmiausia (*apibraukite*)?**
 - a) lietuvių
 - b) rusų
 - c) vienu metu išmokau dvi kalbas (*įrašykite*):
.....
 - d) kita (*įrašykite*):

4. **Kiek jums buvo metų, kai pradėjote kalbėti rusiškai (*apibraukite*)?**
 - a) 2–3 m.
 - b) 4–5 m.
 - c) 6–8 m.
 - d) kita (*įrašykite*):

5. **Kiek jums buvo metų, kai pradėjote susidurti su lietuvių kalba (pvz., girdėjote tėvų pokalbius su draugais lietuviškai, žiūrėjote televizijos laidas ar animacinius filmus lietuviškai ir pan.) (*apibraukite*)?**
 - a) 2–3 m.
 - b) 4–5 m.
 - c) 6–8 m.
 - d) kita (*įrašykite*):

6. **Kiek jums buvo metų, kai pradėjote kalbėti lietuviškai (*apibraukite*)?**
 - a) 2–3 m.

- b) 4–5 m.
- c) 6–8 m.
- d) kita (*įrašykite*):

7. Kurią kalbą mokate geriausiai?

- a) lietuvių
- b) rusų
- c) kita (*įrašykite*):
.....

8. kuriomis kalbomis kalbate namie? (žymėkite (+) visus tinkamus variantus)

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
a) lietuvių kalba					
b) rusų kalba					
c) kita kalba (<i>įrašykite</i>):					
d) kita kalba (<i>įrašykite</i>):					

9. kuriomis kalbomis kalbate su draugais? (žymėkite (+) visus tinkamus variantus)

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
a) lietuvių kalba					
b) rusų kalba					
c) kita kalba (<i>įrašykite</i>):					
d) kita kalba (<i>įrašykite</i>):					

10. Ką skaitote lietuviškai savo malonumui? (žymėkite (+) visus tinkamus variantus)

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
a) grožinę literatūrą					
b) žinių portalus internete (pvz., <i>delfi.lt, lrytas.lt, 15min.lt</i>)					
c) žurnalus / laikraščius					
d) kita (įrašykite):					

11. Kuriomis kalbomis bendraujate socialiniuose tinkluose? (žymėkite (+) visus tinkamus variantus)

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
a) lietuvių kalba					
b) rusų kalba					
c) kita kalba (įrašykite):					
d) kita kalba (įrašykite):					

12. Kiek jums tinka šie teiginiai ? (žymėkite (+) visus tinkamus variantus)

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
a) žiūriu filmus lietuviškai					
b) klausau lietuviškos muzikos					
c) klausau lietuviškų radijo stočių					
d) žiūriu <i>Youtube</i> kanalus lietuviškai					

13. Parašykite šių mokslo metų pirmojo pusmečio savo lietuvių kalbos pažymį:

2 PRIEDAS 1PPT stimulus

Užduoties formuluočių ir pavyzdžio garso įrašas:

<https://drive.google.com/file/d/1AinRBn90l8E4mUIhRHuvCibWYfxNsWS8/view?usp=sharing>

1 PPT garso įrašas:

https://drive.google.com/file/d/1ZRhvq-HIDrG5kh1UNd0Qanu_79JFMSM/view?usp=sharing

Užduotis: Paklauskite teiginių. Išklaušę iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, atlikite ir užrašykite matematinį veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys:

1. [Pirmas teiginys] Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi.
(3 sek. pauzė)

Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu nesutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

2. [Antras] Dažnas mokinys mėgsta sporto mokykloje.
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu sutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

3. [Trečias] $2 + 3 = \dots\dots\dots$ (*du plus trys lygu*).
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, respondentas užrašo ir atlieka matematinį veiksmą.

Atlikite užduotį.

1. [Pirmas teiginys] Didelis nuovargis kenkia protui visada.
2. [Antras] Daug mokinių domisi menu mūsų mokykloje.
3. [Trečias] Matematika geriau treniruoja proto negu fizika.

4. [Ketvirtas] $5 + 10 = \dots\dots\dots$ (*penki plus dešimt lygu*)
5. [Penktas] Šiandien trūksta teisingumo egzaminų sistemoje.
6. [Šeštas] Mokiniai dažnai gaili laiko namų darbams.
7. [Septintas] Kartais mokiniams stinga tikslą mokytis.
8. [Aštuntas] $10 - 4 = \dots\dots\dots$ (*dešimt minus keturi lygu*)
9. [Devintas] Dažnas mokinys giriasi rezultatu po testo.
10. [Dešimtas] Mokiniai nori bendravimo mokykloje.
11. [Vienuoliktas] Jaunas žmogus skambina draugą, kai sunku.
12. [Dvyliktas] $21 - 10 = \dots\dots\dots$ (*dvidešimt vienas minus dešimt lygu*)
13. [Tryliktas] Mokinių tėvų dažnai prašo remontą mokykloje.
14. [Keturioliktas] Tėvai, kurie nuolat liaupsina vaiką, klysta.
15. [Penkioliktas] $5 - 3 = \dots\dots\dots$ (*penki minus trys lygu*)
16. [Šešioliktas] Kai tėvai nuolaidžiauja vaiką, nėra gerai.
17. [Septynioliktas] Senjorai peikia jaunimo labai retai.
18. [Aštuonioliktas] $1 + 5 = \dots\dots\dots$ (*vienas plus penki lygu*)
19. [Devynioliktas] Mokinys prieštarauja mokytoją retai.
20. [Dvidešimtas] Nedažnas žmogus keršija draugą už išdavystę.
21. [Dvidešimt pirmas] $2 \times 6 = \dots\dots\dots$ (*du kart šeši lygu*)
22. [Dvidešimt antras] Daug mokinių pradeda ryto sportuodami.
23. [Dvidešimt trečias] Jaunas žmogus supranta meną gana lengvai.
24. [Dvidešimt ketvirtas] $10 + 4 = \dots\dots\dots$ (*dešimt plus keturi lygu*)
25. [Dvidešimt penktas] Miesto vaikai žavisi gyvenimą kaime.
26. [Dvidešimt šeštas] Visi žmonės laukia sniegą per Kalėdas.
27. [Dvidešimt septintas] $9 + 2 = \dots\dots\dots$ (*devyni plus du lygu*)
28. [Dvidešimt aštuntas] Daug vaikų stokoja maistą pasaulyje.
29. [Dvidešimt devintas] Žmonės mėgaujasi orą Lietuvoje.
30. [Trisdešimtas] $16 + 1 = \dots\dots\dots$ (*šešiolika plus vienas lygu*)

31. [Trisdešimt pirmas] Ministerijos tinkamai naudojami biudžeta Lietuvoje.
32. [Trisdešimt antras] $2 + 4 = \dots\dots\dots$ (*du plus keturi lygu*)
33. [Trisdešimt trečias] Atsakomybė už šalį tenka prezidentui visada.
34. [Trisdešimt ketvirtas] Miestiečiai gerbia mero, kuris daug dirba.
35. [Trisdešimt penktas] $10 - 5 = \dots\dots\dots$ (*dešimt minus penki lygu*)
36. [Trisdešimt šeštas] Paciento šypsena pradžiugina gydytoją visada.
37. [Trisdešimt septintas] Dažnas darbuotojas bijo vadovo susirinkime.
38. [Trisdešimt aštuntas] $9 - 3 = \dots\dots\dots$ (*devyni minus trys lygu*)
39. [Trisdešimt devintas] Tas, kuris organizuoja susitikimą, negali vėluoti.
40. [Keturiasdešimtas] Lietuva rūpinasi jaunimą tinkamai.

3 PRIEDAS

1 PPT atsakymų lapas

II. Paklauskite teiginių. Išklaušę iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, užrašykite ir atlikite matematinį veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi...</i>
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Dažnas mokinys mėgsta sportą mokykloje...</i>
3.	$...2 + 3... = ...5...$				

Atlikite užduotį.

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
3.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
4. =				
5.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
6.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
7.				

	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	
8. =				
9.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
10.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
11.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
12. =				
13.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
14.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
15. =				
16.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
17.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
8. =				
19.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
20.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

21. =				
22.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
23.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
24. =				
25.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
26.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
27. =				
28.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
29.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
30. =				
31.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
32. =				
33.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

34.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
35. =				
36.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
37.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
38. =				
39.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
40.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

4 PRIEDAS 2 PPT stimulus

Užduoties formuluotės ir pavyzdžio garso įrašas:

<https://drive.google.com/file/d/1AinRBn90l8E4mUIhRHuvCibWYfxNsWS8/view?usp=sharing>

2 PPT garso įrašas:

https://drive.google.com/file/d/1avl_s3_taPQc5uruBIO_STyg-6mQ2Wq4/view?usp=sharing

Užduotis: Paklauskite teiginių. Išklause iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, atlikite ir užrašykite matematinį veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys:

1. [Pirmas teiginys] Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi.
(3 sek. pauzė)

Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu nesutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

2. [Antras] Dažnas mokinys mėgsta sporto mokykloje.
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu sutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

3. [Trečias] $2 + 3 = \dots\dots\dots$ (*du plus trys lygu*).
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, respondentas užrašo ir atlieka matematinį veiksmą.

Atlikite užduotį.

Atlikite užduotį.

1. [Pirmas teiginys] Daug mokinių baigia dieną skaitydami.
(5 sek. pauzė)
2. [Antras] Visi mokiniai nori poilsio namie.
(5 sek. pauzė)
3. [Trečias] Daug mokinių pradeda ryto sportuodami.
(5 sek. pauzė)

4. [Ketvirtas] $5 + 4 = \dots\dots\dots$ (*penki plus keturi lygu*).
(5 sek. pauzė)
5. [Penktas] Daug kas domisi muziką mūsų mokykloje.
(5 sek. pauzė)
6. [Šeštas] Mokiniai mėgsta žuvį per pietus.
(5 sek. pauzė)
7. [Septintas] Visi vaikai laukia sniegą per Kalėdas.
(5 sek. pauzė)
8. [Aštuntas] $9 - 1 = \dots\dots\dots$ (*devyni minus vienas lygu*).
(5 sek. pauzė)
9. [Devintas] Jaunas žmogus skambina draugą, kai sunku.
(5 sek. pauzė)
10. [Dešimtas] Jauni žmonės domisi šalį, kurioje gyvena.
(5 sek. pauzė)
11. [Vienuoliktas] $10 + 3 = \dots\dots\dots$ (*dešimt plus trys lygu*).
(5 sek. pauzė)
12. [Dvyliktas] Vaikai laukia rudens kiekvieną vasarą.
(5 sek. pauzė)
13. [Tryliktas] Visi žmonės mėgsta vandenį su citrina.
(5 sek. pauzė)
14. [Keturioliktas] $2 \times 5 = \dots\dots\dots$ (*du kart penki lygu*).
(5 sek. pauzė)
15. [Penkioliktas] Brolis skambina seserį, kai jam sunku.
(5 sek. pauzė)
16. [Šešioliktas] Kiekvienas tėvas myli sūnaus besąlygiškai.
(5 sek. pauzė)
17. [Septynioliktas] $11 + 4 = \dots\dots\dots$ (*vienuolika plus keturi lygu*).
(5 sek. pauzė)
18. [Aštuonioliktas] Kiekvienas mokytojas supranta mokinio puikiai.
(5 sek. pauzė)
19. [Devynioliktas] Mokytojas prieštarauja mokiniui retai.
(5 sek. pauzė)
20. [Dvidešimtas] Mokiniai vengia diskusiją pamokoje.
(5 sek. pauzė)

21. [Dvidešimt pirmas] $9 - 2 = \dots\dots\dots$ (*devyni minus du lygu*).
(5 sek. pauzė)
22. [Dvidešimt antras] Mokykloje vaikai išvengia pavojui, yra saugūs.
(5 sek. pauzė)
23. [Dvidešimt trečias] $12 - 6 = \dots\dots\dots$ (*dvylika minus šeši*).
(5 sek. pauzė)
24. [Dvidešimt ketvirtas] Kiekvienas mokinys bijo nesėkmės mokykloje.
(5 sek. pauzė)
25. [Dvidešimt penktas] Rūpinasi jaunimu
(5 sek. pauzė)
26. [Dvidešimt šeštas] $14 + 1 = \dots\dots\dots$ (*keturiolika plus vienas lygu*).
(5 sek. pauzė)
27. [Dvidešimt septintas] Rūpinasi šunį
(5 sek. pauzė)
28. [Dvidešimt aštuntas] Studentas prieštarauja profesorių retai.
(5 sek. pauzė)
29. [Dvidešimt devintas] $3 \times 3 = \dots\dots\dots$ (*trys kart trys lygu*).
(5 sek. pauzė)
30. [Trisdešimtas] Jaunuoliai naudojami kompiuterį dažniau nei senjorai.
(5 sek. pauzė)
31. [Trisdešimt pirmas] Jauni žmonės nori valdžią ir turtą.
(5 sek. pauzė)
32. [Trisdešimt antras] Atsakomybė už apiplėšimą tenka vagiui visada.
(5 sek. pauzė)
33. [Trisdešimt trečias] $2 + 4 = \dots\dots\dots$ (*du plus keturi lygu*).
(5 sek. pauzė)
34. [Trisdešimt ketvirtas] Žmogus, kuris organizuoja šventę, negali vėluoti.
(5 sek. pauzė)
35. [Trisdešimt penktas] Mokiniam trūksta patirties savanoriauti.
(5 sek. pauzė)
36. [Trisdešimt šeštas] $13 + 3 = \dots\dots\dots$ (*trylika plus trys lygu*).
(5 sek. pauzė)

- (5 sek. pauzė)
37. [Trisdešimt septintas] Žmonės gerbia valdžios Lietuvoje visada.
(5 sek. pauzė)
38. [Trisdešimt aštuntas] Lietuvos Seimas naudojasi valdžia tinkamai.
(5 sek. pauzė)
39. [Trisdešimt devintas] 9 + 5 (*devyni plus penki*)
(5 sek. pauzė)
40. [Keturiasdešimtas] Atsakomybė už vaiką tenka šeimą pirmiausia.

5 PRIEDAS 2 PPT atsakymų lapas

- I. Paklauskite teiginių. Išklaušę iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, užrašykite ir atlikite matematinį veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi...</i>
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Dažnas mokinys mėgsta sportą mokykloje...</i>
3.	$...2 + 3... = ...5...$				

Atlikite užduotį.

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
3.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
4. =				
5.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
6.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

7.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
8. =				
9.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
10.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
11. =				
12.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
13.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
14. =				
15.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
16.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
17. =				
18.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

19.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
20.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
21. =				
22.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
23. =				
24.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
25.	Sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
26. =				
27.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
28.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
29. =				
30.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

31.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
32.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
33. =				
34.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
35.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
36. =				
37.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
38.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
39. =				
40.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

6 PRIEDAS 3 PPT stimulus

Užduoties formuluotės ir pavyzdžio garso įrašas:

<https://drive.google.com/file/d/1AinRBn90l8E4mUIhRHuvCibWYfxNsWS8/view?usp=sharing>

3 PPT garso įrašas:

<https://drive.google.com/file/d/1knD05CAZCiBGtYn20oNhciKInpmHmUXA/view?usp=sharing>

Užduotis: Paklauskite teiginių. Išklausę iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, atlikite ir užrašykite matematinį veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys:

1. [Pirmas teiginys] Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi.
(3 sek. pauzė)

Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu nesutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

2. [Antras] Dažnas mokinys mėgsta sporto mokykloje.
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, pirmiausia respondentas pažymi, kad su teiginiu sutinka, ir jį užrašo taisyklinga lietuvių kalba.

3. [Trečias] $2 + 3 = \dots\dots\dots$ (*du plus trys lygu*).
(3 sek. pauzė)
Kaip matote, respondentas užrašo ir atlieka matematinį veiksmą.

Atlikite užduotį.

1. [Pirmas teiginys] Daug vaikų domisi teatru mūsų mokykloje.
2. [Antras] Daug jaunimo užsiima meną Lietuvoje.
3. [Trečias] Kai mokinys skaito teksto, turi susikaupti.

4. [Ketvirtas] $9 - 1 = \dots\dots\dots$ (*devyni minus vienas lygu*).
5. [Penktas] Kiekvienas mokinys pasitiki mokytoju visada.
6. [Šeštas] Mokiniai dažnai dėkoja mokytojui už jo darbą.
7. [Septintas] Mokytojai stebisi noru emigruoti.
8. [Aštuntas] $2 \times 5 = \dots\dots\dots$ (*du kart penki lygu*).
9. [Devintas] Tėvai lengvai įkalba vaiką daryti namų darbus.
10. [Dešimtas] $11 + 4 = \dots\dots\dots$ (*vienuolika plus keturi lygu*).
11. [Vienuoliktas] Kiekvienas tėvas didžiuojasi vaiką visada.
12. [Dvyliktas] Geri tėvai pataria vaikui visada.
13. [Tryliktas] $3 \times 3 = \dots\dots\dots$ (*trys kart trys lygu*).
14. [Keturioliktas] Kiekvienas užjaučia draugo, kai jam nesiseka.
15. [Penkioliktas] Jaunas žmogus skambina draugą, kai jam sunku.
16. [Šešioliktas] $2 + 4 = \dots\dots\dots$ (*du plus keturi lygu*).
17. [Septynioliktas] Ministerijos tinkamai valdo biudžetą Lietuvoje.
18. [Aštuonioliktas] Reta moteris vadovauja banką Lietuvoje.
19. [Devynioliktas] $12 - 6 = \dots\dots\dots$ (*dvylika minus šeši lygu*).
20. [Dvidešimtas] Visi džiaugiasi sniegą per Kalėdas.

7 PRIEDAS 3 PPT atsakymų lapas

Jūs dalyvaujate lietuvių kalbos kaip svetimosios įsisavinimo tyrimo antroje dalyje. Prašyčiau atlikti užduotį. Tyrimas yra visiškai anoniminis. Dėkoju už skiriamą laiką.

Paklausykite teiginių. Išklause iš karto pažymėkite (apibraukite), ar su teiginiu sutinkate. Tada užrašykite teiginį, kurį girdėjote, taisyklinga lietuvių kalba. Kur reikia, užrašykite ir atlikite matematinę veiksmą. Laikas yra ribojamas.

Pavyzdys

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Kai serga, visi vaikai geria pieną su medumi...</i>
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu	<i>...Dažnas mokinys mėgsta sportą mokykloje...</i>
3.	<i>...2 + 3... = ...5...</i>				

Atlikite užduotį.

1.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
2.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
				

3.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
4. =				
5.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
6.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
7.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
8. =				
9.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
10. =				
11.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
12.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
13. =				
14.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

15.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
16. =				
17.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
18.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu
19. =				
20.	sutinku	abejoju	nesutinku	nesuprantu

II. Parašykite du sakinius apie kiekvieną iš dešimties istorijų pasakojančių paveikslėlių.

Istorijos veikėjai:

TOMAS

VILIUS

RASA

Istorija:

1.

2.

3.

4.

5.

6.

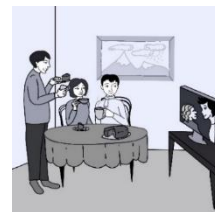
7.

8.

9.

10.

Pasakojimas:

1.
.....
2.
.....
3.
.....
4.
.....
5.
.....
6.
.....
7.
.....
8.
.....
9.
.....
10.
.....

Ačiū už bendradarbiavimą!

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 15 egz.